ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών
ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ.

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2019-2020.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της Ελένης – Κωνσταντίνας Τσιόγκα του Χρήστου

Α.Μ.: 7340012019013

«Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΝΩΣΙΑΚΟ ΔΙΚΑΙΟ»

Τριμελής Επιτροπή:

α) κ.Κουσκουνά Μεταξία, Επίκουρη Καθηγήτρια στη Νομική Σχολή Αθηνών , Επιβλέπουσα.

β) κ.Παπαδοπούλου Εμμανουέλα-Ρεβέκκα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στη Νομική Σχολή Αθηνών.

γ) κ.Περάκης Εμμανουήλ, Επίκουρος Καθηγητής στη Νομική Σχολή Αθηνών.

ΑΘΗΝΑ, 2020

Copyright © [*Ελενη-Κωνσταντίνα Τσιόγκα, 2020*]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΔΗΛΩΣΗ ΠΕΡΙ ΜΗ ΠΡΟΣΒΟΛΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι, η διπλωματική εργασία, την οποία υποβάλλω, δεν περιλαμβάνει στοιχεία προσβολής δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας σύμφωνα με τους ακόλουθους όρους τους οποίους διάβασα και αποδέχομαι:

1. Η διπλωματική εργασία πρέπει να αποτελεί έργο του υποβάλλοντος αυτήν υποψήφιου διπλωματούχου.
2. Η αντιγραφή ή η παράφραση έργου τρίτου προσώπου αποτελεί προσβολή δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και συνιστά σοβαρό αδίκημα, ισοδύναμο σε βαρύτητα με την αντιγραφή κατά τη διάρκεια της εξέτασης. Στο αδίκημα αυτό περιλαμβάνεται τόσο η προσβολή δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας άλλου υποψήφιου διπλωματούχου όσο και η αντιγραφή από δημοσιευμένες πηγές, όπως βιβλία, εισηγήσεις ή επιστημονικά άρθρα. Το υλικό που συνιστά αντικείμενο λογοκλοπής μπορεί να προέρχεται από οποιαδήποτε πηγή. Η αντιγραφή ή χρήση υλικού προερχόμενου από το διαδίκτυο ή από ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια επιφέρει τις ίδιες δικαιικές έννομες συνέπειες με τη χρήση υλικού προερχόμενου από τυπωμένη πηγή ή βάση δεδομένων.
3. Η χρήση αποσπασμάτων από το έργο τρίτων είναι αποδεκτή εφόσον, αναφέρεται η πηγή του σχετικού αποσπάσματος. Σε περίπτωση επί λέξει μεταφοράς αποσπάσματος από το έργο άλλου, η χρήση εισαγωγικών ή σχετικής υποσημείωσης είναι απαραίτητη, ούτως ώστε η πηγή του αποσπάσματος να αναγνωρίζεται.
4. Η παράφραση κειμένου, αποτελεί προσβολή δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας.
5. Οι πηγές των αποσπασμάτων που χρησιμοποιούνται θα πρέπει να καταγράφονται πλήρως σε πίνακα βιβλιογραφίας στο τέλος της διπλωματικής εργασίας .
6. Η προσβολή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας επισύρει την επιβολή κυρώσεων. Για την επιβολή των ενδεδειγμένων κυρώσεων, τα αρμόδια όργανα της Σχολής θα λαμβάνουν υπόψη παράγοντες όπως το εύρος και το μέγεθος του τμήματος της διπλωματικής εργασίας που συνιστά προσβολή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Οι κυρώσεις θα επιβάλλονται, ύστερα από γνώμη της τριμελούς εξεταστικής επιτροπής με απόφαση της Συνέλευσης της Σχολής, και μπορούν να συνίστανται στον μηδενισμό της διπλωματικής εργασίας (με ή χωρίς δυνατότητα επανυποβολής), τη διαγραφή από τα Μητρώα των μεταπτυχιακών φοιτητών , καθώς και την επιβολή πειθαρχικών ποινών, όπως η ανωτολή της φοιτητικής ιδιότητας του υποψήφιου διπλωματούχου.

Επιπλέον, παρέχω τη συναίνεσή μου, ώστε ένα ηλεκτρονικό αντίγραφο της διπλωματικής εργασίας μου να υποβληθεί σε ηλεκτρονικό έλεγχο για τον εντοπισμό τυχόν στοιχείων προσβολής δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ημερομηνία	Υπογραφή Υποψηφίου
30/11/2020	

Τσιόγκα Ελένη-Κωνσταντίνα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ σ. 7

ΙΙ. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ. σ. 9

ΙΙ.1. ΕΝΝΟΙΑ, ΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ ΚΑΙ ΕΜΒΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ. σ. 9

ΙΙ.2. ΟΙ ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ. σ.30

ΙΙ.2.Α. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΝΙΑΙΑ ΑΓΟΡΑ. σ. 30

ΙΙ.2.Α.i) Η ελευθερία του Τύπου σ. 30

ΙΙ.2.Α.ii) Η ελευθερία της έκφρασης ως εγγυητής της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης και επικοινωνίας και η ενίσχυσή της από την επιβολή των κανόνων του ανταγωνισμού. σ. 35

ΙΙ.2.Α.iii) Η προστασία των δημοσιογράφων. σ.48

ΙΙ.2.Α.iv) Η οδηγία για τα οπτικοακουστικά μέσα σ.56

ΙΙ.2.Β. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΝΙΑΙΑ ΑΓΟΡΑ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ. σ.59

ΙΙ.2.Β.i) Η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης στο πλαίσιο της Οδηγίας 2019/790/ΕΕ και ο ρόλος της ως εξαίρεση από την απόλυτη προστασία του αποκλειστικού δικαιώματος του δημιουργού. σ. 59

ΙΙ.2.Β.ii) Ο συγκερασμός της ελεύθερης καλλιτεχνικής έκφρασης με την προστασία των αποκλειστικών δικαιωμάτων του δημιουργού στην υπόθεση C-476/17. σ. 65

ΙΙ.2.Β.iii) Τα θεμελιώδη δικαιώματα ως εξωτερικοί περιορισμοί των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων. σ. 68

ΙΙ.2.Β.iv) Η προαγωγή της πολιτισμικής κληρονομιάς της Ευρώπης μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας Europeana στο πλαίσιο της προώθησης της ευρωπαϊκής ενοποίησης και της σφυρηλάτησης ενιαίας πολιτισμικής ταυτότητας. σ. 71

ΙΙ.2.Γ. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ σ. 73

ΙΙ.2.Γ.i) Η παρωδία στο πλαίσιο της υπόθεσης C-201/2013 σ.73

ΙΙ.2.Γ.ii) Η νομολογιακή προσέγγιση της σάτιρας από το ΕΔΔΑ στο πλαίσιο της απόφασης Vereinigung Bildender Kunstler κατά Αυστρίας. σ. 75

ΙΙ.2.Δ. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ. σ. 77

ΙΙ.2.Δ.i) Η ελευθερία του πολιτικού λόγου στο πλαίσιο των διεργασιών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Η υπόθεση Τ-352/17. σ. 77

ΙΙ.2.Δ.ii) Οι θεσμοί της συμμετοχικής διακυβέρνησης ως παράγοντες ενίσχυσης της ελευθερίας της έκφρασης: το Ευρωβαρόμετρο και η Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών ως μέσα συλλογικής έκφρασης των Ευρωπαίων πολιτών. σ. 82

ΙΙ.2.Ε. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΟΣ. σ. 86

ΙΙ.2.ΣΤ. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ. σ. 90

ΙΙ.2.Ζ. Η ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ. σ. 92

ΙΙΙ. ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ. σ. 96

ΙΙΙ.1.ΟΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ: Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ. σ. 96

ΙΙΙ.2.ΜΟΡΦΕΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ. σ. 98

ΙΙΙ.2.Α. Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ: ΟΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ACHBITA ΚΑΙ BOUGNAOUI. σ. 99

ΙΙΙ.2.Β. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΤΟΥ ΓΕΝΕΤΗΣΙΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΩΣ ΤΡΟΧΟΠΕΔΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΘΕΣΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΡΓΟΔΟΤΗ ΚΑΤ' ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ: Η ΥΠΟΘΕΣΗ C-507/18. σ. 101

ΙΙΙ.2.Γ.Η ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΩΣ ΘΕΜΙΤΟΙ ΛΟΓΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ. σ. 102

ΙΙΙ.2.Δ. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ. σ. 104

ΙΙΙ.2.Ε. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΒΟΛΗΣ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ. σ. 107

ΙΙΙ.2.ΣΤ.Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥ ΜΙΣΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΑΡΑΝΟΜΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ. σ. 111

ΙΙΙ.2.ΣΤ.i) Η αντιμετώπιση της ρητορικής του μίσους. σ. 111

ΙΙΙ.2.ΣΤ.ii) Οι περιορισμοί της ελευθερίας της έκφρασης στο πλαίσιο της ψηφιακής ενιαίας αγοράς. σ. 115

ΙΙΙ.2.ΣΤ.ii.α) Η διαχείριση του παράνομου περιεχομένου στο Διαδίκτυο. σ. 115

ΙΙΙ.2.ΣΤ.ii.β) Ο περιορισμός της ελευθερίας της έκφρασης σε συνάρτηση με την έκταση ευθύνης των διαδικτυακών πλατφορμών και την επιβολή των κανόνων του ανταγωνισμού. σ. 118

ΙΙΙ.2.Ζ. Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΤΟΜΕΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ. σ. 120

ΙΙΙ.2.Ζ.i) Η προστασία του εμπορικού σήματος στο πλαίσιο του δικαίου της διανοητικής ιδιοκτησίας. σ. 120

ΙΙΙ.2.Ζ.ii) Η απαγόρευση της χρησιμοποίησης εμπορικών σημάτων για λόγους δημόσιας τάξης και ευπρέπειας. σ. 121

ΙΙΙ.2.Ζ.iii) Το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας της Επιτροπής επί του συμβόλου και των χαρτονομισμάτων του ευρώ: νομολογιακές περιπτώσεις χρήσης του λογοτύπου και η αντιμετώπιση της παραχάραξης. σ. 123

ΙΙΙ.2.Ζ.iv) Η προστασία απόρρητων πληροφοριών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. σ. 124

I.V. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ. σ. 125

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ. σ. 128

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η θεμελίωση του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ενοποίησης στην πραγμάτωση και προαγωγή κοινών νευραλγικών αξιών όπως η δημοκρατία, ο σεβασμός της ανθρώπινης αξίας και αξιοπρέπειας και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών αποκρυσταλλώνεται στο άρθρο 2ο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, που τις αναγορεύει σε όρο απαρέγκλιτο για την εύρυθμη λειτουργία, την δημοκρατική ευταξία και ευνομία της ενωσιακής πολιτείας.[1]

Ως απότοκος της αρχής της κυριαρχίας του νόμου, η ελευθερία της έκφρασης, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της δημοκρατίας, βασικό συστατικό στοιχείο της οποίας αποτελεί ο ιδεολογικός πλουραλισμός και ο σεβασμός της ετερότητας μέσω της απαρακώλυτης εξωτερίκευσης και διάδοσης των ενδιάθετων φρονημάτων των πολιτών ανεξαρτήτως εθνικής και φυλετικής ταυτότητας, οικονομικής και κοινωνικής ευρωστίας και επιρροής και γενετήσιου προσανατολισμού, καθώς επίσης και της εύρυθμης και ελεύθερης λειτουργίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας για την προώθηση του γόνιμου διαλόγου, την ενίσχυση της διαφάνειας και της λογοδοσίας για πράξεις και παραλείψεις των ιθυνόντων και των δημοσίων αρχών, και την εξέλιξη των κοινωνικών και πολιτικών δομών.

Η επίδραση της αλματώδους τεχνολογικής ανάπτυξης και του αποκεντρωμένου χαρακτήρα του κυβερνοχώρου , στην άσκηση και την κατοχύρωση της ελευθερίας της έκφρασης στο πλαίσιο της υλοποίησης της ενιαίας αγοράς είναι αναμφίλεκτη. Η υπερκέραση των χωροχρονικών φραγμών στην επικοινωνία και την ψυχαγωγία που επέφερε η ανάπτυξη ηλεκτρονικών ιστοτόπων και πλατφορμών διαμοιρασμού έγγραφου αλλά και οπτικοακουστικού περιεχομένου και κοινωνικής δικτύωσης συμβάλλει όχι μόνο στον εκδημοκρατισμό της γνώσης στο πλαίσιο της κοινωνίας της πληροφορίας και της συμμετοχής στη διαμόρφωση της δημόσιας σφαίρας, αλλά και στην σταδιακή υλοποίηση της ψηφιακής ενιαίας αγοράς. Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση[2] προβλέπει την εγκαθίδρυση εσωτερικής αγοράς που ερείδεται στην ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων, αγαθών, κεφαλαίων και υπηρεσιών καθώς και στην ανάπτυξη υγιούς και ανόθευτου ανταγωνισμού. Η εύρυθμη λειτουργία της συναρτάται με την κατίσχυση και την αποτελεσματική εφαρμογή εναρμονισμένου νομικού πλαισίου προστασίας, ενθάρρυνσης και προώθησης της καινοτομίας, της δημιουργικότητας, της παραγωγής νέου περιεχομένου και των επενδύσεων στο σύγχρονο ψηφιακό περιβάλλον προς αποφυγή του κατακερματισμού της ενιαίας αγοράς, αλλά και της προαγωγής της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο ρόλος της ελευθερίας της έκφρασης για τη διασφάλιση της δυνατότητας δημιουργίας, διανομής και αξιοποίησης περιεχομένου στο πλαίσιο της δραστηριοποίησης στην ψηφιακή οικονομία αλλά και για την αντιστάθμιση των αποκλειστικών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας των δημιουργών έργων, η υπό προϋποθέσεις ανοιχτή πρόσβαση στα οποία είναι αδήριτη για

[1] COM(2010) 580 final, 2020 Rule of Law Report, The rule of law situation in the European Union, p.1
[2] Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, (2016/C 202/01), Άρθρο 26.

την πολιτισμική πρόοδο, αναδεικνύεται καθοριστικός σε μία ολοένα διευρυνόμενη ψηφιακή αγορά.

Επιπλέον, στο σύγχρονο πεδίο της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς, η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης φυσικών και νομικών προσώπων ως αντίβαρο αφενός στην άσκηση υπονομευτικής για τα δικαιώματα τους επιχειρηματικής πολιτικής, αφετέρου για την αποφυγή στρέβλωσης του ανταγωνισμού, είναι κεφαλαιώδης.

Ωστόσο, η ιδιωτικοποίηση της επιβολής της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ψηφιακό περιβάλλον ως αποτέλεσμα της ενίσχυσης της ευθύνης των ιδιωτών, παρόχων διαδικτυακών υπηρεσιών για το είδος και το περιεχόμενο των αναρτώμενων στον ηλεκτρονικό τους ιστότοπο πληροφοριών, καθώς επίσης και η ανάγκη προστασίας δεδομένων από την επεξεργασία και κοινοποίησή τους, αποτελούν μερικά μόνο παραδείγματα που δύνανται να φαλκιδεύσουν την ελευθερία της έκφρασης[3] και εγείρουν ερωτήματα σχετικά με τους φορείς, το πεδίο εφαρμογής, τους αποδέκτες αλλά και το επίπεδο της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Σε αυτό το πλαίσιο, σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι η μελέτη και η διάγνωση του βαθμού προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης με τη διερεύνηση των ποικίλων εκφάνσεών της, των θεμιτών και αθέμιτων περιορισμών της, των φορέων και αποδεκτών της, καθώς επίσης και των μηχανισμών προστασίας της σε συνάρτηση με την διά δικαίου υλοποίηση της ευρωπαϊκής οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης, μέσω της μελέτης της σχετικής ενωσιακής νομοθεσίας και της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς επίσης και της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο πλαίσιο της αξιοποίησής του από τον ενωσιακό δικαστή κατά την εφαρμογή του άρθρου 11 του Χάρτη, ως ερμηνευτικού εργαλείου επίτευξης αποτελεσματικής προστασίας αντίστοιχης με εκείνη της οποίας η ελευθερία της έκφρασης τυγχάνει σύμφωνα με το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

[3] Marco Bassini, Fundamental rights and private enforcement in the digital age, European Law Journal, 2019, Vol. 25, σελ. 187-191.

ΙΙ. Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ.

ΙΙ.1. ΕΝΝΟΙΑ, ΝΟΜΙΚΗ ΒΑΣΗ ΚΑΙ ΕΜΒΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ.

Πρωταρχικό στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου και κρηπίδα του φιλελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος αποτελεί η ελευθερία έκφρασης γνώμης.[4]Η κατοχύρωση της διαμόρφωσης, ανάπτυξης και μεταλαμπάδευσης των ιδεών και των στοχασμών χωρίς να επικρέμαται η απειλή κυρώσεων για το περιεχόμενό τους ευνοεί την ενεργή συμμετοχή του ατόμου στη διαμόρφωση της κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας και στην εύρυθμη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Ήδη από την Αρχαιότητα ο Δημοσθένης και ο Πλάτων εξήραν τη σημασία της παρρησίας, της ελεύθερης έκφρασης της προσωπικής γνώμης με θάρρος και ειλικρίνεια, για την δημοκρατική διαδικασία λήψης των αποφάσεων και τη γαλούχηση των πολιτών με την ιδέα ότι ο συγκερασμός διαφορετικών απόψεων θα θωράκιζε την πολιτεία από την υπονομευτική επίδραση του παραπλανητικού και υποβολιμαίου λόγου των δημαγωγών.

Στο επίπεδο της ενωσιακής έννομης τάξης, οι ιδρυτικές Συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων δεν περιείχαν συγκεκριμένα στοιχεία για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, στις οποίες εμπίπτει η ελευθερία της έκφρασης, ή τουλάχιστον οι σχετικές ενδείξεις ήταν ελάχιστες[5]. Εκτός από διατάξεις που αφορούσαν στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και άλλες οικονομικές ελευθερίες ή την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων με βάση την εθνικότητα ή το φύλο, δεν υπήρχαν συγκεκριμένες διατάξεις που να κατοχυρώνουν τα θεμελιώδη δικαιώματα[6]. Οι βασικές αρχές της κυριαρχίας του νόμου, στην οποία θεμελιώνεται η Ευρωπαϊκή Ένωση σύμφωνα με το άρθρο 2 ΣΕΕ, αποτέλεσαν τα εργαλεία συγκρότησης μίας κοινότητας δικαίου στην οποία εδράστηκε η υλοποίηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης[7]. Η έκφραση «κοινότητα δικαίου» (Rechtsgemeinschaft) ειπώθηκε το πρώτον από τον Walter Hallstein (1901-1982), τον πρώτο πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, (1958-1967) κατά την εκφορά ενός λόγου του τον Μάρτιο του 1962, στο πλαίσιο του οποίου υπογράμμισε ότι η τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν δημιουργήθηκε ως απότοκος στρατιωτικής ισχύος ή πολιτικής πίεσης, αλλά οφείλει την ύπαρξή της σε μια συνταγματική συστατική νομική πράξη, υπάρχει διεπόμενη από καθορισμένους κανόνες δικαίου και θεσμούς υποκείμενους στον δικαστικό έλεγχο και ως κοινότητα δικαίου αποσκοπεί στην υλοποίηση της ιδέας της κυριαρχίας του νόμου.

---

[4] Δαγτόγλου, Π.Δ.(2012), Ατομικά Δικαιώματα, 4η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 340 έπ. Τάσσης Σ.(2017). Η ελευθερία της Έκφρασης-Τύπος-Ραδιοτηλεόραση. Εις Σ.Βλαχόπουλο (επιμ.) Θεμελιωδη Δικαιώματα, Αθήνα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 283.

[5] Η σημαντικότερη αφορούσε στο άρθρο 7 της Συνθήκης ΕΟΚ, που απαγόρευε τις διακρίσεις λόγω ιθαγένειας, καθώς επίσης και το άρθρο 119 που επέβαλε την ισότητα των αμοιβών για όμοια εργασία μεταξύ ανδρών και γυναικών.

[6] Allan Rosas, "The European Union and Fundamental Rights/Human Rights", p.445, included in: Catarina Crause and Martin Scheinin (eds), International Protection of Human Rights: A Textbook (Turku Åbo: Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, 2009).

[7] Χριστιανός Β., Παπαδοπούλου Ρ.-Ε., Περάκης Μ., Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2η έκδοση, 2020, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Η ιδέα της «κοινότητας του δικαίου» προσιδιάζει εννοιολογικά στην ιδέα του «κράτους δικαίου» που είναι ισοδύναμη στα νομικά συστήματα της οικογένειας του ηπειρωτικού δικαίου με την αρχή της κυριαρχίας του νόμου στο αγγλοσαξονικό σύστημα. Η φράση του Walter Hallstein υιοθετήθηκε από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μόλις το 1986, στην υπόθεση Les Verts v. Parliament (C-294/83)[8]. Ωστόσο, τα θεμέλια της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας είχαν καταγραφεί από το Δικαστήριο ήδη από το 1950 κατά την άσκηση της ερμηνευτικής και δικαιοπλαστικής του λειτουργίας.

Το κενό στην έννομη προστασία της κοινοτικής έννομης τάξης αναφάνηκε ήδη από τη δεκαετία του 1960. Μετά την επιβεβαίωση των αρχών του αμέσου αποτελέσματος και της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου στις υποθέσεις Van Gend en Loos (1963) και Costa/Enel (1964)[9], εκφράστηκαν προβληματισμοί στην γερμανική και ιταλική συνταγματική θεωρία και νομολογία, αναφορικά με τη δυνατότητα σύγκρουσης μεταξύ ενός κοινοτικού δικαίου που είχε ήδη διακηρυχθεί ως υπέρτερο αλλά δεν διέθετε οργανωμένο σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, και των εθνικών διακηρυκτικών των θεμελιωδών δικαιωμάτων δικαϊκών κανόνων. Η προστασία που απέρρεε από τις εθνικές διακηρύξεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα μπορούσε να υπονομευθεί ή να υποβαθμισθεί στο πλαίσιο της δυσανάλογης και ανισόρροπης ανάπτυξης μεταξύ κανόνων υποβοήθησης της οικονομικής ενοποίησης και κανόνων προστασίας των δικαιωμάτων εις βάρος των δεύτερων, με αποτέλεσμα την υπεροχή ενός κοινοτικού δικαίου όχι ανθρωποκεντρικού αλλά προσανατολισμένου στην οικονομική ανάπτυξη χωρίς εχέγγυα για τη διασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων των υποκειμένων της κοινοτικής έννομης τάξης[10].

Κατά συνέπεια, αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης των εθνικών δικαστηρίων των Κρατών Μελών και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο συνταγματικός πλουραλισμός, που συνίσταται στην επίκληση από τα Κράτη Μέλη της πολλαπλότητας και της ισοτιμίας των θεσμικών και εννόμων τάξεών τους, έκαστη εκ των οποίων είναι συνταγματικά οργανωμένη, με σκοπό την επιφύλαξη του δικαιώματος τους να αντιταχθούν στην υπεροχή ενωσιακού κανόνα έναντι αντίστοιχου εθνικού. Η ιδέα του συνταγματικού πλουραλισμού γεννήθηκε στον απόηχο της απόφασης Maastricht του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου (Bundesverfassungsgericht), του 1993, στην οποία το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο επιβεβαίωσε τη συμβατότητα του Γερμανικού Συντάγματος με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, επιφυλασσόμενο για την τελική και οριστική εξουσία αναγνώρισης πράξεων που ισχύουν έναντι όλων (ultra vires). Σε αυτό το πλαίσιο, οι υπέρμετρες πλουραλιστικές προσεγγίσεις στο βαθμό που απορρίπτουν την πιθανότητα ενός κοινού συστήματος αξιών και διαμφισβητούν την σκοπιμότητα της ιδέας μιας υπερεθνικής κοινότητας, υπονομεύουν το ενωσιακό οικοδόμημα.

---

[8] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 23ης Απριλίου 1986, επί της υπόθεσης Κόμμα Οικολόγων « Les Verts » κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, C-294/83, σκ.23, ECLI:EU:C:1986:166.

[9] Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 1963, επί της υπόθεσης Van Gend en Loos, 26/62, ECLI:EU:C:1963:1 (που καθιέρωσε ότι όχι μόνον οι κανονισμοί, αλλά και το πρωτογενές δίκαιο μπορεί να αναπτύσσει άμεσο αποτέλεσμα και να γίνεται αντικείμενο επίκλησης από ιδιώτες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:61962CJ0026&from=EN και ΔΕΚ, Απόφαση της 15η; Ιουλίου 1964, επί της υπόθεσης Costa/Enel, 6/64, ECLI:EU:C:1964:66, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:61964CJ0006

[10] Allan Rosas, "The European Union and Fundamental Rights/Human Rights", p.446, included in: Catarina Crause and Martin Scheinin (eds), International Protection of Human Rights: A Textbook (Turku Åbo: Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, 2009).

Για την αποσόβηση του κινδύνου ματαίωσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης λόγω των πλουραλιστικών θέσεων ανωτάτων δικαστηρίων των Κρατών Μελών που κλονίζουν τα θεμέλια του ενωσιακού οικοδομήματος, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέτρεψε με τον ακτιβιστικό και δικαιοπλαστικό του ρόλο τις αντιπαραθέσεις με τα ισχυρά αυτά δικαιοδοτικά όργανα διακηρύσσοντας με τις αποφάσεις του ότι η κοινοτική έννομη τάξη, παρά την απουσία καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων, δεν είναι δυνατόν να αγνοεί την ανάγκη σεβασμού των δικαιωμάτων αυτών. Εφόσον η Ευρωπαϊκή Κοινότητα συνιστά μια κοινότητα δικαίου, διεπόμενη από την αρχή της κυριαρχίας του νόμου, αυτόνομη και διαφορετική από τις έννομες τάξεις των Κρατών Μελών της, η νομιμότητα των πράξεων των κοινοτικών οργάνων δεν μπορεί να αξιολογείται με γνώμονα εθνικές αρχές ή εθνικά συνταγματικά δικαιώματα, καθώς η υιοθέτηση αυτής της άποψης θα έθιγε την αποτελεσματικότητα και την ενότητα του κοινοτικού δικαίου. Αντίθετα, οι βασικές αρχές που απορρέουν από την κυριαρχία του νόμου και συγκροτούν την κοινότητα δικαίου αποκρυσταλλώθηκαν νομολογιακά από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εμπερικλείουν την αρχή της νομιμότητας υπό τις ειδικότερες εκφάνσεις της αρχής της ασφάλειας δικαίου, της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης στη σταθερότητα μιας έννομης κατάστασης και της αναλογικότητας, με την εγγύηση του σεβασμού των κοινοτικών θεμελιωδών δικαιωμάτων ως αναπόσπαστων μερών των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου, την τήρηση των οποίων οφείλει το Δικαστήριο να διασφαλίζει[11].

Ο σεβασμός της κυριαρχίας του νόμου έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη νομολογία του Δικαστηρίου, πολύ πριν από τη θέση σε ισχύ των ιδρυτικών Συνθηκών και του Χάρτη. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βασιζόμενο στις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αναγνώρισε ευρύ φάσμα αρχών που συναπαρτίζουν την κυριαρχία του νόμου. Η αποκρυστάλλωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που εκπηγάζουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και από την κυριαρχία του νόμου, υπήρξε συνέπεια της αναγνώρισης των αρχών του αμέσου αποτελέσματος και της αρχής της υπεροχής, που θα μπορούσαν να αμφισβητηθούν από τα εθνικά δικαστήρια με αποτέλεσμα την ματαίωση της ενοποίησης, εάν δεν στηρίζονταν από τα θεμελιώδη δικαιώματα, και οδήγησε στην κωδικοποίησή τους στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και δη με τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο προοίμιο της ΣΕΕ τα κράτη μέλη επιβεβαιώνουν την εγκόλπωση των αρχών της κυριαρχίας του νόμου. Η ιδέα αυτή επαναλαμβάνεται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, σύμφωνα με το οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση θεμελιώνεται στην κυριαρχία του νόμου και στις κοινές αξίες των κρατών μελών, τις οποίες η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να προωθεί σύμφωνα με το άρθρο 3 ΣΕΕ.

Η ελευθερία της έκφρασης αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά ως θεμελιώδες δικαίωμα, μέρος των γενικών αρχών του κοινοτικού τότε δικαίου, από το Δικαστήριο το 1991, στην υπόθεση Stichting Collectieve Antennevoorziening Gouda and Others and Commissariaat voor de Media, σύμφωνα με την οποία «η διατήρηση του πλουραλισμού {…} συνδέεται με την ελευθερία της έκφρασης, όπως προστατεύεται από το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής

[11]Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 1969, επί της υπόθεσης Stauder, 29/69, σκ.7, EU:C:1969:58, και Απόφαση της 14ης Μαΐου 1974, επί της υπόθεσης, Nold v.Commission, 4/74, σκ.13, ECLI:EU:C:1974:51.

Σύμβασης για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία αποτελεί ένα από τα θεμελιώδη δικαιώματα την προστασία των οποίων εγγυάται η κοινοτική έννομη τάξη»[12]. Η Συνθήκη της Λισαβόνας ενίσχυσε τον συνταγματικό ρόλο της κυριαρχίας του νόμου ως στυλοβάτη της έννομης τάξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παράλληλα με την κατοχύρωση της κυριαρχίας του νόμου στο άρθρο 2 ΣΕΕ, αναφορές σε αυτή υπάρχουν τόσο στο Προοίμιο της τελευταίας, όσο και στον Χάρτη, ο οποίος αποτελεί μέσο συγκεκριμενοποίησης και ενσάρκωσης της κυριαρχίας του νόμου, από την οποία απορρέει η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ελευθερία της έκφρασης ως θεμελιώδες δικαίωμα κατοχυρώνεται ρητά στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο άρθρο 11 του δεύτερου κεφαλαίου, σύμφωνα με το οποίο: «1.Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία γνώμης και την ελευθερία λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών, χωρίς την ανάμειξη δημοσίων αρχών και αδιακρίτως συνόρων. 2. Η ελευθερία των μέσων μαζικής ενημέρωσης και η πολυφωνία τους είναι σεβαστές.». Περαιτέρω, το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης προβλέπεται και στο άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, σύμφωνα με το οποίο: «1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα εις την ελευθερίαν εκφράσεως. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν γνώμης και την ελευθερίαν λήψεως ή μεταδόσεως πληροφοριών ή ιδεών, άνευ επεμβάσεως δημοσίων αρχών και ασχέτως συνόρων. Το παρόν άρθρον δεν κωλύει τα Κράτη από του να υποβάλωσι τας επιχειρήσεις ραδιοφωνίας, κινηματογράφου ή τηλεοράσεως εις κανονισμούς εκδόσεως αδειών λειτουργίας». Η επίδραση του κειμένου της διάταξης του άρθρου 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών στη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 11 του Χάρτη είναι αναμφίλεκτη. Πριν από την υιοθέτηση και τη θέση σε ισχύ του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα θεμελιώδη δικαιώματα αναγνωρίζονταν ως γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά μία άποψη, η σημασία της υιοθέτησής του διαμφισβητείτο, καθώς θα αποτελούσε απλώς την κωδικοποίηση υφιστάμενων ήδη δικαιωμάτων, και ο περιφερειακός χαρακτήρας της παρεχόμενης προστασίας θα ωχριούσε μπροστά στην εμβέλεια και την αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης από την ΕΣΔΑ προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, η οποία αξιοποιούνταν ερμηνευτικά από το Δικαστήριο για την αποκρυστάλλωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου. Η έλευση του Χάρτη ως νομικά δεσμευτικής διακήρυξης δικαιωμάτων εγείρει το ζήτημα της συμβατότητας ή μη των δύο καθεστώτων προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που επιλύεται από τη διάταξη της τρίτης παραγράφου του άρθρου 52 του Χάρτη: «Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία». Παράλληλα, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως

[12]Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, επί της υπόθεσης Stichting Collectieve Antennevoorziening Gouda and Others and Commissariaat voor de Media, C-288/89, σκ.13, ECLI:EU:C:1991:323.

κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ, και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου. Σε αυτό το πλαίσιο, από τη συνδυαστική ερμηνεία των ανωτέρω διατάξεων, προκύπτει ότι η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης σύμφωνα με το άρθρο 11 του Χάρτη θα πρέπει να είναι τουλάχιστον εφάμιλλη με αυτή που διασφαλίζεται από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ και συμπεριλαμβάνει όλες τις εκφάνσεις της ελευθερίας έκφρασης που αυτό προστατεύει. Η σημασία της νομικής σχέσης και συνάφειας μεταξύ του Χάρτη και της ΕΣΔΑ επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι ένας από τους πρωταρχικούς στόχους του Χάρτη συνίστατο στην κωδικοποίηση των δικαιωμάτων που προστατεύονταν ως γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου στο πλαίσιο της δικαιοπλαστικής λειτουργίας του Δικαστηρίου, για την διαμόρφωση και την ερμηνεία των οποίων η αξιοποίηση της ΕΣΔΑ και της νομολογίας του ΕΔΔΑ ως εργαλείων ερμηνείας και πηγών έμπνευσης υπήρξε καθοριστική. Προς επίρρωση των προαναφερθέντων, σύμφωνα με τις Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα Cruz Villallón στην υπόθεση Scarlet Extended SA v. Société belge des auteurs compositeurs et éditeurs (SABAM)[13], υπό τις περιστάσεις της κύριας πράξης, τα δικαιώματα που διασφαλίζονται στο άρθρο 8 ΕΣΔΑ, αντιστοιχούν {…} σε εκείνα που διασφαλίζονται στα άρθρα 7(«σεβασμός στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή») και 8 («προστασία των προσωπικών δεδομένων») του Χάρτη, όπως ακριβώς τα δικαιώματα που διασφαλίζονται στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ αντιστοιχούν σε εκείνα που διασφαλίζονται στο άρθρο 11 του Χάρτη («ελευθερία της έκφρασης και πληροφόρησης»)[14].

Ειδικότερα, η ελευθερία της έκφρασης προστατεύει τη γνώμη που εκφράζεται καθ'οιονδήποτε τρόπο, προφορικά, εγγράφως, διά του Τύπου, αλλά και στο πλαίσιο του Διαδικτύου, το οποίο, σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, διαδραματίζει νευραλγικό ρόλο για τη βελτίωση της πρόσβασης σε ειδησεογραφικά νέα και στη διάδοση των πληροφοριών εν γένει[15]. Κάθε πρόσωπο δικαιούται να εκφράζει ιδέες, γνώμες και στοχασμούς, ακόμη και αν αντιβαίνουν στις απόψεις των ιθυνόντων ή της πλειοψηφίας των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των ενοχλητικών και προσβλητικών απόψεων[16]χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις και χωρίς την απειλή επιβολής ποινών για το περιεχόμενό τους. Επιπρόσθετα, η ελευθερία της έκφρασης περιλαμβάνει την ελευθερία αναζήτησης και λήψης πληροφοριών, που αποτελεί συστατικό στοιχείο της δημοκρατικής διακυβέρνησης καθώς προωθεί συμμετοχικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, για τις οποίες η ανεπάρκεια των πληροφοριών θα αποτελούσε τροχοπέδη. Η διασφάλιση και η διευκόλυνση της πρόσβασης στην πληροφόρηση μπορεί να συντείνει στην εύρυθμη λειτουργία των δικαιοδοτικών θεσμών και στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης. Παράλληλα, τα κράτη θα πρέπει να διασφαλίζουν την απρόσκοπτη και αποτελεσματική πρόσβαση των ατόμων σε πληροφορίες που σχετίζονται με την επεξεργασία και αποθήκευση των προσωπικών τους δεδομένων και αναγνωρίζεται η σημασία της εξέτασής τους σε συνάρτηση με την ελευθερία

[13] ΔΕΕ, Απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2011, επί της υπόθεσης Scarlet Extended SA κατά Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM), C-70/10, ECLI:EU:C:2011:771.

[14]Γενική Εισαγελέας Cruz Villalón, Προτάσεις της 14ης Απριλίου 2011, επί της υπόθεσης Scarlet Extended SA κατά Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM), C-70/10, σκ.31, ECLI:EU:C:2011:255.

[15] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 2015 επί των προσφυγών υπ' αριθμόν υπ' αριθμόν 48226/10 και 14027/11, Cengiz and Others v. Turkey, σκ. 49 και 52.

[16] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 7ης Δεκεμβρίου 1976, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 5493/72, Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΕΔΔΑ, παρ. 49.

της έκφρασης[17]. Ακόμη, στο πεδίο προστασίας του άρθρου 11 του Χάρτη εμπίπτει η ελευθερία επιστημονικής, καλλιτεχνικής, διδακτικής και ακαδημαϊκής έκφρασης, η ελευθερία έκφρασης της θρησκευτικής ταυτότητας και της εθνικής, γλωσσικής και πολιτισμικής ιδιοσυστασίας, καθώς επίσης και η ελευθερία του εμπορικού και διαφημιστικού λόγου και των πολιτικών συζητήσεων και διαφημίσεων κατά τη διάρκεια των προεκλογικών εκστρατειών[18].

Αξίζει να επισημανθεί ότι τυγχάνει προστασίας τόσο η προφορική και γραπτή έκφραση, όσο και η δια της νοηματικής γλώσσας έκφραση, η μη λεκτική έκφραση καθώς και η εξωτερίκευση ιδεών και μηνυμάτων μέσω έργων τέχνης, βιβλίων, εφημερίδων, φυλλαδίων, οπτικοακουστικών και ηλεκτρονικών μέσων έκφρασης.

Παρόλο που η ΕΣΔΑ αναγνωρίζεται ακόμη κατά το άρθρο 6 της ΣΕΕ και κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως πηγή έμπνευσης για το επίπεδο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία εμπίπτουν στον πυρήνα του νομικού μορφώματος της Ένωσης, εντούτοις το Δικαστήριο χρησιμοποιεί την ΕΣΔΑ κυρίως επιλεκτικά, με σκοπό ερμηνευτικής υποβοήθησης του έργου του στο πλαίσιο της ερμηνείας και της εφαρμογής του Χάρτη και των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου.

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΣΕΕ είναι ισόκυρος με τη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς επίσης και με την Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα Πρωτόκολλά τους, ο δε σεβασμός των δικαιωμάτων που εμπερικλείει συνιστά όρο απαρέγκλιτο και αδιαπραγμάτευτο για την νομιμότητα των εκδιδόμενων από ενωσιακά όργανα πράξεων, με αποτέλεσμα να μην επιτρέπονται εντός της Ένωσης μέτρα ασύμβατα με τα εν λόγω δικαιώματα[19]. Η εμφιλοχώρηση αθέμιτων περιορισμών και παραβάσεων των θεμελιωδών δικαιωμάτων και δη της ελευθερίας της έκφρασης κατά την θέσπιση αλλά και την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, των πράξεων που εκδίδονται από όργανα της Ένωσης αλλά και κατ' εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης στο πλαίσιο της αρχής της υπεροχής και της ομοιόμορφης εφαρμογής και ερμηνείας του καθιστά την ανάγκη διερεύνησης των φορέων, του πεδίου εφαρμογής του Χάρτη και ειδικότερα της ελευθερίας της έκφρασης και των αποδεκτών τους επιτακτική.

Σύμφωνα με το άρθρο 51 του Χάρτη, που ορίζει το πεδίο εφαρμογής του, οι διατάξεις του απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και στα κράτη μέλη, όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, με την τήρηση της αρχής της επικουρικότητας. Η διάταξη αυτή ακολουθεί πιστά το άρθρο 6, παράγραφος 2 και 3, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο επέβαλε στην Ένωση την υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων[20]. Η έκφραση «λοιπά όργανα και οργανισμοί» χρησιμοποιείται συνήθως στις Συνθήκες αναφορικά με όλα τα επικουρικά

[17] EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Ofline, FOREIGN AFFAIRS Council meeting, Brussels, 12 May 2014, p.4, consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/142549.pdf
[18] Ibid, p.4
[19] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1991, επί της υπόθεσης Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση ΑΕ κατά Δημοτικής Εταιρίας Πληροφόρησης και Σωτηρίου Κούβελα, C-260/89, σκ.41, ECLI:EU:C:1991:254.
[20] Επεξηγήσεις του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (2007/C 303/02), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214(01)&from=ES.

όργανα που δημιουργούνται βάσει των Συνθηκών ή βάσει πράξεων του παραγώγου δικαίου[21]. Όσον αφορά στα κράτη μέλη, από τη νομολογία του Δικαστηρίου απορρέει αναμφίλεκτα ότι η υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιβάλλεται στα κράτη μέλη μόνον όταν δρουν εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης[22]. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε μάλιστα τη νομολογία αυτή ως ακολούθως: «Επιπλέον, υπενθυμίζεται ότι οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη δεσμεύουν και τα κράτη μέλη όταν υλοποιούν κοινοτικές ρυθμίσεις…»[23]. Ο συγκεκριμένος κανόνας, όπως κατοχυρώνεται στον Χάρτη, εφαρμόζεται με τον ίδιο τρόπο στις κεντρικές αρχές και στις περιφερειακές ή τοπικές υπηρεσίες καθώς επίσης και στους δημόσιους οργανισμούς, οσάκις εφαρμόζουν το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης[24].

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 51 του Χάρτη, από κοινού με την πρώτη παράγραφο, επιβεβαιώνει ότι ο Χάρτης δεν μπορεί να συνεπάγεται την επέκταση των αρμοδιοτήτων και των καθηκόντων που απονέμονται στην Ένωση από τις Συνθήκες. Αποτελεί λογική απόρροια της αρχής της επικουρικότητας και της αρχής της δοτής αρμοδιότητας ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως διασφαλίζονται στην Ένωση, παράγουν αποτελέσματα μόνον στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων αυτών που καθορίζονται από τις Συνθήκες. Κατά συνέπεια, η υποχρέωση των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, σύμφωνα με τη δεύτερη πρόταση της παραγράφου 1, να προάγουν τις αρχές του Χάρτη, μπορεί να προκύπτει μόνον στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων αυτών[25].

Η παράγραφος 2 επίσης επιβεβαιώνει ότι η εφαρμογή του Χάρτη δεν μπορεί να επιφέρει τη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως καθορίζονται από τις Συνθήκες. Ο κανόνας αυτός έχει ήδη κατοχυρωθεί από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης[26] και επιτάσσει ότι η παραπομπή του άρθρου 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση δεν δύναται να θεωρηθεί ότι επεκτείνει την εμβέλεια των δράσεων των κρατών μελών που ορίζονται ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης».

Το άρθρο 51 του Χάρτη εμπίπτει στο σύστημα των άρθρων του τελευταίου μέρους του ΧΘΔΕΕ (Τίτλος VII) που εμπεριέχουν ρυθμίσεις της γενικής θεωρίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ρυθμίζει νομικά τους αποδέκτες όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, συνεφαρμόζεται μαζί με όλα τα

[21] Ibid, επίσης: άρθρο 15 και 16 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

[22] Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, επί της υπόθεσης Wachauf, 5/88, σκ.17 και 18, ECLI:EU:C:1989:321, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:ec5980aa-2704-4d0b-9646-61f7540f71cc.0007.03/DOC_1&format=PDF και Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1991, επί της υπόθεσης Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση ΑΕ κατά Δημοτικής Εταιρίας Πληροφόρησης και Σωτηρίου Κούβελα, C-260/89, σκ.41, ECLI:EU:C:1991:254.https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:05574ebb-3d4e-4dd6-b9f1-322b5aac8c7f.0007.02/DOC_1&format=PDF

[23] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Απριλίου 2000, επί της υπόθεσης Kjell Karlsson και λοιποί,C-292/97, σκ.37, ECLI:EU:C:2000:202.

[24] Επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007/C 303/02), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214(01)&from=ES .

[25] Ibid.

[26] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 17ης Φεβρουαρίου 1998, επί της υπόθεσης C-249/96, Grant, σκ.45, ECLI:EU:C:1997:449.

επιμέρους άρθρα του ΧΘΔΕΕ και ερμηνεύεται συστηματικά με το υπόλοιπο πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης[27].

Το πρώτο εδάφιο της πρώτης παραγράφου, μολονότι ρυθμίζει ποιοι είναι οι αποδέκτες του ΧΘΔΕΕ, δεν διέπει ποιοι είναι οι φορείς του. Τα περισσότερα άρθρα του Χάρτη κατοχυρώνουν ως φορείς των δικαιωμάτων τους και επωφελούμενους των αρχών τους όλους τους ανθρώπους. Εξαίρεση συνιστά ότι φορείς των αρχών και δικαιωμάτων είναι μόνον Ευρωπαίοι πολίτες (επί παραδείγματι, άρθρα 39, 42, 45, 46 ΧΘΔΕΕ). Ευρωπαίοι πολίτες είναι σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 9 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση όλα τα φυσικά πρόσωπα που διαθέτουν την ιθαγένεια κάποιου κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον, φορείς των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι και τα φυσικά πρόσωπα, και τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου. Υποστηρίξιμο είναι ότι φορείς των δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση δύνανται να είναι και κρατικά νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου[28].

Η πρώτη παράγραφος του άρθρου 51 ορίζει ότι αποδέκτες του ΧΘΔΕΕ είναι, κατά πρώτον, τα θεσμικά όργανα αλλά και όλα τα όργανα και οι οργανισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, και κατά δεύτερον, τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Σε αυτό το πλαίσιο, ο προσδιορισμός της εμβέλειας των δικαιωμάτων του Χάρτη καθιστά την ερμηνευτική προσέγγιση των ανωτέρω όρων της διάταξης του άρθρου 51 αναγκαία.

Αρχικά, όσον αφορά στα όργανα που δεσμεύουν τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας της έκφρασης, αξίζει να επισημανθεί ότι διέπουν κάθε πράξη ή παράλειψη των επτά θεσμικών οργάνων της Ένωσης, και ειδικότερα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, του Ελεγκτικού Συνεδρίου, αλλά και κάθε πράξη ή παράλειψη των λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης, δηλαδή κάθε αρμού της Ένωσης, είτε αυτός ιδρύεται απευθείας από τις Συνθήκες, είτε από το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο, είτε από διεθνείς συμβάσεις που συνάπτει η Ένωση, είτε λειτουργεί άτυπα στην πράξη, ανεξάρτητα από την ονομασία του εκάστοτε οργάνου ή οργανισμού στο ενωσιακό δίκαιο (λ.χ. γραφείου, αρχής, υπηρεσίας, ομάδας, εκπροσώπου) και ανεξάρτητα από το αν έχει τη νομική μορφή του δημόσιου ή ιδιωτικού νομικού προσώπου ή αν συνιστά σύμπραξη δημόσιας και ιδιωτικής μορφής οργάνωσης ή sui generis νομική μορφή ή είναι άτυπο μόρφωμα[29]. Ακόμη και ιδιωτικά νομικά πρόσωπα που εμπίπτουν στον έλεγχο ή τη θεσμική επιρροή των οργάνων της Ένωσης δεσμεύονται από τις διατάξεις του Χάρτη, ακόμη

[27] Β. Τζέμος, «Το πεδίο εφαρμογής και η ενιαία εφαρμογή του ΧΘΔΕΕ από την διοικητική, πολιτική και ποινική δικαιοσύνη», σελ.5, https://www.google.com/search?q=esdi.gr%2Fnex%2Fimages%2Fstories%2Fpdf%2Fepimorfosi%2F2019%2Ftzemos_2019.pdf.&oq=esdi.gr%2Fnex%2Fimages%2Fstories%2Fpdf%2Fepimorfosi%2F2019%2Ftzemos_2019.pdf.+&aqs=chrome..69i58j69i57.1537j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8

[28] Τζέμος Β., «Γενική Θεωρία Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Πρωτογενές Ενωσιακό Δίκαιο», σελ.222, http://www.publiclawjournal.com/docs/2018/2_3/2018_3_2_3_tzemos.pdf

[29] Τζέμος Β., «Το πεδίο εφαρμογής του ΧΘΔΕΕ και η ενιαία εφαρμογή του ΧΘΔΕΕ από την διοικητική, την πολιτική και την ποινική δικαιοσύνη», https://www.google.com/search?q=esdi.gr%2Fnex%2Fimages%2Fstories%2Fpdf%2Fepimorfosi%2F2019%2Ftzemos_2019.pdf.&oq=esdi.gr%2Fnex%2Fimages%2Fstories%2Fpdf%2Fepimorfosi%2F2019%2Ftzemos_2019.pdf.+&aqs=chrome..69i58j69i57.1537j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8

και στην περίπτωση που ελλείψει σχετικών αρμοδιοτήτων δεν εκδίδουν νομικά δεσμευτικές πράξεις, αλλά σε εκπλήρωση συμβουλευτικών αρμοδιοτήτων παρέχουν πληροφοριακή συνδρομή και τεχνογνωσία[30]. Τέλος, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεσμεύεται από τον ΧΘΔΕΕ είτε δρα αυτόνομα με τα όργανά της, είτε με την ιδιότητα της ως μέλος ή εκπρόσωπος κάποιου διεθνούς οργανισμού, είτε συμμετοχικά στο πλαίσιο ad hoc ή υβριδικών θεσμικών μορφωμάτων που δραστηριοποιούνται σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο.

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεσμεύει ιδίως αφενός τα νομοθετικά όργανα της Ένωσης όταν θεσπίζουν κανόνες του παράγωγου ενωσιακού δικαίου, που σύμφωνα με την ιεραρχική δομή της έννομης τάξης της Ένωσης οφείλουν να είναι σύμφωνοι με το υπέρτερης τυπικής ισχύος πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο στο οποίο εντάσσεται και ο ΧΘΔΕΕ δυνάμει της παραγράφου πρώτης του άρθρου 6 της ΣΕΕ, αφετέρου το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο πλαίσιο όλων των διαδικασιών και κατά την εκτέλεση όλων των αρμοδιοτήτων του, τόσο των δικαιοδοτικών, όσο και των γνωμοδοτικών, χαρακτηριστικό παράδειγμα των οποίων αποτελεί η γνωμοδοτική διαδικασία σύναψης νομικά δεσμευτικών συμφωνιών στις οποίες η Ευρωπαϊκή Ένωση συνιστά συμβαλλόμενο μέρος[31]. Επίσης, τόσο η σύναψη και η εφαρμογή των Διεθνών Συμφωνιών, όσο και η υλοποίηση ψηφισμάτων διεθνών οργανισμών, όπως είναι οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών δεσμεύουν τα όργανα της Ένωσης[32]. Προς επίρρωση των προαναφερθέντων, στην Γνωμοδότησή του όσον αφορά στην προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι στον πυρήνα του νομικού μορφώματος της Ένωσης βρίσκονται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως έχουν αναγνωριστεί από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος, δυνάμει της πρώτης παραγράφου του άρθρου 6 ΣΕΕ, είναι ισόκυρος με τις Συνθήκες, ο δε σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων συνιστά αδιαπραγμάτευτο όρο νομιμότητας των εκδιδόμενων εντός της Ένωσης μέτρων, με συνέπεια να μην επιτρέπονται εντός της Ένωσης μέτρα που αντιβαίνουν στα εν λόγω δικαιώματα[33].

Αξίζει να επισημανθεί ότι ο νομικά δεσμευτικός χαρακτήρας των πράξεων των ενωσιακών οργάνων δεν αποτελεί προϋπόθεση για την υποχρέωση συμμόρφωσης του περιεχομένου τους προς τις επιταγές του Χάρτη. Στα θεμελιώδη δικαιώματα υπόκεινται και οι πράξεις ήπιου δικαίου (“soft law”), οι μη εκτελεστές διοικητικές πράξεις καθώς επίσης και οι επίσημες δηλώσεις, τα ψηφίσματα και οι υλικές ενέργειες της Ένωσης[34]. Ωστόσο,

---

[30] Ibid.

[31] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Ιουνίου 2017, επί της υπόθεσης Eugenia Florescu, C-258/14, σκ. 29επ. και 43επ., ECLI:EU:C:2017:448, και Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Yves Bot της 21ης Δεκεμβρίου 2016 επί της ίδιας υπόθεσης, σκ.47 έπ. και 61 επ., ECLI:EU:C:2016:995.

[32] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2008, επί των συνεκδικαζομένων υποθέσεων Yassin Abdullah Kadi και Al Barakaat International Foundation, κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C-405/05P και C-415/05P, σκέψη 326, ECLI:EU:C:2008:461, http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=67611&pageIndex=0&doclang=EL&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=8937327

[33] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Γνωμοδότηση υπ’αριθμ. 2/13 περί της προσχώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ, σκ. 169, ECLI:EU:C:2014:2454.

[34] Τζέμος Β., «Το πεδίο εφαρμογής του ΧΘΔΕΕ και η ενιαία εφαρμογή του ΧΘΔΕΕ από την διοικητική, πολιτική και ποινική δικαιοσύνη», σελ.6, http://www.esdi.gr/nex/images/stories/pdf/epimorfosi/2019/tzemos_2019.pdf .

είναι διακριτό το ζήτημα του δικαστικώς ανέλεγκτου χαρακτήρα τους ελλείψει δεσμευτικής νομικής ισχύος των εν λόγω πράξεων[35].

Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, ρητή μνεία της οποίας γίνεται και στις επεξηγήσεις επί του άρθρου 51 του ΧΘΔΕΕ, προκύπτει αναντίρρητα ότι η υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων που καθορίζονται και κατοχυρώνονται στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης βαρύνει τα κράτη μέλη, όταν εφαρμόζουν δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης[36]. Σε αυτό το πλαίσιο, οι νομοθετικές πράξεις που εμπίπτουν στο δίκαιο της Ένωσης χρήζουν διευκρίνισης. Το άρθρο 51 εμπερικλείει το πρωτογενές δίκαιο και δη τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πλην του Χάρτη, καθώς και τους κανόνες του παράγωγου ενωσιακού δικαίου, τόσο τους νομικά δεσμευτικούς (Κανονισμοί, Οδηγίες, Αποφάσεις), ανεξάρτητα από το αν θεσπίζονται σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία (άρθρα 289 παρ.1 και 294 ΣΛΕΕ) ή με ειδική νομοθετική διαδικασία (άρθρο 289 παρ.2 ΣΛΕΕ). Στην έννοια του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης εμπίπτουν περαιτέρω οι κατ' εξουσιοδότηση πράξεις που εκδίδει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (άρθρο 290 ΣΛΕΕ) καθώς επίσης και οι εκτελεστικές πράξεις που εκδίδει (άρθρο 291 παρ.2 ΣΛΕΕ). Επιπρόσθετα, εμπίπτουν στο ενωσιακό δίκαιο συμφωνίες ή Μνημόνια Συνεργασίας που συνάπτει η Ένωση με κράτη μέλη με νομικό έρεισμα κανόνες του πρωτογενούς ή του παραγώγου δικαίου[37]. Επί παραδείγματι, στην υπόθεση Florescu[38], κρίθηκε ορθώς από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ότι το Μνημόνιο Συνεργασίας που συνήφθη την 23η Ιουνίου 2009 στις Βρυξέλλες μεταξύ της Ρουμανίας και της τότε Ευρωπαϊκής Κοινότητας με νομική βάση το άρθρο 143 ΣΛΕΕ, το οποίο απονέμει στην Ένωση αρμοδιότητα χορήγησης αμοιβαίας συνδρομής σε κράτος μέλος του οποίου το νόμισμα δεν είναι το ευρώ και το οποίο αντιμετωπίζει δυσχέρειες ή σοβαρή απειλή δυσχερειών στο ισοζύγιο πληρωμών του, αλλά και τον Κανονισμό 332/2002 (σκ.32 επ.), αποτελεί πράξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κατ' επέκταση εμπίπτει στο ενωσιακό δίκαιο κατά την έννοια του άρθρου 51 του ΧΘΔΕΕ.

Η πιο περιοριστική για τα κράτη μέλη διατύπωση του άρθρου 51 του ΧΘΔΕΕ, που έγκειται στην εξάρτηση της δέσμευσής τους από τις διατάξεις του Χάρτη από την προϋπόθεση ότι εφαρμόζουν το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει αποτελέσει αντικείμενο προβληματισμού στη θεωρία και στη νομολογία, καθώς ανακύπτει το ερώτημα αν η εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης σύμφωνα με το ευρωπαϊκό κεκτημένο θα πρέπει να ερμηνευθεί τελεολογικά και διασταλτικά ώστε να συμπεριλάβει κάθε δράση των κρατών μελών στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Στη δέσμευση του Χάρτη υπάγεται κάθε μορφή νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας, ενώ παράλληλα εφαρμόζεται εξίσου στις κεντρικές αρχές και στις περιφερειακές ή τοπικές υπηρεσίες καθώς

[35] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2003, επί της υπόθεσης T-326/99, Nancy Fern Olivieri κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, σκ.53 επ., ECLI:EU:T:2003:351.

[36] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, επί της υπόθεσης Wachauf, 5/88, σκ.19, 22 και 23, ECLI:EU:C:1989:321, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A61988CJ0005.

[37] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Ιουνίου 2017, επί της υπόθεσης Eugenia Florescu, C-258/14, σκ. 29 επ. και 43 επ., ECLI:EU:C:2017:448 και Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Yves Bot, της 21ης Δεκεμβρίου 2016, επί της ίδιας υπόθεσης, σκ.47 επ. και 61 επ., ECLI:EU:C:2016:995.

[38] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Ιουνίου 2017, επί της υπόθεσης Eugenia Florescu, C-258/14, σκ.32 έπ., ECLI:EU:C:2017:448.

επίσης και στους δημόσιους οργανισμούς[39] αλλά και στις ανεξάρτητες αρχές, στις εθνικές κεντρικές τράπεζες και σε όλα τα δημόσια νομικά πρόσωπα, κάθε φορά που εφαρμόζουν το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Περαιτέρω, λαμβάνοντας υπόψη τα είδη και τους τομείς της ενωσιακής αρμοδιότητας θέσπισης κανόνων δικαίου, και δη τη διάκριση αυτής σε αποκλειστική, συντρέχουσα και υποστηρικτική-συμπληρωματική, καθώς επίσης και την υποχρέωση ενσωμάτωσης στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών νομοθετικών πράξεων του παράγωγου ενωσιακού δικαίου (οδηγιών) μέσω εθνικών νομοθετικών μέτρων, αξίζει να επισημανθεί ότι τα κράτη μέλη δεσμεύονται από το άρθρο 51 του Χάρτη, όταν κάποιο όργανο υλοποιεί διοικητικά μέτρα, για την επιβολή των οποίων εφαρμόζεται το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης[40], όταν η νομοθετική εξουσία κράτους μέλους νομοθετεί με βάση το δίκαιο της Ένωσης χωρίς να έχει διακριτική ευχέρεια να προσθέτει συναφείς ή και μη συναφείς ρυθμίσεις στο σύνολο των ρυθμίσεων του παράγωγου ενωσιακού δικαίου που πρέπει να μεταφερθούν στις έννομες τάξεις των κρατών μελών, λόγω της αποκλειστικής αρμοδιότητας του νομοθέτη της Ένωσης να καθορίζει το περιεχόμενο των ενωσιακών κανόνων που θεσπίζει και οι οποίοι πρέπει να ενσωματωθούν στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών.

Η υπόθεση *Fransson* θεωρείται νευραλγική για τον προσδιορισμό του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η εφαρμογή του οποίου τίθεται ως προϋπόθεση για τη δέσμευση των κρατών μελών από τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, συνεπώς και από την ελευθερία της έκφρασης, σύμφωνα με το δεύτερο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 51 ΧΘΔΕΕ. Σύμφωνα με την σκέψη 29 της απόφασης, «σε μια κατάσταση στην οποία η δράση των κρατών μελών δεν καθορίζεται εξ ολοκλήρου από το δίκαιο της Ένωσης, πρόκειται μεν για εφαρμογή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1 του Χάρτη», προσθέτοντας ότι «οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να εφαρμόζουν εθνικά πρότυπα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό τον όρο ότι η εφαρμογή αυτή δεν διακυβεύει το επίπεδο προστασίας που προβλέπει ο Χάρτης, ούτε την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης»[41]. Το Δικαστήριο στην υπόθεση Fransson απεφάνθη ότι η εφαρμογή του Χάρτη σε εθνικό επίπεδο δύναται να συναρτάται απλώς με την επιδίωξη των κρατών μελών να επιτύχουν έναν στόχο που προβλέπεται από τις Συνθήκες ή το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης, και όχι με την απευθείας μεταφορά της ευρωπαϊκής νομοθεσίας στο εθνικό τους δίκαιο[42]. Προς επίρρωση των προαναφερθέντων, σύμφωνα με την σκέψη 19 της απόφασης του Δικαστηρίου επί της ίδιας υπόθεσης, «τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην έννομη τάξη της Ένωσης μπορούν να εφαρμόζονται σε όλες τις καταστάσεις που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης, αλλά όχι πέραν των καταστάσεων αυτών. Υπό το πρίσμα αυτό, το Δικαστήριο έχει ήδη υπενθυμίσει ότι δεν μπορεί να εκτιμήσει, με γνώμονα τον Χάρτη, εθνική κανονιστική ρύθμιση που δεν εντάσσεται στο πλαίσιο του δικαίου της

[39] Επεξηγήσεις του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007/C 303/02) https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214(01)&from=ES

[40] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, επί της υπόθεσης Wachauf, 5/88, σκ.19, ECLI:EU:C:1989:321,https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:ec5980aa-2704-4d0b-9646-61f7540f71cc.0007.03/DOC_1&format=PDF

[41] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τμήμα μείζονος συνθέσεως), Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, επί της υπόθεσης Åklagaren v. Åkerberg Fransson, C-617/10, σκ.29, ECLI:EU:C:2013:105 http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-617/10&language=EL#.

[42] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=URISERV:I33501&from=EL

Ένωσης. Αντιθέτως, όταν η ρύθμιση αυτή εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου αυτού, το Δικαστήριο, αποφαινόμενο επί αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, οφείλει να παρέχει όλα τα αναγκαία ερμηνευτικά στοιχεία για την εκτίμηση, εκ μέρους του εθνικού δικαστηρίου, της συμφωνίας της κανονιστικής αυτής ρυθμίσεως με τα θεμελιώδη δικαιώματα των οποίων τον σεβασμό διασφαλίζει»[43]. Κατά συνέπεια, η ύπαρξη ρυθμιστικής εμβέλειας καθώς επίσης και σημαντικού βαθμού συνάφειας μεταξύ του ενωσιακού δικαίου και του καθ' ύλην αντικειμένου της δράσης των κρατών μελών στο πλαίσιο της άσκησης νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας προϋποτίθενται για την υπαγωγή των κρατών στη ρυθμιστική εμβέλεια των διατάξεων του Χάρτη[44].

Σε αυτό το πλαίσιο, η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 ΧΘΔΕΕ, περιλαμβάνει την ελευθερία γνώμης, την ελευθερία λήψης και μετάδοσης πληροφοριών, καθώς επίσης και την υποχρέωση σεβασμού της πολυφωνίας και της ανεξαρτησίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Σύμφωνα με το δεύτερο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 11 ΧΘΔΕΕ, κατοχυρώνεται η απρόσκοπτη έκφραση, λήψη και μετάδοση γνωμών και πληροφοριών χωρίς την ανάμειξη των δημοσίων αρχών και ανεξαρτήτως συνόρων. Δυνητικές παρεμβάσεις στην απρόσκοπτη έκφραση που στοιχειοθετούν παραβίαση ή προσβολή του δικαιώματος αναδεικνύουν ερμηνευτικά ζητήματα σχετικά με το πεδίο εφαρμογής και τους αποδέκτες της ελευθερίας της έκφρασης.

Η διάταξη της πρώτης παραγράφου του άρθρου 11 ΧΘΔΕΕ ρητά απαγορεύει μόνον τις παρεμβάσεις των δημοσίων αρχών και όχι ιδιωτικών παραγόντων. Επιπλέον, η διατύπωση της πρώτης παραγράφου του άρθρου 51 του Χάρτη, σύμφωνα με την οποία οι διατάξεις του Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη μέλη, όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, ενδεικνύει έναν σκόπιμο περιορισμό του κύκλου των αποδεκτών των θεμελιωδών δικαιωμάτων του Χάρτη[45], με συνέπεια ο Χάρτης να μη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να καταστήσει ανεφάρμοστες εθνικές διατάξεις που αντιβαίνουν στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μια διαφορά που ανακύπτει μεταξύ ιδιωτών[46]. Συνεπώς, μόνο τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και τα κράτη μέλη συμπεριλαμβάνονται μεταξύ των ρητά αναφερόμενων αποδεκτών του Χάρτη, ενώ η ερμηνευτική επέκταση της εμβέλειας των διατάξεων του Χάρτη σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών είναι δυσχερής. Σε αυτό το πλαίσιο, η διερεύνηση της δυνατότητας αναγνώρισης οριζόντιου άμεσου αποτελέσματος στις διατάξεις του Χάρτη και δη στην ελευθερία της έκφρασης καθίσταται επιτακτική, καθώς επιδρά στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και στην αντίληψη του ρόλου των ιδιωτικών παραγόντων για τη διασφάλιση αποτελεσματικής προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων[47].

Κατά την εξελικτική πορεία διαμόρφωσης του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν διακρίνονταν με βάση τη δυνατότητα ανάπτυξης κάθετου ή

[43] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τμήμα μείζονος συνθέσεως), Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, επί της υπόθεσης Åklagaren v. Åkerberg Fransson, C-617/10, σκ.29, ECLI:EU:C:2013:105.
[44] Γενικός Εισαγγελέας Cruz Villalon, Προτάσεις της 12ης Ιουνίου 2012, επί της υπόθεσης Åklagaren v. Åkerberg Fransson, C-617/10, σκ. 57, ECLI:EU:C:2012:340.
[45] Γενική Εισαγγελέας Verica Trstenjak, Προτάσεις της 8ης Σεπτεμβρίου 2011 επί της υπόθεσης Dominguez, C-282/10, σκ.80, ECLI:EU:C:2011:559.
[46] Ibid, σκ.83.
[47] Frantzou E., "The horizontal effect of the Charter of Fundamental Rights of the EU: Rediscovering the Reasons for Horizontality", European Law Journal, Vol.21, No.5, September 2015, p. 657-658.

οριζόντιου αποτελέσματος, αλλά προσδιορίζονταν με βάση την αξιοποίησή τους από το Δικαστήριο ως εργαλεία επίτευξης της ευρωπαϊκής ενοποίησης διά μέσου όλων των πιθανών εκδοχών, ήτοι του άμεσου και έμμεσου αποτελέσματος, καθώς επίσης και με βάση τη διάκριση μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών διαφορών. Παρόλο που αρχικά ελάχιστες διατάξεις των Συνθηκών, όπως εκείνες που διέπουν τον ανταγωνισμό, προορίζονταν να τυγχάνουν άμεσης οριζόντιας εφαρμογής σε έννομες σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, εντούτοις το Δικαστήριο βαθμιαία επεξέτεινε το οριζόντιο αποτέλεσμα και σε άλλες υποθέσεις. Το άμεσο αποτέλεσμα του ευρωπαϊκού δικαίου, που επιτρέπει στους ιδιώτες να επικαλούνται άμεσα ευρωπαϊκό κανόνα δικαίου ενώπιον εθνικού ή ευρωπαϊκού δικαστηρίου και μαζί με την αρχή της υπεροχής εγγυάται την εφαρμοσιμότητα και αποτελεσματικότητα του ευρωπαϊκού δικαίου, καθιερώθηκε από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την απόφαση Van Gend en Loos της 5ης Φεβρουαρίου 1963. Στην τελευταία, το Δικαστήριο αναφέρει ότι το ευρωπαϊκό δίκαιο δε δημιουργεί μόνο υποχρεώσεις στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και δικαιώματα στους για τους ιδιώτες, οι οποίοι μπορούν να προβάλλουν αυτά τα δικαιώματα και να επικαλούνται άμεσα ενωσιακούς κανόνες ενώπιον των εθνικών και ευρωπαϊκών δικαστηρίων. Αξίζει να επισημανθεί ότι το άμεσο αποτέλεσμα αποτελείται από δύο πτυχές, το οριζόντιο και το κάθετο αποτέλεσμα. Το κάθετο άμεσο αποτέλεσμα ισχύει στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και των αρχών των κρατών μελών, ενώ το οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα ισχύει στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών.

Από τη στενή ερμηνεία του άρθρου 51 του Χάρτη, συνάγεται ότι στο πλαίσιο καθορισμού των εννόμων αποτελεσμάτων του σε εσωτερικές διαφορές των κρατών μελών, ο Χάρτης θα μπορούσε να κατέχει παρόμοια θέση με τις Οδηγίες, οι οποίες εξ ορισμού δεν αναπτύσσουν οριζόντιο αποτέλεσμα χωρίς την θέσπιση εθνικών μέτρων μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο και σε αντίθετη περίπτωση επηρεάζουν μόνο τη ερμηνεία του εθνικού δικαίου[48] και συνεπώς οι διατάξεις του Χάρτη θα έχρηζαν ομοίως εθνικού νομοθετικού μέτρου για την διεύρυνση του κύκλου των αποδεκτών της εμβέλειάς τους. Ωστόσο, ο Χάρτης δυνάμει της διάταξης της πρώτης παραγράφου του άρθρου 6 ΣΕΕ είναι ισόκυρος με τις Συνθήκες κατέχοντας την ίδια με εκείνες θέση στην ιεραρχία των κανόνων του ενωσιακού δικαίου. Από τη θέση του σε ισχύ, εμπίπτει στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, και συνεπώς δύναται κατ'αρχήν να αναπτύσσει οριζόντιο αποτέλεσμα, όταν μία διάταξή του πληροί τις προϋποθέσεις ανάπτυξης αμέσου αποτελέσματος, ήτοι όταν είναι σαφής, αρκούντως ακριβής, ανεπιφύλακτη, χωρίς να εξαρτάται η επέλευση των εννόμων αποτελεσμάτων της από αιρέσεις, απονέμει στους ιδιώτες δικαιώματα και δεν προϋποτίθεται η λήψη εθνικών μέτρων ενσωμάτωσής της στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών. Αν και η επέκταση της εφαρμογής των διατάξεων του Χάρτη σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών στο πλαίσιο της διασταλτικής ερμηνείας του άρθρου 51 προσιδιάζει στην ισότιμη με τις ιδρυτικές Συνθήκες θέση του στην ιεραρχία των ενωσιακών κανόνων, εντούτοις υπερακοντίζοντας το γράμμα των διατάξεων των άρθρων 51 και 11 ΧΘΔΕΕ κατά την αναγνώριση οριζοντίου αποτελέσματος στις διατάξεις του, προσκρούει στον κίνδυνο υπονόμευσης της θεσμικής ισορροπίας και της διάκρισης των εξουσιών στην ενωσιακή έννομη τάξη λόγω της ενδεχόμενης απονομής από τον ενωσιακό δικαστή οριζόντιας εφαρμογής στις διατάξεις του Χάρτη στο πλαίσιο contra legem ερμηνείας, μολονότι τέτοια δυνατότητα δεν προβλέπεται

[48] Dorota Leczykiewicz, " Horizontal Application of the Charter of Fundamental Rights", European Law Review, 2013, Issue 4, p.485.

ρητά στο ενωσιακό δίκαιο, καθώς θα μπορούσε να υποκαταστήσει τον ενωσιακό νομοθέτη, κατά παράβαση του άρθρου 6 παράγραφος 1 της ΣΕΕ, σύμφωνα με την οποία οι διατάξεις του Χάρτη δεν συνεπάγονται καμία επέκταση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η νομοθετική αρμοδιότητα που απονέμεται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως ορίζεται στις Συνθήκες.

Μολαταύτα, οι δογματικές αντιρρήσεις στη δυνατότητα οριζόντιας εφαρμογής του Χάρτη και δη της ελευθερίας της έκφρασης μπορούν να αμβλυνθούν. Αρχικά, το άρθρο 51 και το άρθρο 11 του Χάρτη δεν αποκλείουν με ρητό, συγκεκριμένο και αναντίρρητο τρόπο την ανάπτυξη οριζοντίου αποτελέσματος. Περαιτέρω, η υιοθέτηση στενής γραμματικής ερμηνείας δεν τυγχάνει επαρκών ερεισμάτων στην νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναφορικά με το οριζόντιο αποτέλεσμα των Συνθηκών, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ήδη στην υπόθεση Defrenne[49], το Δικαστήριο δεν ενέμεινε στην αυστηρή γραμματική ερμηνεία, προκρίνοντας αντίθετα μια προσέγγιση σύμφωνη με το πνεύμα του δικαιώματος στην ίση αμοιβή ανδρών και γυναικών με γνώμονα την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του ενωσιακού δικαίου. Η προσέγγιση αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο των σκοπών του Χάρτη, καθώς υποστηρίζεται από σαφείς αναφορές στις υποχρεώσεις των ατόμων και της κοινότητας εν γένει στο Προοίμιό του, ώστε «η απόλαυση αυτών των δικαιωμάτων συνεπάγεται ευθύνες και καθήκοντα έναντι τόσο των τρίτων, όσο και της ανθρώπινης κοινότητας και των μελλοντικών γενεών»[50]. Πράγματι, στον βαθμό που ο Χάρτης εφαρμόζεται εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως το Δικαστήριο επιβεβαίωσε στην υπόθεση Fransson[51], αποτελεί αυτόθροη συνέπεια της φύσης του Χάρτη ως νομοθετικού κειμένου του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου η εφαρμογή του σε ορισμένες οριζόντιες καταστάσεις.

Οι παραδοσιακές θεωρητικές προσεγγίσεις όσον αφορά στο οριζόντιο αποτέλεσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών της Ευρωπαϊκής Ένωσης τείνουν να επικεντρώνονται στη δυνατότητα άμεσης εφαρμογής των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. Ωστόσο, η επίδραση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών είναι εγγενής στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως αποτέλεσμα του αμέσου αποτελέσματός τους, το οποίο μπορεί να επέλθει μέσω διαφόρων νομικών μηχανισμών[52].

Οι δυνητικές παραβιάσεις του άρθρου 11 ΧΘΔΕΕ αναδεικνύουν το ζήτημα του υλικού και προσωπικού πεδίου εφαρμογής της ελευθερίας της έκφρασης. Πριν από τη διάγνωση της στοιχειοθέτησης προσβολής της ελευθερίας της έκφρασης, είναι απαραίτητος ο έλεγχος της πλήρωσης των προϋποθέσεων υπαγωγής των παραβιαστικών πράξεων στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 11 του ΧΘΔΕΕ. Η εν λόγω διάταξη ρητά παρεμποδίζει μόνον τις παρεμβάσεις της δημόσιας εξουσίας. Ωστόσο, η ιδιωτικοποίηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης του διαδικτύου και του ελέγχου της ελευθερίας της έκφρασης

[49] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 8ης Απριλίου 1976, επί της υπόθεσης Gabrielle Defrenne κατά Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena, C-43/75, σκ. 12 έπ., ECLI:EU:C:1976:56.
[50] Προοίμιο του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2012/C 326/02), σημείο 6.
[51] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2018, επί της υπόθεσης Åklagaren v. Åkerberg Fransson, C-617/10, σκ.44, ECLI:EU:C:2013:105.
[52] Pedro Caro de Sousa, "Horizontal Expressions of Vertical Desires: Horizontal Effect and the Scope of the EU Fundamental Freedoms", Cambridge Journal of International and Comparative Law, Vol.2, Issue 3, p.479.

ως αποτέλεσμα της χρησιμοποίησης από ιδιώτες-εταιρίες τεχνολογικών μέσων αυτόματης αφαίρεσης παράνομου περιεχομένου από ηλεκτρονικές πλατφόρμες διαμοιρασμού περιεχομένου και ο κίνδυνος αυθαίρετης ή υπέρμετρης απομάκρυνσης αβλαβούς περιεχομένου αναδεικνύουν την ανάγκη συμπλήρωσης του ελλείμματος προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης έναντι προσβολών προερχόμενων από ιδιώτες. Επί παραδείγματι, η απομάκρυνση ή η παρακώλυση της πρόσβασης σε συγκεκριμένο περιεχόμενο μπορεί να επηρεάσει τόσο την ελευθερία της έκφρασης των χρηστών στο διαδίκτυο, όσο και τη λήψη πληροφοριών λόγω της αυτοματοποιημένης αφαίρεσης απόψεων ή πληροφοριών, υπονομεύοντας την πολυφωνία και την ισότιμη έκφραση στο διαδικτυακό περιβάλλον. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Χάρτης υιοθετεί τη διατύπωση του κειμένου του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, το οποίο χρησιμεύει ως ερμηνευτική βάση για την αντίστοιχη διάταξη του Χάρτη. Σε αντίθεση με το θεμελιώδες δικαίωμα στην ισότιμη και χωρίς διακρίσεις μεταχείριση και στην αποτελεσματική δικαστική προστασία, η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης δεν φαίνεται να τυγχάνει οριζόντιας εφαρμογής μεταξύ ιδιωτών, καθώς αντίθετη ερμηνεία θα ήταν αντίθετη στο γράμμα της διάταξης.

Σε αυτό το πλαίσιο, η επέκταση της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης με τη διεύρυνση του κύκλου των αποδεκτών της ώστε να αναπτύσσει οριζόντιο αποτέλεσμα στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών θα συνέβαλε στην πλήρωση της ελλειμματικής προστασίας της έναντι προσβολών που επιφέρουν ιδιώτες. Ωστόσο, η αμφίβολη δυνατότητα παράκαμψης του γράμματος των διατάξεων του άρθρου 51 ΧΘΔΕΕ και του 11 ΧΘΔΕΕ καθώς και οι ερμηνευτικές προκλήσεις που επιφέρει σχετικά με την αναγνώριση οριζόντιου αποτελέσματος στον Χάρτη, μπορούν να αντιμετωπιστούν με δύο τρόπους: ο πρώτος συνεπάγεται την αναγόρευση του Χάρτη σε πηγή γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου. Στην υπόθεση Mangold[53], το Δικαστήριο απεφάνθη ότι οι τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, ως γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου, δύνανται prima facie να αναπτύξουν οριζόντιο αποτέλεσμα, υπό την προϋπόθεση ότι εξειδικεύονται και συγκεκριμενοποιούνται μέσω του παράγωγου δικαίου της Ένωσης. Ωστόσο, η ελευθερία της έκφρασης στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι ευρέως συγκεκριμενοποιημένη και εξειδικευμένη στο παράγωγο δίκαιο. Ειδικότερα, η Οδηγία για την προστασία των Οπτικοακουστικών Μέσων προστατεύει την ελευθερία της έκφρασης ενώ παράλληλα το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνώρισε στην υπόθεση Mesopotamia Broadcast ότι αντιπροσωπεύει μία συγκεκριμένη έκφανση του δικαιώματος[54].Μολαταύτα, η ανάπτυξη αλγορίθμων για την απομάκρυνση ή τη φραγή στην πρόσβαση παράνομου περιεχομένου δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας. Επιπρόσθετα, η Οδηγία που διέπει το ηλεκτρονικό εμπόριο και μπορεί να τύχει εφαρμογής προκειμένου για την αυτοματοποιημένη απομάκρυνση περιεχομένου σύμφωνα με το άρθρο 14, δεν παρέχει συγκεκριμένα εχέγγυα προστασίας του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης, μολονότι περιλαμβάνει γενική υποχρέωση προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης στις αιτιολογικές της σκέψεις[55].

[53] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 22ης Νοεμβρίου 2005, επί της υπόθεσης Werner Mangold v.Rüdiger Helm, σκ. 12 έπ., ECLI:EU:C:2005:709.

[54] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 22ης Σεπτεμβρίου 2011, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων Mesopotamia Broadcast A/S και Roj TV A/S κατά Bundesrepublik Deutschland, C-244/10 και C-245/10, σκ.23, ECLI:EU:C:2011:607.

[55] Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 8ης Ιουνίου 2000 για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική

Ομοίως, ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (GDPR) υπαγορεύει την στάθμιση μεταξύ της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης εντός του πλαισίου του δικαιώματος στη λήθη[56], ωστόσο δεν περιλαμβάνει συγκεκριμένα μέτρα προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης. Παράλληλα, η Πρόταση Κανονισμού για την καταπολέμηση της διάθεσης τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο[57] διασφαλίζει κάποια εχέγγυα προστασίας αλλά το πεδίο εφαρμογής του εξικνείται έως την διαχείριση του τρομοκρατικού περιεχομένου.

Η διασφάλιση της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης έναντι της υπέρμετρης και αυθαίρετης απομάκρυνσης παράνομου διαδικτυακού περιεχομένου από νομικά μη δεσμευτικές πράξεις της Ένωσης καθώς επίσης και η γενική πρόβλεψη προδιαγραφών προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης δίχως επαρκή συγκεκριμενοποίηση στις Οδηγίες και στους Κανονισμούς που περιλαμβάνουν σχετική πρόβλεψη, τεκμαίρεται την ελλειμματική προστασία της στο επίπεδο του παραγώγου δικαίου. Σε αυτό το πλαίσιο, η έλλειψη επαρκούς εξειδίκευσης της διάταξης του άρθρου 11 ΧΘΔΕΕ στο παράγωγο δίκαιο, η οποία σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Mangold αναγορεύθηκε σε προϋπόθεση αναγνώρισης τριτενέργειας στα θεμελιώδη δικαιώματα και στις ελευθερίες που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, αποτελεί τροχοπέδη για την αναγνώριση στην ελευθερία της έκφρασης οριζόντιου αποτελέσματος. Ωστόσο, παρά τη διατύπωση του άρθρου 11 ΧΘΔΕΕ, που απαγορεύει ρητά μόνο την παρέμβαση της δημόσιας εξουσίας, το Δικαστήριο στην υπόθεση UPC Telekabel Wien[58] και Mc Fadden[59], αναγνώρισε την υποχρέωση σεβασμού της ελευθερίας της πληροφόρησης από έναν πάροχο διαδικτυακών υπηρεσιών κατά τη συστάθμιση και εξισορρόπηση συγκρουόμενων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το Δικαστήριο, τα μέτρα που λαμβάνονται από έναν πάροχο διαδικτυακών υπηρεσιών για την διαχείριση περιεχομένου που προσβάλει το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας του δημιουργού δεν πρέπει να επηρεάζουν την ελευθερία της πληροφόρησης των χρηστών των υπηρεσιών του παρόχου. Εάν τέτοια μέτρα επηρεάζουν την δυνατότητα πρόσβασης των χρηστών σε νόμιμο πληροφοριακό περιεχόμενο, η παρέμβαση του παρόχου στην ελευθερία της πληροφόρησης των χρηστών θεωρείται αθέμιτη και αδικαιολόγητη. Ενώ αυτή η λύση θα ήταν κατάλληλη σύμφωνα με την τελεολογική ερμηνεία του άρθρου 11 του Χάρτη και προσιδιάζει στα κρίσιμα περιστατικά της εν λόγω υπόθεσης, εντούτοις υπερκεράζει τη γραμματική διατύπωση της διάταξης και αντιβαίνει στη γραμματική της ερμηνεία. Επομένως, σε περίπτωση ελλειμματικής προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης έναντι προσβολών προερχόμενων από πράξεις ιδιωτών, δεν αποκλείεται η αποδοχή από το Δικαστήριο της οριζόντιας εφαρμογής

αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο») Αιτιολογικές σκέψεις 9 και 46 της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο, L 178/1, αιτιολογικές σκέψεις υπ' αριθμόν 9 και 46.

[56] Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων (Κανονισμός 679/2016) επιπλέον επιβάλλει την υιοθέτηση μέτρων εξισορρόπησης της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και της ελευθερίας της έκφρασης στο άρθρο 85, ιδίως αναφορικά με «δημοσιογραφικούς σκοπούς και για σκοπούς ακαδημαϊκής, καλλιτεχνικής ή λογοτεχνικής έκφρασης».

[57] Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πρόληψη της διάδοσης τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, Βρυξέλλες, 12.9.2018 COM(2018) 640 final, 2018/0331 (COD).

[58] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2014, επί της υπόθεσης UPC Telekabel Wien GmbH κατά Constantin Film Verleih GmbH και Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH, C-314/12, ECLI:EU:C:2014:192.

[59] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, επί της υπόθεσης Tobias McFadden κατά Sony Music Entertainment Germany GmbH, C-484/14, ECLI:EU:C:2016:689.

του άρθρου 11 παράγραφος 1 του ΧΘΔΕΕ. Εξάλλου, η νομολογία του Δικαστηρίου παραδοσιακά ερείδεται στην τελεολογική ερμηνεία των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου, και η παράκαμψη του γράμματος της διάταξης του άρθρου 11 ΧΘΔΕΕ με έρεισμα την απουσία ρητού αποκλεισμού της επέκτασης της απαγόρευσης παρεμβάσεων στη δράση ιδιωτικών φορέων θα μπορούσε να αντιστοιχεί στην ερμηνεία του άρθρου 51 παράγραφος πρώτη στην οποία προέβη το Δικαστήριο στην υπόθεση Bauer, σύμφωνα με την οποία η εν λόγω διάταξη δεν αντιμετωπίζει το ζήτημα εάν οι ιδιώτες δεσμεύονται άμεσα από τις διατάξεις του Χάρτη στις κατάλληλες περιπτώσεις και δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αποκλείει συστηματικά και άνευ ετέρου την δυνατότητα άμεσης εφαρμογής έναντι των ιδιωτών[60].

Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης δεν τυγχάνουν επαρκούς συγκεκριμενοποίησης και εξειδίκευσης στο παράγωγο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται ο καθορισμός μιας συγκεκριμένης υποχρέωσης ενός ιδιώτη την οποία δύναται να ισχυριστεί ή να αντιτάξει ένας άλλος ιδιώτης στο πλαίσιο ιδιωτικής εννόμου σχέσης, διότι οι διατάξεις του ενωσιακού δικαίου πρέπει να είναι σαφείς, ακριβείς, απροϋπόθετες, και η επέλευση των εννόμων συνεπειών τους να μην εξαρτάται από την πλήρωση αιρέσεων, προκειμένου να παράγουν οριζόντιο αποτέλεσμα. Ακόμη, η αναγνώριση της στοιχειοθέτησης άμεσης παραβίασης ή προσβολής της ελευθερίας της έκφρασης ή της πληροφόρησης ενός ιδιώτη από άλλον ιδιώτη θα μπορούσε να αντιβαίνει στο γράμμα της πρώτης παραγράφου του άρθρου 52 του Χάρτη, σύμφωνα με το οποίο «κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών». Τα προαναφερόμενα παραδείγματα νομοθετικών πράξεων του παραγώγου ενωσιακού δικαίου, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως νομικό έρεισμα για τον περιορισμό του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης, επί παραδείγματι στην περίπτωση της αφαίρεσης παράνομου περιεχομένου ή της διασφάλισης της προστασίας του απορρήτου των προσωπικών δεδομένων, αναφέρονται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και δεν μπορούν να γενικευθούν[61].

Αναντίρρητα, η αναγνώριση άμεσου οριζόντιου αποτελέσματος στην ελευθερία της έκφρασης στο πλαίσιο της τελεολογικής ερμηνευτικής επέκτασης του πεδίου εφαρμογής της σε προσβολές ιδιωτικών παραγόντων ελλείψει ρητής πρόβλεψης στη γραμματική της διατύπωση διακυβεύει την ασφάλεια δικαίου στην ενωσιακή έννομη τάξη. Ωστόσο, η ανάγκη άμβλυνσης του δημοκρατικού ελλείμματος στη νομοθετική διαδικασία και προώθησης της ισότιμης προστατευτικής μεταχείρισης των φορέων των οποίων η ελευθερία της έκφρασης φαλκιδεύεται από ιδιωτικούς φορείς με εκείνη της οποίας τυγχάνουν οι φορείς του εν λόγω δικαιώματος σε περίπτωση προσβολής της από τους φορείς της δημόσιας εξουσίας, μπορεί να αντιμετωπιστεί με τη μετατροπή των περιπτώσεων στις οποίες είναι αδύνατη η αναγνώριση οριζόντιου αποτελέσματος σε οιονεί κάθετες, μέσω της καθιέρωσης θετικών υποχρεώσεων στα θεσμικά όργανα και τους οργανισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή στα αρμόδια νομοθετικά, εκτελεστικά και δικαστικά όργανα των κρατών μελών, να

[60] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2018, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων Bauer και Broßonn, C-569/16 και C-570/16, σκ.87-92, ECLI:EU:C:2018:871.
[61] Maja Brkan, "Freedom of expression and Artificial Intelligence: on personalization, disinformation and (lack of) horizontal effect of the Charter", p. 13.

προστατεύουν το θεμελιώδες δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών. Σύμφωνα με την υπ' αριθμόν 30 σκέψη των Προτάσεων της Γενικής Εισαγγελέα Verica Trstenjak επί της υπόθεσης *Fra.bo SpA* κατά *Deutsche Vereinigung des Gas-und Wasserfaches eV (DvgW)- Technisch – Wissenschaftlicher Verein,*[62] « {…} από τη νομολογία διαφαίνεται μια τάση του Δικαστηρίου να επεκτείνει {…} το πεδίο ισχύος των θεμελιωδών ελευθεριών προκειμένου υπό ορισμένες συνθήκες να καλύψει εμμέσως και ενέργειες προσώπων του ιδιωτικού δικαίου, ακόμη και αν αυτά δεν ασκούν οιονεί κυριαρχικές εξουσίες». Εν συνεχεία, σύμφωνα με την υπ' αριθμόν 31 σκέψη των Προτάσεων, «η τάση αυτή εκδηλώνεται, μεταξύ άλλων, στη νομολογία του Δικαστηρίου κατά την οποία τα κράτη μέλη οφείλουν με βάση το δίκαιο της Ένωσης να προστατεύουν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, την άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών από αθέμιτα εμπόδια οφειλόμενα σε ενέργειες ιδιωτών. Μεταξύ των πλέον γνωστών αποφάσεων της σειράς αυτής συγκαταλέγονται η απόφαση της 9ης Δεκεμβρίου 1997 στην υπόθεση C-265/95, Επιτροπή κατά Γαλλίας, και η απόφαση της 12ης Ιουνίου 2003 στην υπόθεση C-112/00, Schmidberger. Από τις εν λόγω αποφάσεις συνεπάγεται κατ' ουσίαν ότι οι ενέργειες ιδιωτών μπορεί υπό ορισμένες συνθήκες να εκτιμώνται υπό το πρίσμα μιας υποχρεώσεως των κρατών μελών προς προστασία των εγγυημένων θεμελιωδών ελευθεριών, ήτοι, εμμέσως, των ίδιων των θεμελιωδών ελευθεριών»[63].

Παρόλο που το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχει αναπτύξει πλαίσιο επιβολής θετικών υποχρεώσεων στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή των κρατών μελών, εντούτοις το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου αναγνώρισε ότι τα κράτη φέρουν, υπό συγκεκριμένες περιστάσεις, μια θετική υποχρέωση προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης ακόμη και στη σφαίρα των ιδιωτικών σχέσεων. Επί παραδείγματι, στην υπόθεση Dink κατά Τουρκίας, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι τα κράτη είναι επιφορτισμένα με την υποχρέωση διαμόρφωσης ευνοϊκών συνθηκών για τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων προσώπων στον δημόσιο διάλογο[64]. Επιπρόσθετα, όσον αφορά στους τρόπους εκπλήρωσης αυτής της υποχρέωσης, αξίζει να επισημανθεί ότι στην υπόθεση Özgür Gündem κατά Τουρκίας, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι το τουρκικό κράτος υπείχε την θετική υποχρέωση λήψης διερευνητικών και προστατευτικών μέτρων για τους δημοσιογράφους και εν γένει το απασχολούμενο σε εφημερίδα ανθρώπινο δυναμικό που αποτέλεσαν θύματα εκστρατείας βίας και εκφοβισμού[65], ενώ παράλληλα στην υπόθεση Fuentes Bobo κατά Ισπανίας, αναγνώρισε την υποχρέωση του κράτους να προστατεύει την ελευθερία της έκφρασης στο εργασιακό περιβάλλον[66]. Σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο του άρθρου 53 ΧΘΔΕΕ, η έννοια και η εμβέλεια των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη και αντιστοιχούν σε δικαιώματα που διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, είναι

[62]Γενική Εισαγγελέας Verica Trstenjak, Προτάσεις της 28ης Μαρτίου 2012, επί της υπόθεσης Fra.bo SpA κατά Deutsche Vereinigung des Gas- und Wasserfaches eV (DVGW) – Technisch – Wissenschaftlicher Verein, C-171/11, σκ.30, ECLI:EU:C:2012:176.

[63] Ibid, σκ. 31.

[64] ΕΔΔΑ, Απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2010, επί των προσφυγών υπ' αριθμόν 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 και 7124/09, Dink κατά Τουρκίας, σκ.137.

[65] ΕΔΔΑ, Απόφαση της 16ης Μαρτίου 2000, επί της προσφυγής υπ' αριθμ. 23144/93, Özgür Gündem κατά Τουρκίας, σκ. 42-46.

[66] ΕΔΔΑ, Απόφαση της 29ης Φεβρουαρίου 2000, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 39293/98, Fuentes Bobo κατά Ισπανίας, σκ.38.

εφάμιλλες με εκείνες που η τελευταία τους απονέμει. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου μπορεί να αξιοποιηθεί ερμηνευτικά για την ερμηνευτική συναγωγή παρόμοιας θετικής υποχρέωσης των κρατών μελών για τη διασφάλιση των προϋποθέσεων άσκησης της ελευθερίας της έκφρασης. Ωστόσο, με βάση την γραμματική ερμηνεία του άρθρου 52 παράγραφος 3 και του άρθρου 11 του Χάρτη, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η αξιοποίηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ για την ερμηνεία και την επίτευξη εφάμιλλης προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών δεν φέρεται να επαρκεί για την αναγνώριση τέτοιας υποχρέωσης των κρατών μελών στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διότι μόνον η «έννοια» και η «εμβέλεια» του Χάρτη πρέπει να διασφαλίζουν το ίδιο επίπεδο προστασίας, ενώ δεν συνάγεται αναντίρρητα σε αυτό το πλαίσιο η διεύρυνση του κύκλου των αποδεκτών του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης.

Επιπλέον, η αναγνώριση τέτοιας υποχρέωσης διακυβεύει τη θεσμική ισορροπία και το σύστημα απονομής αρμοδιοτήτων στην Ένωση, καθώς στο πλαίσιο της δικαιοπλαστικής του λειτουργίας το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνωρίζοντας στα κράτη μέλη θετικές υποχρεώσεις διασφάλισης των προϋποθέσεων άσκησης της ελευθερίας της έκφρασης θα παρέκαμπτε την αρχή της δοτής αρμοδιότητας και της επικουρκότητας καθώς και το γράμμα των διατάξεων των άρθρων 51 παράγραφος 2 ΧΘΔΕΕ, σύμφωνα με το οποίο ο Χάρτης δεν διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης πέραν των αρμοδιοτήτων της Ένωσης και δεν θεσπίζει νέες αρμοδιότητες και καθήκοντα για την Ένωση, και 6 παράγραφος 1 ΣΕΕ, σύμφωνα με το οποίο οι διατάξεις του Χάρτη δεν συνεπάγονται καμία επέκταση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως αυτές ορίζονται στις Συνθήκες. Παράλληλα, ελλοχεύει ο κίνδυνος της υποκατάστασης του νομοθέτη της Ένωσης από το Δικαστήριο, το οποίο, υιοθετώντας ακτιβιστική στάση στο πλαίσιο ενός συστήματος χαλαρής διάκρισης των εξουσιών και αλληλοδιαπλεκόμενων αρμοδιοτήτων στο οποίο εδράζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Από την άλλη πλευρά, είναι αξιοσημείωτη η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Telekabel Wien[67], η οποία αφορούσε σε αίτηση ασφαλιστικών μέτρων δύο παραγωγών κινηματογραφικών ταινιών εναντίον ενός παρόχου διαδικτυακών υπηρεσιών για τη φραγή διαδικτυακής ιστοσελίδας που παραβίαζε το αποκλειστικό δικαίωμά τους πνευματικής ιδιοκτησίας επί των έργων τους. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, ενώ τα μέτρα που υιοθετήθηκαν για την άρση της παραβίασης δεν θα έπρεπε να παρεμβαίνουν στην ελευθερία της πληροφόρησης των χρηστών, οι εθνικοί διαδικαστικοί κανόνες θα πρέπει να παρέχουν στους χρήστες των διαδικτυακών υπηρεσιών την δυνατότητα επίκλησης των δικαιωμάτων τους όταν ο πάροχος διαδικτυακών υπηρεσιών προβεί στη λήψη των εν λόγω μέτρων[68]. Μολονότι η λήψη των τελευταίων προϋποθέτει μια θετική διαδικαστική υποχρέωση των κρατών μελών, αυτή δεν ταυτίζεται με υποχρέωση του κράτους προς άμεση διασφάλιση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων ατόμου που έχουν προσβληθεί από τη δράση άλλου ατόμου. Αντίθετα, το κράτος οφείλει να διασφαλίζει έμμεσα την προστασία των θεμελιωδών

[67] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2014, επί της υπόθεσης UPC Telekabel Wien GmbH κατά Constantin Film Verleih GmbH και Wega Filmproduktiongesellschaft mbH, C-314/12, ECLI:EU:C:2014:192.

[68] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2014, επί της υπόθεσης UPC Telekabel Wien GmbH κατά Constantin Film Verleih GmbH και Wega Filmproduktiongesellschaft mbH, C-314/12, σκ. 27,40,55, 57, ECLI:EU:C:2014:192.

δικαιωμάτων με τη θεσμική κατοχύρωση της δυνατότητας επίκλησης των παραβιασθέντων δικαιωμάτων έναντι του ιδιώτη προσβολέα ενώπιον των αρμόδιων αρχών. Αξίζει να επισημανθεί ότι η απόφαση επιβεβαιώνει πως η οριζόντια φύση μιας διαφοράς μπορεί να συνεπάγεται την επιβολή συγκεκριμένων υποχρεώσεων στα κράτη μέλη, αλλά δεν δημιουργεί άνευ ετέρου μια θετική υποχρέωση προστασίας αυτών των δικαιωμάτων και εν προκειμένω της ελευθερίας της έκφρασης.

Όπως επιβεβαιώθηκε στην υπόθεση Bauer[69], ο συνταγματικός κανόνας φέρεται να είναι ότι ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να τύχει τουλάχιστον έμμεσης οριζόντιας εφαρμογής σε ιδιωτικές διαφορές. Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 6 ΣΕΕ, ο Χάρτης είναι ισόκυρος με τις Συνθήκες, αποτελώντας μέρος του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου. Η διασφάλιση της αυτονομίας και της υπεροχής του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και ο σεβασμός της ιεραρχικής δομής της ενωσιακής έννομης τάξης, που υπαγορεύουν τη συμφωνία τόσο του παράγωγου ενωσιακού όσο και των εθνικών δικαίων με το πρωτογενές δίκαιο, το οποίο τυγχάνει υπέρτερης τυπικής ισχύος, εδράζονται στην ομοιόμορφη και σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία τόσο των εθνικών διατάξεων, που πρέπει να ερμηνεύονται υπό το φως τόσο του πρωτογενούς όσο και του παράγωγου δικαίου της Ένωσης, όσο και του παράγωγου δικαίου, που πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως του πρωτογενούς δικαίου. Κατά συνέπεια, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να ερμηνεύουν τις διατάξεις του εθνικού δικαίου που κατοχυρώνουν και διέπουν την άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης υπό το φως της διάταξης του άρθρου 11 του Χάρτη και, σε περίπτωση που η σύμφωνη ερμηνεία της εθνικής διάταξης είναι αδύνατη και το επίμαχο δικαίωμα αρκούντως σαφές και ανεπιφύλακτο, μη χρήζον εξειδίκευσης στο παράγωγο δίκαιο, ώστε το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης να μπορεί να καταστεί αντικείμενο άμεσης επίκλησης στο πλαίσιο αμιγώς ιδιωτικών διαφορών. Σε αυτές τις περιπτώσεις, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να διασφαλίζουν την σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία των εθνικών διατάξεων, ειδεμή μπορεί να στοιχειοθετηθεί αστική ευθύνη του κράτους προς αποζημίωση των θιγομένων.

Υποστηρίζεται στη θεωρία ότι ο συγκερασμός του έμμεσου οριζόντιου αποτελέσματος και της θεωρίας των θετικών υποχρεώσεων των κρατών μελών θα έπρεπε να υιοθετηθεί στο θεσμικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η άποψη αυτή εδράζεται στο ότι η έμμεση οριζόντια ευθύνη των κρατών μελών, που έγκειται τόσο στην υποχρέωση τους να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με τις θεμελιώδεις ελευθερίες, όσο και στην στοιχειοθέτηση αστικής ευθύνης στις περιπτώσεις που η παράλειψή τους επιφέρει την παραβίαση των θεμελιωδών ελευθεριών, καλύπτει όλες τις δυνατές περιπτώσεις, με αποτέλεσμα την ομοιόμορφη επίλυση των διαφορών μέσω της απόδοσης και κατάγνωσης αστικής ευθύνης ανεξαρτήτως της έκτασης της ρυθμιστικής παρέμβασης των κρατών μελών στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις[70].

[69] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2018, επί των συνεκδικασθεισών υποθέσεων Stadt Wuppertal κατά Maria Elisabeth Bauer και Volker Willmeroth κατά Martina Brosson, C-569/16 και C-570/16, ECLI:EU:C:2018:871.

[70] Pedro Caro de Sousa, "Horizontal Expressions of Vertical Desires: Horizontal Effect and Scope of the EU Fundamental Freedoms", Cambridge Journal of International and Comparative Law, 2013, Vol.2, Issue 3, p. 502-503.

Μία εναλλακτική προσέγγιση του οριζόντιου αποτελέσματος συνιστά η μετατροπή μιας οριζόντιας έννομης σχέσης σε «οιονεί κάθετη», με σκοπό τη διευκόλυνση της εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων έναντι ιδιωτών, φυσικών και νομικών προσώπων, των οποίων οι εξουσίες ασκούν επιρροή στο δημόσιο συμφέρον. Πρόκειται για μια αυτοτελή κατηγορία αποδεκτών των θεμελιωδών δικαιωμάτων, διακριτή από τις δημόσιες αρχές. Επί παραδείγματι, ο περιορισμός της πρόσβασης των χρηστών σε διαδικτυακό ειδησεογραφικό περιεχόμενο από μηχανές αναζήτησης στο πλαίσιο της άσκησης των εξουσιών που απορρέουν από την ιδιότητά τους ως θεματοφύλακες σημαντικών πληροφοριών συνιστά περιορισμό της ελευθερίας πληροφόρησης των πολιτών. Παρά την έλλειψη ακρίβειας των υποχρεώσεων που προβλέπονται από τον Χάρτη, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για την οριοθέτηση της δυνατότητας εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων του Χάρτη[71].

Εν κατακλείδι, θα μπορούσε να λεχθεί ότι μεταξύ των περισσοτέρων προεκτεθέντων τρόπων ερμηνευτικής επέκτασης της εφαρμογής του άρθρου 11 του Χάρτη, η αναγνώριση του οριζόντιου άμεσου αποτελέσματος προσιδιάζει περισσότερο στον δικαστικό ακτιβισμό του Δικαστηρίου τη Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο της εξέτασης της εμβέλειας του άμεσου αποτελέσματος, το Δικαστήριο στην υπόθεση Van Gend En Loos, καθιέρωσε τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα άρθρα των Συνθηκών μπορούν να αναπτύξουν άμεσο αποτέλεσμα. Επιπλέον, είναι σαφές ότι άρθρα της Συνθήκης μπορούν να αναπτύξουν επίσης οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα ώστε να επιβάλουν υποχρεώσεις στους ιδιώτες στις μεταξύ τους έννομες σχέσεις. Πράγματι, η αναγνώριση οριζόντιου άμεσου αποτελέσματος μεταβάλλει ουσιωδώς την κατανομή και την ισορροπία των αρμοδιοτήτων και των εξουσιών μεταξύ των θεσμικών οργάνων της Ένωσης[72]. Κατόπιν, ως προς την ύπαρξη ή μη σχετικής πράξης του παράγωγου ενωσιακού δικαίου που να εξειδικεύει την ελευθερία της έκφρασης, αν στηριχθούμε στην απόφαση του Δικαστηρίου επί της υπόθεσης Egenberger[73], θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι η συγκεκριμενοποίηση με τέτοια πράξη δικαιώματος κατοχυρούμενου στον Χάρτη δεν αποτελεί προϋπόθεση για τη δυνατότητα επίκλησης και εφαρμογής της διάταξης στην επίδικη διαφορά. Ωστόσο, η συγκεκριμενοποίηση και η εξειδίκευση μέσω πράξεων του παράγωγου ενωσιακού δικαίου της ελευθερίας της έκφρασης που κατοχυρώνεται από το άρθρο 11 του Χάρτη ενισχύει τις πιθανότητες δικαστικής νίκης του επικαλούμενου τον Χάρτη διάδικου μέρους, αφού οι επιτακτικές και ανεπιφύλακτες διατάξεις του Χάρτη μπορούν να εξοπλίσουν το άμεσο αποτέλεσμά τους με την οριζόντια διάσταση που άλλως στερείται. Αντίθετα, ελλείψει διατάξεων του παραγώγου δικαίου στο επίδικο θέμα και δη διατάξεων με τα χαρακτηριστικά ακρίβειας, σαφήνειας και πληρότητας τα οποία το Δικαστήριο αποκρυστάλλωσε ως προϋποθέσεις ανάπτυξης άμεσου αποτελέσματος στην υπόθεση Van Gend En Loos, η οριζόντια επίκληση του Χάρτη, έστω και αν αναγνωρισθεί ως δυνατότητα στο πλαίσιο του ακτιβισμού του Δικαστηρίου, μπορεί να αποδειχθεί αλυσιτελής[74]. Ως εναλλακτικές μέθοδοι επέκτασης της εμβέλειας της ελευθερίας της έκφρασης στις έννομες σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, η αρχή της σύμφωνης με το ενωσιακό

[71] Maja Brkan, "Freedom of expression and Artificial Intelligence: on personalization, disinformation and (lack of) horizontal effect of the Charter", 2020, p.13.

[72] Campbell Fiona Jayne, "Power Sharing in the European Union: Has the Court of Justice Activism changed the balance?", North East Law Review, Vol.109, 2013, p.120.

[73] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, επί της υπόθεσης Vera Egenberger κατά Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V, C-414/16, ECLI:EU:C:2018:257.

[74] Σαχπεκίδου Ε.Ρ., Ταγαράς Χ.Ν., Κατ'άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2020, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.603-604.

δίκαιο ερμηνείας των εθνικών κανόνων δικαίου και η ερμηνεία των Οδηγιών που εξειδικεύουν την ελευθερία της έκφρασης σύμφωνα με το υπέρτερης ισχύος πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και δη το άρθρο 11 του Χάρτη, καθώς επίσης και η ενεργοποίηση της αστικής ευθύνης του κράτους σε περίπτωση στοιχειοθέτησης παράβασης του ενωσιακού δικαίου από τις αρχές των κρατών μελών που έγκειται στην παραβίαση της ελευθερίας της έκφρασης ή στην παράλειψη λήψης μέτρων προστασίας της απρόσκοπτης άσκησής της μπορούν να συμβάλλουν στην αποτελεσματικότερη προστασία της στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΙΙ.2. ΟΙ ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ.

ΙΙ.2.Α. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΝΙΑΙΑ ΑΓΟΡΑ.

ΙΙ.2.Α.i) Η ελευθερία του Τύπου

Η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης πραγματώνεται με την διασφάλιση της ελευθερίας του τύπου[75], η οποία διευκολύνει την άσκηση των άλλων δύο ελευθεριών, συμβάλλοντας καθοριστικά στην σφυρηλάτηση της κοινής γνώμης και στην αποκρυστάλλωση πολιτικών απόψεων διά της προώθησης της πολυφωνίας, που συνεπάγεται την έκφραση ποικίλων απόψεων ώστε μέσα από την γόνιμη αντιπαράθεση τους να προκρίνονται οι βέλτιστες και λυσιτελέστερες για την κοινωνικοπολιτική πρόοδο. Κατά τούτο, αποτελεί κρηπίδα της δημοκρατίας, η οποία συνιστά μία από τις θεμελιώδεις αξίες στις οποίες εδράζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση[76]. Επιπρόσθετα, η σημασία της ελευθερίας του τύπου για την ενίσχυση ης διαφάνειας της κρατικής δράσης και της λογοδοσίας των ιθυνόντων για την άσκηση της δημόσιας πολιτικής και εξουσίας συνεπάγεται την ανάγκη της ανεξαρτησίας του τύπου από την κρατική επιρροή και την κυρίαρχη πολιτική εξουσία αποτελώντας δικλείδα ασφαλείας για τη διατύπωση και τη μεταλαμπάδευση αμερόληπτων ειδήσεων και κρίσεων στο πλαίσιο της διερευνητικής δημοσιογραφίας.

Στο πλαίσιο της έννομης τάξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ελευθερία των μέσων ενημέρωσης και επικοινωνίας συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας του τύπου συνδεόταν

[75] Σ.Τάσση, εις Βλαχόπουλος Σ.(επιμ), Θεμελιώδη δικαιώματα, 2017, {13}, «Η ελευθερία της έκφρασης-Τύπος-Ραδιοτηλεόραση», Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 283-306.
[76] Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, (2016/C 202/01), Άρθρο 2.

επί μακρόν άρρηκτα με την ενοποίηση και την προοδευτική εγκαθίδρυση της ενιαίας αγοράς, καθώς συμβάλλει στην πραγμάτωση της ελευθερίας διασυνοριακής παροχής υπηρεσιών ενημέρωσης και ψυχαγωγίας. Ωστόσο, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο πλαίσιο της δικαιοπλαστικής ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου αναγνώρισε με ρηξικέλευθες αποφάσεις του την νευραλγική σημασία του πλουραλισμού των μέσων ενημέρωσης με γνώμονα όχι μόνον την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών αλλά και την πολυφωνία των ειδήσεων και των κοινοποιούμενων απόψεων.

Η ελευθερία του τύπου έχει διττό χαρακτήρα, ο οποίος έγκειται αφενός στην ελευθερία της δημοσιογραφικής έκφρασης, της ενεργητικής έκφανσης του ατομικού δικαιώματος έκφρασης και διάδοσης πληροφοριών ως απότοκος της δημοσιογραφικής ιδιότητας, αφετέρου στη διασφάλιση των εχέγγυων προστασίας των δημοκρατικών συμμετοχικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων μέσω της πληροφόρησης και της έκφρασης ενός πλουραλισμού απόψεων και ιδεών που είναι εγγενής στη δημοκρατία, αναγορεύοντάς τη σε θεμελιώδη συνταγματική αξία[77]. Αξίζει να επισημανθεί ότι ο ρόλος της ελευθερίας του τύπου ως θεματοφύλακα της δημοκρατίας συνεπάγεται την αποσύνδεση της προστασίας των εκφερόμενων απόψεων, γεγονότων και ειδήσεων από την ποιοτική πνευματική στάθμη τους, με αποτέλεσμα να τυγχάνει προστασίας και ο κίτρινος τύπος. Ωστόσο, κατά τη δίκαιη συστάθμιση των συγκρουόμενων με την ελευθερία του τύπου έννομων συμφερόντων αποσιώπησης γεγονότων λαμβάνεται υπόψη η σημασία των εκφερόμενων στον τύπο απόψεων για την πληροφόρηση της κοινής γνώμης και για το δημόσιο συμφέρον.

Σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο του άρθρου 52 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο βαθμό που ο Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση, ενώ η διάταξη του άρθρου 52 δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία. Η ελευθερία της έκφρασης και του τύπου τυγχάνουν αποτελεσματικής προστασίας εντός του νομικού πλαισίου του Συμβουλίου της Ευρώπης και δη σύμφωνα με το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ. Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, παράλληλα με τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελεί πηγή των θεμελιωδών δικαιωμάτων που έχουν αποκρυσταλλωθεί ως γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο του άρθρου 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και συνιστούν κριτήριο αξιολόγησης της νομιμότητας της δράσης της Ένωσης. Σε αυτό το πλαίσιο, αξίζει να επισημανθεί ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ, του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και των εθνικών δικαστηρίων των κρατών μελών στο πλαίσιο της ομοιόμορφης εφαρμογής και ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου έχει διαμορφώσει το επίπεδο προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης και ειδικότερα της ελευθερίας του τύπου στην ενωσιακή έννομη τάξη.

Στο πεδίο προστασίας της ελευθερίας του τύπου εμπίπτουν τόσο οι έντυπες εκδόσεις, όσο και τα προϊόντα και οι εκπομπές των οπτικοακουστικών μέσων, όπως είναι η τηλεόραση. Επικρατεί διχογνωμία στη θεωρία σχετικά με τη δυνατότητα επέκτασης της εμβέλειας της προστασίας της ελευθερίας του τύπου στην ανάρτηση διαδικτυακού

[77] EPRS, “Press freedom in the EU, Legal framework and challenges”, Briefing, April 2015, p.2.

περιεχομένου κατ' αντιστοιχία με την αποδεκτή επέκταση της προστασίας των παραδοσιακών μέσων ενημέρωσης στις ηλεκτρονικές εκδόσεις τους και στις διαδικτυακές δημοσιογραφικές εκδόσεις και δημοσιεύσεις, καθώς σύμφωνα με την απόφαση του ΕΔΔΑ επί της υπόθεσης Yildirim κατά Τουρκίας[78], η διεύρυνση της έννοιας του «τύπου» ώστε να καταλαμβάνει τα ιστολόγια και τις ερασιτεχνικές δημοσιογραφικές δραστηριότητες, που εξίσου στοχεύουν στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης, στερείται πειστικών επιχειρηματολογικών ερεισμάτων. Αντίθετα, τέτοιες δραστηριότητες προστατεύονται σύμφωνα με την ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης, ενώ γίνεται λόγος στη θεωρία για την προστασία τους υπό το φως της ευρύτερης έκφανσης της ελευθερίας της επικοινωνίας[79].

Η σημασία της ελευθερίας και του πλουραλισμού των μέσων ενημέρωσης όχι μόνο για την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών αλλά και για τη διασφάλιση της πολυφωνίας των ενημερωτικών πηγών επιβεβαιώθηκε από το Δικαστήριο στην υπόθεση ΕΡΤ, στην οποία απεφάνθη ότι το ελληνικό κρατικό μονοπώλιο στην αγορά των φορέων μετάδοσης ενημερωτικών ραδιοτηλεοπτικών προγραμμάτων αντέκειτο στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών και υπονόμευε τη διασφάλιση της πολυφωνίας των απόψεων που ήταν προσπελάσιμες από το κοινό[80]. Μάλιστα, αναδείχθηκε ρητά η σημασία της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης και επικοινωνίας και δη του τύπου όχι μόνον για την πολυφωνία των ειδησεογραφικών πηγών και για την εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς αλλά και για την εμπέδωση της δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση[81]. Πριν από τη θέσπιση και τη θέση σε ισχύ του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ελευθερία της έκφρασης αναγνωρίστηκε το πρώτον από το Δικαστήριο στην υπόθεση Collectieve Antennevoorziening Gouda κλπ κατά Commissariat voor de Media, ως γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης για την αποκρυστάλλωση της οποίας έγινε επίκληση του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, όπου ο ενωσιακός δικαστής αναγόρευσε την ελευθερία της έκφρασης και την πολυφωνία ως επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος που δικαιολογούν τον περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών [82].

Περαιτέρω, προκειμένου για την ελευθερία και την πολυφωνία του τύπου, το Δικαστήριο στην υπόθεση Familiapress[83], που αφορούσε σε προδικαστικό ερώτημα διάγνωσης της συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο της προβλεπόμενης από την αυστριακή νομοθεσία απαγόρευσης της κυκλοφορίας και διάθεσης προς πώληση περιοδικού εντύπου εκδιδομένου από επιχείρηση εδρεύουσα στην Γερμανία σε περίπτωση που το έντυπο αυτό περιείχε γρίφους με βραβεία ή διαγωνισμούς, μολαταύτα τέτοιοι διαγωνισμοί οργανώνονταν νομίμως στη Γερμανία. Η αυστριακή νομοθεσία αποσκοπούσε μέσω του περιορισμού αυτού στην

[78] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2012, επί της υπ' αριθμόν 3111/10 προσφυγής, Yildirim κατά Τουρκίας, σκ. 31 και 48.

[79] Γενική Εισαγγελέας Juliane Kokott, Προτάσεις της 8ης Μαϊου 2008, επί της υπόθεσης Tietosuojavaltuutettu κατά Satakunnan Markkinapörssi Oy et Satamedia Oy, C-73/07, σκ.38, ECLI:EU:C:2008:266.

[80] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1989, επί της υπόθεσης Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση ΑΕ και Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Προσωπικού κατά Δημοτικής Εταιρίας Πληροφόρησης και Σωτηρίου Κούβελα και Νικολάου Αβδελλά και λοιπών, C-260/89, σκ.3, ECLI:EU:C:1991:254.

[81] Eva-Maria Poptcheva, "Press freedom in the European Union, Legal framework and challenges", Briefing April 2015, European Parliamentary Research Service, p.3.

[82] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, επί της υπόθεσης Collectieve Antennevoorziening Gouda κλπ κατά Commissariat voor de Media, C-288/89, σκ.23, ECLI:EU:C:1991:323.

[83] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 26ης Ιουνίου 1997, επί της υπόθεσης Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags-und vetriebs GmbH και Heinrich Bauer Verlag, C-368/95, ECLI:EU:C:1997:325.

προστασία του εγχώριου τύπου από τη νόθευση των όρων του ανταγωνισμού στην σχετική αγορά των περιοδικών εντύπων, προβάλλοντας ως επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος που δικαιολογούσε τον περιορισμό στην ελεύθερη κυκλοφορία των γερμανικών περιοδικών εντύπων τη διατήρηση της πολυφωνίας του τύπου, η οποία θα διακυβευόταν, καθώς τα αυστριακά περιοδικά έντυπα θα ωχριούσαν σε σχέση με τα αντίστοιχα γερμανικά με γνώμονα τη δυνατότητα προσέλκυσης του αναγνωστικού κοινού και παροχής κινήτρων για την απόκτησή τους. Το Δικαστήριο, εξετάζοντας το επιχείρημα που προβλήθηκε από την αυστριακή κυβέρνηση υποστήριξε ότι, αξιολογώντας τη δικαιολόγηση του περιορισμού που συνίστατο στην ανάγκη διατήρησης της πολυφωνίας του τύπου, έπρεπε να ληφθεί υπόψη η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και εν προκειμένω της ελευθερίας της έκφρασης. Το Δικαστήριο, συνειδητοποιώντας ότι η ελευθερία του τύπου θα μπορούσε να προβληθεί τόσο από την γερμανική εκδοτική επιχείρηση η οποία διέθετε το δικαίωμα διανομής των εκδόσεών της, όσο και από το αναγνωστικό κοινό υπό την έκφανση της ελευθερίας της πληροφόρησής του και της επιλογής του εντύπου της αρεσκείας του, εξάρτησε την δυνατότητα περιορισμών της ελευθερίας της έκφρασης από την πρόβλεψή τους στον νόμο και από την αναγκαιότητά τους στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας, υπό την έννοια της απουσίας λιγότερο επαχθούς μέτρου για την εξυπηρέτηση του σκοπού διατήρησης της πολυφωνίας του τύπου, από την τήρηση δηλαδή της αρχής της αναλογικότητας[84]. Παράλληλα προσπάθησε να αποφανθεί επί της υπόθεσης διαμορφώνοντας ένα σύνολο προϋποθέσεων από την πλήρωση των οποίων εξάρτησε τη δυνατότητα αποδοχής της νομιμότητας των προβαλλόμενων δικαιολογητικών λόγων περιορισμού της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων από το εθνικό δικαστήριο, στο οποίο κατέλιπε την οριστική διευθέτηση της διαφοράς. Οι προϋποθέσεις αυτές συνίσταντο στην ενδελεχή εξέταση της συμπεριφοράς του αναγνωστικού κοινού στην αυστριακή αγορά περιοδικών εντύπων. Αξίζει να επισημανθεί ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα στην προκειμένη υπόθεση δεν αξιοποιήθηκαν από το Δικαστήριο ευθέως ως ένας πιθανός επιτακτικός λόγος γενικού συμφέροντος ικανός να δικαιολογήσει τον περιορισμό της ελευθερίας της έκφρασης αλλά και της ελεύθερης κυκλοφορίας των γερμανικών περιοδικών εντύπων, αλλά σαν ένα ερμηνευτικό εργαλείο για να αποφασίσει εάν η διατήρηση της πολυφωνίας του τύπου ως επιτακτικός λόγος γενικού συμφέροντος άρρηκτα συνυφασμένος με τη δημόσια πολιτική έτυχε λυσιτελούς τεκμηρίωσης[85].

Ως επιστέγασμα, αξίζει να σημειωθεί πως, δοθέντος ότι πριν τη θέση σε ισχύ του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 2009, η ελευθερία της έκφρασης καθώς και η ελευθερία και η πολυφωνία του τύπου ως ειδικότερες εκφάνσεις της, ως θεμελιώδη δικαιώματα προστατεύονταν ως γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο του άρθρου 6 ΣΕΕ αλλά και ως θεμελιώδεις αξίες απορρέουσες από το σεβασμό της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου στις οποίες εδράζεται η Ένωση δυνάμει του άρθρου 2 ΣΕΕ, στην υπό εξέταση υπόθεση υφίσταται μία ενδοαξιακή σύγκρουση μεταξύ της ελευθερίας της έκφρασης και της ελευθερίας της πολυφωνίας του

[84] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 26ης Ιουλίου 1997, επί της υπόθεσης Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags-und vetriebs GmbH και Heinrich Bauer Verlag, σκ.26, ECLI:EU:C:1997:325, βλ. Και απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της 24ης Νοεμβρίου 1993, επί των προσφυγών υπ' αριθμόν 13914/88, 15041/89, 15717/89, 15779/89, 17207/90, Informationsverein Lentia κλπ. κατά Αυστρίας.

[85] Dr Andrea Biondi, "Free Trade, a Mountain Road and the Right to Protest: European Economic Freedoms and Fundamental Individual Rights", European Human Rights Law Review, 2004, Issue 1, p.56.

τύπου, κατά τη δίκαιη συστάθμιση των οποίων από το Δικαστήριο εξετάσθηκε η αναλογικότητα του μέτρου περιορισμού της ελευθερίας της έκφρασης χάριν της προστασίας της πολυφωνίας του τύπου, η οποία συνυφαίνεται με την περιφρούρηση του δημοκρατικού πολιτεύματος και την προώθηση του υγιούς και ελεύθερου ανταγωνισμού, ο οποίος υπονομεύθηκε από την εμφιλοχώρηση άνισων όρων συμμετοχής των γερμανικών περιοδικών εντύπων στην αυστριακή αγορά, καθώς η προσφερόμενη από τα τελευταία δυνατότητα συμμετοχής των αναγνωστών σε διαγωνισμούς και απόκτησης βραβείων διαμόρφωνε την αγοραστική βούληση και συμπεριφορά με γνώμονα όχι την ποιοτική στάθμη και την αυταξία καθεαυτών των εντύπων, αλλά την προσδοκία κέρδους από τη συμμετοχή στους εν λόγω διαγωνισμούς, υποσκελίζοντας παράλληλα τα έντυπα μικρότερων και ασθενέστερων επιχειρήσεων έκδοσης ημερήσιων και περιοδικών εντύπων οι οποίες καθ' υπόθεση αδυνατούσαν να προσφέρουν παρόμοια δώρα, με αποτέλεσμα τη μεταστροφή της ζήτησης. Στο πλαίσιο αυτής της ενδοαξιακής σύγκρουσης, η επιλογή του Δικαστηρίου να μετακυλίσει την λήψη της τελικής απόφασης επί της υπόθεσης στο Αυστριακό Δικαστήριο παρέχοντας απλώς ερμηνευτικές κατευθύνσεις και αξιολογώντας τη σημασία της ελευθερίας της έκφρασης αλλά και της πολυφωνίας του τύπου υπεμφαίνει πρόθεση αποχής από τον δικαστικό ακτιβισμό, δεδομένης της χαλαρής διάκρισης των εξουσιών στο θεσμικό πλαίσιο της Ένωσης, καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος υποκατάστασης του ενωσιακού νομοθέτη και διασάλευσης της θεσμικής ισορροπίας από την ρητή και με ισχύ δικαιοδοτικής κρίσης αναγνώριση της πολυφωνίας του τύπου ως θεμιτού επιτακτικού λόγου δημοσίου συμφέροντος δικαιολογούντα τον περιορισμό της ελευθερίας της έκφρασης κατά την στάθμιση τους. Αντίθετα, παρά την «συνταγματοποίηση» της Ένωσης και τον συνταγματικό χαρακτήρα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώπιον του οποίου άγονται διακρατικές διαφορές μεταξύ των κρατών μελών, σχετικά με την ερμηνεία και εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, το Δικαστήριο αναθέτοντας την τελική κρίση επί της επίδικης διαφοράς στο εθνικό δικαστήριο αναγνωρίζει ότι τα κράτη μέλη είναι από πολλές απόψεις ανεξάρτητοι παράγοντες των οποίων οι «εθνικές ταυτότητες», στη σφυρηλάτηση των οποίων συμβάλλουν και οι νομοθετικές και συνταγματικές παραδόσεις τους, πρέπει να γίνονται σεβαστές δυνάμει της τρίτης παραγράφου του άρθρου 6 της ΣΕΕ[86], με απώτατο όριο τον σεβασμό του δικαίου της Ένωσης δυνάμει της αρχής της υπεροχής και της υποχρέωσης σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας των εθνικών δικαίων.

Η ελευθερία του τύπου στοχεύει τόσο στην προστασία του κοινοποιούμενου από τον τύπο περιεχομένου, όσο και στη διασφάλιση των δομικών και λειτουργικών προϋποθέσεων της θεμιτής και απρόσκοπτης άσκησης της ελευθερίας του τύπου. Στις 25 Μαΐου 2009, διευθύνοντες εκδότες και δημοσιογράφοι από δεκαεννέα χώρες υπέγραψαν και υιοθέτησαν στο Αμβούργο τον «Ευρωπαϊκό Χάρτη για την Ελευθερία του Τύπου», ο οποίος σε δέκα άρθρα διαμορφώνει τις αρχές της προστασίας της ελευθερίας του τύπου από τις κρατικές παρεμβάσεις και ιδίως το δικαίωμα στην προστασία από την κρατική εποπτεία και παρακολούθηση, την ηλεκτρονική λαθραία ακρόαση, την διείσδυση σε εκδοτικά γραφεία και υπολογιστές, καθώς επίσης και το δικαίωμα απρόσκοπτης πρόσβασης των δημοσιογράφων και των πολιτών σε όλες τις εθνικές και αλλοδαπές πηγές πληροφόρησης. Η υιοθέτηση και η υπογραφή του Χάρτη αποσκοπεί στην επέκταση της εγκυρότητάς του στην Ευρώπη και στο

[86] Allan Rosas, "Separation of Powers in the European Union", The International Lawyer, Winter 2007, Vol.41, No.4, p. 1043.

να θεσπιστεί ως προϋπόθεση εισδοχής των ενδιαφερομένων κρατών σε διαπραγματεύσεις προσχώρησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση[87].

Η ελευθερία της πληροφόρησης του κοινού αποτελεί ειδικότερη έκφανση της ελευθερίας του τύπου και της έκφρασης, την οποία τα κράτη μέλη οφείλουν να προστατεύουν διασφαλίζοντας την πολυφωνία των μέσων ενημέρωσης, ώστε οι πολίτες να έχουν πρόσβαση σε έγκυρες και αμερόληπτες πληροφοριακές πηγές. Σύμφωνα με το πρώτο άρθρο του Χάρτη για την ελευθερία του τύπου, η προστασία της τελευταίας προϋποθέτει τον σεβασμό του πλουραλισμού και της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής αποστολής του για τη διαμόρφωση του κοινωνικοπολιτικού και πολιτισμικού γίγνεσθαι. Παράλληλα, το δεύτερο άρθρο του Χάρτη για την ελευθερία του τύπου περιλαμβάνει ρητή απαγόρευση της λογοκρισίας και επιταγή διασφάλισης της ανεξαρτησίας της δημοσιογραφίας αφενός από διώξεις και πιέσεις στο πλαίσιο της εξυπηρέτησης συμφερόντων, αφετέρου από την πολιτική και ρυθμιστική παρέμβαση των κυβερνήσεων, συγχρόνως δε απαλλάσσει τη λειτουργία των έντυπων και διαδικτυακών μέσων ενημέρωσης από την υποχρέωση κρατικής αδειοδότησης. Προκειμένου μάλιστα για την απαρακώλυτη λειτουργία του τύπου ως θεματοφύλακα του δημοσίου συμφέροντος και φρουρού της κρατικής δράσης, η διασφάλιση των εχέγγυων προστασίας των δημοσιογραφικών πηγών ώστε με την πρόσβαση σε αυτές να ενισχύεται η πολυφωνία των κοινοποιούμενων από τον τύπο απόψεων και πληροφοριών[88] προβλέπεται στο τέταρτο άρθρο του Χάρτη, σύμφωνα με το οποίο η προστασία των δημοσιογραφικών πηγών είναι υψίστης σημασίας και συνεπάγεται την απαγόρευση της παρακολούθησης και της ηλεκτρονικής λαθραίας ακρόασης και αναζήτησης σε γραφεία συντάξεως εφημερίδων, σε ιδιωτικούς χώρους ή σε αρχεία υπολογιστών των δημοσιογράφων με σκοπό την ταυτοποίηση πληροφοριακών πηγών ή την παραβίαση του συντακτικού απορρήτου. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί στο πλαίσιο της ερμηνευτικής αξιοποίησης και της σημασίας της επίδρασης της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στη διαμόρφωση του επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών στην έννομη τάξη της Ένωσης δυνάμει της τρίτης παραγράφου του άρθρου 52 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του ανθρώπου στην υπόθεση TASZ κατά Ουγγαρίας[89], υπογράμμισε τη σημασία της πρόσβασης σε δημόσια έγγραφα για την άσκηση των δημοσιογραφικών δραστηριοτήτων, ενώ παράλληλα απεφάνθη ότι το κρατικό μονοπώλιο στη διαχείριση και μετάδοση των πληροφοριών προσιδιάζει σε καθεστώς λογοκρισίας[90].

ΙΙ.2.Α.ii) Η ελευθερία της έκφρασης ως εγγυητής της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης και επικοινωνίας και η ενίσχυσή της από την επιβολή των κανόνων του ανταγωνισμού.

Η σημασία της διασφάλισης ενός συστήματος λειτουργίας πλουραλιστικών και ανεξάρτητων έντυπων και ηλεκτρονικών ενημερωτικών μέσων στο πλαίσιο της προώθησης

[87] https://www.pressfreedom.eu/en/index.php.
[88] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 1996, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 17488/90, Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου, σκ. 39.
[89] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Απόφαση της 14ης Απριλίου 2009, επί της προσφυγής υπ'αριθμόν 37374/05, TASZ κατά Ουγγαρίας, σκ. 26.
[90] Ibid, σκ.27.

της ελευθερίας και της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης για τη διαμόρφωση μιας ανοιχτής και πλουραλιστικής δημοκρατικής κοινωνίας που εδράζεται στον σεβασμό της κυριαρχίας του νόμου και του κράτους δικαίου είναι νευραλγική.[91] Ενώ ως εσωτερικός πλουραλισμός νοείται ο πλουραλισμός στο εσωτερικό μιας επιχείρησης παροχής υπηρεσιών ενημέρωσης και ψυχαγωγίας, ο εξωτερικός πλουραλισμός αναφέρεται στην πολλαπλότητα των διαφορετικών επιχειρήσεων παροχής μαζικής ενημέρωσης ως παραγόντων δραστηριοποίησης στην αγορά των μέσων μαζικής ενημέρωσης στο εσωτερικό μιας χώρας. Η σημασία της ελευθερίας και της πολυφωνίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας για την πραγμάτωση του κράτους δικαίου και την ουσιαστική άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης συναρτάται με την ανεξαρτησία των ρυθμιστικών αρχών των μέσων μαζικής επικοινωνίας, τη διαφάνεια του ιδιοκτησιακού τους καθεστώτος, την κρατική διαφήμιση καθώς επίσης και την ασφάλεια των δημοσιογράφων και αναδεικνύει την αδήριτη ανάγκη διαμόρφωσης του κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου διασφάλισης της προστασίας τους με εχέγγυα διαφάνειας, αμεροληψίας και αντικειμενικότητας.

Τη διατήρηση της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης είχε αναγνωρίσει άλλωστε από νωρίς το Δικαστήριο, ως επιτακτική ανάγκη που δύναται να δικαιολογήσει περιορισμούς στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, υπογραμμίζοντας παράλληλα τη σημασία της για την ελευθερία της έκφρασης[92]. Η ελευθερία και η πολυφωνία των μέσων ενημέρωσης συνιστούν εχέγγυα για την τήρηση της νομιμοποιητικής δημοκρατικής αρχής, με αποτέλεσμα ο ιδιαίτερος ρόλος τους και η άσκηση των δικαιωμάτων τους να δικαιολογούνται μόνον στον βαθμό που το σύστημα οργάνωσης και λειτουργίας των μέσων ενημέρωσης ανταποκρίνεται στα κανονιστικά πρότυπα και τις θεμελιώδεις αξίες της δημοκρατίας.

Τόσο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όσο και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν συμβάλει στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής αναφορικά με την ελευθερία και τον πλουραλισμό των μέσων ενημέρωσης στο πλαίσιο των διαφορετικών τους ρόλων και με διαφορετικούς τρόπους. Ειδικότερα, ενώ το ΕΔΔΑ επικεντρώνεται στην ελευθερία των ενημερωτικών μέσων ως μέσο εμπέδωσης της δημοκρατίας, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσανατολίζεται περισσότερο σε μια οικονομική προσέγγιση απελευθέρωσης των επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών ενημέρωσης και αποφυγής συγκεντρώσεων στην ιδιοκτησία τους[93]. Ωστόσο, τα δύο δικαστήρια από κοινού με τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό και στην εφαρμογή των κοινών ευρωπαϊκών αρχών που διέπουν την ελευθερία και την πολυφωνία των μέσων ενημέρωσης διαμορφώνοντας μέσω της νομολογίας τους μία συνταγματική βάση για την εγκυρότητα των κανόνων. Όπως έχει ήδη επισημανθεί, δυνάμει της τρίτης παραγράφου του άρθρου 52 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι αρχές που εμπερικλείονται στη νομολογία του ΕΔΔΑ έχουν

[91] Council of the European Union, "EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline", Foreign Affairs Council Meeting, Brussels, 12 May 2014, p.8, https://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/142549.pdf.

[92] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 26ης Ιουνίου 1997, επί της υπόθεσης Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags-und vetriebs GmbH και Heinrich Bauer Verlag, C-368/95, σκ.18, ECLI:EU:C:1997:325, σκ.18, και Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, επί της υπόθεσης Collectieve Antennevoorziening Gouda κλπ κατά Commissariat voor de Media, C-288/89, σκ.23, EU:C:1991:323.

[93] Elda Brogi and Paula Gori, "European Union Competences in respect of media pluralism and media freedom", Centre for Media Pluralism and Media Freedom at the Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute, RSCAS Policy Papers 2013/01, 2013, p.66.

επιδράσει σημαντικά στη διαμόρφωση της δικανικής κρίσης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε αποφάσεις του που αφορούν στην ελευθερία και στην πολυφωνία των μέσων μαζικής ενημέρωσης, αποτελώντας παράλληλα χρήσιμο ερμηνευτικό εργαλείο για την αναγωγή της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε απαρέγκλιτη αρχή που διέπει την έννομη τάξη της Ένωσης. Καθώς η ελευθερία και η πολυφωνία των μέσων μαζικής ενημέρωσης αποτελούν αναπόσπαστο μέρος τόσο των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ελευθεριών και αρχών που τυγχάνουν προστασίας από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, όσο και των κοινών συνταγματικών παραδόσεων των κρατών μελών, συναπαρτίζουν ένα κανονιστικό πλαίσιο που αποτελεί κατευθυντήρια και αξιολογική αρχή νομιμότητας των ήδη υπαρχόντων αλλά και των εκάστοτε θεσπιζόμενων κανόνων δικαίου. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ασκώντας τις αρμοδιότητές του αποφαινόμενο επί προδικαστικών ερωτημάτων που υποβάλλονται ενώπιον του, και δη ερμηνεύοντας το άρθρο 11 του Χάρτη, διαδραματίζει κομβικό ρόλο για την αναγνώριση της ευρείας νομολογίας του ΕΔΔΑ αναφορικά με το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, ενώ δύναται να συντελέσει στη δημιουργία κοινών γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου με σκοπό την ρύθμιση του λειτουργικού και ιδιοκτησιακού καθεστώτος που διέπει τα μέσα ενημέρωσης σύμφωνα με τα θεμελιώδη δικαιώματα[94].

Στην υπόθεση Gouda[95], το Συμβούλιο της Επικρατείας της Ολλανδίας υπέβαλε τρία προδικαστικά ερωτήματα προς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την ερμηνεία των διατάξεων της Συνθήκης ΕΟΚ περί ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, για την διάγνωση της συμβατότητας με το δίκαιο της Ένωσης των προβλεπόμενων από την ολλανδική νομοθεσία προϋποθέσεων καλωδιακής μετάδοσης ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών προγραμμάτων εκπεμπόμενων από άλλα κράτη μέλη που περιείχαν διαφημιστικά μηνύματα απευθυνόμενα προς το ολλανδικό κοινό. Το Δικαστήριο απεφάνθη ότι οι επιβαλλόμενοι από την ολλανδική νομοθεσία περιορισμοί στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών που συνίστανται στην εξάρτηση της δυνατότητας μετάδοσης προγραμμάτων αλλοδαπών ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών ή συνόλου τέτοιων οργανισμών από προϋποθέσεις αφορώσες τη δομή των επιχειρήσεων παραγωγής διαφημιστικών μηνυμάτων που περιέχονται στα ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα καθώς επίσης και σε χρονικούς περιορισμούς μετάδοσης των εν λόγω μηνυμάτων, μπορούν να δικαιολογηθούν από υπέρτερους επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος που ανάγονται σε μία πολιτική πολιτισμικής φύσεως, όπως είναι η διατήρηση της πολυφωνίας που συναρτάται με την ελευθερία της έκφρασης όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ[96]. Παράλληλα, το Δικαστήριο έχοντας ως γνώμονα την αρχή της αναλογικότητας υπογράμμισε ότι οι προϋποθέσεις που συνίσταντο στη δομή των αλλοδαπών ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών η οποία έπρεπε να μην ταυτίζεται με το νομικό πρόσωπο των επιχειρήσεων παραγωγής των διαφημιστικών μηνυμάτων που περιέχονταν στα ραδιοτηλεοπτικά προγράμματα, δεν μπορούσαν να θεωρηθούν αντικειμενικά απαραίτητες για την εξυπηρέτηση του γενικού

[94] Ibid, σελ.5.

[95] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, επί της υπόθεσης Collectieve Antennevoorziening Gouda κ.λπ. και Commissariaat voor de Media, C-288/89, ECLI:EU:C:1991:323.

[96] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, επί της υπόθεσης Collectieve Antennevoorziening Gouda κ.λπ. και Commissariaat voor de Media, C-288/89, σκ. 22 και 23, ECLI:EU:C:1991:323.

συμφέροντος διατήρησης του εθνικού ραδιοφωνικού και τηλεοπτικού συστήματος κατά τρόπο ώστε να διασφαλίζει την πολυφωνία[97] .

Στην υπόθεση Veronica[98], το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι το Mediawet σχεδιάστηκε για την εγκαθίδρυση ενός πλουραλιστικού και μη εμπορικού ραδιοτηλεοπτικού συστήματος, με συνέπεια να αποτελεί μέρος της πολιτισμικής πολιτικής που αποσκοπεί στη διασφάλιση της προστασίας του οπτικοακουστικού τομέα και της ελευθερίας της κοινωνικής, πολιτισμικής, θρησκευτικής αλλά και φιλοσοφικής έκφρασης. Ως αυτόθροη συνέπεια της υιοθέτησης σκοπών πολιτισμικής πολιτικής αναγόμενων στο δημόσιο συμφέρον, κατά την κρίση του Δικαστηρίου τα κράτη μέλη μπορούν θεμιτά να τους επικαλούνται για τη διαμόρφωση του έννομου καθεστώτος που διέπει τους κρατικούς ραδιοτηλεοπτικούς οργανισμούς με τον κατάλληλο τρόπο[99].

Παράλληλα, στην υπόθεση TV10[100], το Δικαστήριο επανέλαβε τη θέση του ότι οι σκοποί πολιτισμικής φύσεως συνδέονται άρρηκτα με το γενικό συμφέρον το οποίο τα κράτη μέλη μπορούν να επικαλεστούν για την προσήκουσα διαρρύθμιση του καθεστώτος των ραδιοτηλεοπτικών οργανισμών που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία τους, και η απόφανσή του υπεμφαίνει ομοίως προς τις δύο προαναφερόμενες κρίσεις του την πρόκριση της πολυφωνίας για τη διατήρηση του πλουραλισμού των ιδεών και την αποτελεσματική προστασία της ελευθερίας της έκφρασης.[101]

Η Συνθήκη της Ρώμης και η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν προβλέπουν άμεσες αρμοδιότητες στον τομέα της πολιτικής των οπτικοακουστικών μέσων και των μέσων ενημέρωσης. Η δικαιοδοσία για την πολιτική στον τομέα των μέσων ενημέρωσης αντλείται από διάφορα άρθρα της ΣΛΕΕ προκειμένου να διαμορφωθούν πολιτικές για τους διάφορους τομείς των ενημερωτικών μέσων και των τεχνολογιών επικοινωνίας. Αυτό είναι αναγκαίο εξαιτίας του πολύπλοκου χαρακτήρα των αγαθών και των υπηρεσιών των μέσων ενημέρωσης, τα οποία δεν θεωρούνται ούτε αμιγώς πολιτιστικά ούτε αμιγώς οικονομικά αγαθά. Η νομική βάση περιέχεται στη ΣΛΕΕ, και συγκεκριμένα στα άρθρα 28, 30, 34, 35 (ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων)· 45-62 (ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων)· 101-109 (πολιτική ανταγωνισμού)· 114 (τεχνολογική εναρμόνιση ή χρήση παρόμοιων τεχνολογικών προτύπων, για παράδειγμα, στις διαδικτυακές παραγωγές)· 165 (εκπαίδευση)· 166 (επαγγελματική κατάρτιση)· 167 (πολιτισμός)· 173 (βιομηχανία) και 207 (κοινή εμπορική πολιτική)[102].

Μολονότι ο κομβικός ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης για την συμμετοχή των πολιτών στις πολιτικές διεργασίες και την ενίσχυση του δημοκρατικού χαρακτήρα της διακυβέρνησης προϋποθέτει την ρύθμιση της αγοράς των επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών ενημερωτικού, ψυχαγωγικού και εκπαιδευτικού περιεχομένου κατά τρόπο που υπερκεράζει αμιγώς οικονομικά κριτήρια προσαρμογής της συμπεριφοράς των παραγόντων της αγοράς με

[97] Ibid, σκ.25.
[98]Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 1993, επί της υπόθεσης Vereniging Veronica Omroep Organisatie κατά Commissariat voor de Media, C-148/91, σκ. ECLI:EU:C:1993:45.
[99]Ibid, σκ. 9 και 10.
[100] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 1994, επί της υπόθεσης TV10 SA κατά Commisariat voor de Media, C-23/93, σκ.18, ECLI:EU:C:1994:362.
[101] Ibid, σκ.18.
[102] https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/138/audiovisueel-en-mediabeleid .

τους επιχειρηματικούς κανόνες, εντούτοις η συγκέντρωση της ιδιοκτησίας των επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών ενημέρωσης και η παρείσφρυση ιδιωτικών παραγόντων που δύνανται να υπαγορεύουν το περιεχόμενο της ενημέρωσης με γνώμονα την εξυπηρέτηση οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συμφερόντων δύνανται να αποτελέσουν τροχοπέδη για τον πλουραλισμό της ενημέρωσης αλλά και για τη δυνατότητα συμμετοχής περισσότερων παραγόντων στη σχετική αγορά, υπονομεύοντας τον ανταγωνισμό. Σύμφωνα με την πέμπτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας για την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων, η αυξημένη σημασία των εν λόγω υπηρεσιών για τις κοινωνίες και τη δημοκρατία που έγκειται στη διασφάλιση της ελευθερίας, της πληροφόρησης, της διαφορετικότητας των απόψεων και της πολυφωνίας, αλλά και για την εκπαίδευση και τον πολιτισμό, δικαιολογεί την εφαρμογή ειδικών κανόνων για τη ρύθμιση των εν λόγω υπηρεσιών[103]. Παράλληλα, σύμφωνα με την όγδοη αιτιολογική σκέψη της ίδιας οδηγίας, η ανάγκη να μεριμνούν τα κράτη μέλη ώστε να αποτρέπονται οποιεσδήποτε πράξεις που ενδέχεται να υπονομεύσουν την ελεύθερη κυκλοφορία των τηλεοπτικών προγραμμάτων ή προωθούν τη δημιουργία δεσποζουσών θέσεων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε περιορισμούς της πολυμέρειας και της ελευθερίας των τηλεοπτικών μεταδόσεων καθώς και της πληροφόρησης εν γένει[104], ενώ σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη υπ'αριθμόν 94 της οδηγίας, τα κράτη μέλη σύμφωνα με τα καθήκοντα που τους ανατίθενται από την Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι ελεύθερα να επιλέξουν τα κατάλληλα μέσα σύμφωνα με τις νομικές τους παραδόσεις και τις κατεστημένες δομές τους και, ιδίως, τη μορφή των αρμόδιων ανεξάρτητων ρυθμιστικών φορέων τους, ώστε να δύνανται να εφαρμόζουν τις διατάξεις της παρούσας οδηγίας με αμεροληψία και διαφάνεια, υπό την προϋπόθεση ότι τα επιλεγόμενα μέσα συμβάλλουν στην προαγωγή του πλουραλισμού των οπτικοακουστικών μέσων[105].

Αξίζει να σημειωθεί ότι με γνώμονα αποκλειστικά οικονομικά κριτήρια, παρά την αλματώδη τεχνολογική εξέλιξη, η συμβολή της αριθμητικής πλειάδας των πληροφοριακών πηγών στην μεγέθυνση της αγοράς και στην ενίσχυση της πολυφωνίας δεν είναι αναντίρρητη. Αν και η εισαγωγή νέων καινοτόμων τεχνολογιών υπερακοντίζει τα εμπόδια εισαγωγής στην αγορά, διευκολύνοντας την δράση νέων παραγόντων, χωρίς ταυτόχρονη μείωση των οικονομιών κλίμακας ενεδρεύει ο κίνδυνος υποσκελισμού των νέων παραγόντων, με αποτέλεσμα το επίπεδο των συγκεντρώσεων να παραμένει αμετάβλητο. Κατά συνέπεια, η αρχικώς αυξημένη διαθεσιμότητα της προσφοράς δεν αντισταθμίζεται αυτόματα από μεγαλύτερη και μόνιμη ποικιλία πληροφοριακών πηγών στο πλαίσιο της ζήτησης. Επιπρόσθετα, η είσοδος των νέων παραγόντων της αγοράς συνοδεύεται από την υιοθέτηση νέων επιχειρηματικών προτύπων που προκρίνονται ολοένα και περισσότερο στην αγορά της διαφήμισης, που αποτελεί την κύρια πηγή εσόδων των επιχειρήσεων παραδοσιακών μέσων ενημέρωσης, επιδρώντας παράλληλα στη διαμόρφωση των ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ της διαδικτυακής οικονομίας και των παραδοσιακών ενημερωτικών μέσων.

[103] Αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 5 της Οδηγίας 2010/13/ΕΕ, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 10ης Μαρτίου 2010 για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων), L 95/1

[104] Ibid, αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 8.

[105] Ibid, αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 94.

Η συγκέντρωση της ιδιοκτησίας επί επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών ενημέρωσης και ψυχαγωγίας σε ολιγάριθμους ιδιοκτήτες καθώς επίσης και η ενδυνάμωση της διασταυρούμενης ιδιοκτησίας διά της συμμετοχής σε διαφορετικές εταιρείες και διά της διατήρησης των μετοχών τους, διακυβεύουν την ετερότητα και την πολλαπλότητα των απόψεων στα μέσα μαζικής επικοινωνίας και δη στον τομέα της πληροφόρησης. Οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις έχουν επιφέρει πολλαπλασιασμό των νέων μορφών συμβατικών συμφωνιών μεταξύ των παραγόντων της αγοράς που δραστηριοποιούνται στον επιχειρηματικό τομέα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας και μια αύξηση των συγχωνεύσεων των επιχειρήσεων μέσων ενημέρωσης. Η συμπεριφορά μιας επιχείρησης ή συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών ενημέρωσης και ψυχαγωγίας εμπίπτουν στο δίκαιο του ανταγωνισμού όταν αντιστρατεύονται τις αρχές της ενιαίας αγοράς, και δη τα άρθρα 101, 102, 106 και 107 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κοντολογίς, η παρέμβαση της Ένωσης ερείδεται σε οικονομικές αξιολογήσεις που αφορούν στην εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Παράλληλα με τις συγκεντρώσεις η κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης στον τομέα της ενημέρωσης παρακωλύει τον πλουραλισμό των ανεξάρτητων πηγών.

Η Συνθήκη για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν περιλαμβάνει ειδικές διατάξεις σχετικά με τον έλεγχο των συγκεντρώσεων των επιχειρήσεων. Παρόλα αυτά, τόσο το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και η Επιτροπή αναζήτησαν από πολύ νωρίς τη δυνατότητα εφαρμογής των διατάξεων των άρθρων 101 και 102 της ΣΛΕΕ. Αξίζει να επισημανθεί ότι οι διατάξεις των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ δεν είναι επαρκείς για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων. Ακόμη και το άρθρο 102, του οποίου η δυνατότητα εφαρμογής a priori δεν αποκλείεται, δεν μπορεί να καταλάβει στο πεδίο εφαρμογής του τις συγκεντρώσεις εκείνες, στις οποίες συμμετέχουν επιχειρήσεις που δεν έχουν ήδη πριν από την συγκέντρωση δεσπόζουσα θέση στην αγορά[106]. Παράλληλα, ελλείψει ειδικότερων προβλέψεων που να προσιδιάζουν στις ιδιαιτερότητες του φαινομένου των συγκεντρώσεων και να εξασφαλίζουν τον ανταγωνισμό και την ασφάλεια δικαίου, οι διατάξεις των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ[107] δεν παρέχουν αποτελεσματικό κατασταλτικό μηχανισμό των συγκεντρώσεων.

Ο Κανονισμός 139/2004 του Συμβουλίου, ο οποίος κατήργησε τον προϊσχύσαντα Κανονισμό 4064/89, προβλέπει την αποκλειστική εφαρμογή ενός συστήματος προληπτικού ελέγχου στις συγκεντρώσεις των επιχειρήσεων με κοινοτική διάσταση, καταλείποντας στην αρμοδιότητα των κρατών μελών να ρυθμίσουν σύμφωνα με τις εθνικές τους νομοθεσίες τις μικρότερου μεγέθους συγκεντρώσεις.

Σύμφωνα με τον Κανονισμό, αποφασιστικό κριτήριο για τη διάγνωση της ασυμβατότητας της συγκέντρωσης με το ενωσιακό δίκαιο του ανταγωνισμού και τους κανόνες για τη λειτουργία της αγοράς εν γένει είναι η «σημαντική παρακώλυση του αποτελεσματικού ανταγωνισμού, η οποία είναι αποτέλεσμα, ιδίως, της δημιουργίας ή της ενίσχυσης δεσπόζουσας θέσης κοινή αγορά ή σε σημαντικό τμήμα της[108]. Στο πλαίσιο της

[106] Καρύδης Γεώργιος, «Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών: Εσωτερική Αγορά-Ανταγωνισμός-Κρατικές Ενισχύσεις-Απελευθέρωση αγορών και επαγγελματιών», Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ.340.
[107] Ibid.
[108] Καρύδης Γ., «Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών: Εσωτερική αγορά-Ανταγωνισμός-Κρατικές Ενισχύσεις-Απελευθέρωση αγορών και επαγγελμάτων», Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ.341.

εφαρμογής των κανόνων του ανταγωνισμού στην σχετική αγορά δραστηριοποίησης των επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας ανακύπτει ο προβληματισμός σχετικά με τον βαθμό σύνδεσης του πεδίου εφαρμογής των κανόνων του ανταγωνισμού με τη δημοκρατική αρχή καθώς επίσης και με την επίτευξη του σκοπού της ενοποίησης και της εύρυθμης λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς.

Οι θέσεις της Επιτροπής ως κεντρικής αρχής επιβολής των κανόνων του ανταγωνισμού καθώς επίσης και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με την εφαρμογή του δικαίου του ανταγωνισμού ως εργαλείου επίτευξης και διασφάλισης της πολυφωνίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης και συνακόλουθα της πολιτικής δημοκρατικής ενοποίησης δεν είναι σαφείς, καθώς άλλοτε υιοθετούν μη οικονομικά κριτήρια και άλλοτε επιχειρήματα που εδράζονται αποκλειστικά στην οικονομική αποτελεσματικότητα και την απρόσκοπτη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Επί παραδείγματι, στην Απόφαση επί της υπόθεσης EBU/Eurovision System[109], η Επιτροπή εμφορούμενη από μη οικονομικά κριτήρια, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι τα μέλη της EBU μετέδιδαν μειονοτικά αθλήματα και αθλητικά προγράμματα με εκπαιδευτικό, πολιτισμικό ή ανθρωποκεντρικό περιεχόμενο, που δεν μπορούσαν να προβάλουν στα εθνικά τους κανάλια, αναγνώρισε ιδιαίτερη σημασία σε μια μη οικονομικής φύσεως εκτίμηση. Ωστόσο, το Πρωτοβάθμιο Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση[110].

Παράλληλα, ενώ τόσο το πρωτογενές όσο και το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης θεσπίζει την υποχρέωση της Επιτροπής να λαβαίνει υπόψη και άλλα μη οικονομικά κριτήρια για τη διαμόρφωση της ενωσιακής πολιτικής του ανταγωνισμού, τα κριτήρια που συναρτώνται με τη διατήρηση της πολυφωνίας δεν έχουν τύχει ευθείας εξέτασης. Επί παραδείγματι, στην απόφαση της επί της υπόθεσης Newscorp/BSkyB[111], η Επιτροπή αξιολόγησε τον αντίκτυπο της γνωστοποιηθείσας λειτουργίας της επιχείρησης στις σχετικές αγορές, χωρίς να προσεγγίσει το ζήτημα της πολυφωνίας. Ειδικότερα, αναφορικά με τα αποτελέσματα της προκειμένης συναλλαγής στην πολυφωνία των μέσων ενημέρωσης, η Επιτροπή επικαλέστηκε την τρίτη παράγραφο του άρθρου 2 του Κανονισμού για τον έλεγχο των Συγκεντρώσεων και των Συγχωνεύσεων αναφέροντας ότι στο πεδίο εφαρμογής του τελευταίου εμπίπτουν οι συγχωνεύσεις που παρουσιάζουν ενωσιακό ενδιαφέρον με γνώμονα αποκλειστικά το δίκαιο του ανταγωνισμού.

Ωστόσο, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης φέρεται να υπεισέρχεται σε αξιολογήσεις τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού πλουραλισμού των μέσων μαζικής ενημέρωσης ως επαρκών εγγυήσεων για την προστασία της ελευθερίας της έκφρασης όσο και του ανταγωνισμού στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Ο σεβασμός της ελευθερίας και της πολυφωνίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης δεν συνεπάγεται ότι τα κράτη μέλη στερούνται της ευχέρειας να θεσπίζουν συστήματα

---

[109] Απόφαση της Επιτροπής της 11ης Ιουνίου 1993 σχετικά με τη διαδικασία βάσει του άρθρου 85 της Συνθήκης ΕΟΚ (IV/32.150 – Σύστημα EBU/Eurovision), L 179/23 ,σκ.68, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993D0403&from=EN

[110] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1996, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων T-528/93, T-542/93, T-543/93 και T-546/93, Metropole television SA and Reti Televisive Italiane SpA and Gestevisión Telecinco SA and Antena 3 de Televisión κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ECLI:EU:T:1996:99.

[111] Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Απόφαση επί της υπόθεσης Newscorp/BSkyB, COMP/5932[2011] OJ C 37/02.

αδειοδότησης για τη λειτουργία των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ενημέρωσης, υπό την προϋπόθεση ότι οι σχετικές άδειες χορηγούνται σύμφωνα με την αρχή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των ημεδαπών και των αλλοδαπών αιτουμένων επιχειρήσεων και με γνώμονα κριτήρια αντικειμενικά, διαφανή, αμερόληπτα και αναλογικά.

Στην υπόθεση Centro Europa 7[112], που είχε ως αντικείμενο ένα ευρύ φάσμα από προδικαστικά ερωτήματα του Συμβουλίου της Επικρατείας της Ιταλίας προς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με τον θεμιτό ανταγωνισμό, την ελευθερία παροχής υπηρεσιών, την ελευθερία της έκφρασης καθώς και την αρχή της πολυφωνίας στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το Δικαστήριο εξέτασε την συμβατότητα με το ενωσιακό δίκαιο της ιταλικής νομοθεσίας η οποία επέτρεπε την διαδοχική παράταση της δραστηριότητας επιχειρήσεων εκμεταλλευόμενων ραδιοτηλεοπτικά δίκτυα κατά τη σταδιακή μετάβαση από το αναλογικό στο ψηφιακό σύστημα ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών αποτελώντας τροχοπέδη για την απελευθέρωση ραδιοτηλεοπτικών συχνοτήτων και την δραστηριοποίηση και άλλων επιχειρήσεων νόμιμων αδειούχων στον τομέα, με αποτέλεσμα την παγίωση των δομών της ιταλικής αγοράς. Η εδραίωση του μεταβατικού καθεστώτος από το αναλογικό στο ψηφιακό σύστημα που ευνοούσε τους ήδη ενεργούς στην αγορά επιχειρηματίες και ο περιορισμός της διείσδυσης στην σχετική αγορά νέων επιχειρηματιών λόγω της υιοθέτησης προστατευτικής πολιτικής υπέρ των ήδη δραστηριοποιούμενων επιχειρηματιών φαλκιδεύουν τον ανταγωνισμό και την ελευθερία της έκφρασης και παροχής υπηρεσιών των ενδιαφερομένων επιχειρήσεων.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο εξέτασε την συμβατότητα της εφαρμογής της εθνικής νομοθεσίας που συνεπάγεται την αδυναμία εκπομπής επιχειρηματιών νόμιμων αδειούχων λόγω της μη παραχώρησης σε αυτούς ραδιοσυχνοτήτων ως αποτέλεσμα των διαδοχικών νομοθετικών παρατάσεων της λειτουργίας των ήδη ενεργών κατόχων ραδιοσυχνοτήτων και της συνακόλουθης παγίωσης των δομών της αγοράς με την ελευθερία της έκφρασης και την πολυφωνία των μέσων ενημέρωσης στο πλαίσιο του ελέγχου της νομιμότητας του περιορισμού της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών και του ανταγωνισμού.

Κατά την εξέταση της συμβατότητας της εθνικής νομοθεσίας με το άρθρο 56 ΣΛΕΕ (πρώην 46 της Συνθήκης για τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες), το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η Συνθήκη δεν επιβάλλει την ολοκληρωτική κατάργηση των κρατικών μονοπωλίων εμπορικού χαρακτήρα, εντούτοις υπαγορεύει τη ρύθμισή τους κατά τρόπο που να αποκλείει οποιαδήποτε διάκριση μεταξύ υπηκόων των κρατών μελών[113]καθώς και την εφαρμογή οποιασδήποτε εθνικής ρύθμισης που έχει ως αποτέλεσμα να καθίσταται δυσχερέστερη η παροχή υπηρεσιών μεταξύ των κρατών μελών από ό, τι η παροχή υπηρεσιών που πραγματοποιείται αποκλειστικά στο εσωτερικό ενός κράτους μέλους[114]. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο προβαίνει στον έλεγχο της συνδρομής επιτακτικών λόγων δικαιολόγησης των περιορισμών της πρόσβασης στην αγορά της μετάδοσης ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών,

[112] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 2008 επί της υπόθεσης Centro Europa 7 Srl κατά Ministero delle Comunicazioni e Autorità per le garanzie nelle comunicazioni, Direzione generale per le concessioni e le autorizzazioni Ministero delle Comunicazioni, C-380/05, ECLI:EU:C:2008:59.
[113] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 2008 επί της υπόθεσης Centro Europa 7 Srl κατά Ministero delle Comunicazioni e Autorità per le garanzie nelle comunicazioni, Direzione generale per le concessioni e le autorizzazioni Ministero delle Comunicazioni, C-380/05, σκ.78, ECLI:EU:C:2008:59.
[114] Ibid, σκ.79.

εξαρτώντας τη νομιμότητα των περιορισμών της κατανομής και παραχώρησης των ραδιοσυχνοτήτων από τις εθνικές αρχές στις αιτούμενες επιχειρήσεις, καθώς και του καθεστώτος χορήγησης και περιορισμών των αποκλειστικών δικαιωμάτων χρήσης ραδιοσυχνοτήτων από την τήρηση αντικειμενικής, διαφανούς και αμερόληπτης διαδικασίας σύμφωνης με την αρχή της αναλογικότητας[115]. Το Δικαστήριο, αφού διαπιστώσει την έλλειψη συνδρομής δικαιολογητικής βάσης των περιορισμών[116], θεμελιώνει έμμεσα την ασυμβατότητα των εν λόγω περιορισμών με την ελευθερία της έκφρασης και την πολυφωνία επικαλούμενο τις εθνικές νομοθεσίες η εφαρμογή των οποίων συνεπάγεται την αδυναμία εκπομπής εκ μέρους επιχειρήσεων νομίμων αδειούχων λόγω μη παραχώρησης ραδιοσυχνοτήτων βάσει διαφανών, αμερόληπτων και αντικειμενικών κριτηρίων που είναι σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στη συλλογιστική πορεία του Δικαστηρίου και δη στη διανοητική πορεία από τις γενικότερες υπέρτερης ισχύος διατάξεις του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου προς τις ειδικότερες διατάξεις των οδηγιών που συναπαρτίζουν το ενιαίο κανονιστικό πλαίσιο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, συγκεκριμενοποιούν και εξειδικεύουν το πρωτογενές δίκαιο, υφέρπει η αναγνώριση της ελευθερίας της έκφρασης και της πολυφωνίας των επιχειρήσεων ως γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου που σύμφωνα με το άρθρο 6 ΣΕΕ εμπίπτουν στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, ως ερμηνευτικών κριτηρίων της νομιμότητας των διατάξεων των οδηγιών και των περιορισμών της συμμετοχής των νεοεισερχόμενων επιχειρήσεων στην αγορά των ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών, που πρέπει να είναι σύμφωνοι με το ενωσιακό δίκαιο, αλλά και ως εγγενών στοιχείων των παρεχόμενων από τις δραστηριοποιούμενες στον τομέα της ραδιοτηλοψίας υπηρεσιών που είναι άρρηκτα συνυφασμένες με την ελευθερία του λόγου και τον ιδεολογικό πλουραλισμό. Εντούτοις, το Δικαστήριο κατά την αξιολόγηση της νομιμότητας των περιορισμών εισόδου των νεοεισερχόμενων επιχειρήσεων στην αγορά και της συμφωνίας τους με την ελευθερία της έκφρασης και την πολυφωνία των μέσων ενημέρωσης, υιοθετεί μια οικονομικά προσανατολισμένη προσέγγιση, προσδίδοντας περισσότερη βαρύτητα σε επιχειρήματα συνυφασμένα με την φαλκίδευση του ανταγωνισμού και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, απέχοντας από την τεκμηρίωση της σημασίας της ελευθερίας της έκφρασης και της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης για τη δημοκρατική ενοποίηση. Αντίθετα, ο Γενικός Εισαγγελέας Poiares Maduro στις Προτάσεις του συγκεράζει την οικονομική προσέγγιση με μια κοινωνικοπολιτική στόχευση. Κατόπιν της διαπίστωσης του περιορισμού της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών και της υπονόμευσης του ανταγωνισμού λόγω της παρακώλυσης της δράσης των νεοεισερχόμενων επιχειρήσεων μέσων ενημέρωσης στην αγορά στο πλαίσιο μιας διαδικασίας περιορισμένης κατανομής και παραχώρησης ραδιοσυχνοτήτων, και της εξάρτησης της νομιμότητάς του από την εφαρμογή αντικειμενικών, αμερόληπτων, διαφανών και αναλογικών κριτηρίων, αναγορεύει την αρχή της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης και της ελευθερίας της έκφρασης σε κριτήρια της νομιμότητας της εθνικής νομοθεσίας αλλά και του παραγώγου ενωσιακού δικαίου το οποίο πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως τους. Σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο του άρθρου 6 της ΣΕΕ, τα θεμελιώδη δικαιώματα και εν προκειμένω η ελευθερία της έκφρασης και η απορρέουσα από την τελευταία αρχή της πολυφωνίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης, όπως κατοχυρώνονται στην Ευρωπαϊκή

[115] Ibid, σκ. 99-106.

Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, και όπως απορρέουν από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης. Παράλληλα, σύμφωνα με το άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η τελευταία εδράζεται μεταξύ άλλων στις αξίες του σεβασμού της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Από τις τελευταίες εκπηγάζει η αρχή του σεβασμού και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών ως οργανωτικών βάσεων της δημοκρατίας. Κατά συνέπεια, η ελευθερία της έκφρασης και η συνδεόμενη με αυτή δομική και ιδεολογική πολυφωνία των μέσων ενημέρωσης, που διαδραματίζουν νευραλγικό ρόλο για την προαγωγή και την προστασία μιας ανοιχτής δημοκρατικής κοινωνίας χωρίς αποκλεισμούς στην οποία εκφέρονται διαφορετικές απόψεις[117] για την εξυπηρέτηση του συλλογικού συμφέροντος μέσω της πρόκρισης της βέλτιστης, δοθέντος ότι κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν είχε τεθεί ακόμη σε ισχύ, τυγχάνει διττής θεμελίωσης στο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο αφενός ως γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου, αφετέρου ως θεμελιώδης αξία και οργανωτική βάση του δημοκρατικού πολιτεύματος που ερείδεται στην ελευθερία της έκφρασης σε όλες τις εκφάνσεις της και τον πλουραλισμό, και αποτελούν γνώμονα νομιμότητας τόσο των εθνικών δικαίων, η εφαρμογή των οποίων αποκλείεται όταν η σύμφωνη με τις αρχές αυτές ερμηνεία τους απολήγει σε contra legem ερμηνευτικά αποτελέσματα και η σύγκρουσή τους με το ενωσιακό δίκαιο δυνάμει της αρχής της υπεροχής συνεπάγεται την εφαρμογή του τελευταίου, όσο και των οδηγιών που τυγχάνουν εφαρμογής στην υπό εξέταση υπόθεση και διέπουν τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες και τις υπηρεσίες των τηλεοπτικών μεταδόσεων, καθώς ως πράξεις του παράγωγου ενωσιακού δικαίου που στην ιεραρχία των κανόνων της Ένωσης υπόκεινται του πρωτογενούς δικαίου, πρέπει να είναι σύμφωνες με τους κανόνες του πρωτογενούς δικαίου λόγω της υπέρτερης τυπικής ισχύος τους, και συνεπώς η αρχή της πολυφωνίας ως απότοκος της ελευθερίας της έκφρασης αναγορεύεται σε γνώμονα της νομιμότητας και της εφαρμογής τόσο του εθνικού δικαίου, όσο και του δικαίου της Ένωσης[118].

Παράλληλα με τις συγκεντρώσεις στο ιδιοκτησιακό καθεστώς των επιχειρήσεων μέσων ενημέρωσης, η παροχή οικονομικού-ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος ως αποτέλεσμα της ανισομερούς κατανομής των κρατικών πόρων επιφέρει στρεβλώσεις στον ανταγωνισμό και μπορεί να αποτελέσει τροχοπέδη για την λειτουργία μικρότερων και ασθενέστερων οικονομικά επιχειρήσεων λόγω της δεσπόζουσας θέσης και του προστατευτικού αποτελέσματος που δημιουργείται υπέρ συγκεκριμένων επιχειρήσεων. Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 107 της ΣΛΕΕ, ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη μέλη ή με κρατικούς πόρους και νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό διά της ευνοϊκής μεταχείρισης ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής, είναι ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά στο μέτρο που επηρεάζουν τις συναλλαγές μεταξύ των κρατών μελών, εκτός αν οι Συνθήκες ορίζουν διαφορετικά.

Οι κρατικές ενισχύσεις στον τομέα των μέσων μαζικής επικοινωνίας αφορούν στους δημόσιους ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς και μπορούν να συμβάλλουν στην ενίσχυση της

[117]Γενικός Εισαγγελέας Poiares Maduro, Προτάσεις της 12ης Σεπτεμβρίου 2007, επί της υπόθεσης Centro Europa Srl κατά Ministero delle Comunicazioni e Autorità per le garanzie nelle comunicazioni και Direzione generale per le concessioni e le autorizzazioni Ministero delle Comunicazioni, C-380/05, σκ. 39, ECLI:EU:C:2007:505.
[118] Ibid, σκ.39.

κοινωνικής και πολιτισμικής συνοχής, στην επίτευξη της οικονομικής ανάπτυξης και στην αναβάθμιση της ποιοτικής στάθμης των μεταδιδόμενων ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών. Ωστόσο, για την ελαχιστοποίηση των κινδύνων υπονόμευσης του ανταγωνισμού συνεπεία των κρατικών ενισχύσεων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιβάλλει στα κράτη μέλη να καθορίζουν τις υποχρεώσεις των δημόσιων ραδιοτηλεοπτικών σταθμών και να περιορίσουν τις κρατικές ενισχύσεις στο πραγματικό κόστος των οικονομικών και λειτουργικών υποχρεώσεών τους. Η Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις για τον τομέα της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης[119]απαιτεί μεταξύ άλλων τον εκ των προτέρων έλεγχο των νέων σημαντικών υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων που παρέχονται από δημόσιους ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς και οι οποίοι δικαιούνται να λάβουν κρατική ενίσχυση. Σύμφωνα με την Απόφαση της Επιτροπής επί της υπόθεσης χρηματοδότησης του δημόσιου ραδιοτηλεοπτικού σταθμού RTP της Πορτογαλίας κατά τη διάρκεια των ετών 1992-1998[120], η Επιτροπή απεφάνθη ότι η αναδιάταξη του χρέους του εν λόγω ραδιοτηλεοπτικού σταθμού προς οργανισμό κοινωνικής ασφάλισης, η χορήγηση δανείου με μειωμένη εξασφάλιση του πιστωτικού ιδρύματος καθώς επίσης και η προσωρινή απαλλαγή από τα τέλη καταχώρισης συνιστούν κρατική ενίσχυση εμπίπτουσα στο άρθρο 107 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ. Τέτοιες πρακτικές υπονομεύοντας τον υγιή ανταγωνισμό με την προσπόριση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στις τυγχάνουσες των ενισχύσεων επιχειρήσεις, φαλκιδεύουν την πολυφωνία και την ελευθερία της έκφρασης των λοιπών ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, όταν επιφέρουν τη δημιουργία δεσπόζουσας θέσης της ενισχυόμενης επιχείρησης.

Οι εξελίξεις λόγω της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19 επιβεβαίωσαν περαιτέρω τον καίριο ρόλο των ελεύθερων και πολυφωνικών μέσων μαζικής επικοινωνίας και της βασικής υπηρεσίας που παρέχουν στην κοινωνία μέσω της δημοσίευσης επαληθευμένων πληροφοριών — συμβάλλοντας μ' αυτόν τον τρόπο στην καταπολέμηση της παραπληροφόρησης— και της διαφύλαξης της δημοκρατικής λογοδοσίας. Επίσης, οι εξελίξεις αυτές ανέδειξαν τους δυνητικούς κινδύνους που προκύπτουν από τους περιορισμούς της ελευθερίας της έκφρασης και της πρόσβασης στην πληροφόρηση. Η κρίση έδειξε ότι τα εμβαλλωματικά μέτρα που προορίζονται για την αντιμετώπιση της «επιδημίας παραπληροφόρησης» μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε προσχηματικά για την υπονόμευση θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών είτε καταχρηστικά για πολιτικούς σκοπούς. Επίσης, επιδείνωσε την ήδη δύσκολη οικονομική κατάσταση του τομέα λόγω της ραγδαίας πτώσης των εσόδων από τις διαφημίσεις, παρά την αύξηση του κοινού. Η κατάσταση είναι ιδιαίτερα δύσκολη για τα ευάλωτα μικρότερα μέσα μαζικής επικοινωνίας, καθώς και για τα τοπικά και περιφερειακά. Ως αποτέλεσμα, υπάρχει ο κίνδυνος αποδυνάμωσης και μείωσης της πολυμορφίας του τομέα των μέσων μαζικής επικοινωνίας στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Για την αξιολόγηση των κινδύνων που ελλοχεύουν για την πολυφωνία των μέσων μαζικής επικοινωνίας σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης το Παρατηρητήριο για την πολυφωνία στα μέσα μαζικής επικοινωνίας[121] συντάσσει ετήσιες εκθέσεις με έμφαση

[119] Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις στη δημόσια ραδιοτηλεόραση, (2009/C 257/01), C 257/1.
[120]Απόφαση της Επιτροπής, SA.7149 (C85/2001) – Financing Portugal's Public broadcaster RTP during the years 1992-1998.
[121] https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/884e122d-e46f-11e7-9749-01aa75ed71a1

στους τομείς της βασικής προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης των μέσων μαζικής επικοινωνίας, του πλουραλισμού της αγοράς, την πολιτική ανεξαρτησία αλλά και τον βαθμό της κοινωνικής ένταξης των επικοινωνιακών μέσων στο εκάστοτε ισχύον αξιακό πλαίσιο ιεράρχησης των αναγκών και των στόχων του κοινωνικού συνόλου. Στα πιο πρόσφατα αποτελέσματά του[122] αναδεικνύεται μεταξύ άλλων η έλλειψη ανεξαρτησίας ορισμένων ρυθμιστικών αρχών των μέσων μαζικής επικοινωνίας λόγω του εναγκαλισμού τους με την πολιτική εξουσία που δύναται να καθορίζει τη δομή των διοικητικών συμβουλίων τους και συνεπακόλουθα να ασκεί επιρροή για την εξυπηρέτηση ιδιοτελών πολιτικών, ιδεολογικών και οικονομικών συμφερόντων. Σύμφωνα με την έκθεση του παρατηρητηρίου, η διαφάνεια του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των μέσων μαζικής επικοινωνίας κυμαίνεται σε μέτριο βαθμό κινδύνου για τα κράτη μέλη. Ένα από τα θεσμικά εργαλεία που μετέρχονται τα κράτη μέλη για την αποσόβηση του κινδύνου στρέβλωσης του ανταγωνισμού λόγω των συγκεντρώσεων στο ιδιοκτησιακό καθεστώς των μέσων μαζικής επικοινωνίας είναι η νομοθετική επιβολή της υποχρέωσης διαδικαστικής και οικονομικής διαφάνειας των αδειοδοτήσεων και της λειτουργίας των επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας. Ωστόσο, μολονότι το άρθρο 3 της οδηγίας για την παροχή υπηρεσιών των οπτικοακουστικών μέσων[123], καθώς επίσης και το άρθρο 6 της οδηγίας που διέπει το ηλεκτρονικό εμπόριο[124] εισάγουν μιας μορφής υποχρέωση διαφάνειας που συνίσταται στη δυνατότητα περιορισμού της αναμετάδοσης υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων που υποδαυλίζουν το μίσος και υποβαθμίζουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια αφενός, και στην υποχρέωση αναγνωρισιμότητας και σαφήνειας των διαφημιστικών εμπορικών ανακοινώσεων αφετέρου, η έλλειψη εναρμόνισης στο επίπεδο του δικαίου της Ένωσης αναφορικά με τη διαφάνεια του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των μέσων μαζικής ενημέρωσης συνεπάγεται την δυνητική αποθάρρυνση των επενδύσεων και της άσκησης της ελευθερίας εγκατάστασης των επιχειρήσεων μέσων μαζικής επικοινωνίας σε κράτη μέλη των οποίων το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει το ιδιοκτησιακό καθεστώς των εν λόγω επιχειρήσεων είναι ιδιαίτερα αυστηρό, με αποτέλεσμα οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις να επιδίδονται σε forum shopping προκειμένου να τύχουν ευνοϊκότερης νομοθετικής μεταχείρισης, γεγονός που επιδρά στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς.

Η έλλειψη εναρμόνισης σε ορισμένες πτυχές της ελευθερίας και της πολυφωνίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας όπως είναι η ανεξαρτησία των αρμόδιων για την λειτουργία και την εποπτεία τους ρυθμιστικών αρχών από οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα, η αμεροληψία και η διαφάνεια λήψης των αποφάσεών τους καθώς επίσης και η διαφάνεια του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των μέσων μαζικής επικοινωνίας επιδρά στην αποτελεσματικότητα της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης η οποία ως θεμελιώδες δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη, αποτελεί μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης δυνάμει του άρθρου 6 της ΣΕΕ αλλά και θεμελιώδη αξιακή και οργανωτική βάση της δημοκρατίας στην οποία εδράζεται η Ένωση κατά το άρθρο 2 της

[122] https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/884e122d-e46f-11e7-9749-01aa75ed71a1

[123] Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 10ης Μαρτίου 2010 για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων), L 95/1, Άρθρο υπ' αριθμόν 3.

[124] Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 8ης Ιουνίου 2000 για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο»), L 178/1, Άρθρο υπ' αριθμόν 6.

ΣΕΕ, και η κατάφωρη παραβίαση της μπορεί να αποτελέσει τροχοπέδη για την συμμετοχή υποψηφίων κρατών σε διαπραγματεύσεις προσχώρησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και να διακυβεύσει τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση επιφέροντας την ενεργοποίηση του άρθρου 7 της ΣΕΕ εναντίον ενός κράτους μέλους που παραβιάζει τις αξίες του άρθρου 2 της ΣΕΕ. Επί παραδείγματι, στην Ουγγαρία η πολυφωνία στην αγορά των μέσων μαζικής επικοινωνίας αντιμετωπίζει σοβαρό κίνδυνο, καθώς με βάση κυβερνητικό διάταγμα, η συγκέντρωση τετρακοσίων εβδομήντα και πλέον φιλοκυβερνητικών μέσων μαζικής επικοινωνίας μέσω της δημιουργίας του ομίλου «KESMA» τον Νοέμβριο του 2018 εξαιρέθηκε από τον έλεγχο της εθνικής αρχής του ανταγωνισμού και της αρχής για τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, καθώς αναγορεύθηκε σε πράξη συγκέντρωσης στρατηγικής εθνικής σημασίας και ως εκ τούτου δεν επετράπη η ελεγκτική και ρυθμιστική παρέμβαση των αρμόδιων αρχών[125]. Παράλληλα, η διαφάνεια στην ιδιοκτησία των μέσων μαζικής επικοινωνίας δεν διέπεται από τομεακή νομοθεσία, ενώ το ρυθμιστικό καθεστώς των κρατικών διαφημίσεων παρέχει στην κυβέρνηση τη δυνατότητα να ασκεί έμμεση πολιτική επιρροή στα μέσα μαζικής επικοινωνίας λόγω της απουσίας σχετικής νομοθεσίας για τη διαφάνεια στην κατανομή της κρατικής διαφήμισης[126]. Τέλος, τα ανεξάρτητα και ουδέτερα μέσα μαζικής επικοινωνίας στην Ουγγαρία υφίστανται συστηματική παρακώλυση της άσκησης του έργου τους και εκφοβισμό, καθώς το 80% της αγοράς των ειδησεογραφικών μέσων και της κάλυψης πολιτικού περιεχομένου ελέγχεται από φιλοκυβερνητικά μέσα μαζικής επικοινωνίας[127]. Προς επίρρωση των προαναφερθέντων, σε έρευνα που διεξήχθη από την Ουγγρική Ένωση για τις Ατομικές Ελευθερίες (TASZ) το 2019 και κατά τη διάρκεια της πανδημίας του ιού COVID-19 το 2020, ανεδείχθη η συστηματική παρεμπόδιση του έργου των ανεξάρτητων μέσων μαζικής επικοινωνίας μέσω μεταξύ άλλων της αγνόησης των υποβαλλόμενων από τον Τύπο ερωτήσεων και του περιορισμού της φυσικής πρόσβασης των δημοσιογράφων στις πληροφοριακές πηγές[128].

Σύμφωνα μάλιστα με τις Κατευθυντήριες Γραμμές του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ελευθερία της έκφρασης στο διαδίκτυο και εκτός διαδικτύου, η Ευρωπαϊκή Ένωση στο πλαίσιο της διαμόρφωσης της πολιτικής μεγέθυνσής της, ανάγει τον σεβασμό της ελευθερίας της έκφρασης σε προτεραιότητα και προϋπόθεση για τις υποψήφιες προς ένταξη σε αυτή χώρες, οι οποίες προκειμένου να τύχουν προσχώρησης στην Ένωση πρέπει να επιδείξουν μια φερέγγυα και ακλόνητη δέσμευση για την προώθηση όλων των εκφάνσεων της ελευθερίας της έκφρασης και την υπερκέραση των αθέμιτων εμποδίων στην άσκησή της[129].

[125] Έγγραφο Εργασίας των Υπηρεσιών της Επιτροπής, Έκθεση του 2020 για το κράτος δικαίου, Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ουγγαρία, σελ.17, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0316&from=EN
[126] Ibid, σελ.18
[127] Ibid, σελ.19-20.
[128] Ibid, σελ.20.
[129] Council of the European Union, "EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline", FOREIGN AFFAIRS Council Meeting, Brussels, 12 May 2014, p.14.

ΙΙ.2.Α.iii) Η προστασία των δημοσιογράφων.

Η διαμόρφωση και η ενίσχυση της δημοκρατίας επαφίεται στην απρόσκοπτη έκφραση ενός πλουραλισμού ιδεών και στην ελεύθερη προσπέλαση των πληροφοριακών πηγών που συμβάλλουν στην συγκριτική αξιολόγηση και στην πρόκριση των βέλτιστων κοινωνικών και πολιτικών επιλογών και στόχων στο πλαίσιο των δημοκρατικών συμμετοχικών διαδικασιών λήψης ενημερωμένων και τεκμηριωμένων αποφάσεων με γνώμονα το συλλογικό συμφέρον. Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και οι δημοσιογράφοι επιτελούν κομβικό ρόλο στη διασφάλιση της πληροφόρησης της κοινής γνώμης καθώς κοινοποιώντας πληροφορίες ζωτικής σημασίας για τη δημόσια σφαίρα αναφορικά με την άσκηση των κρατικών εξουσιών, τις παραλείψεις των ιθυνόντων και τη διάπραξη εγκληματικών ενεργειών στο πλαίσιο της διερευνητικής δημοσιογραφίας αποτελούν θεματοφύλακες της νομιμότητας και της δημοκρατικής λογοδοσίας.

Η άσκηση πίεσης και η εξαπόλυση μύδρων και απειλών από ισχυρούς κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες εναντίον των δημοσιογράφων για την αποσιώπηση εγκληματικών ενεργειών διαφθοράς και την αποσόβηση του κινδύνου ενδεχόμενης άσκησης ποινικής δίωξης εναντίον τους και αμαύρωσης της υπόληψής τους εξικνείται μέχρι την άσκηση σωματικής βίας και την διακύβευση της ζωής τους, γεγονός που αποδεικνύει την επιτακτικότητα της ανάγκης της ρυθμιστικής παρέμβασης των κρατών για την διασφάλιση της απαρακώλυτης μετάδοσης και λήψης πληροφοριών σχετικών με εγκλήματα διαφθοράς και τον εξαιρετικό χαρακτήρα της επιβολής περιορισμών στην ελευθερία της έκφρασης μόνον στον βαθμό που η κοινοποίηση των συναφών πληροφοριών είναι αναγκαία για την προστασία της δημοκρατίας[130].

Η ραγδαία τεχνολογική ανάπτυξη και ο συνακόλουθος εκδημοκρατισμός των μέσων μαζικής επικοινωνίας έχουν συμβάλει στη σταδιακή εξέλιξη της φύσης της δημοσιογραφίας, καθώς η μετάδοση πληροφοριών και η διαμόρφωση του δημόσιου διαλόγου δεν αποτελεί το μονοπώλιο της επαγγελματικής δημοσιογραφίας. Αξίζει να επισημανθεί στο πλαίσιο της ερμηνευτικής αξιοποίησης της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και της επίδρασής της στη διαμόρφωση του επιπέδου προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης, έχει αναγνωρισθεί η σημασία της ερασιτεχνικής δημοσιογραφίας, των κοινωνικών οργανώσεων, των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος, των ακαδημαϊκών λειτουργών, των δημιουργών ιστολογίων, των εμπορικών ενώσεων καθώς και των χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ως σημαντικών παραγόντων διαμόρφωσης του δημόσιου διαλόγου[131].

Το ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των δημοσιογράφων συνιστά ένα διακριτό σύνολο ρυθμιστικών κανόνων και αρχών που εκπηγάζουν από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Συμβούλιο της Ευρώπης και τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην προστασία της δημοσιογραφίας και την ασφάλεια των δημοσιογράφων , ιδίως όσον αφορά στην προστασία από πολιτικές πιέσεις και από τον εναγκαλισμό με την κρατική εξουσία. Στο επίπεδο της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης διασφαλίζει την ελευθερία της έκφρασης των δημοσιογράφων και την ελευθερία και την πολυφωνία των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Με

[130] Safety of Journalists and the fighting of corruption in the European Union, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Directorate-General for Internal Policies, p.11, PE 655.287, July 2020.
[131] Ibid, σελ. 12.

νομική βάση τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχουν θεσπιστεί σημαντικά μέτρα και συστάσεις από θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ασφάλεια των δημοσιογράφων και την προστασία τους από εξωτερικές πιέσεις και επιρροές.

Αρχικά, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει εφαρμόσει έναν σημαντικό αριθμό προγραμμάτων χρηματοδότησης και ενίσχυσης της ελευθερίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας για την προώθηση της διερευνητικής δημοσιογραφίας, της ελευθερίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης και την υπεράσπιση των δημοσιογράφων που υφίστανται απειλές[132]. Επί παραδείγματι, τον Μάρτιο του 2020 ξεκίνησε η εφαρμογή ενός χρηματοδοτούμενου από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή προγράμματος υπό την αιγίδα του Ευρωπαϊκού Κέντρου για την Ελευθερία του Τύπου και των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (European Centre for Press and Media Freedom-ECPM), με σκοπό την εγκαθίδρυση ταχέος μηχανισμού ανταπόκρισης για παραβιάσεις της ελευθερίας του τύπου και των μέσων μαζικής επικοινωνίας[133]. Ο μηχανισμός έγκειται στην παροχή συγκεκριμένων εργαλείων για την προστασία των δημοσιογράφων που υφίστανται απειλές και ειδικότερα στην παροχή συμβουλευτικής αρωγής και νομικής υποστήριξης καθώς επίσης και στην παροχή στέγης και λογιστικής βοήθειας για την εξακολούθηση των επαγγελματικών τους δραστηριοτήτων[134].

Επιπρόσθετα, η Επιτροπή έχει παράσχει χρηματοδοτική συνδρομή για το πρόγραμμα Παρακολούθησης του Πλουραλισμού των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (Media Pluralism Monitor-MPM) του Κέντρου για τον Πλουραλισμό και την Ελευθερία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (Centre for Media Pluralism and Media Freedom-CMPF) που αποτελεί ένα εργαλείο αξιολόγησης των κινδύνων που ενεδρεύουν για την πολυφωνία των μέσων μαζικής επικοινωνίας στην Ευρώπη[135]. Το πρόγραμμα παρακολούθησης των κινδύνων για την ελευθερία και τον πλουραλισμό των μέσων μαζικής επικοινωνίας κατά το προηγούμενο έτος ήγειρε σημαντικά ευρήματα για το επίπεδο ασφάλειας των δημοσιογράφων. Ειδικότερα, σύμφωνα με την έρευνα, οι δημοσιογράφοι αντιμετωπίζουν μια σειρά σωματικών και ψηφιακών απειλών και επιθέσεων σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, και οι συνθήκες της επαγγελματικής απασχόλησής τους χαρακτηρίζονται από εξωτερικές πιέσεις[136].

Επιπλέον, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει υιοθετήσει Συμπεράσματα για την ενδυνάμωση του ευρωπαϊκού περιεχομένου στην ψηφιακή οικονομία, σύμφωνα με τα οποία οι ασφαλείς εργασιακές συνθήκες των δημοσιογράφων είναι εξαιρετικά σημαντικές για την μεταβολή του πεδίου των μέσων μαζικής επικοινωνίας με σκοπό τη διασφάλιση του επαγγελματικού και ανεξάρτητου χαρακτήρα της δημοσιογραφίας[137]. Εκτός από την Επιτροπή

---

[132] European Commission, Shaping Europe's Digital Future-Media Freedom Projects, https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/media-freedom-projects.

[133] European Commission, Pilot Project: A Europe-wide response mechanism for violation of press and media freedom, 2 March 2020, https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/pilot-project-europe-wide-response-mechanism-violation-press-and-media-freedom.

[134] Ibid.

[135] Centre for Media Pluralism and Media Freedom, Media Pluralism Monitor 2020, https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2020.

[136] Centre for Media Pluralism and Media Freedom, Media Pluralism Monitor, , https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/

[137] Council Conclusions on the strengthening of European content in the digital economy (2018/C 457/02), 19 December 2018, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?url=CELEX:52018XG1219(01)&from=EN#ntr1-C2018457EN.01000201-E0001

και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τις πολιτικές ελευθερίες, τη Δικαιοσύνη και τα εσωτερικά ζητήματα έχουν εισφέρει σημαντικά πορίσματα όσον φορά στην προστασία και στην ασφάλεια των δημοσιογράφων. Στον απόηχο της αφαίρεσης της ζωής των δημοσιογράφων Daphne Caruana Galiza στην Μάλτα και του Jan Kuciak και της μνηστής του Martina Kusnirova στη Σλοβακία, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε το 2017 Ψήφισμα για την προστασία της διερευνητικής δημοσιογραφίας και των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος[138], ενώ παράλληλα το 2018 υιοθέτησε Ψήφισμα για την προστασία της διερευνητικής δημοσιογραφίας[139].

Μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις για την άσκηση του δημοσιογραφικού λειτουργήματος στην Ευρώπη αποτελεί η κατάχρηση των νόμων που διέπουν την συκοφαντική δυσφήμιση στην περίπτωση έλλειψης των αναγκαίων αντισταθμισμάτων για την προστασία της ελευθερίας της δημοσιογραφικής έκφρασης και της λήψης πληροφοριών. Αυτοί οι νόμοι συνήθως δεν εξαρτούν τη στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της συκοφαντικής δυσφήμησης από την αναλήθεια του περιεχομένου της δημοσιογραφικής έκφρασης ενώ στα περισσότερα κράτη μέλη προβλέπουν μεταξύ των επαπειλούμενων ποινών την φυλάκιση[140].

Επιπρόσθετα, μολονότι η ανεξάρτητη διερευνητική δημοσιογραφία αποτελεί προϋπόθεση για την έγκυρη πληροφόρηση της κοινής γνώμης για θέματα γενικού κοινωνικού ενδιαφέροντος όπως είναι οι κοινωνικές εξελίξεις, τα δημόσια πρόσωπα, η διαφθορά και η εγκληματικότητα, εντούτοις οι Στρατηγικές Αγωγές κατά της Δημόσιας Συμμετοχής (Strategic Lawsuits Against Public Participation-SLAPPS) απειλούν την ασφάλεια των δημοσιογράφων και την απρόσκοπτη άσκηση της ποιοτικής δημοσιογραφίας. Πρόκειται για αγωγές που εγείρονται χωρίς περιορισμό[141] εναντίον του ίδιου ή περισσοτέρων εναγομένων από τα θιγόμενα από τις δημοσιογραφικές δηλώσεις και έρευνες πρόσωπα εναντίον των δημοσιογράφων με σκοπό την λογοκρισία και την αποσιώπηση της κριτικής τους καθώς και την άσκηση εκφοβισμού για την ανάκληση των εκφερόμενων απόψεων. Μία θεμελιώδης πτυχή των εν λόγω αγωγών είναι η ανισότητα των πόρων μεταξύ του ενάγοντος και του εναγομένου, καθώς μετακυλίεται στους εναγομένους το κόστος της υπεράσπισής τους μέχρι την εγκατάλειψη της αρχικής τους θέσης, δηλαδή ο ενάγων δεν εμφορείται κατ' ανάγκη από τον σκοπό να αναδειχθεί νικητής διάδικος στο πλαίσιο της αντιδικίας αλλά στοχεύει στο να απεκδυθεί ο εναγόμενος την αρχικώς εκπεφρασμένη δυσμενή κριτική του εναντίον του ενάγοντος υποκύπτοντας στον εκφοβισμό και στο ύψος των αυξανόμενων δικαστικών εξόδων προς αποφυγή της οικονομικής του εξάντλησης[142]. Σε αυτό το πλαίσιο, ελλείψει εναρμόνισης των κανόνων της δικαιοδοσίας αλλά και του ουσιαστικών δικαίων των κρατών μελών, ο ενάγων δύναται να επιδίδεται στην πρακτική του "forum shopping", στην περίπτωση δηλαδή που μια αγωγή συνδέεται με

[138] European Parliament Resolution of 15 November 2017 on the rule of law in Malta(2017/2935(RSP)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0438_EN.html.

[139] European Parliament Resolution of 19 April 2018 on protection of investigative journalists in Europe: the case of Slovak journalist Jan Kuciak and Martina Kusnirova (2018/2628(RSP)), https://www.europarl.eu/doceo/document/TA-8-2018-0183_EN.html.

[140] Scott Griffen/IPI, Defamation and insult laws in the OSCE region: A comparative study, OSCE Representative on Freedom of the Media, March 2017, https://ipi/media/criminal-defamatiion-unduly-limits-media-freedom/.

[141] Είναι αξιοσημείωτο ότι κατά τον χρόνο θανάτου της διερευνητικής δημοσιογράφου Daphne Caruana Galizia την 16η Οκτωβρίου 2017, εκκρεμούσαν 1.163 αγωγές εγερθείσες εναντίον της, https://www.ecpmf.eu/archive/news/legal/how-to-stop-slaps-the-intentional-silencing-of-critical-voices.html.

[142] IPOL/Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Safety of Journalists and the fighting of corruption in the European Union, Chapter 5, "Misuse and Abuse of the Law", Directorate-General for Internal Policies, p.73, PE 655.287, July 2020.

περισσότερες της μιας χώρες και με πλείονα νομικά συστήματα, να επιλέγει όχι τη δικαιοδοσία που εμφανίζει τον μεγαλύτερο βαθμό σύνδεσης με την επίμαχη διαφορά αλλά τη δικαιοδοσία στο πλαίσιο της οποίας είναι πιθανότερο να επιτύχει το επιθυμητό αποτέλεσμα, που συνίσταται είτε στην ανάδειξη του ενάγοντος σε νικητή διάδικο, είτε στην περιέλευση του εναγομένου σε δεινή οικονομική κατάσταση λόγω του επαχθούς κόστους εξακολούθησης της αντιδικίας[143] και την συνακόλουθη ανάκληση των κριτικών του απόψεων.

Τόσο ο Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1215/2012 (Βρυξέλλες Ι) που αντικατέστησε τον Κανονισμό (ΕΕ) 44/2001 και διέπει τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση των αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, όσο και ο Κανονισμός Ρώμη ΙΙ για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές, παρέχουν τη δυνατότητα κατάχρησης των κανόνων δικαίου που διέπουν την δυσφήμηση και καταστρατήγησης των κανόνων περί δικαιοδοσίας μέσω της επιλογής της δικαιοδοσίας του τόπου όπου το ουσιαστικό και δικονομικό δίκαιο είναι ευνοϊκότερο για το συμφέρον του ενάγοντος. Στο πλαίσιο αυτό αναφορικά με τη δυνατότητα επιλογής της δικαιοδοσίας σε περίπτωση σύνδεσης της διαφοράς με περισσότερα νομικά συστήματα, και τα κριτήρια κατάφασης της διεθνούς δικαιοδοσίας σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις που παρουσιάζουν διασυνοριακό χαρακτήρα, αξίζει να επισημανθούν οι συνεκδικασθείσες υποθέσεις eDate Advertising Ltd κατά Χ και Olivier Martinez και Robert Martinez κατά MGN Limited[144], με αντικείμενο τρία προδικαστικά ερωτήματα σχετικά με τον καθορισμό των κριτηρίων θεμελίωσης της διεθνούς δικαιοδοσίας και της δωσιδικίας των αρμοδίων δικαστηρίων και στην περίπτωση που ως κριτήριο κατάφασης της αρμοδιότητας των δικαστηρίων αναδεικνύεται η απαίτηση ενός στενότερου και ειδικότερου εσωτερικού δεσμού της διαφοράς με το κράτος της έδρας του Δικαστηρίου, την επιβολή και στον τομέα του αστικού δικαίου της αποκλειστικής εφαρμογής του ισχύοντος στη χώρα εγκαταστάσεως δικαίου, εκτοπίζοντας τους εθνικούς κανόνες συγκρούσεως, ή οι διατάξεις αυτές αποτελούν διορθωτικό κανόνα σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου, με τον οποίο η ουσιαστική συνέπεια του δικαίου που κρίθηκε εφαρμοστέο με βάση τους εθνικούς κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου τροποποιείται και περιορίζεται στις απαιτήσεις που επιβάλλει το δίκαιο του κράτους εγκαταστάσεως. Αμφότερες οι υποθέσεις εντάσσονται στην προβληματική της έγερσης αγωγών με αίτημα την επιδίκαση στους ενάγοντες χρηματικής ικανοποίησης λόγω προσβολής της προσωπικότητάς τους, που συνίστατο στη μεν πρώτη υπόθεση[145] στη δημοσιοποίηση και διατήρηση από την εταιρεία eDate Advertising αναρτημένης, είδησης σχετικά με την διάπραξη από τον ενάγοντα Χ ποινικού αδικήματος και την άσκηση από εκείνον έφεσης εναντίον της καταδικαστικής απόφασης που τον έκρινε ένοχο, στη δε δεύτερη[146], στην προσβολή του δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής των εναγόντων Olivier Martinez και Robert Martinez, καθώς και του δικαιώματος του Olivier Martinez στην εικόνα του λόγω της δημοσιεύσεως στον δικτυακό τόπο www.sundaymirror.co.uk. κειμένου στα αγγλικά, με ημερομηνία 3 Φεβρουαρίου 2008, υπό τον τίτλο, «Kylie Minogue est de nouveau avec Olivier Martinez» [«η Kylie Minogue και ο Olivier Martinez είναι και πάλι μαζί»], και το οποίο παρέθετε λεπτομέρειες σχετικά με τη φερόμενη συνάντησή τους. Το Δικαστήριο στην ουσία προβαίνει στην ερμηνεία του τόπου της

[143] Petra Bárd, Judit Bayer, Ngo Chun Luk and Lina Vosyliute Coordinated by Sergio Carrera, EU-CITZEN: ACADEMIC NETWORK ON EUROPEAN CITIZENSHIP RIGHTS, Ad-hoc Request, SLAPP in the EU Context, p.6, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/ad-hoc-literature-review-analysis-key-elements-slapp_en.pdf.
[144] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011 επί της υπόθεσης eDate Advertising GmbH κ.λπ. κατά Χ και Société MGN LIMITED, C-509/09 και C-161/10, ECLI:EU:C:2011:685.
[145] Ibid, C-509/09.
[146] Ibid, C161/10.

επέλευσης ή της επαπειλούμενης επέλευσης της ζημίας[147].Ο καθορισμός της δικαιοδοσίας του αρμόδιου δικαστηρίου σε περίπτωση διαδικτυακής δυσφήμησης είναι δυσχερής εξαιτίας όχι μόνον του περιεχομένου των δυσφημιστικών πληροφοριών, οι οποίες αμαυρώνουν την υπόληψη των θιγομένων ανεξάρτητα από τον αληθή ή ψευδή χαρακτήρα τους αλλά και λόγω της οικουμενικής εμβέλειας του Διαδικτύου, καθώς μπορεί να στοιχειοθετηθεί η επέλευση βλάβης συνεπεία ζημιογόνου δυσφημιστικού περιεχομένου σε οποιοδήποτε κράτος καθίσταται εφικτή η πρόσβαση στις εν λόγω πληροφορίες, με αποτέλεσμα την ευχέρεια των διαδίκων να επιλέγουν τη δικαιοδοσία στο πλαίσιο της οποίας προσδοκούν την επιεικέστερη νομική μεταχείριση της δυσφήμησης, να επιδίδονται δηλαδή σε "libel tourism", που αποδίδει το forum shopping σε υποθέσεις δυσφήμησης[148]. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, για τον καθορισμό του τόπου και της σοβαρότητας της επελθούσας ζημίας, καθίσταται προφανές ότι το διαδίκτυο περιορίζει τη λυσιτέλεια του κριτηρίου που στηρίζεται στη διάδοση, στο μέτρο κατά το οποίο η έκταση της διάδοσης των πληροφοριών που αναρτώνται στο διαδίκτυο είναι καταρχήν καθολική, ενώ παράλληλα δεν είναι πάντοτε δυνατό, σε τεχνικό επίπεδο, να υπολογιστεί με βεβαιότητα και αξιοπιστία το μέγεθος της διάδοσης αυτής ως προς ορισμένο κράτος μέλος ούτε, κατά συνέπεια, να αξιολογηθεί η ζημία που προκλήθηκε αποκλειστικά και μόνο στο κράτος μέλος αυτό[149]. Επιπλέον, οι δυσχέρειες που παρουσιάζει η εφαρμογή, στο πλαίσιο του διαδικτύου, του εν κριτηρίου της επέλευσης της ζημίας έρχονται σε αντίθεση, όπως διαπίστωσε και ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 56 των προτάσεών του[150], με τη σοβαρότητα της βλάβης που μπορεί να υποστεί ο φορέας δικαιώματος της προσωπικότητας, ο οποίος παρατηρεί ότι η πληροφορία που θίγει το εν λόγω δικαίωμά του είναι διαθέσιμη σε οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη[151].

Το Δικαστήριο τελικά απεφάνθη ότι σε περίπτωση φερόμενης προσβολής της προσωπικότητας των θιγομένων προσώπων μέσω πληροφοριών που αναρτήθηκαν στο διαδίκτυο, τα εν λόγω πρόσωπα έχουν την ευχέρεια να ασκήσουν αγωγή με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας ζημίας είτε ενώπιον των δικαστηρίων του τόπου εγκατάστασης του φορέα μετάδοσης των επίμαχων πληροφοριών είτε ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους μέλους όπου ευρίσκεται το κέντρο των συμφερόντων των θιγομένων. Παράλληλα, τα πρόσωπα αυτά έχουν τη δυνατότητα αντί της αγωγής για επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της προκληθείσας ζημίας, να προσφύγουν ενώπιον των δικαστηρίων κάθε κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου υπάρχει ή υπήρξε δυνατότητα πρόσβασης στο επίμαχο δημοσίευμα, που αναρτήθηκε στο διαδίκτυο. Τα εν λόγω

---

[147] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων eDate Advertising Ltd κατά X και Olivier Martinez και Robert Martinez κατά MGN Limited, C-509/09 και C-161/10, σκ.37, ECLI:EU:C:2011:685.

[148] S. Schmitz: Determining Jurisdiction in Online Defamation, Masaryk University Journal of Law and Technology, Vol.6:1, 2012, p.160.

[149] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων eDate Advertising Ltd κατά X και Olivier Martinez και Robert Martinez κατά MGN Limited, C-509/09 και C-161/10, σκ.46, ECLI:EU:C:2011:685.

[150] Γενικός Εισαγγελέας Cruz Villalon, Προτάσεις της 29ης Μαρτίου 2011, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων eDate Advertising Ltd κατά X και Olivier Martinez και Robert Martinez κατά MGN Limited, C-509/09 και C-161/10, σκ.56, ECLI:EU:C:2011:192.

[151] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων eDate Advertising Ltd κατά X και Olivier Martinez και Robert Martinez κατά MGN Limited, C-509/09 και C-161/10, σκ.47, ECLI:EU:C:2011:685.

δικαστήρια είναι όμως αρμόδια να επιδικάσουν χρηματική ικανοποίηση αποκλειστικά και μόνον για τη βλάβη που επήλθε στο έδαφός τους[152].

Στο πλαίσιο των υπό κρίση υποθέσεων, το αίτημα διαγραφής των αναρτημένων πληροφοριών για την ποινική καταδίκη και τον ιδιωτικό βίο των θιγόμενων από τα δημοσιεύματα προσώπων, αξίζει να επισημανθεί ότι αποτελεί μια πρόδρομη μορφή του δικαιώματος στη λήθη[153], που είναι άρρηκτα συνυφασμένο με τον σεβασμό και την προστασία των προσωπικών δεδομένων[154] που εμπίπτουν στον πυρήνα της ιδιωτικής ζωής των θιγόμενων από την δημοσίευση δυσφημιστικών πληροφοριών που υπονομεύουν τη δημόσια εικόνα των προσώπων και συγκρούεται με την ελευθερία της δημοσιογραφικής έκφρασης και την ελευθερία της πληροφόρησης της κοινής γνώμης για καίρια ζητήματα κοινωνικού ενδιαφέροντος, η οποία διακυβεύει την διαμόρφωση του δημόσιου λόγου. Η αυτολογοκρισία των δημοσιογράφων υπό το κράτος του φόβου των δυσμενών συνεπειών της εξωτερίκευσης των απόψεών τους υπονομεύει κατά τον τρόπο αυτό την ίδια τη δημοκρατία.

Η προστασία των δημοσιογράφων στο πλαίσιο προστασίας της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και του Συμβουλίου της Ευρώπης επιδρά στο επίπεδο προστασίας που παρέχεται στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Μολονότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος στην ΕΣΔΑ ούτε μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, εντούτοις στον βαθμό που το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αξιοποιεί τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, το οποίο ακολουθεί απαρέγκλιτα τους κανόνες του Συμβουλίου της Ευρώπης και την ΕΣΔΑ και από τη δυνάμει του άρθρου 52 παράγραφος 3 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης εφάμιλλη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών με εκείνη που εγγυάται η ΕΣΔΑ, συνάγεται ότι οι κανόνες του Συμβουλίου της Ευρώπης διεισδύουν στην έννομη τάξη της Ένωσης διαμορφώνοντας το επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Αρχικά, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου έχει αναγνωρίσει την ύπαρξη θετικών αλλά και αρνητικών υποχρεώσεων των κρατών για τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης και των δημοσιογράφων. Στην υπόθεση Dink κατά Τουρκίας, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι μία από τις κύριες θετικές υποχρεώσεις που φέρουν τα κράτη μέλη είναι η δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων προσώπων στο δημόσιο λόγο και στη δημόσια σφαίρα, και η εγκαθίδρυση ενός αποτελεσματικού νομοθετικού πλαισίου και ενός συστήματος προστασίας των συγγραφέων και των δημοσιογράφων[155].

Στο επίπεδο της δράσης της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, που συνιστά το όργανο λήψης των αποφάσεων και το οποίο απαρτίζεται από τους Υπουργούς

---

[152] Ibid, σκ.52.

[153] Βλ. Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Μαΐου 2014, επί της υπόθεσης Google Spain και Google Inc. κατά Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) και Mario Costeja González, C-131/12, ECLI:EU:C:2014:317.

[154] Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων), L 179/1.

[155]Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2010 επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 2668/07, Dink κατά Τουρκίας, σκ.137.

Εξωτερικών όλων των κρατών μελών, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης, η Σύσταση CM/Rec(2016)4[156] με αντικείμενο την προστασία της δημοσιογραφίας και άλλων παραγόντων που δραστηριοποιούνται στον τομέα των μέσων μαζικής επικοινωνίας παρωθεί τα κράτη μέλη να θεσμοθετήσουν ένα αποτελεσματικό σύστημα προστασίας. Πιο συγκεκριμένα, η Σύσταση ερείδεται σε τέσσερις πυλώνες, και δη στην πρόληψη, στην προστασία, στις ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις άσκησης δίωξης αλλά και ασυλίας των δημοσιογράφων και τέλος στην προώθηση της πληροφόρησης, της εκπαίδευσης και της ευαισθητοποίησης του κοινού.

Αρχικά, όσον αφορά στον τομέα της πρόληψης, σύμφωνα με την Σύσταση της Επιτροπής των Υπουργών, τα κράτη θα πρέπει να διασφαλίζουν μεταξύ άλλων ένα ευνοϊκό περιβάλλον για την πραγμάτωση της ελευθερίας της έκφρασης, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας του τύπου και της ανεξαρτησίας του δημόσιου συστήματος ραδιοτηλεοπτικών μεταδόσεων, να θεσπίζουν ένα συνεκτικό και ολιστικό νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των δημοσιογράφων, των πηγών τους και των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος, καθώς επίσης να προβαίνουν σε εκσυγχρονιστικές αναθεωρήσεις και τροποποιήσεις των νόμων αναφορικά με την ισότιμη μεταχείριση των φύλων, την ανεξαρτησία των αναθεωρητικών μηχανισμών, την διασφάλιση της προστασίας και του σεβασμού της ελευθερίας της έκφρασης κατά την θέσπιση και εφαρμογή των κανόνων δικαίου που διέπουν την συκοφαντική δυσφήμηση, καθώς και τη διασφάλιση των εχεγγύων ορθής επιτέλεσης της εποπτείας επί των μέσων μαζικής επικοινωνίας από τους εποπτικούς μηχανισμούς προς αποφυγή της κατάχρησης της ρυθμιστικής τους εξουσίας.

Επιπλέον, στο επίπεδο της προστασίας της δημοσιογραφίας, υπογραμμίζεται μεταξύ άλλων ο ρόλος και η αξία της δημοσιογραφίας για την περιφρούρηση της δημοκρατίας και την ενημέρωση για δημοκρατικές συμμετοχικές διαδικασίες και διεργασίες συνυφασμένες με την ιδιότητα του πολίτη, ιδίως σε περιόδους κρίσης, συμπεριλαμβανομένων των εκλογικών αναμετρήσεων και των δημοσίων συναθροίσεων για την προώθηση κοινωνικών αιτημάτων. Ακόμη, η Σύσταση υπαγορεύει την θέσπιση σαφών και συγκεκριμένων ουσιαστικών και δικονομικών κανόνων για την αποτελεσματική διερεύνηση και ανάκριση εγκλημάτων διαπραχθέντων εναντίον δημοσιογράφων, καθώς και την κατάργηση της ασυλίας για εγκλήματα στρεφόμενα εναντίον τους. Τέλος, για την προαγωγή της πληροφόρησης και την ευαισθητοποίηση του κοινού, προκρίνεται η μετάφραση της Σύστασης στις γλώσσες των κρατών μελών για την ευρεία γνωστοποίηση του περιεχομένου της και την παροχή ευκαιριών ώσμωσης των απόψεων των πολιτών στο πλαίσιο δημόσιων συνδιαλέξεων.

Οι Συστάσεις της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης όπως η προκειμένη δεν είναι νομικά δεσμευτικές για τα κράτη μέλη ούτε ενισχύονται από μηχανισμούς διασφάλισης της επιβολής τους, αλλά η υιοθέτησή τους επαφίεται στις εθνικές αρχές. Ωστόσο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με το Ψήφισμά του της 3ης Μάιου του 2018[157], απηύθυνε προς τα κράτη μέλη της Ένωσης έκκληση για αποτελεσματική εφαρμογή των Κατευθυντήριων Αρχών της υπό εξέταση Σύστασης για την προστασία των δημοσιογράφων.

[156] Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec(2016)4 to Member States.
[157] European Parliament Resolution of 3 May 2018 on media pluralism and media freedom in the European Union, (2017/2209(INI)), para.7.

Στο πλαίσιο του Οργανισμού για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη, στον οποίο συμμετέχουν όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ασφάλεια των δημοσιογράφων αποτελεί μείζον ζήτημα πολιτικής δέσμευσης για την αποτελεσματική προστασία της ελευθερίας της έκφρασης, που αντανακλάται στην Απόφαση υπ' αριθμόν 3/18 του Οργανισμού για την ασφάλεια των δημοσιογράφων που υιοθετήθηκε από το Υπουργικό Συμβούλιο το 2018[158], και οι Κατευθυντήριες Γραμμές του Ταλίν για τις Εθνικές Μειονότητες και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας στην Ψηφιακή Εποχή[159]. Η έλλειψη νομικής δεσμευτικότητας των εν λόγω κειμένων συνεπάγεται ότι επαφίεται στα κράτη μέλη να εγκολπωθούν τις διακηρυσσόμενες σε αυτά αρχές και να τις εφαρμόσουν στα εθνικά δίκαια.

Οι ουσιωδέστερες διατάξεις των προαναφερθέντων διακηρύξεων επικαλύπτονται σε μεγάλο βαθμό από την Σύσταση CM/Rec(2016)4 της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, για την προστασία και την ασφάλεια των δημοσιογράφων και των άλλων παραγόντων που δραστηριοποιούνται στον τομέα των μέσων μαζικής επικοινωνίας, ωστόσο η Απόφαση περιέχει μια σειρά νέων διατάξεων. Επί παραδείγματι, στην πέμπτη παράγραφο εμπεριέχεται επιταγή προς τα κράτη να απελευθερώνουν αμέσως και άνευ όρων τους δημοσιογράφους που έχουν συλληφθεί, κρατηθεί ή απαχθεί ως όμηροι, ή έχουν εξαναγκασθεί σε εξαφάνιση[160], ενώ παράλληλα απευθύνεται έκκληση προς τα κράτη για δημόσια και απόλυτη καταδίκη των στοχευμένων επιθέσεων και της βίας εναντίον των δημοσιογράφων και ιδίως εναντίον των γυναικών, σύμφωνα με τις παραγράφους 3 και 4 αντίστοιχα[161].

Οι Κατευθυντήριες Γραμμές του Ταλίν για τις Εθνικές Μειονότητες και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας στην Ψηφιακή Εποχή, αποσκοπούν στην προώθηση του δημόσιου λόγου και την ενίσχυση της συμμετοχής των μειονοτικών ομάδων στη δημόσια σφαίρα[162] και παρωθούν τα κράτη στην αποχή από πράξεις υπονόμευσης και απειλές εναντίον των δημοσιογράφων και των άλλων παραγόντων των μέσων μαζικής ενημέρωσης, καθώς επίσης και από την υποδαύλιση του ρατσιστικού μίσους και τη διακριτική δυσμενή μεταχείριση εις βάρος των εθνικών μειονοτήτων[163]. Ακόμη, υιοθετεί μία ευρεία έννοια των δημοσιογράφων και των παραγόντων των μέσων ενημέρωσης συμπεριλαμβάνοντας τους ερασιτέχνες δημοσιογράφους, τις Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, τους ακαδημαϊκούς λειτουργούς, τους δημιουργούς ιστολογίων, των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος, ακόμη και των ίδιων των πολιτών.

Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, ότι οι υπηρεσίες που παρέχονται από παρόχους υπηρεσιών μέσων επικοινωνίας υπό τη δικαιοδοσία τους καθίστανται συνεχώς και προοδευτικά ολοένα και περισσότερο προσβάσιμες σε άτομα με αναπηρίες μέσω αναλογικών μέτρων.

---

[158] https://www.osce.org/files/mcdec0003%20safety%20of%20journalists%20en.pdf.
[159] Tallin Guidelines on National Minorities and the Media in the Digital Age, https://www.osce.org/hcnm/tallinn-guidelines.
[160] https://www.osce.org/files/mcdec0003%20safety%20of%20journalists%20en.pdf., para.5.
[161] Ibid, para. 3, 4.
[162] Tallin Guidelines on National Minorities and the Media in the Digital Age, https://www.osce.org/hcnm/tallinn-guidelines.
[163] Ibid.

II.2.A.iv) Η οδηγία για τα οπτικοακουστικά μέσα

Η εύρυθμη λειτουργία των διασυνοριακών υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων που παρέχονται μέσω αναπτυγμένων τεχνολογικών εργαλείων αποτελούν έναν από τους κύριους στόχους της ευρωπαϊκής οικονομικής και πολιτιστικής ενοποίησης. Η μετάβαση από τις επιμέρους εθνικές αγορές των κρατών μελών σε μια κοινή αγορά παραγωγής και διανομής προγραμμάτων και η διασφάλιση της τήρησης των όρων του θεμιτού ανταγωνισμού καθώς και η σημασία τους για την προάσπιση του δημόσιου συμφέροντος ανέδειξαν την ανάγκη κωδικοποίησης των επιμέρους τροποποιητικών διατάξεων και προσθήκης νέων στην οδηγία 89/552/ΕΟΚ για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων[164].

Η Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 10ης Μαρτίου 2010 για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων αντικατέστησε την προϊσχύουσα οδηγία και διέπει τον πανευρωπαϊκό συντονισμό των εθνικών νομοθεσιών των κρατών μελών για την παροχή υπηρεσιών όλων των οπτικοακουστικών μέσων, τόσο των παραδοσιακών τηλεοπτικών εκπομπών όσο και των παραδοσιακών οπτικοακουστικών μέσων κατά παραγγελία.

Η δημιουργία και η διασφάλιση της ορθής λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς με την παράλληλη προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας και την παροχή επαρκούς επιπέδου προστασίας των αποδεκτών των υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων, ιδίως των ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων και δη των καταναλωτών και των παιδιών βελτιστοποιήθηκε με την Οδηγία 2018/1808/ΕΕ[165] που τροποποιεί και επικαιροποιεί το σύστημα προστασίας της Οδηγίας 2010/13/ΕΕ στο πλαίσιο της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ψηφιακή ενιαία αγορά, προκειμένου να επεκτείνει συγκεκριμένους κανόνες που διέπουν τα παραδοσιακά οπτικοακουστικά μέσα σε πλατφόρμες διαμοιρασμού και κοινής χρήσης οπτικοακουστικού περιεχομένου και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, να εισάγει μια ευέλικτη προσέγγιση αναφορικά με τους περιορισμούς στη μετάδοση των τηλεοπτικών προγραμμάτων, να ενισχύσει την προώθηση του ευρωπαϊκού περιεχομένου, να προστατεύσει τα παιδιά, να επιτύχει αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της ρητορικής του μίσους, και να ενισχύσει την ανεξαρτησία των εθνικών ρυθμιστικών αρχών των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Παράλληλα, οι χώρες της ΕΕ πρέπει να διασφαλίζουν την ελευθερία λήψης και δεν πρέπει να περιορίζουν τις εκπομπές οπτικοακουστικών μέσων από άλλες χώρες της ΕΕ. Αυστηρότεροι κανόνες από εκείνους της παρούσας οδηγίας μπορούν να εφαρμοστούν από τις χώρες υπό ορισμένες συνθήκες και ακολουθώντας συγκεκριμένες διαδικασίες. Οι εθνικές αρχές πρέπει να ενθαρρύνουν τη συρρύθμιση και την αυτορρύθμιση μέσω εθνικών κωδίκων δεοντολογίας.

---

[164] ΕΕ L 298 της 17.10.1989, σ.23. Η πράξη έφερε αρχικώς τον τίτλο: «Οδηγία 89/552/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 3ης Οκτωβρίου 1989, για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την άσκηση τηλεοπτικών δραστηριοτήτων».

[165] Οδηγία (ΕΕ) 2018/1808 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Νοεμβρίου 2018, για την τροποποίηση της οδηγίας 2010/13/ΕΕ για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων) ενόψει των μεταβαλλόμενων συνθηκών της αγοράς, L 303/69 .

Η πραγμάτωση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών και της ελευθερίας λήψης και μετάδοσης τηλεοπτικών εκπομπών στην εδαφική επικράτεια κράτους μέλους από άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς επίσης και η δυνατότητα περιορισμού της σύμφωνα με τις διατάξεις της Οδηγίας για την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων απασχόλησαν το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση Baltic Media Alliance Ltd κατά Lietuvos radijo ir televizijos komisija[166], στο πλαίσιο αίτησης προδικαστικής απόφασης αναφορικά με την ερμηνεία της πρώτης και δεύτερης παραγράφου του άρθρου 3 της Οδηγίας 2010/13/ΕΕ. Η εν λόγω αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της παρόχου υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων Baltic Media Alliance Ltd και της λιθουανικής ρυθμιστικής επιτροπής ραδιοφώνου και τηλεόρασης (Lietuvos radijo ir televizijos komisija) με αντικείμενο την από 18 Μάιου 2016 απόφαση της εν λόγω ρυθμιστικής αρχής με την οποία επιβλήθηκε στους παρόχους υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων που δραστηριοποιούνται εντός της Λιθουανίας και στα λοιπά πρόσωπα που παρέχουν μέσω διαδικτύου στους Λιθουανούς καταναλωτές υπηρεσία μετάδοσης προγράμματος τηλεοπτικών καναλιών ή τηλεοπτικών εκπομπών η υποχρέωση να μη μεταδίδουν ή αναμεταδίδουν στο έδαφος της Λιθουανίας, για χρονική περίοδο δώδεκα μηνών από την έναρξη ισχύος της απόφασης αυτής, το πρόγραμμα του ρωσόφωνου καναλιού NTV Mir Lithuania παρά μόνο στο πλαίσιο πακέτων με πρόσθετη χρέωση.

Το αιτούν δικαστήριο της Λιθουανίας υπέβαλε ερώτημα στο Δικαστήριο αναφορικά με το αν εμπίπτουν στο άρθρο 3 της Οδηγίας για τα οπτικοακουστικά μέσα μέτρα που λαμβάνονται από ένα κράτος μέλος με σκοπό τον περιορισμό της ελευθερίας λήψης και μετάδοσης ή αναμετάδοσης τηλεοπτικών προγραμμάτων που κατά την απόφαση και τις απόψεις της λιθουανικής ρυθμιστικής αρχής περιείχαν ψευδές και ανεδαφικές πληροφορίες που υποκινούσαν σε εχθρότητα και υποδαύλιζαν το εθνικό μίσος εις βάρος των βαλτικών χωρών, αναφορικά με τη φερόμενη συνέργεια Λιθουανών και Λετονών στο Ολοκαύτωμα και τη φερόμενη ως εθνικιστική και νεοναζιστική εσωτερική πολιτική των βαλτικών χωρών, η οποία κατά το επίμαχο τηλεοπτικό πρόγραμμα συνιστούσε απειλή για τη ρωσική εθνική μειονότητα που ζει στις εν λόγω χώρες. Το Δικαστήριο, ακολουθώντας τη γνώμη του Γενικού Εισαγγελέα[167], αναφορικά με τον ορισμό του παρόχου υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων και την δυνατότητα εφαρμογής της Οδηγίας για τα οπτικοακουστικά μέσα, υπογράμμισε ότι η Οδηγία εφαρμόζεται μόνο στους παρόχους υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων οι οποίοι φέρουν την συντακτική ευθύνη για το μεταδιδόμενο περιεχόμενο των προγραμμάτων, που έγκειται στην ευθύνη και την δυνατότητα επιλογής των προγραμμάτων του καναλιού και της οργάνωσης του χρονοδιαγράμματος της μετάδοσης ανεξαρτήτως του τόπου όπου παράγονται τα εν λόγω προγράμματα. Κατά συνέπεια, φυσικά ή νομικά πρόσωπα που απλά είναι επιφορτισμένα με τη διανομή των προγραμμάτων για τα οποία τη σχετική συντακτική ευθύνη φέρουν τρίτα μέρη εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας. Επομένως το ερώτημα εάν η Baltic Media Alliance μπορεί να θεωρηθεί υπηρεσία οπτικοακουστικών μέσων παραμένει, όπως και η δυνατότητα εφαρμογής της Οδηγίας.

Αναφορικά με την ελευθερία της λήψης και τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 3 της Οδηγίας για τα οπτικοακουστικά μέσα, το Δικαστήριο, αποκλίνοντας από τις απόψεις της Baltic

[166] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 4ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Baltic Media Alliance Ltd κατά Lietuvos radijo ir televizijos komisija, C-622/17, ECLI:EU:C:2019:566.

[167] Γενικός Εισαγελέας Henrik Saugmandsgaard OE, Προτάσεις επί της υπόθεσης Baltic Media Alliance Ltd κατά Lietuvos radijo ir televizijos komisija, C-622/17, σκ.38, ECLI:EU:C:2019:154.

Media Alliance και των Παρατηρήσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και λαμβάνοντας υπόψη τη φύση των υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων και τη σημασία τους για τη δημοκρατία, την παιδεία και τον πολιτισμό και τη χρησιμοποίηση όρων όπως η ελευθερία της λήψης και ο περιορισμός, που είναι εμπνευσμένες από το άρθρο 4 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Διασυνοριακή Τηλεόραση[168], απεφάνθη ότι η ενωσιακή νομοθεσία νοηματοδοτεί με συγκεκριμένο τρόπο την ελευθερία της λήψης, που είναι έννοια στενότερη από την ιδέα που εκπηγάζει από τους περιορισμούς στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών που κατοχυρώνεται στο άρθρο 56 της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης[169]. Επιπλέον, σύμφωνα με το Δικαστήριο, ένα εθνικό μέτρο δεν συνιστά περιορισμό της λήψης εάν δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος που επιδιώκουν σκοπό δημόσιας πολιτικής και δεν ισοδυναμούν με δεύτερο έλεγχο επί των προγραμμάτων επιπλέον αυτού που πραγματοποιείται από το κράτος μέλος που επιτελεί τη μετάδοση[170]. Στην υπό κρίση υπόθεση, το Δικαστήριο υπογραμμίζει ότι το γεγονός πως ένα εθνικό μέτρο περιορισμού της ελευθερίας λήψης τηλεοπτικών προγραμμάτων το οποίο επιδιώκει σκοπούς δημοσίου συμφέροντος διέπει μόνο τις μεθόδους διανομής των προγραμμάτων χωρίς να διακόπτει ή να απαγορεύει την αναμετάδοσή τους, καθώς το κανάλι εξακολουθεί να μεταδίδεται νομίμως μέσω συνδρομητικού πακέτου. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της πρώτης και δεύτερης παραγράφου του άρθρου 3 της Οδηγίας 2010/13/ΕΕ ένα μέτρο δημόσιας τάξης που έχει ληφθεί από κράτος μέλος και συνίσταται στην επιβολή υποχρέωσης στους παρόχους υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων των οποίων οι εκπομπές προορίζονται για το συγκεκριμένο κράτος μέλος, καθώς και στα λοιπά πρόσωπα που παρέχουν μέσω διαδικτύου στους καταναλωτές του εν λόγω κράτους μέλους υπηρεσία μετάδοσης προγράμματος τηλεοπτικών καναλιών ή τηλεοπτικών εκπομπών, να μη μεταδίδουν ή αναμεταδίδουν εντός του ίδιου κράτους μέλους για περίοδο δώδεκα μηνών, το πρόγραμμα τηλεοπτικού καναλιού από άλλο κράτος μέλος παρά μόνο στο πλαίσιο πακέτων με πρόσθετη χρήση, χωρίς όμως να εμποδίζεται η καθ' εαυτή αναμετάδοση, εντός του πρώτου κράτους μέλους, των τηλεοπτικών εκπομπών του ενάγοντος καναλιού[171]. Δηλαδή η εξάρτηση της μετάδοσης ή αναμετάδοσης προγράμματος τηλεοπτικών καναλιών ή εκπομπών από πρόσθετη χρέωση στο πλαίσιο πακέτου συνδρομής εφόσον δεν εξικνείται μέχρι την παρακώλυση της ίδιας της μετάδοσης ή αναμετάδοσης των προγραμμάτων τηλεοπτικών καναλιών και εκπομπών δεν συνιστά φαλκίδευση της ελευθερίας μετάδοσης των παρόχων υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων η οποία συνυφαίνεται με την ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης υπό την ενεργητική και παθητική έκφανσή της και δεν αποτελεί τροχοπέδη για την ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών και την εύρυθμη λειτουργία της ψηφιακής ενιαίας αγοράς στο πλαίσιο της οικονομικής ενοποίησης.

Ο εκσυγχρονισμός και ο εκδημοκρατισμός της παροχής υπηρεσιών ενημέρωσης και ψυχαγωγίας στο πλαίσιο της ψηφιακής ενιαίας αγοράς και η σύμφωνη με την αρχή της ισότητας και του κράτους δικαίου παροχή ίσων ευκαιριών πρόσβασης στο περιεχόμενο των εν λόγω υπηρεσιών σε όλους τους αποδέκτες αποτυπώνεται πληρέστερα στο άρθρο 7 της Οδηγίας

[168]Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Διασυνοριακή Τηλεόραση του Στρασβούργου, της 5ης Μαίου 1989, Άρθρο 4, «Ελευθερία λήψης και μετάδοσης πληροφοριών».
[169]Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 4ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Baltic Media Alliance Ltd κατά Lietuvos radijo ir televizijos komisija, C-622/17, σκ.62, ECLI:EU:C:2019:566.
[170] Ibid, σκ. 75-76
[171] Ibid, σκ.77, 83.

2018/1808/ΕΕ που τροποποίησε το ταυτάριθμο άρθρο της προϊσχύουσας Οδηγίας 2010/13/ΕΕ για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων και προβλέπει την υποχρέωση των παρόχων υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων να καθιστούν τις υπηρεσίες τους συνεχώς και προοδευτικά προσιτές σε άτομα με αναπηρίες και να αναπτύσσουν σχέδιο δράσης για την προσβασιμότητα.

Με την Απόφαση 2010/48/ΕΚ του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2009 συνήφθη από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται η ελευθερία της έκφρασης και η δυνατότητα πρόσβασης στην ενημέρωση και επικοινωνία, περιλαμβανομένων των συστημάτων και τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας, καθώς επίσης σε υπηρεσίες πληροφόρησης και επικοινωνίας και σε άλλες υπηρεσίες, όπως οι ηλεκτρονικές υπηρεσίες και οι υπηρεσίες επείγουσας βοήθειας[172]. Η κύρια διάταξη που αφορά στην ισχύ των διεθνών συμφωνιών στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι το άρθρο 216 παράγραφος 2 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βάσει του οποίου οι συμφωνίες που συνάπτει η Ένωση δεσμεύουν τόσο τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, όσο και τα κράτη μέλη. Επιπλέον, όσον αφορά στην ιεράρχησή τους, οι διεθνείς συμβατικοί κανόνες καταλαμβάνουν ενδιάμεση θέση ανάμεσα στο πρωτογενές (Συνθήκες, Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και γενικές αρχές του ενωσιακού δικαίου) και το παράγωγο δίκαιο (Κανονισμοί Οδηγίες, Αποφάσεις)[173]. Αυτή η ενδιάμεση τυπική ισχύς του διεθνούς συμβατικού κανόνα συνεπάγεται υποχρέωση ερμηνείας του παράγωγου ενωσιακού δικαίου σύμφωνα με τον διεθνή κανόνα και εν προκειμένω, σύμφωνα με την Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την διασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων της ελευθερίας της έκφρασης, της πληροφόρησης και της συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας των ατόμων με αναπηρία.

ΙΙ.2.Β. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΝΙΑΙΑ ΑΓΟΡΑ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ.

ΙΙ.2.Β.i) Η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης στο πλαίσιο της Οδηγίας 2019/790/ΕΕ και ο ρόλος της ως εξαίρεση από την απόλυτη προστασία του αποκλειστικού δικαιώματος του δημιουργού.

Η υλοποίηση του εγχειρήματος της οικονομικής ενοποίησης διά της εγκαθίδρυσης εσωτερικής αγοράς και την καθιέρωση ενός συστήματος που θα διασφαλίζει ότι δεν στρεβλώνεται ο ανταγωνισμός αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις στόχους της Ευρωπαϊκής

[172] Απόφαση του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2009, σχετικά με την σύναψη, από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, 2010/48/ΕΚ, L 23/35, Άρθρο 9.

[173]Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 1996, επί της υπόθεσης Επιτροπή/Γερμανίας, σκέψη 52: «(…)οσάκις μία διάταξη του παράγωγου κοινοτικού δικαίου χρήζει ερμηνείας, πρέπει να ερμηνεύεται, στο μέτρο του δυνατού, κατά τρόπον συνάδοντα προς τις διατάξεις της Συνθήκης. Ομοίως, η ερμηνεία των εκτελεστικών κανονισμών πρέπει να είναι, στο μέτρο του δυνατού, σύμφωνη με τις διατάξεις του βασικού κανονισμού. Η υπεροχή των συναπτομένων από την Κοινότητα διεθνών συμφωνιών έναντι των διατάξεων του παραγώγου κοινοτικού δικαίου απαιτεί η ερμηνεία των τελευταίων να συνάδει, στο μέτρο του δυνατού, προς τις εν λόγω συμφωνίες.»

Ένωσης[174]. Στην επίτευξη των εν λόγω στόχων συμβάλλει και η εναρμόνιση της νομοθεσίας των κρατών μελών για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στο πλαίσιο των ραγδαίων τεχνολογικών εξελίξεων που έχουν μεταβάλει τον τρόπο δημιουργίας, παραγωγής, διανομής και εκμετάλλευσης των έργων και έχουν αναδείξει την ανάγκη ταχείας και αποτελεσματικής προσαρμογής της νομοθεσίας στις νέες εξελίξεις της εισέλευσης νεοφυών επιχειρηματικών προτύπων και παραγόντων εκμετάλλευσης και διανομής ψηφιακού περιεχομένου καθώς και της υπερκέρασης των χωροχρονικών φραγμών διαμοιρασμού περιεχομένου και της διασυνοριακής πρόσβασης και χρήσης αναρτώμενου περιεχομένου στο Διαδίκτυο. Η αδήριτη ανάγκη προσαρμογής στα κελεύσματα των σύγχρονων εξελίξεων, ενίσχυσης της εύρυθμης λειτουργίας της εσωτερικής αγοράς, ενθάρρυνσης των καινοτομιών και των επενδύσεων στο νέο ψηφιακό περιβάλλον και της προώθησης της πολιτισμικής πολυμορφίας για την προάσπιση της κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς υπαγόρευσε την θέσπιση της Οδηγίας 2019/790/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά[175].

Η νέα Οδηγία δεν αντικαθιστά αλλά επικαιροποιεί τις Οδηγίες που συναπαρτίζουν το νομοθετικό πλαίσιο της Ένωσης για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, το οποίο περιλαμβάνει την οδηγία 2001/29/ΕΚ για την εναρμόνιση του δικαιώματος του δημιουργού στην κοινωνία της πληροφορίας, την οδηγία για την επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας (οδηγία 2004/48/ΕΚ), την Οδηγία για τα ορφανά έργα (2012/28/ΕΕ), καθώς και την οδηγία για τη συλλογική διαχείριση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων (οδηγία 2014/26/ΕΕ). Επιπλέον, διευκολύνει την αξιοποίηση υλικού που προστατεύεται από δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας με σκοπό την προώθηση της πρόσβασης στη γνώση μέσω της εισαγωγής υποχρεωτικών εξαιρέσεων στην απόλυτη προστασία του αποκλειστικού δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας των δικαιούχων στο πλαίσιο του σεβασμού της ελευθερίας της έκφρασης και της δίκαιης εξισορρόπησης μεταξύ αφενός των δικαιωμάτων των δημιουργών και άλλων δικαιούχων και αφετέρου της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης των χρηστών[176].

Η σχέση μεταξύ των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ειδικότερα η σύγκρουση μεταξύ των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για την παραγωγή και παρουσίαση στο κοινό και της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναδείχθηκε στην υπόθεση Funke Medien[177], με αντικείμενο την αίτηση προδικαστικής απόφασης αναφορικά με την ερμηνεία του άρθρου 2, στοιχείο α', του άρθρου 3, παράγραφος 1, και του άρθρου 5, παράγραφοι 2 και 3, της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ. Το Δικαστήριο προέβη στη διερεύνηση της δυνατότητας αναγνώρισης ενός αυτόνομου ρόλου των θεμελιωδών δικαιωμάτων

[174] Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (2016/C 202/01), Άρθρο υπ' αριθμόν 39.

[175] Οδηγία 2019/790/ΕΕ της 17ης Απριλίου 2019 για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά και την τροποποίηση των οδηγιών 96/9/ΕΚ και 2001/29/ΕΚ, 17.5.2019, L 130/92.

[176]Αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 6 της Οδηγίας 2019/790/ΕΕ της 17ης Απριλίου 2019 για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά και την τροποποίηση των οδηγιών 96/9/ΕΚ και 2001/29/ΕΚ, 17.5.2019, L 130/92.

[177] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Funke Medien NRW GmbH κατά Bundesrepublik Deutschland, C-469/17, ECLI:EU:C:2019:623.

και δη της ελευθερίας της έκφρασης για τον περιορισμό των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας επιπροσθέτως των ήδη υφιστάμενων εξαιρέσεων και περιορισμών.

Στο πλαίσιο της διερεύνησης της δυνατότητας προστασίας στρατιωτικών εκθέσεων διαβαθμισμένης εμπιστευτικότητας με ευαίσθητες πληροφορίες που δημοσιεύθηκαν στη διαδικτυακή πύλη καθημερινής γερμανικής εφημερίδας της οποίας την εκμετάλλευση διέθετε η εταιρία Funke Medien NRW, ως έργων, με βάση το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας, το Δικαστήριο αφού εξάρτησε τον χαρακτήρα τους ως «έργων» από τα κριτήρια της πρωτοτυπίας που συνίσταται στην επιλογή του θέματος και της διάταξης και του δημιουργικού πνεύματος του γράφοντος[178], κατέλιπε την εξουσία εκτίμησης του χαρακτήρα των στρατιωτικών εκθέσεων ως έργων κατά την έννοια των άρθρων 2, στοιχείο α' και 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 2001/29/ΕΚ στον εθνικό δικαστή[179], καταλείποντας παράλληλα ένα περιθώριο εκτίμησης στα κράτη μέλη κατά τη μεταφορά της Οδηγίας στην εθνική έννομη τάξη, και απεφάνθη ότι οι προαναφερόμενες διατάξεις που αφορούν στα αποκλειστικά δικαιώματα των δημιουργών πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι συνιστούν μέτρα πλήρους εναρμόνισης του ουσιαστικού περιεχομένου των δικαιωμάτων που προβλέπουν σε αντιδιαστολή με τις διατάξεις που αφορούν στις εξαιρέσεις και στους περιορισμούς των δικαιωμάτων οι οποίες δεν αποσκοπούν στην πλήρη εναρμόνιση[180].

Επί του δευτέρου ερωτήματος το Δικαστήριο προβαίνει σε μια εσωτερική στάθμιση μεταξύ των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων υπό το πρίσμα των εξαιρέσεων και των περιορισμών των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας στο πλαίσιο της ερμηνείας τους κατά τη μεταφορά τους στο εθνικό δίκαιο. Για τη διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ των συγκρουόμενων δικαιωμάτων, η Οδηγία παρέχει έναν εξαντλητικό κατάλογο εξαιρέσεων και περιορισμών. Αναφορικά με την επίδραση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του Χάρτη στον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής των προβλεπόμενων από το άρθρο 5 παράγραφοι 2 και 3 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ εξαιρέσεων και περιορισμών στα αποκλειστικά δικαιώματα του δημιουργού για την αναπαραγωγή και παρουσίαση στο κοινό του έργου, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης των χρηστών προστατευομένων αντικειμένων καθώς επίσης και η ελευθερία του Τύπου, που κατοχυρώνονται στο άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν συνιστούν αυτοτελή λόγο παρέκκλισης από την απόλυτη προστασία των δικαιούχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων επιπροσθέτως των προβλεπόμενων εξαιρέσεων που εισάγει το άρθρο 5 παράγραφοι 2 και 3 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ. Ο συλλογισμός του Δικαστηρίου εδράζεται στα ακόλουθα επιχειρήματα. Από τη μία πλευρά, εφόσον καταλείπεται εκτιμητική ευχέρεια στον εθνικό δικαστή να αποφανθεί εάν οι επίμαχες στρατιωτικές εκθέσεις συνιστούν έργα προστατευόμενα σύμφωνα με τα άρθρα 2 και 3 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ, δεν μπορεί να θεμελιωθεί αναμφίλεκτα η δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 5 παράγραφος 3 στοιχείο γ' για την εισαγωγή εξαίρεσης από την απόλυτη προστασία των δημιουργών για την υπερίσχυση της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης του κοινού, καθώς η εταιρία Funke Medien δεν προέβη σε χωριστή πράξη παρουσίασης της επικαιρότητας που αποτελεί προϋπόθεση για την εφαρμογή του άρθρου 5. Από την άλλη, ο εθνικός δικαστής στο πλαίσιο της δίκαιης συστάθμισης και εξισορρόπησης μεταξύ των αποκλειστικών δικαιωμάτων των δημιουργών και των θεμελιωδών δικαιωμάτων των χρηστών

[178] Ibid, σκ.23.
[179] Ibid, σκ.22.
[180] Ibid, σκ. 29 και 34.

και δη της ελευθερίας της έκφρασης και της πρόσβασης του κοινού στο περιεχόμενο των έργων, πρέπει να προβαίνει σε ερμηνεία που να είναι σύμφωνη με το γράμμα τους και να διαφυλάσσει την πρακτική αποτελεσματικότητά τους, αλλά και να συνάδει πλήρως με τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης[181]. Προς επίρρωση των προαναφερθέντων, σύμφωνα με τις αιτιολογικές σκέψεις 3 και 31 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ, η εναρμόνιση που επιφέρει η τελευταία αποσκοπεί στη δίκαιη εξισορρόπηση των συμφερόντων των δικαιούχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για την προστασία της διανοητικής τους ιδιοκτησίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 17, παράγραφος 2, του Χάρτη, και των θεμελιωδών δικαιωμάτων των χρηστών προστατευομένων αντικειμένων, ιδίως της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησής τους που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Καθώς η διάταξη του άρθρου 5, παράγραφος 3, στοιχείο γ' δεύτερη περίπτωση, και στοιχείο δ', της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ, σύμφωνα με τη γραμματική της διατύπωση, δεν εναρμονίζει πλήρως αλλά μερικώς το περιεχόμενο των εξαιρέσεων και των περιορισμών που προβλέπει[182] και ο επιδιωκόμενος βαθμός εναρμόνισης των εξαιρέσεων και των περιορισμών συναρτάται με τον αντίκτυπό τους στην εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς[183], καταλείπεται εκτιμητική ευχέρεια στα κράτη μέλη κατά την ερμηνεία και μεταφορά της Οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη τους, η οποία ωστόσο οριοθετείται από την σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του εθνικού δικαίου αλλά και της Οδηγίας σε σχέση με το υπέρτερο ιεραρχικά πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο στο οποίο εμπίπτουν τα θεμελιώδη δικαιώματα και δη η ελευθερία της έκφρασης, από την διασφάλιση της πρακτικής αποτελεσματικότητας των διατάξεων της Οδηγίας και του σκοπού που επιδιώκει για την ευρωπαϊκή ενοποίηση, από την αρχή της υπεροχής και τη διασφάλισή της μέσω της ομοιόμορφης εφαρμογής και ερμηνείας του ενωσιακού δικαίου. Κατά συνέπεια, η αναγνώριση από τα κράτη μέλη της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης ως αυτοτελών λόγων εξαίρεσης από την απόλυτη προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας καθώς και των συγγενικών δικαιωμάτων θα συνιστούσε contra legem ερμηνεία που θα υπερακόντιζε το γράμμα της διάταξης. Ωστόσο, η ελευθερία της έκφρασης ως θεμελιώδες δικαίωμα θα πρέπει να τυγχάνει σεβασμού και προστασίας από τις αρμόδιες εθνικές αρχές στο πλαίσιο της δίκαιης συστάθμισης της με άλλα θεμελιώδη έννομα συμφέροντα και δικαιώματα.

Ο σεβασμός της ελευθερίας της έκφρασης στο πλαίσιο της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο και δη με τα θεμελιώδη δικαιώματα ερμηνείας των εθνικών δικαίων καθώς και των νομοθετικών πράξεων του παραγώγου ενωσιακού δικαίου και ο ρόλος του για την υλοποίηση της οικονομικής και πολιτισμικής ενοποίησης της ψηφιακής ενιαίας αγοράς μέσω της δίκαιης συστάθμισης και εξισορρόπησης της ελευθερίας της έκφρασης με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα και συμφέροντα αναδείχθηκε επίσης τόσο στην υπόθεση UPC Telekabel Wien[184], όσο και στην υπόθεση Scarlet Extended[185].

---

[181] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Funke Medien NRW GmbH κατά Bundesrepublik Deutschland, C-469/17, σκ. 76, ECLI:EU:C:2019:623.
[182] Ibid, σκ. 41.
[183] Ibid, σκ.40.
[184]Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2014, επί της υπόθεσης UPC Telekabel Wien GmbH κατά Constantin Film Verleih GmbH,Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH, C-314/12, ECLI:EU:C:2014:192.
[185]Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2011, επί της υπόθεσης Scarlet Extended SA κατά Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM), C-70/10, ECLI:EU:C:2011:771.

Στην πρώτη υπόθεση, που αφορούσε αίτηση προδικαστικής αποφάσεως με αντικείμενο την ερμηνεία των άρθρων 5, παράγραφοι 1 και 2, στοιχείο β΄, και 8, παράγραφος 3, της οδηγίας 2001/29/ΕΚ που υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της UPC Telekabel Wien GmbH και της Constantin Film Verleih GmbH και της Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH σχετικά με αίτηση αποσκοπούσα στο να απαγορευθεί στην UPC Telekabel να επιτρέπει την πρόσβαση των πελατών της σε ιστότοπο ο οποίος θέτει στη διάθεση του κοινού ορισμένες από τις ταινίες της Constantin Film και της Wega, χωρίς τη συγκατάθεσή τους, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι τα κράτη μέλη οφείλουν, κατά τη μεταφορά οδηγίας στην εσωτερική έννομη τάξη, να μεριμνούν ώστε να βασίζονται σε ερμηνεία της οδηγίας αυτής η οποία καθιστά δυνατή τη διασφάλιση της ορθής ισορροπίας μεταξύ των εφαρμοστέων θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύει η έννομη τάξη της Ένωσης. Περαιτέρω, κατά την εφαρμογή των μέτρων μεταφοράς της εν λόγω οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, οι αρχές και τα δικαστήρια των κρατών μελών οφείλουν όχι μόνο να ερμηνεύουν το εθνικό τους δίκαιο κατά τρόπο σύμφωνο προς τις ίδιες αυτές οδηγίες, αλλά και να μη βασίζονται σε ερμηνεία της οδηγίας δυνάμενη να έλθει σε σύγκρουση με τα εν λόγω θεμελιώδη δικαιώματα ή με τις λοιπές γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, όπως η αρχή της αναλογικότητας[186]. Στην υπό εξέταση υπόθεση, τα διακυβευόμενα και συγκρουόμενα δικαιώματα ήταν αφενός το δικαίωμα προστασίας της διανοητικής ιδιοκτησίας των δημιουργών των οποίων τα έργα κατέστησαν προσβάσιμα στο κοινό μέσω ιστοτόπου άνευ της συγκατάθεσής τους από την Telekabel Wien, αφετέρου η επιχειρηματική ελευθερία των οικονομικών φορέων, όπως του φορέα παροχής προσβάσεως στο διαδίκτυο, δυνάμει του άρθρου 16 του Χάρτη, καθώς και η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης δυνάμει του άρθρου 11 του Χάρτη. Το Δικαστήριο απεφάνθη ότι, όταν ο αποδέκτης διατάξεως που υπαγορεύει την παύση της πρόσβασης του κοινού σε ιστότοπο, επιλέγει τα προς λήψη μέτρα προκειμένου να συμμορφωθεί προς τη διάταξη αυτή, οφείλει να μεριμνά για την τήρηση του θεμελιώδους δικαιώματος της ελευθερίας πληροφορήσεως των χρηστών του διαδικτύου[187].

Στην υπόθεση Scarlet Extended SA, που αφορούσε αίτηση υποβληθείσα στο πλαίσιο της εκδικάσεως διαφοράς μεταξύ της Scarlet Extended SA και της Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM) με αντικείμενο την άρνηση της πρώτης εταιρίας να θέσει σε λειτουργία σύστημα χρήσεως φίλτρου για τις επικοινωνίες μέσω διαδικτύου οι οποίες πραγματοποιούνται με χρήση προγραμμάτων ανταλλαγής αρχείων (γνωστών ως «peer-to-peer»), προκειμένου να αποκλειστούν όσες ανταλλαγές αρχείων συνιστούν προσβολή των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Κατά το έτος 2004 η SABAM διαπίστωσε ότι όσοι χρήστες του διαδικτύου ήταν συνδρομητές των υπηρεσιών της Scarlet «κατέβαζαν» στο διαδίκτυο, χωρίς άδεια και χωρίς να καταβάλουν το σχετικό αντίτιμο, έργα περιλαμβανόμενα στον κατάλογό της, μέσω δικτύου «peer-to-peer», το οποίο ήταν ένα διαφανές μέσο για την κοινή χρήση του περιεχομένου αρχείων, ανεξάρτητο, αποκεντρωμένο και διέθετε προηγμένες λειτουργίες αναζητήσεως και τηλεφορτώσεως. Στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης για την άρση της προσβολής ανεδείχθη το ενδεχόμενο εφαρμογής φίλτρου αποκλεισμού ανταλλαγών αρχείων προστατευομένων από τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η εφαρμογή του εν λόγω συστήματος ανίχνευσης και αποκλεισμού προστατευόμενου περιεχομένου ενδέχεται να θίγει την ελευθερία λήψης και μετάδοσης πληροφοριών που

[186] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2014, επί της υπόθεσης UPC Telekabel Wien GmbH κατά Constantin Film Verleih GmbH,Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH, C-314/12, σκ.46, ECLI:EU:C:2014:192

[187] Ibid, σκ.55.

κατοχυρώνονται στο άρθρο 11 του Χάρτη[188], ενώ παράλληλα στο πλαίσιο του επίδικου συστήματος ενδέχεται να είναι ανέφικτη η ορθή και επαρκής διάκριση μεταξύ του παράνομου και νόμιμου περιεχομένου με αποτέλεσμα να ελλοχεύει ο κίνδυνος απομάκρυνσης και του νόμιμου περιεχομένου, ενώ η νομιμότητα ή μη των μεταδόσεων εξαρτάται από τις προβλεπόμενες από τον νόμο παρεκκλίσεις από την απόλυτη προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων των δημιουργών οι οποίες ποικίλλουν μεταξύ των κρατών μελών[189]. Το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η επιβολή της υποχρέωσης θέσης σε λειτουργία του επίμαχου συστήματος αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης και ειδικότερα και στην ελευθερία λήψης και μετάδοσης πληροφοριών[190].

Η σχέση μεταξύ δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και θεμελιωδών δικαιωμάτων προσδιορίστηκε από διαφορετική οπτική γωνία από τον Γενικό Εισαγγελέα στην υπόθεση Funke Medien[191], στον βαθμό που εκείνος υιοθέτησε την προσέγγιση ότι ενδέχεται να συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις υπό τις οποίες το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας που υπό άλλες συνθήκες θα μπορούσε να τύχει απόλυτης προστασίας θα πρέπει να υποχωρήσει υπέρ ενός μείζονος συμφέροντος που συνυφαίνεται με την άσκηση ενός δικαιώματος ή μιας θεμελιώδους ελευθερίας[192]. Σύμφωνα με τον Γενικό Εισαγγελέα, η εν λόγω δυνατότητα υπερίσχυσης ενός δικαιώματος ή μιας θεμελιώδους ελευθερίας έναντι των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας δεν μπορεί να αποτελέσει γενική αρχή αλλά μπορεί να προκύψει στο πλαίσιο της στάθμισης μεταξύ του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και του εν λόγω δικαιώματος ή ελευθερίας υπό το πρίσμα της in concreto εξέτασης της κάθε μεμονωμένης περίπτωσης[193]. Υπό το πρίσμα αυτό, ο Γενικός Εισαγγελέας δεν προτείνει την εισαγωγή στο εναρμονισμένο σύστημα του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας εξαιρέσεων και περιορισμών που να προορίζονται να έχουν γενική εφαρμογή αλλά συγκεκριμένα ότι το άρθρο 11 του Χάρτη σε συνδυασμό με το άρθρο 52 παράγραφος 1 αυτού, έχει την έννοια ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να αντιτάξει το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας του προκειμένου να εμποδίσει την παρουσίαση στο κοινό στο πλαίσιο του δημόσιου διαλόγου περί ζητημάτων που άπτονται του συλλογικού συμφέροντος, στρατιωτικών εγγράφων με ευαίσθητο εμπιστευτικό περιεχόμενο[194].

Εν κατακλείδι, με την απόφασή του επί της υπόθεσης Funke Medien το Δικαστήριο, προσπαθώντας να επιλύσει το ζήτημα της δυνατότητας αναγνώρισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων και δη της ελευθερίας της έκφρασης ως αυτοτελούς λόγου παρέκκλισης από την απόλυτη προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας εσωτερικά στο πλάισιο των εξαιρέσεων και περιορισμών που προβλέπονται ρητά από το ενωσιακό δίκαιο στην Οδηγία 2001/29/ΕΚ δεν διευθέτησε οριστικά την υφέρπουσα σύγκρουση μεταξύ των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που ανακύπτει στο πλαίσιο ένδικων

[188] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2011, επί της υπόθεσης Scarlet Extended SA κατά Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM), C-70/10, σκ.50, ECLI:EU:C:2011:771.
[189] Ibid, σκ. 52.
[190] Ibid, σκ. 53.
[191] Γενικός Εισαγγελέας Maciej Szpunar, Προτάσεις της 25ης Οκτωβρίου 2018 επί της υπόθεσης Funke Medien NRW GmbH κατά Bundesrepublik Deutschland, C-469/17, ECLI:EU:C:2018:870.
[192] Ibid, σκ.40
[193] Ibid, σκ.31.
[194] Ibid, σκ. 66 και 73.

διαφορών ενώπιον των αρμοδίων δικαστηρίων[195]. Παράλληλα, στις υποθέσεις UPC Telekabel Wien και Scarlet Extended SA, η υπεροχή της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης υπερίσχυσαν στο πλαίσιο της συστάθμισης με άλλα διακυβευόμενα έννομα συμφέροντα και θεμελιώδη δικαιώματα στις συγκεκριμένες υποθέσεις και υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις των υπό κρίση βιοτικών περιπτώσεων, γεγονός που δεν προεξοφλεί την όμοια προσέγγιση αντίστοιχων υποθέσεων.

ΙΙ.2.Β.ii) Ο συγκερασμός της ελεύθερης καλλιτεχνικής έκφρασης με την προστασία των αποκλειστικών δικαιωμάτων του δημιουργού στην υπόθεση C-476/17.

Η αναγνώριση της μερικής αναπαραγωγής ηχητικού αποσπάσματος μικρής διάρκειας (sampling) ως μορφής καλλιτεχνικής έκφρασης προστατευόμενης από τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η διερεύνηση της δυνατότητας περιορισμού της προστασίας του απόλυτου δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας του δημιουργού και των συγγενικών δικαιωμάτων των παραγωγών φωνογραφημάτων αναδείχθηκαν στην υπόθεση Pelham GmbH, Moses Pelham, Martin Haas κατά Ralf Hütter και Florian Schneider-Esleben[196]. Η υπό εξέταση απόφαση εκδόθηκε επί αιτήσεως υποβληθείσας από το Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας με αντικείμενο, μεταξύ άλλων, το ερώτημα εάν, υπό το πρίσμα του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υφίσταται προσβολή του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας του δημιουργού και του αποκλειστικού δικαιώματος αναπαραγωγής του παραγωγού φωνογραφημάτων σύμφωνα με το άρθρο 2 στοιχείο γ' της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ σε περίπτωση άνευ αδείας λήψης από φωνογράφημα ηχητικού αποσπάσματος ρυθμικής ακολουθίας μικρής χρονικής διάρκειας (sample) και ενσωμάτωσής του σε άλλο φωνογράφημα. Η εν λόγω αίτηση προδικαστικού ερωτήματος υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ αφενός της Pelham GmbH και των M. Pelham και M. Haas και, αφετέρου, των R. Hütter και F. Schneider-Esleben, με αντικείμενο την χρήση κατά την ηχογράφηση του μουσικού έργου " Nur mir", το οποίο συνέθεσαν οι M. Pelham και M. Haas και το οποίο περιλαμβάνεται σε φωνογράφημα παραγωγής της εταιρίας Pelham, μιας ρυθμικής ακολουθίας δύο δευτερολέπτων προερχόμενης από φωνογράφημα του μουσικού συγκροτήματος Kraftwerk, στο οποίο οι R. Hütter και F. Schneider Esleben είναι μέλη.

Η εξαιρετική σημασία της απόφασης έγκειται μεταξύ άλλων στον δικανικό συλλογισμό και την επιχειρηματολογία σχετικά με τη δυνατότητα επιβολής περιορισμού στην προστασία του απόλυτου δικαιώματος αναπαραγωγής των παραγωγών στην περίπτωση της χρήσης ηχητικού αποσπάσματος ρυθμικής ακολουθίας ελάχιστης χρονικής διάρκειας ειλημμένου από φωνογράφημα και της ενσωμάτωσής του σε άλλο φωνογράφημα (τεχνική του sampling). Ο συλλογισμός του Δικαστηρίου αναπτύσσεται σε τρεις άξονες: στην προσέγγιση του sampling σε

[195] Σαμαρτζή Β., ΔΕΕ, υπόθεση C-469/17, Απόφαση της 29.7.2019 [Σχέση μεταξύ ενωσιακών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον ΧΘΔΕΕ], Δίκαιο Τεχνολογιών και Επικοινωνιών, Τεύχος 4/2019, Οκτώβριος-Νοέμβριος 2019, Ψηφιακή Νομική Βιβλιοθήκη, https://www.nbonline.gr/journals/8/volumes/1106/issues/1713/lemmas/4914477?searchid=433106 .

[196] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019 επί της υπόθεσης Pelham GmbH, Moses Pelham, Martin Haas κατά Ralf Hütter και Florian Schneider-Esleben, ECLI:EU:C:2019:624.

συνάρτηση με το απόλυτο δικαίωμα της προστασίας του δικαιώματος αναπαραγωγής των παραγωγών, στο πλαίσιο των προβλεπόμενων από το άρθρο 5 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ εξαιρέσεων και περιορισμών του απόλυτου δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων, και τέλος σε σχέση με την ελευθερία της καλλιτεχνικής έκφρασης.

Αρχικά, το Δικαστήριο με εφαλτήριο του συλλογισμού του την κρίση ότι η αναπαραγωγή ενός ηχητικού αποσπάσματος ρυθμικής ακολουθίας ειλημμένου από φωνογράφημα και ενσωματούμενου σε άλλο φωνογράφημα, θεωρείται ως πράξη μερικής αναπαραγωγής του φωνογραφήματος από το οποίο αποσπάται και εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του συναφούς αποκλειστικού δικαιώματος του δημιουργού[197], προβαίνει στη συνέχεια στη διατύπωση της θέσης ότι στο πλαίσιο της άσκησης της ελευθερίας της καλλιτεχνικής έκφρασης, ο χρήστης ηχητικού ρυθμικού αποσπάσματος δύναται προς τον σκοπό της δημιουργίας ενός νέου έργου ή της ενσωμάτωσής του σε ένα νέο φωνογράφημα, να τροποποιήσει το ηχητικό απόσπασμα σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην είναι αναγνωρίσιμο κατά την ακρόασή του, με αποτέλεσμα αυτή η πράξη της ουσιώδους τροποποίησης του sample το οποίο μετουσιώνεται σε νέο έργο μη αναγνωρίσιμο και μη συγκρίσιμο με την προηγούμενη μορφή του, δεν συνιστά πράξη αναπαραγωγής κατά το άρθρο 2 στοιχείο γ' της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ[198]. Παράλληλα, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι το sampling αποτελεί πράγματι μια μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης που εμπίπτει στο πεδίο προστασίας του άρθρου 13 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής, με έρεισμα την παραδοχή ότι η μετουσίωση του sampling σε ουσιωδώς διαφορετική, μη αναγνωρίσιμη και μη συγκρίσιμη με την αρχική μορφή δεν συνιστά πράξη αναπαραγωγής, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η άνευ αδείας χρησιμοποίηση του ηχητικού αποσπάσματος δεν εμποδίζει τον παραγωγό, που είναι ο δικαιούχος του σχετικού δικαιώματος, να εκμεταλλεύεται σε ικανοποιητικό βαθμό το φωνογράφημά του, υπαινισσόμενο ότι μία πράξη που φέρει αυτά τα χαρακτηριστικά δεν μπορεί να επιφέρει ζημία στην επένδυσή του. Στη συνέχεια, με γνώμονα το υφιστάμενο πλαίσιο των εξαιρέσεων και των περιορισμών από την προστασία του απόλυτου δικαιώματος του δημιουργού, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι κατά τη συστάθμιση και την δίκαιη εξισορρόπηση των δικαιωμάτων και συμφερόντων των δημιουργών και των δικαιούχων συγγενικών δικαιωμάτων αφενός με τα θεμελιώδη δικαιώματα και συμφέροντα των χρηστών των εν λόγω προστατευόμενων αντικειμένων αφετέρου, τα έννομα συμφέροντα και τα θεμελιώδη δικαιώματα των χρηστών έχουν ληφθεί υπόψη κατά τη διαμόρφωση του πλέγματος των εξαιρέσεων και των περιορισμών, που εμπερικλείονται στο άρθρο 5 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ που υπό τις προβλεπόμενες εκεί προϋποθέσεις επιτρέπουν τη χρήση και την απόλαυση των προστατευομένων έργων χωρίς άδεια των δικαιούχων και χωρίς την καταβολή αμοιβής, ωστόσο κατά τη διαπίστωση της ασυμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο γερμανικής διάταξης που διευρύνει το πεδίο των εξαιρέσεων και των περιορισμών της προστασίας του απόλυτου δικαιώματος του δημιουργού, επανέλαβε την πάγια θέση του σύμφωνα με την οποία ο κατάλογος των προβλεπόμενων στο άρθρο 5 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ είναι εξαντλητικός, επισημαίνοντας συναφώς ότι εάν παρά τη βούληση του ενωσιακού νομοθέτη να προβλέψει κατά τρόπο εξαντλητικό τους προβλεπόμενους περιορισμούς και τις προβλεπόμενες εξαιρέσεις από την απόλυτη προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων, επιτρεπόταν στα κράτη μέλη να εισάγουν επιπρόσθετες παρεκκλίσεις και εξαιρέσεις, θα διακυβευόταν η πρακτική

[197] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Pelham GmbH, Moses Pelham και Martin Haas κατά Ralf Hütter και Florian Schneider-Esleben, σκ.29, ECLI:EU:C:2019:624
[198] Ibid, σκ. 31.

αποτελεσματικότητα της εναρμόνισης της πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων καθώς επίσης και η ασφάλεια δικαίου και η ενοποίηση στον εν λόγω τομέα.

Αξίζει να επισημανθεί ότι πρόκειται για μια ρηξικέλευθη απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εν όψει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της και των λιγότερο διαλλακτικών απόψεων του Γενικού Εισαγγελέα, καθιστά τη διατύπωση των ακόλουθων αξιολογήσεων επιτακτική. Αρχικά, μολονότι προκύπτει αναντίρρητα από την δέκατη αιτιολογική σκέψη και τον σκοπό της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ ότι η θέσπιση υψηλού επιπέδου προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας και της επένδυσης των παραγωγών φωνογραφημάτων αποτελεί πρώτιστη μέριμνα του νομοθέτη της Ένωσης, εντούτοις η βασική θέση του Δικαστηρίου κατά την οποία η απόσπαση ηχητικού sample και η ενσωμάτωσή του σε νέο φωνογράφημα δεν συνιστά πράξη αναπαραγωγής περιπίπτει σε αντίφαση με την άποψη του Δικαστηρίου ότι η προκειμένη πράξη συνιστά μερική αναπαραγωγή για την οποία όμως απαιτείται κατ'αρχήν άδεια του δικαιούχου[199]. Το σημείο στην προσέγγιση του Δικαστηρίου που αντιβαίνει στον απόλυτο χαρακτήρα του αποκλειστικού δικαιώματος αναπαραγωγής είναι η παράβλεψή του ότι ακριβώς λόγω του απόλυτου χαρακτήρα της προστασίας του σχετικού δικαιώματος η απόσπαση ηχητικού sample και η ενσωμάτωσή του σε άλλο φωνογράφημα ανεξάρτητα από την χρονική του διάρκεια και τον βαθμό τροποποίησής του, προϋποθέτει την προηγούμενη άδεια του δικαιούχου[200]. Επιπρόσθετα, το ενωσιακό σύστημα περιορισμών και εξαιρέσεων από την απόλυτη προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων εδράζεται στην εξαντλητική απαρίθμησή τους στο άρθρο 5 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ. Κατά συνέπεια, δεν είναι δυνατή η θέσπιση πρόσθετων περιορισμών από τα κράτη μέλη ή η ερμηνευτική διάπλαση νέων λόγων εξαίρεσης και περιορισμού των εν λόγω δικαιωμάτων. Προς επίρρωση των προαναφερθέντων, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου οι προβλεπόμενοι περιορισμοί του άρθρου 5 παράγραφος 2 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ πρέπει να ερμηνεύονται συσταλτικά[201], ενώ η συστάθμιση μεταξύ του συγγενικού δικαιώματος του παραγωγού και του δικαιώματος της ελεύθερης καλλιτεχνικής έκφρασης υπό το φως του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν δύναται να οδηγεί διά του δικαιοπλαστικού ακτιβισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ερμηνευτική διεύρυνση του γράμματος της διάταξης του άρθρου 5 και της δημιουργίας νέων περιορισμών στην προστασία του δικαιώματος αναπαραγωγής που ερείδεται σε έωλα επιχειρήματα, καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος διασάλευσης της θεσμικής ισορροπίας της Ένωσης λόγω της υποκατάστασης του ενωσιακού νομοθέτη από τον ενωσιακό δικαστή στο πλαίσιο ενός συστήματος χαλαρής διάκρισης εξουσιών και αρμοδιοτήτων.

Ως επιστέγασμα, αναμφίλεκτα η κρίση του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία η αναπαραγωγή ενός ρυθμικού ηχητικού αποσπάσματος συνοπτικής χρονικής διάρκειας μπορεί να αποτελέσει πράξη εν μέρει αναπαραγωγής του φωνογραφήματος από το οποίο αποσπάται και

---

[199] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Pelham GmbH, Moses Pelham και Martin Haas κατά Ralf Hütter και Florian Schneider-Esleben, C-476/17, σκ.29, ECLI:EU:C:2019:624.

[200] Βόσσος Κ., «ΔΕΕ, υπόθεση C-476/2017, Απόφαση της 29.7.2019 [Συγγενικό δικαίωμα αναπαραγωγής παραγωγού φωνογραφημάτων]», Δίκαιο Τεχνολογιών και Επικοινωνιών, Τεύχος 3/2019, Ψηφιακή Νομική Βιβλιοθήκη, https://www.nbonline.gr/journals/8/volumes/1106/issues/1706/lemmas/4913997?searchid=433106 .

[201] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Funke Medien NRW GmbH κατά Bundesrepublik Deutschland, C-469/17, ECLI:EU:C:2019:623, καθώς και Απόφαση της 16ης Ιουλίου 2009, επί της υπόθεσης Infopaq International κατά A/S κατά Danske Dagblades Forening. , C-5/08, σκ.56, ECLI:EU:C 2009:465.

υπόκειται στην άδεια του δικαιούχου αντανακλά το ισχύον καθεστώς που διέπει την αδειοδότηση προκειμένου για τις πράξεις αναπαραγωγής των πνευματικών έργων. Εντούτοις, η ερμηνευτική διεύρυνση των λόγων περιορισμού των αποκλειστικών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και του συγγενικού δικαιώματος αποκλειστικής αναπαραγωγής των δικαιούχων συγγενικών δικαιωμάτων, δύναται να υπονομεύσει το σύστημα ενισχυμένης προστασίας των απόλυτων και αποκλειστικών δικαιωμάτων και ειδικότερα του δικαιώματος αναπαραγωγής των δημιουργών, και να επιφέρει ανασφάλεια δικαίου και συνακόλουθα να αποτελέσει τροχοπέδη για την προσέλκυση επενδύσεων και την πραγματοποίηση διασυνοριακών συναλλαγών, διακυβεύοντας έτσι την εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς.

ΙΙ.2.Β.iii) Τα θεμελιώδη δικαιώματα ως εξωτερικοί περιορισμοί των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων.

Η προσπάθεια του Δικαστηρίου να επιτύχει μία δίκαιη εξισορρόπηση των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγκρουόμενων με αυτά θεμελιωδών δικαιωμάτων και ιδίως της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης στο πλαίσιο ερμηνευτικών προσεγγίσεων για τη διασφάλιση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων η οποία διακυβεύεται από το σύστημα της απόλυτης προστασίας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων οριοθετείται από την αναγνώριση στις αποφάσεις του των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως ερμηνευτικών εργαλείων για την μελέτη των μέτρων επιβολής των κανόνων της πνευματικής ιδιοκτησίας και των περιορισμών της απόλυτης προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων, παραμένοντας πάντοτε εντός των ορίων των περιοριστικά προβλεπομένων εξαιρέσεων και περιορισμών. Η προσέγγιση αυτή του Δικαστηρίου αναφορικά με την επίδραση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στον περιορισμό της προστασίας των απόλυτων πνευματικών δικαιωμάτων αποκρυσταλλώνεται στη νομολογία του.

Στην υπόθεση Spiegel Online[202], με αντικείμενο την αίτηση προδικαστικού ερωτήματος υποβληθείσας από το Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης προέβη σε μια ολιστική θεώρηση του πλέγματος των περιορισμών και των εξαιρέσεων που προβλέπονται από το άρθρο 5 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών του δικαιώματος του δημιουργού και των συγγενικών δικαιωμάτων. Η ένδικη διαφορά στο πλαίσιο της οποίας υποβλήθηκε η αίτηση ανέκυψε μεταξύ της εταιρίας Spiegel Online που εκμεταλλεύεται διαδικτυακή πύλη ενημέρωσης και του Volker Beck, μέλους του Ομοσπονδιακού Κοινοβουλίου της Γερμανίας, με αντικείμενο τη δημοσίευση από την πρώτη στον ιστότοπό της ενός άρθρου στο οποίο γινόταν αναφορά σε ένα χειρόγραφο του V. Beck, και σε ένα άρθρο που αυτός είχε δημοσιεύσει σε μια συλλογή, τα οποία η Spiegel κατέστησε διαθέσιμα στην αρχική τους μορφή προς καταφόρτωση (downloading) μέσω υπερσυνδέσμων.

Το αντικείμενο της υπό εξέταση υπόθεσης αφορά στη σχέση της πνευματικής ιδιοκτησίας με τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες και ειδικότερα στην οριοθέτηση των προβλεπόμενων από το άρθρο 5 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ και στον καθορισμό των όρων και των προϋποθέσεων ορθής ενσωμάτωσης και εφαρμογής τους από τα κράτη μέλη. Ο συλλογισμός του

[202] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Spiegel Online GmbH κατά Volker Beck, C-516/17, ECLI:EU:C:625.

Δικαστηρίου δομείται σε τρεις άξονες. Πρώτον, στην οριοθέτηση της διακριτικής ευχέρειας των κρατών μελών κατά την μεταφορά στα εθνικά δίκαια και την εφαρμογή των περιορισμών και των εξαιρέσεων που προβλέπονται από το άρθρο 5. Δεύτερον, οι υφιστάμενοι περιορισμοί και εξαιρέσεις αναγορεύονται σε μηχανισμούς επίτευξης δίκαιης εξισορρόπησης μεταξύ των πνευματικών δικαιωμάτων και των θεμελιωδών δικαιωμάτων και έννομων συμφερόντων των χρηστών προστατευομένων αντικειμένων. Τέλος, το Δικαστήριο εξέτασε τους περιορισμούς και τις εξαιρέσεις υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Κατά πρώτον, σύμφωνα με το Δικαστήριο η διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών για την ενσωμάτωση των εξαιρέσεων και των περιορισμών στα εθνικά δίκαια πρέπει να ασκείται εντός των επιβαλλόμενων από το ενωσιακό δίκαιο ορίων[203], τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, και οριοθετείται από την υποχρέωση των κρατών μελών να διασφαλίζουν την ευόδωση των σκοπών της οδηγίας και την πρακτική αποτελεσματικότητά της κατά τη επιλογή των μέσων και των νομοθετικών παραμέτρων των εξαιρέσεων και περιορισμών των απόλυτων πνευματικών δικαιωμάτων των δικαιούχων[204] προκειμένου να διατηρείται η δίκαιη εξισορρόπηση των διακυβευόμενων αντίθετων συμφερόντων των δικαιούχων και των χρηστών προστατευομένων αντικειμένων, καθώς και από την υποχρέωση σύμφωνης με τον Χάρτη ερμηνείας της Οδηγίας στο πλαίσιο της υπέρτερης τυπικής ισχύος του πρώτου ώστε να διασφαλίζεται η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών[205]. Στη συνέχεια, εδράζοντας τον συλλογισμό του στον δεύτερο πυλώνα της επιχειρηματολογίας του, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, και στην προκείμενη επίδικη διαφορά η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης, καθώς και η ελευθερία του τύπου, δεν μπορούν αυτοτελώς να δικαιολογήσουν επιπλέον των προβλεπόμενων στο άρθρο 5 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ εξαιρέσεων και περιορισμών, παρεκκλίσεις από τα αποκλειστικά δικαιώματα αναπαραγωγής και παρουσίασης στο κοινό. Επί της αρχής, επισημαίνεται ότι σκοπός της Οδηγίας είναι η επίτευξη και διατήρηση ιδίως στο ηλεκτρονικό περιβάλλον της δίκαιης ισορροπίας μεταξύ αφενός των συμφερόντων των δικαιούχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων, όπως κατοχυρώνονται στο άρθρο 17 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και αφετέρου της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων των χρηστών προστατευομένων αντικειμένων και ιδίως της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησής τους, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, οι μηχανισμοί επίτευξης δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των διακυβευόμενων δικαιωμάτων των δικαιούχων και των χρηστών εμπερικλείονται στο ίδιο το πλέγμα των εξαιρέσεων και περιορισμών που προβλέπονται από το άρθρο 5 της Οδηγίας, ωστόσο πρέπει να συγκεκριμενοποιηθούν από το Δικαστήριο μέσω των εθνικών διατάξεων ενσωμάτωσης της Οδηγίας στα εθνικά δίκαια των κρατών μελών[206]. Επιπλέον, το Δικαστήριο αναφορικά με τη δυνατότητα παρέκκλισης των κρατών μελών από την συσταλτική ερμηνεία των προβλεπόμενων στο άρθρο 5 εξαιρέσεων, απεφάνθη ότι αυτή συνυφαίνεται με την στάθμιση των συγκρουόμενων δικαιωμάτων των δικαιούχων και των χρηστών. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η χρήση των προστατευόμενων έργων και

[203] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Spiegel Online GmbH κατά Volker Beck, C-516/17, σκ.31-34, ECLI:EU:C:625.
[204] Ibid, σκ. 36.
[205] Ibid, σκ. 38.
[206] Ibid, σκ.43.

αντικειμένων επιτρέπεται υπό το φως των εξαιρέσεων και των περιορισμών της Οδηγίας υπό συνθήκες που συναρτώνται με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, υπό την απαρέγκλιτη προϋπόθεση ότι δεν θίγεται ο πυρήνας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων των δικαιούχων[207]. Παράλληλα οι υφιστάμενοι περιορισμοί και εξαιρέσεις από την απόλυτη προστασία των αποκλειστικών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων πρέπει να ερμηνεύονται από τα αρμόδια όργανα των κρατών μελών σύμφωνα με τους σκοπούς της Οδηγίας και τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις λοιπές γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης, και κατά τρόπο που διασφαλίζει την πρακτική αποτελεσματικότητα, την υπεροχή και τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων του δικαίου της Ένωσης[208]. Επιπρόσθετα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η δυνατότητα παράθεσης αποσπασμάτων και διά της χρήσης υπερσυνδέσμων δεν επιτρέπεται να υπονομεύει την κανονική εκμετάλλευση του έργου ή άλλου προστατευόμενου αντικειμένου, ή να επιφέρει αδικαιολόγητη ζημία στα έννομα συμφέροντα των δικαιούχων, καθώς η παράθεση των αποσπασμάτων πρέπει να συνάδει με τα χρηστά ήθη και να δικαιολογείται από τον σκοπό της[209].

Ως επιστέγασμα, η υπό εξέταση απόφαση του Δικαστηρίου εμπίπτει σε μια σειρά δικαιοδοτικών κρίσεών του στα πλαίσια των οποίων ανέκυψε η προβληματική της σύγκρουσης των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων με την ελευθερία της έκφρασης, σε συνάρτηση με τη διερεύνηση του εύρους των προβλεπόμενων στο άρθρο 5 της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ περιορισμών και εξαιρέσεων από την προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων. Η αποτύπωση της παραδοχής ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να υπερακοντίσουν το γράμμα της διάταξης του άρθρου 5 και να διευρύνουν το πεδίο των υφιστάμενων εξαιρέσεων και των περιορισμών καθώς, σε αντίθετη περίπτωση, θα συγκρούονταν με τη βούληση του ενωσιακού νομοθέτη όπως αποτυπώνεται στην τριακοστή δεύτερη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας 2001/29/ΕΕ, και θα διακυβευόταν η ασφάλεια δικαίου και η αποτελεσματικότητα της επιδιωκόμενης στον τομέα των πνευματικών δικαιωμάτων εναρμόνισης, είναι σύμφωνη με την προγενέστερη νομολογία του Δικαστηρίου, το οποίο υπογραμμίζει ότι η ερμηνεία των εξαιρέσεων και των περιορισμών υπό το φως των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών συνιστά μηχανισμό διασφάλισης της δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των αντίπαλων συμφερόντων εντός του συστήματος που καθιερώνει η Οδηγία για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν λειτουργούν μόνον μέσω του ουσιώδους ρόλου τους εντός του μηχανισμού των εξαιρέσεων της Οδηγίας, αλλά ταυτόχρονα δεσμεύουν τα αρμόδια όργανα των κρατών μελών για την σύμφωνη με το ενωσιακό δίκαιο και δη με τα θεμελιώδη δικαιώματα ερμηνεία των εξαιρέσεων και των περιορισμών της Οδηγίας κατά τη μεταφορά αλλά και την εφαρμογή των σχετικών διατάξεων στο εσωτερικό δίκαιο[210].

---

[207] Πρβλ. Γενικός Εισαγγελέας M. Szpunar, Προτάσεις της 25ης Οκτωβρίου 2018, επί της υπόθεσης Funke Medien NRW GmbH κατά Bundesrepublik Deutschland, C-469/17, σκ.38, ECLI:EU:C:2018:870.

[208] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Spiegel Online GmbH κατά Volker Beck, C-516/17, σκ.52, ECLI:EU:C:625.

[209] Ibid, σκ.83.

[210] Thom Snijders, Stijn van Deursen, "The Road Not Taken – the CJEU Sheds Light on the Role of Fundamental Rights in the European Copyright Framework – a Case Note on the Pelham, Spiegel Online and Funke Medien Decisions, IIC, 2019, Vol.50, pp.1182-1183.

Αξίζει να επισημανθεί ότι οι προεκτεθείσες αποφάσεις εκδόθηκαν με βάση την Οδηγία 2001/29/ΕΚ η οποία μολονότι εξακολουθεί ισχύουσα, εντούτοις έχει τροποποιηθεί από την Οδηγία 2019/790/ΕΕ για την εναρμόνιση των πνευματικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ανάπτυξης και του διαμοιρασμού οπτικοακουστικού περιεχομένου στο ψηφιακό περιβάλλον. Σύμφωνα με την δέκατη ένατη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας 2019/790/ΕΕ, το άρθρο 5 παράγραφος 3 στοιχείο α' της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ επιτρέπει στα κράτη μέλη να προβλέπουν την εξαίρεση ή τον περιορισμό των δικαιωμάτων αναπαραγωγής, παρουσίασης στο κοινό και διάθεσης στο κοινό έργων ή άλλων αντικειμένων προστασίας κατά τρόπο ώστε τα μέλη του κοινού να δύνανται να έχουν πρόσβαση σε αυτά σε τόπο και χρόνο που επαφίεται στην ατομική επιλογή για τον αποκλειστικό σκοπό της παραδειγματικής και διαφωτιστικής χρήσης κατά την διδασκαλία, ενώ παράλληλα λόγω της ασάφειας του εύρους και του πεδίου εφαρμογής των περιορισμών στις ψηφιακές χρήσεις και στην παροχή επιγραμμικής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης κρίνεται αδήριτη η ανάγκη εισαγωγής μιας νέας υποχρεωτικής εξαίρεσης για τη διασφάλιση της ασφάλειας δικαίου της χρήσης των έργων από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και την αποσόβηση του κινδύνου παρεμπόδισης της ανάπτυξης ψηφιακά υποστηριζόμενων δραστηριοτήτων διδασκαλίας. Έτσι, σύμφωνα με το αναθεωρημένο άρθρο 5 που θεσπίζεται με την Οδηγία 2019/790/ΕΕ, στο υφιστάμενο πλέγμα περιορισμών και εξαιρέσεων εισάγεται η δυνατότητα ψηφιακής χρήσης προστατευόμενων έργων και αντικειμένων αποκλειστικά για τον σκοπό της παροχής παραδειγμάτων και τη διευκόλυνση της διδασκαλίας, η οποία πραγματοποιείται υπό την ευθύνη του εκπαιδευτικού ιδρύματος στις εγκαταστάσεις του ή μέσω ασφαλούς ηλεκτρονικού περιβάλλοντος και συνοδεύεται από αναφορά της πηγής συμπεριλαμβανομένου του ονόματος του δημιουργού, εκτός αν αυτό είναι ανέφικτο. Ωστόσο, και υπό το καθεστώς των περιορισμών της νέας Οδηγίας, σύμφωνα με την έκτη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας 2019/790/ΕΕ, οι προβλεπόμενοι περιορισμοί και εξαιρέσεις επιδιώκουν την επίτευξη δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των διακυβευόμενων συμφερόντων των δικαιούχων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων και των χρηστών προστατευομένων έργων, η οποία αποτελεί οδοδείκτη για την εφαρμογή του ενωσιακού αλλά και των εθνικών δικαίων των κρατών μελών καθώς και για την νομολογία, ώστε τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι ελευθερίες των χρηστών των εν λόγω έργων, όπως επί παραδείγματι η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησής τους, να τυγχάνουν προστασίας υπό το φως της σύμφωνης με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ερμηνείας της Οδηγίας αλλά και των εθνικών δικαίων στο πλαίσιο της ιεραρχικής δομής της έννομης τάξης της Ένωσης.

II.2.B.iv) Η προαγωγή της πολιτισμικής κληρονομιάς της Ευρώπης μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας Europeana στο πλαίσιο της προώθησης της ευρωπαϊκής ενοποίησης και της σφυρηλάτησης ενιαίας πολιτισμικής ταυτότητας.

Η προστασία που παρέχεται για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα από το ισχύον νομικό πλαίσιο συμβάλλει στον στόχο της Ένωσης για τον σεβασμό και την προώθηση της πολιτισμικής πολυμορφίας και την προαγωγή της κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς της Ευρώπης. Σύμφωνα μάλιστα με το άρθρο 167 παράγραφος 4 της

Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ανάληψη της ενωσιακής δράσης πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τις πολιτισμικές πτυχές[211].

Σε αυτό το πλαίσιο, η διαδικτυακή πλατφόρμα της ψηφιακής βιβλιοθήκης Europeana[212], που εμπερικλείει την πολιτισμική κληρονομιά ευρωπαϊκών μουσείων, βιβλιοθηκών και αρχείων ευρισκομένων στο σύνολο της ενωσιακής επικράτειας και διαδικτυακά προσπελάσιμων στους χρήστες μέσω των δυνατοτήτων πλοήγησης που προσφέρει, συμβάλλει στην ψηφιοποίηση του τομέα της πολιτισμικής κληρονομιάς μέσω της ανάπτυξης εργαλείων, τεχνογνωσίας και πολιτικών για τον ενστερνισμό της ψηφιακής αλλαγής, την υπερκέραση των συνόρων και των χωροχρονικών φραγμών για την μέθεξη με έργα τέχνης στα οποία η πρόσβαση άλλως θα ήταν δυσχερής, και την προώθηση καινοτόμων συνεργασιών, με συνέπεια την προώθηση των ευρωπαϊκών έργων και τη σφυρηλάτηση της ευρωπαϊκής πολιτισμικής συνείδησης.

Η ευρεία ψηφιοποίηση των πνευματικών έργων και η διευκόλυνση της πρόσβασης των χρηστών σε αυτά στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής επικράτειας επιχειρήθηκε με τη θέσπιση της Οδηγίας για τα Ορφανά Έργα[213], η οποία προβλέπει εξαίρεση από την απόλυτη προστασία του αποκλειστικού δικαιώματος διάθεσης και παρουσίασης στο κοινό για την υλοποίηση της διάθεσής τους στο ψηφιακό περιβάλλον άνευ της σχετικής άδειας των δικαιούχων πνευματικών δικαιωμάτων επί των έργων. Ωστόσο, το πεδίο εφαρμογής των διατάξεων της εν λόγω Οδηγίας είναι περιορισμένο, μολονότι προοριζόταν να αποτελέσει δικλείδα ασφαλείας για την προάσπιση των δικαιωμάτων και των έννομων συμφερόντων των δικαιούχων.

Η θέσπιση της Οδηγίας 2019/790/ΕΕ είχε ως συνέπεια την υιοθέτηση διατάξεων για μη διαθέσιμα στο εμπόριο έργα που σηματοδότησε την διευκόλυνση της υλοποίησης προγραμμάτων ευρείας ψηφιοποίησης στον τομέα της προώθησης της πολιτισμικής κληρονομιάς με βάση συμβάσεις ανάθεσης σε οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης και συμφωνιών μη αποκλειστικής παραχώρησης αδειών συλλογικής διαχείρισης διευρυμένης ισχύος, ενώ παράλληλα προβλέφθηκε η δυνατότητα των κρατών μελών να θεσπίζουν σχετική εξάιρεση ή περιορισμό από την απόλυτη προστασία των αποκλειστικών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων, υπό τις προϋποθέσεις ότι πραγματοποιείται μνεία του ονόματος του δημιουργού ή οποιουδήποτε άλλου δικαιούχου που μπορεί να ταυτοποιηθεί, εκτός εάν αυτό διαπιστωθεί ότι είναι ανέφικτο, και ότι τα εν λόγω έργα δεν προορίζονται για διάθεση σε εμπορικούς ιστοτόπους[214]. Με γνώμονα τις προβλεπόμενες δυνατότητες χρήσης και ψηφιοποίησης των πνευματικών έργων για μη εμπορικούς σκοπούς ως εξαιρέσεις από την απόλυτη προστασία των δικαιούχων αποκλειστικών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων, τα συστήματα των συναρτώμενων με την πολιτισμική ανάπτυξη και τη διαφύλαξη της πολιτισμικής κληρονομιάς εξαιρέσεων των δύο οδηγιών σε μεγάλο βαθμό επικαλύπτονται με αυτόθροη συνέπεια την δημιουργία ανασφάλειας

[211] Αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 2 της Οδηγίας 2019/790/ΕΕ για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά και την τροποποίηση των οδηγιών 96/9/ΕΚ και 2001/29/ΕΚ, 17.5.2019, L 130/92.

[212] https://www.europeana.eu/el

[213] Οδηγία 2012/28/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, σχετικά με ορισμένες επιτρεπόμενες χρήσεις ορφανών έργων, 27.10.2012, L 299/5.

[214] Οδηγία 2019/790/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Απριλίου 2019 για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά και την τροποποίηση των οδηγιών 96/9/ΕΚ και 2001/29/ΕΚ, Άρθρα 6, 8 και 12, 17.5.2019, L 130/117.

δικαίου και ασάφειας αναφορικά με το εφαρμοστέο σύστημα στην εκάστοτε υπό κρίση περίπτωση.

Σύμφωνα με την γνωμοδότηση του επιστημονικού δυναμικού της Europeana, στο πλαίσιο έρευνας διεξαχθείσας το τρέχον έτος για την διαπίστωση της έκτασης εφαρμογής της Οδηγίας για τα ορφανά έργα στα κράτη μέλη, σε περίπτωση σύγκρουσης των δύο συστημάτων των Οδηγιών όταν και οι δύο διεκδικούν να τύχουν εφαρμογής, σύμφωνα με την αρχή της μείζονος προστασίας προκρίνεται η εφαρμογή του συστήματος που διασφαλίζει την αποτελεσματικότερη προστασία, και αναδείχθηκαν οι πλημμέλειες των διατάξεων της Οδηγίας 2012/28/ΕΕ με σκοπό την μελλοντική αναθεώρησή τους, οι οποίες συνίστανται στην περιπλοκότητα των αναζητήσεων των δικαιούχων η οποία πολλές φορές είναι ατελέσφορη, στην ανασφάλεια δικαίου λόγω της έλλειψης εχεγγύων ότι η ολοκλήρωση της διαδικασίας αναζήτησης των δικαιούχων στον απαιτούμενο χρόνο και με τις αναγκαίες πηγές συνεπάγεται την νομιμότητα της χρήσης των έργων, στο περιορισμένο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας για διαφορετικά είδη έργων, στην ανασφάλεια και την έλλειψη σαφήνειας όσον αφορά στο καθεστώς αποζημίωσης των δικαιούχων με αποτέλεσμα την αποθάρρυνση των δημιουργών και των δραστηριοποιούμενων στον τομέα της πολιτισμικής κληρονομιάς επαγγελματιών να επενδύσουν και να επιτρέψουν τη χρήση των έργων τους, καθώς και στον δυσκίνητο χαρακτήρα και στις δυστοκίες εν γένει της διαδικασίας καταχώρησης στη βάση δεδομένων του Ευρωπαϊκού Γραφείου για τα Δικαιώματα Διανοητικής Ιδιοκτησίας (European Union Intellectual Property Office) λόγω του μεγάλου όγκου των διαχειριζόμενων πληροφοριών και της ανεπαρκούς διαλειτουργικότητας του συστήματος με τα αποθετήρια άλλων ιδρυμάτων πολιτισμικής κληρονομιάς με αποτέλεσμα την δυσχερή επαλήθευση της καταχώρησης σε άλλες βάσεις δεδομένων[215].

Η ψηφιοποίηση έργων της ευρωπαϊκής πολιτισμικής παρακαταθήκης καθιστώντας εφικτή την πρόσβαση σε έργα ευρωπαϊκών πολιτισμικών ιδρυμάτων πραγματώνει την ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης των χρηστών οι οποίοι εντρυφούν στον τομέα της αρεσκείας τους κατά την πλοήγησή τους, ενώ παράλληλα συμβάλλει στην ανάπτυξη του τουρισμού αποτελώντας το κίνητρο και ενσταλάζοντας το ενδιαφέρον για την εξοικείωση και τη γνωριμία με διαφορετικά κράτη και πολιτισμούς ευνοώντας την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και την επίτευξη των στόχων της πολιτισμικής και οικονομικής ενοποίησης.

ΙΙ.2.Γ. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

ΙΙ.2.Γ.i) Η παρωδία στο πλαίσιο της υπόθεσης C-201/2013.

Το άρθρο 13 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατοχυρώνει, παράλληλα με την ακαδημαϊκή ελευθερία και την ελευθερία της επιστημονικής έρευνας, την ελευθερία των τεχνών. Στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών δεν υφίσταται αντίστοιχη

[215] Ariadna Matas, "Evaluating the Orphan Works Directive", 2020, https://pro.europeana.eu/post/evaluating-the-orphan-works-directive.

πρόβλεψη με αυτή του άρθρου 13 του Χάρτη που να κατοχυρώνει αυτοτελώς την καλλιτεχνική ελευθερία, προστατεύοντας τόσο το ατομικό δικαίωμα στην καλλιτεχνική έκφραση και δημιουργία, όσο και το δημόσιο συμφέρον, που συνίσταται στην καλλιτεχνική εξέλιξη και στην κοινωνική πρόοδο[216]. Το ΕΔΔΑ έχει υπαγάγει την καλλιτεχνική ελευθερία στο προστατευτικό πεδίο των άρθρων 9 και 10 που κατοχυρώνουν την ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, καθώς και την ελευθερία της έκφρασης. Αντίστοιχα, στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης η ελευθερία της τέχνης δεν έχει εξεταστεί αυτόνομα αλλά ως συνιστώσα της ελευθερίας της έκφρασης.

Στην υπόθεση Johan Deckmyn[217] με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής απόφασης αναφορικά με την ερμηνεία του άρθρου 5 παράγραφος 3 στοιχείο ια' της Οδηγίας 2001/29/ΕΚ στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ αφενός των J. Deckmyn και Vrijheidsfonds VZW, σωματείου μη κερδοσκοπικού σκοπού, και αφετέρου κληρονόμων του W.Vandersteen, δημιουργού των κόμικ Suske en Wiske, καθώς και των κατόχων των δικαιωμάτων επί των εν λόγω έργων, με αντικείμενο την διανομή από τον J. Deckmyn ενός ημερολογίου το οποίο αναπαριστά σχέδιο παρόμοιο με σχέδιο απεικονιζόμενο στο εξώφυλλο ενός εκ των επεισοδίων της σειράς Suske en Wiske, με τη διαφορά ότι στο επίμαχο σχέδιο ο χαρακτήρας του επεισοδίου του κόμικ που απεικονιζόταν στο αρχικό σχέδιο είχε αντικατασταθεί από τον δήμαρχο της πόλης της Γάνδης και τα πρόσωπα που στο αρχικό σχέδιο μαζεύουν τα κέρματα είχαν αντικατασταθεί από έγχρωμα άτομα με καλυμμένο το πρόσωπο.

Το Δικαστήριο, αφού επεσήμανε ότι ελλείψει ορισμού της παρωδίας στην Οδηγία 2001/29/ΕΚ, ο καθορισμός της σημασίας και του περιεχομένου της επαφίεται στο σύνηθες νόημά της στην καθημερινή γλώσσα, υπογράμμισε ότι πρέπει να έχει τον δικό της χαρακτήρα, να παρουσιάζει αντιληπτές διαφορές από το παρωδούμενο πρωτότυπο έργο, να μπορεί να αποδοθεί σε πρόσωπο διαφορετικό από τον δημιουργό του πρωτότυπου έργου, ωστόσο η ερμηνεία της έννοιάς της και των κριτηρίων χαρακτηρισμού της δεν επιτρέπεται να αντιβαίνει στην πρακτική αποτελεσματικότητα αλλά και στον σκοπό της Οδηγίας. Ειδικότερα, ο σκοπός των προβλεπόμενων στο άρθρο 5 παράγραφος 3 στοιχείο ια' της Οδηγίας συνίσταται στην υλοποίηση της εναρμόνισης και των τεσσάρων θεμελιωδών ελευθεριών της εσωτερικής αγοράς, και στον σεβασμό των θεμελιωδών αρχών του δικαίου της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης της διανοητικής ιδιοκτησίας και της ελευθερίας της έκφρασης[218]. Εκ των ανωτέρω συνάγεται η υποχρέωση ερμηνείας της παρωδίας ως λόγου εξαίρεσης από την απόλυτη προστασία των αποκλειστικών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων σύμφωνα τόσο με τους σκοπούς και την πρακτική αποτελεσματικότητα της Οδηγίας, όσο και με το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και δη με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο του σεβασμού της ιεραρχικής δομής της ενωσιακής έννομης τάξης και της υπέρτερης τυπικής ισχύος του Χάρτη. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η εφαρμογή της εξαίρεσης λόγω της παρωδίας στην υπό κρίση υπόθεση υπό την έννοια του άρθρου 5 της Οδηγίας, πρέπει να συντείνει στην επίτευξη δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων, αφενός, και της

[216] Τάκης Σ., «Ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης», εις «Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», επιμ. Σαχπεκίδου Ε.Ρ., Ταγαράς Χ.Ν, σελ.159, 2020, Νομική Βιβλιοθήκη.
[217] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2014, επί της υπόθεσης Johan Deckmyn και Vrijheidsfonds VZW κατά Helena Vandersteen, Christiane Vandersteen, Liliana Vandersteen, Isabelle Vandersteen, Rita Dupont, Amoras II CVOH, WPG Uitgevers België, C-201/13, ECLI:EU:C:2014:2132.
[218] Ibid, σκ.25.

ελευθερίας της έκφρασης ενός χρήστη, αφετέρου[219], ο οποίος επικαλείται την εξαίρεση της παρωδίας ως πρόσφορο μέσο έκφρασης απόψεων στο πλαίσιο του άρθρου 5 της Οδηγίας.

Όπως προκύπτει από την απόφαση, το Δικαστήριο δεν αναφέρεται αυτοτελώς στην ελευθερία της τέχνης αλλά ανάγει την καλλιτεχνική έκφραση σε έκφανση της ελευθερίας της έκφρασης. Κατ' εξαίρεση ρητή αναφορά στην καλλιτεχνική ελευθερία και δημιουργία έκανε ο Γενικός Εισαγγελέας M. Szpunar[220] στις Προτάσεις του επί της υπόθεσης Pelham[221], στην οποία ετέθη ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης το ζήτημα της απόσπασης ρυθμικής ακολουθίας σύντομης διάρκειας και της ενσωμάτωσής της σε άλλο φωνογράφημα (sampling), καθώς και της δυνατότητας της καλλιτεχνικής ελευθερίας να αποτελέσει περιορισμό ή να δικαιολογήσει την προσβολή του αποκλειστικού δικαιώματος του παραγωγού φωνογραφήματος να επιτρέπει ή να απαγορεύει την μερική αναπαραγωγή του φωνογραφήματος σε περίπτωση ενσωμάτωσης αποσπάσματός του σε άλλο φωνογράφημα. Προς απάντηση του εν λόγω ερωτήματος, ο Γενικός Εισαγγελέας, αφού εντόπισε τη λογοκρισία ως μέσο προσβολής της καλλιτεχνικής ελευθερίας, συνήγαγε ότι το άρθρο 13 του Χάρτη δεν εξικνείται μέχρι του σημείου να επιτρέπει στον καλλιτέχνη να παρακάμψει τους περιορισμούς που επιβάλλονται στη δημιουργική ελευθερία για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων τρίτων, όπως είναι το δικαίωμα διανοητικής ιδιοκτησίας του δημιουργού, αλλά επιβάλλει την επίτευξη μιας δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των διακυβευόμενων συμφερόντων[222].

ΙΙ.2.Γ.ii) Η νομολογιακή προσέγγιση της σάτιρας από το ΕΔΔΑ στο πλαίσιο της απόφασης Vereinigung Bildender Kunstler κατά Αυστρίας.

Καθώς η εμβέλεια της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη συναρτάται με την προστασία τους στο πλαίσιο της εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, που αποτελούν πηγές ερμηνείας και διαμόρφωσης της παρεχόμενης από τον Χάρτη προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, αξίζει να επισημανθεί η απόφαση Vereinigung Bildender Kunst[223] κατά Αυστρίας, με αντικείμενο την αναγνώριση της παραβίασης της ελευθερίας της έκφρασης καλλιτεχνικής ένωσης η οποία στο πλαίσιο της ένδικης διαφοράς της με γνωστό πολιτικό, μετερχόμενη πρωτότυπο πίνακα του Otto Mühl που απεικόνιζε πρόσωπα των οποίων τα κεφάλια αντικατέστησε με τα πρόσωπα πολιτικών κρύβοντας τα μάτια τους, το ΕΔΔΑ εξέτασε τα επιτρεπόμενα όρια της ελευθερίας της

[219] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2014, επί της υπόθεσης Johan Deckmyn και Vrijheidsfonds VZW κατά Helena Vandersteen, Christiane Vandersteen, Liliana Vandersteen, Isabelle Vandersteen, Rita Dupont, Amoras II CVOH, WPG Uitgevers België, σκ.27, C-201/13, ECLI:EU:C:2014:2132.
[220] Γενικός Εισαγγελέας M. Szpunar, Προτάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 2018, επί της υπόθεσης Pelham GmbH, Moses Pelham και Martin Haas κατά Ralf Hütter και Florian Schneider-Esleben, C-476/17, ECLI:EU:C:2018:1002.
[221] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Pelham GmbH, Moses Pelham και Martin Haas κατά Ralf Hütter και Florian Schneider-Esleben, C-476/17, ECLI:EU:C:2019:624
[222] Γενικός Εισαγγελέας M. Szpunar, Προτάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 2018, επί της υπόθεσης Pelham GmbH, Moses Pelham και Martin Haas κατά Ralf Hütter και Florian Schneider-Esleben, C-476/17, σκ.34-37, ECLI:EU:C:2018:1002.
[223]Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2007, επί της προσφυγής υπ΄αριθμόν 68354/01, Vereinigung Bildender Künstler κατά Αυστρίας.

καλλιτεχνικής και δη της σατιρικής έκφρασης στο πλαίσιο του ελέγχου των θεμιτών περιορισμών της ελευθερίας της έκφρασης. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ, υπογραμμίζοντας ότι η ελευθερία της έκφρασης, όπως κατοχυρώνεται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, αποτελεί λυδία λίθο της δημοκρατικής κοινωνίας[224], και περιλαμβάνει στο προστατευτικό της πεδίο ακόμη και την εξωτερίκευση ιδεών που μπορεί να φέρονται ως προσβλητικές, αποφαίνεται πως υπόκειται σε περιορισμούς, κατά την δεύτερη παράγραφο του άρθρου 10, σύμφωνα με το οποίο οι επιβαλλόμενοι περιορισμοί πρέπει να προβλέπονται από τον νόμο, να αποσκοπούν στην εξυπηρέτηση υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος όπως είναι η διαφύλαξη της δημόσιας τάξης και ασφάλειας καθώς και ο σεβασμός θεμελιωδών δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων, και να συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας. Το ΕΔΔΑ, συνεκτιμώντας ότι ο φερόμενος περιορισμός της ελευθερίας καλλιτεχνικής έκφρασης της αιτούσης ένωσης που συνίστατο στην απαγόρευση της έκθεσης του επίμαχου σατιρικού πίνακα, από τα αυστριακά δικαστήρια για τον προβαλλόμενο λόγο της διαφύλαξης των δημοσίων ηθών ήταν ανεδαφικός καθώς η απαγόρευση συνδεόταν με τη διαφύλαξη των συμφερόντων ενός εκ των θιγομένων πολιτικών. Περαιτέρω, κατά την εξέταση της αναγκαιότητας και της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι ο σατιρικός πίνακας απεικόνιζε μόνον τα κεφάλια των θιγομένων πολιτικών με συγκαλυμμένα τα μάτια τους και με τρόπο καταδήλως αναληθή, και ο σκοπός του δεν συνίστατο στην απόδοση αναληθών χαρακτηριστικών στους απεικονιζόμενους πολιτικούς αναφορικά με τον ιδιωτικό τους βίο. Αντίθετα, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, ο πίνακας συνίστατο σε γελοιογραφία με σατιρικά στοιχεία, η οποία αποτελεί έκφανση καλλιτεχνικής έκφρασης και κοινωνικού σχολιασμού με εγγενή χαρακτηριστικά της την υπερβολή και τη διαστρέβλωση της πραγματικότητας με σκοπό την ευαισθητοποίηση και την αφύπνιση του κοινωνικού συνόλου και συνεπώς η ανοχή σε αυτή τη μορφή άσκησης κριτικής υπαγορεύεται από τις αρχές του πλουραλισμού, της ανοχής, της ανεκτικότητας και του σεβασμού στη διαφορετικότητα στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες[225].

Συμπερασματικά, από όλες τις μορφές της ελευθερίας της έκφρασης, η καλλιτεχνική έκφραση από κοινού με την επιστημονική και την ακαδημαϊκή ελευθερία εμπίπτουν ως lex specialis στο πεδίο εφαρμογής της ειδικότερης διάταξης του άρθρου 13 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην πλειάδα των αποφάσεών του αναγνωρίζει την καλλιτεχνική ελευθερία ως έκφανση της ελευθερίας της έκφρασης. Η αυτοτελής αυτή υπαγωγή αναντίρρητα ενδεικνύει την νευραλγική τους σημασία. Η εξέλιξη της νομολογίας του Δικαστηρίου αναφορικά με την μεμονωμένη επίκληση του άρθρου 13 του Χάρτη σε μελλοντικές υποθέσεις ή ενός συγκερασμού των άρθρων 13 και 11 θα διαμορφώσει το προστατευτικό πλαίσιο των σχετικών ελευθεριών και θα αποσαφηνίσει τις θετικές και αρνητικές υποχρεώσεις των κρατών μελών που απορρέουν αυτόθροα από την εφαρμογή έκαστης των ανωτέρων διατάξεων για τη διασφάλιση της προστασίας της καλλιτεχνικής έκφρασης και δημιουργίας.

[224] Ibid, σκ.26.
[225] Ibid, σκ.32-39.

ΙΙ.2.Δ. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ.

ΙΙ.2.Δ.i) Η ελευθερία του πολιτικού λόγου στο πλαίσιο των διεργασιών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Η υπόθεση Τ-352/17.

Ο πλουραλισμός των πολιτικών ιδεών που μεταλαμπαδεύονται στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αμβλύνει το δημοκρατικό έλλειμμα καθώς η εκπροσώπηση του ευρωπαϊκού λαού από αναδεδειγμένους από αυτόν βουλευτές μέσω της απρόσκοπτης έκφρασης ιδεολογικών και πολιτικών απόψεων και στρατηγικών πολιτικών επίτευξης κοινωνικών και πολιτικών στόχων στην Ευρώπη που απηχούν τις ανάγκες και τη βούλησή του, συμβάλλει στη γόνιμη ανταλλαγή απόψεων για την πρόκριση των βέλτιστων και λυσιτελέστερων επιλογών για την προάσπιση των συμφερόντων των εκπροσωπούμενων εκλογέων και της Ένωσης στο σύνολό της. Η ενίσχυση της δημοκρατικής νομιμοποίησης του Κοινοβουλίου συναρτάται με την πραγμάτωση της ελευθερίας της έκφρασης πολιτικής γνώμης, που είναι απαραίτητη για τον πολιτικό διάλογο.

Στην υπόθεση Janusz Korwin Mikke[226] κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, με αντικείμενο το αίτημα του πρώτου για την ακύρωση της απόφασης της 5ης Ιουλίου 2016 του Προέδρου του Κοινοβουλίου και της απόφασης της 1ης Αυγούστου 2016 με τις οποίες επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα-ενάγοντα η κύρωση της απώλειας του δικαιώματος αποζημίωσης διαμονής για χρονικό διάστημα δέκα ημερών και της προσωρινής αναστολής της συμμετοχής του στο σύνολο των δραστηριοτήτων του Κοινοβουλίου για πέντε συνεχείς ημέρες, λόγω της εξωτερίκευσης σχολίων στα οποία υφείρπε κατά τις εκτιμήσεις των ανωτέρω θεσμικών οργάνων ρατσιστικός και μισαλλόδοξος λόγος που διασάλευσε την εύρυθμη λειτουργία του Κοινοβουλίου, και αίτημα για την αποκατάσταση της φερόμενης ζημίας που υπέστη ως συνέπεια των ανωτέρω αποφάσεων, το Γενικό Δικαστήριο εξέτασε μεταξύ των λοιπών προβαλλόμενων λόγων ακυρότητας την ορθότητα του επιχειρήματος περί προσβολής της ελευθερίας της έκφρασης σε συνάρτηση με την φερόμενη παραβίαση του άρθρου 166 του εσωτερικού κανονισμού του Κοινοβουλίου που επιβάλλει την επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων για σοβαρή διατάραξη των κοινοβουλευτικών διεργασιών. Σε αυτό το πλαίσιο, κατά τον έλεγχο της προσβαλλόμενης απόφασης, το Δικαστήριο προέβη σε έλεγχο και ερμηνεία του εσωτερικού κανονισμού του Κοινοβουλίου με έρεισμα τον οποίο επιβλήθηκαν διά της επίμαχης απόφασης πειθαρχικές κυρώσεις, με γνώμονα το υπέρτερης ισχύος πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο, και δη την ελευθερία της έκφρασης. Ειδικότερα, δυνάμει του άρθρου 52 παράγραφος 3 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Επεξηγήσεων του Χάρτη[227] επί του συγκεκριμένου άρθρου, προβαίνει σε ερμηνεία λαμβάνοντας υπόψη τις διατάξεις της ΕΣΔΑ και της νομολογίας του ΕΔΔΑ ως πηγές για τη διαμόρφωση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, και υπογραμμίζει ότι η ελευθερία της έκφρασης ως εκ της θεμελιώδους σημασίας της για την εμπέδωση της δημοκρατίας, μπορεί να περιοριστεί από την κρατική ρυθμιστική παρέμβαση σύμφωνα προς τα άρθρα 10 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ και 52 παράγραφος 1 του

[226] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, επί της υπόθεσης Janusz Korwin Mikke κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, T-770/16, ECLI:EU:T:2018:320.

[227] Επεξηγήσεις επί του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2007/C 303/02), C 303/17.

Χάρτη υπό τις αυστηρές προϋποθέσεις της πρόβλεψης του περιορισμού στον νόμο, της εξυπηρέτησης μέσω του περιορισμού θεμελιώδους ενωσιακού συμφέροντος, της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας και της προστασίας του πυρήνα του περιοριζόμενου δικαιώματος[228]. Στην υπό εξέταση υπόθεση, η επιβολή των κυρώσεων εις βάρος του βουλευτή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εδράστηκε στην αξιολόγηση του περιεχομένου των εκφερόμενων από αυτόν απόψεων ως παραγόντων υπονόμευσης των εργασιών του Κοινοβουλίου. Το Γενικό Δικαστήριο επεσήμανε ότι η εξαιρετική σημασία της ελευθερίας της έκφρασης για τον πολιτικό διάλογο και την περιφρούρηση της δημοκρατίας υπαγορεύει την επιβολή περιορισμών μόνον εφόσον διακυβεύεται εξαιτίας της άσκησής της υπέρτερο θεμελιώδες συμφέρον της Ένωσης[229], ενώ παράλληλα η ελευθερία της έκφρασης των βουλευτών αποτελεί το μέσο προώθησης των απόψεων και περιφρούρησης των συμφερόντων των εκπροσωπούμενων εκλογέων, γεγονός που επιτάσσει την αναγνώριση ενισχυμένης προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης των βουλευτών κατά την άσκηση των βουλευτικών τους καθηκόντων[230]. Ωστόσο, αναγνωρίζοντας το ενδεχόμενο υπεροχής του έννομου συμφέροντος της προστασίας της απρόσκοπτης λειτουργίας των κοινοβουλευτικών διεργασιών[231], προβαίνει σε στάθμιση μεταξύ της τελευταίας και της διασφάλισης του θεμελιώδους δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης των βουλευτών, συνάγοντας ότι στην υπό κρίση υπόθεση δεν είναι δυνατή η επιβολή κυρώσεων σε βουλευτή εξαιτίας των σχολίων που διατύπωσε στο πλαίσιο των κοινοβουλευτικών καθηκόντων του, ακόμα και αν τα σχόλια του μπορούν να εξομοιωθούν με συμπεριφορά, λαμβανομένης υπόψη της έλλειψης εξαιρετικά σοβαρής διατάραξης που να αποτελεί τροχοπέδη για την επιτέλεση των κοινοβουλευτικών εργασιών[232].

Προς επίρρωση των προαναφερθέντων, στο πλαίσιο του ρόλου της νομολογίας του ΕΔΔΑ ως πηγής έμπνευσης για την ερμηνεία και την εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, στην υπόθεση Karascony κατά Ουγγαρίας[233], το ΕΔΔΑ αναγνώρισε λίαν περιορισμένη ευχέρεια ως προς τον έλεγχο του περιεχομένου των λόγων των βουλευτών, κάνοντας λόγο για «ορισμένη δόση ρύθμισης {…}αναγκαία για την παρεμπόδιση μέσων έκφρασης όπως άμεση ή έμμεση προτροπή σε βία»[234].

Η εμβέλεια του προστατευτικού πεδίου της ελευθερίας της έκφρασης σε συνάρτηση με την άσκηση των κοινοβουλευτικών καθηκόντων των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αναδείχθηκε επιπροσθέτως στην υπόθεση Aldo Patriciello[235], που αφορά σε αίτηση προδικαστικού ερωτήματος αναφορικά με την δυνατότητα υπαγωγής στην ελευθερία της έκφρασης γνώμης εκφρασθείσας στο πλαίσιο της άσκησης των βουλευτικών καθηκόντων, υπό την έννοια του άρθρου 8 του Πρωτοκόλλου περί των Προνομίων και των Ασυλιών των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η υπό κρίση υπόθεση ανέκυψε στο πλαίσιο της άσκησης ποινικής δίωξης εναντίον του Ευρωβουλευτή A.Patriciello για την τέλεση του εγκλήματος της

[228]Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 31ης Μαϊου 2018, επί της υπόθεσης Janusz Korwin Mikke κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, T-770/16,σκ. 42, ECLI:EU:T:2018:320.
[229] Ibid, σκ.44
[230] Ibid, σκ.46.
[231] Ibid, σκ.47.
[232] Ibid, σκ.68.
[233] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 17ης Μαϊου 2016, επί της υπόθεσης Karascony κατά Ουγγαρίας, CE:ECHR:2016:0517JUD004246113.
[234] Ibid, σκ.140.
[235] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2011, επί της υπόθεσης Aldo Patriciello, C-163/10, ECLI:EU:C:2011:543.

ψευδούς καταμήνυσης εναντίον υπαλλήλου της Δημοτικής Αστυνομίας που συνίστατο στην δημόσια καταγγελία εις βάρος της ότι παραποίησε τα σχετικά με τον χρόνο στάθμευσης στοιχεία των σταθμευμένων οχημάτων προκειμένου να επιβάλει πρόστιμα σε πολλούς οδηγούς σταθμευμένων οχημάτων κατά παράβαση του κώδικα οδικής κυκλοφορίας τελώντας, πράξη που στοιχειοθετεί το έγκλημα της νόθευσης εγγράφου κατά τον ιταλικό ποινικό κώδικα. Κατόπιν της άρνησης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου να άρει την ασυλία του εν λόγω βουλευτή, που συνίσταται στην ελευθερία έκφρασης γνώμης κατά την άσκηση των καθηκόντων του ως ευρωβουλευτή, ανέκυψε η ανάγκη ερμηνείας του εύρους της έννοιας της άσκησης των βουλευτικών καθηκόντων ώστε να διαπιστωθεί αν σε αυτή εμπίπτει μόνον η ελεύθερη έκφραση γνώμης των βουλευτών στο χωροχρονικό πλαίσιο των συλλογικών διεργασιών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ή και η δημόσια έκφραση γνώμης που συναρτάται με την προάσπιση του γενικού συμφέροντος των εκπροσωπούμενων εκλογέων στο πλαίσιο της πολιτικής δραστηριότητας των βουλευτών. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, ανεξαρτήτως του καθεστώτος ασυλίας των εθνικών δικαίων, εφόσον πληρούνται οι ουσιαστικές προϋποθέσεις για την επίκληση της κατοχυρούμενης ασυλίας στο άρθρο 8 του Πρωτοκόλλου περί των προνομίων και ασυλιών, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν μπορεί να άρει αυτή την ασυλία, και το αρμόδιο εθνικό δικαιοδοτικό όργανο υποχρεούται να απορρίψει το ένδικο βοήθημα που έχει ασκηθεί κατά του εμπλεκομένου ευρωβουλευτή[236]. Επιπρόσθετα, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι ο σκοπός του άρθρου 8 του Πρωτοκόλλου συνίσταται στην προστασία της ελευθερίας της έκφρασης και της ανεξαρτησίας των ευρωβουλευτών, και εμπερικλείει τις περιπτώσεις δηλώσεων που έχουν εκφραστεί εντός των χώρων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου[237], χωρίς να αποκλείεται η δυνατότητα έκφρασης απόψεων σχετικών με την άσκηση των βουλευτικών καθηκόντων εκτός των χώρων του Κοινοβουλίου, ενώ παράλληλα η έννοια της «γνώμης» πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικά[238]. Στη συνέχεια, καθώς εξαρτά την ασυλία της γνώμης από την ύπαρξη επαρκούς, άμεσου και πρόδηλου συνδέσμου με την άσκηση των βουλευτικών καθηκόντων[239], διαπιστώνει ότι στην υπό κρίση υπόθεση ελλείπει ο απαιτούμενος βαθμός εγγύτητας μεταξύ των δηλώσεων στις οποίες προέβη ο ευρωβουλευτής και των βουλευτικών του καθηκόντων ως μέλους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, καθώς και η άμεση σύνδεση με ζήτημα γενικού συμφέροντος που να αφορά στους πολίτες[240]. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι οι δηλώσεις στις οποίες προέβη ο Ευρωβουλευτής εκτός των χώρων του Κοινοβουλίου και εξαιτίας των οποίων ασκήθηκε εις βάρος του ποινική δίωξη στο κράτος μέλος καταγωγής του για τη διάπραξη του εγκλήματος της ψευδούς καταμήνυσης δεν εμπίπτουν στο πεδίο προστασίας του άρθρου 8 του προσαρτηθέντος στις Συνθήκες Πρωτοκόλλου περί προνομίων και ασυλιών, διότι δεν συγκροτούν γνώμη εκφρασθείσα στο πλαίσιο της άσκησης των βουλευτικών καθηκόντων του ελλείψει άμεσου και πρόδηλου συνδέσμου με την άσκηση των εν λόγω καθηκόντων ως αντιστάθμισμα της ταυτόχρονης έλλειψης χωροχρονικής σύνδεσης[241].

Εν κατακλείδι, αξίζει να σημειωθεί ότι το Δικαστήριο, στην υπόθεση Korwin-Mikke προβαίνοντας σε σύμφωνη με το ιεραρχικά υπέρτερο πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο ερμηνεία του εσωτερικού κανονισμού του Κοινοβουλίου και στη δίκαιη εξισορρόπηση μεταξύ της ελευθερίας

[236] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2011, επί της υπόθεσης Aldo Patriciello, C-163/10, σκ.27, ECLI:EU:C:2011:543.
[237] Ibid, σκ.29.
[238] Ibid, σκ.32.
[239] Ibid, σκ.33-35.
[240] Ibid, σκ.36.
[241] Ibid, σκ.42.

της έκφρασης των βουλευτών και του ενωσιακού συμφέροντος της αγαστής επιτέλεσης των κοινοβουλευτικών διεργασιών, απεφάνθη ότι στο πλαίσιο των υπό κρίση πραγματικών περιστατικών και λόγω της έλλειψης σοβαρής διατάραξης των εργασιών του Κοινοβουλίου, η ελευθερία της έκφρασης του ενάγοντος τυγχάνει ενισχυμένης προστασίας με γνώμονα τη σημασία της για την εμπέδωση της δημοκρατίας και την προάσπιση των συμφερόντων των εκπροσωπούμενων εκλογέων. Από την άλλη πλευρά, στην υπόθεση A. Patriciello το κριτήριο της προαγωγής των συμφερόντων των εκλογέων συναρτάται με τη διερεύνηση της δυνατότητας επέκτασης της ασυλίας της γνώμης των βουλευτών ώστε να περιλαμβάνει στο προστατευτικό της πεδίο και απόψεις εκφερόμενες εκτός των χώρων του Κοινοβουλίου. Σε αμφότερες τις υποθέσεις στην κρίση του Δικαστηρίου εμφιλοχωρούν αόριστες αξιολογικές έννοιες ως θεσμικά αντίβαρα κατά τη στάθμιση των διακυβευόμενων δικαιωμάτων, στην πρώτη υπόθεση το θεμελιώδες συμφέρον της Ένωσης για την απρόσκοπτη πρόοδο των κοινοβουλευτικών εργασιών ως επιτακτικός λόγος υπέρτερου συμφέροντος που θα μπορούσε να δικαιολογήσει τον περιορισμό της ελευθερίας της έκφρασης όταν η τελευταία εξικνείται μέχρι την σοβαρή διατάραξή τους, στην δεύτερη το γενικό συμφέρον των πολιτών για τη γνωστοποίηση από ευρωβουλευτή γεγονότων του δημόσιου βίου που θα μπορούσαν να υπονομεύσουν τα δικαιώματά τους. Ενώ όμως στην πρώτη περίπτωση το θεμελιώδες συμφέρον της Ένωσης αναγορεύεται σε αξιολογικό κριτήριο του θεμιτού χαρακτήρα των εκφερόμενων απόψεων και αποτελεί συνάμα αντιστάθμισμα της ακώλυτης εξωτερίκευσης των απόψεων των Ευρωβουλευτών, στη δεύτερη το συλλογικό συμφέρον των πολιτών δεν αποτελεί αντίβαρο στην ελευθερία της έκφρασης αλλά παράγοντα δικαιολόγησης της κοινοποίησης απόψεων δυνητικά ενοχλητικών πλην όμως σημαντικών για τη διαφώτιση της κοινής γνώμης και την καταγγελία περιπτώσεων πλημμελούς εκπλήρωσης των καθηκόντων ή έκνομης δράσης των διοικητικών οργάνων. Έτσι, στην υπόθεση Korwin-Mikke η πλάστιγγα βαραίνει αξιολογικά υπέρ της ελευθερίας της έκφρασης, γεγονός που μπορεί να αποδοθεί σε μια υφέρπουσα τάση ενίσχυσης της δημοκρατικής νομιμοποίησης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εν όψει των διευρυνόμενων εξουσιών και αρμοδιοτήτων του, μέσω της κατοχύρωσης της ελευθερίας της γνώμης και της έκφρασης των ευρωβουλευτών για την διασφάλιση ενός βήματος για την έκφραση και την προάσπιση των συμφερόντων όλων των εκπροσωπούμενων πολιτών της Ένωσης συμβάλλοντας στην προοδευτική πολιτική ενοποίηση. Από την άλλη πλευρά, στην υπόθεση A.Patriciello, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι οι δημόσιες δηλώσεις στις οποίες προέβη ο ευρωβουλευτής και εξαιτίας των οποίων ασκήθηκε εις βάρος του ποινική δίωξη δεν εμπίπτουν στην έννοια της έκφρασης γνώμης κατά την άσκηση των βουλευτικών του καθηκόντων, και ότι επαφίεται στο αιτούν το προδικαστικό ερώτημα δικαστήριο να διαπιστώσει την συνδρομή των προϋποθέσεων εξωτερίκευσης υποκειμενικής εκτίμησης η οποία έχει άμεσο και πρόδηλο σύνδεσμο με την άσκηση των εν λόγω καθηκόντων. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η οργάνωση της ποινικής πρόληψης και καταστολής εμπίπτει στον σκληρό πυρήνα της κρατικής κυριαρχίας των κρατών μελών και αποτελεί πεδίο μερικής και όχι πλήρους εναρμόνισης λόγω της παρακράτησης της σχετικής αρμοδιότητας των κρατών μελών, και ότι, όπως επεσήμανε το Δικαστήριο[242] ανεξαρτήτως του καθεστώτος της ασυλίας κατά το εθνικό δίκαιο ή των επιβαλλόμενων από αυτό ορίων της ασυλίας, εφόσον πληρούνται οι ουσιαστικές προϋποθέσεις για την επίκληση της κατοχυρούμενης στο άρθρο 8 του πρωτοκόλλου ασυλίας, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν μπορεί να άρει την ασυλία αυτή και το αρμόδιο εθνικό δικαιοδοτικό όργανο είναι υποχρεωμένο

[242] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2011, επί της υπόθεσης Aldo Patriciello, C-163/10, σκ. 27, ECLI:EU:C:2011:543.

να απορρίψει το ένδικο βοήθημα που έχει ασκηθεί κατά του εμπλεκόμενου ευρωβουλευτή, το Δικαστήριο δεν αποφαίνεται ευθέως επί του ζητήματος της άρσης της ασυλίας από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, επιδεικνύοντας σεβασμό στην κυριαρχία του κράτους μέλους.

Η σημασία της ελευθερίας της κοινοβουλευτικής έκφρασης δεν περιορίζεται στην εύρυθμη επιτέλεση των κοινοβουλευτικών εργασιών στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αλλά αναδεικνύεται και στο επίπεδο των διεργασιών των εθνικών κοινοβουλίων των κρατών μελών. Αρχικά, σύμφωνα με τα άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου υπ' αριθμόν 1 σχετικά με τον ρόλο των εθνικών κοινοβουλίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τα εθνικά κοινοβούλια δύνανται να απευθύνουν στους προέδρους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής αιτιολογημένη γνώμη όσον αφορά στη συμβατότητα ενός σχεδίου νομοθετικής πράξης με την αρχή της επικουρικότητας και την αρχή της αναλογικότητας. Παράλληλα, σύμφωνα με το άρθρο 10 του Πρωτοκόλλου, διάσκεψη κοινοβουλευτικών οργάνων ειδικευμένων στις υποθέσεις της Ένωσης διαθέτει την ελευθερία υποβολής οποιασδήποτε σκόπιμης εισήγησης ενώπιον του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής και προώθησης της ανταλλαγής πληροφοριών και βέλτιστων πρακτικών μεταξύ των εθνικών κοινοβουλίων και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Δύναται επίσης να οργανώνει διακοινοβουλευτικές διασκέψεις αναφορικά με συγκεκριμένα θέματα και ιδίως για τη συζήτηση θεμάτων εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, και της κοινής πολιτικής ασφάλειας και άμυνας. Κατά συνέπεια, η ενίσχυση του κάθετου διαλόγου μεταξύ των εθνικών κοινοβουλίων αφενός και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αφετέρου, καθώς και η προώθηση του οριζοντίου διαλόγου των εθνικών κοινοβουλίων μεταξύ τους ευνοούν την ελευθερία της έκφρασης των κοινοβουλευτικών οργάνων για την πρόκριση των βέλτιστων νομοθετικών ρυθμίσεων για την πραγμάτωση των σκοπών της Ένωσης. Η ευόδωση της τακτικής διακοινοβουλευτικής συνεργασίας για την εναρμονισμένη και ομοιόμορφη πρακτική και για την ενιαία νομοθετική ρύθμιση ζητημάτων που άπτονται των συμφερόντων της Ένωσης τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας και της αναλογικότητας, ενισχύεται και από την ελευθερία της έκφρασης στο πλαίσιο της ενσωμάτωσης των Οδηγιών στις εθνικές έννομες τάξεις των κρατών μελών. Σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο του άρθρου 288 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οδηγίες δεσμεύουν τα κράτη μέλη στα οποία απευθύνονται, αναφορικά με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά η επιλογή του τύπου και των μέσων μεταφοράς των Οδηγιών στην εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών εμπίπτει στην ευχέρεια και στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Στο πλαίσιο των νομοθετικών διαδικασιών ενσωμάτωσης των οδηγιών στις εσωτερικές έννομες τάξεις, η ελευθερία της έκφρασης των αρμόδιων κοινοβουλευτικών οργάνων τυγχάνει ενισχυμένης προστασίας λόγω της σημασίας της για τους δημοκρατικούς θεσμούς, πλην όμως οριοθετείται από την υποχρέωση η χρησιμοποιούμενη νομοθετική έκφραση κατά την μεταφορά των Οδηγιών να μην αντιβαίνει στην πραγμάτωση του σκοπού, της πρακτικής αποτελεσματικότητας και του επιδιωκόμενου βαθμού εναρμόνισης διά της Οδηγίας, και ειδικότερα η λεκτική νομοθετική διατύπωση να μην αποτελεί τροχοπέδη για την πλήρη εναρμόνιση όταν η τελευταία επιτάσσεται από την Οδηγία, ούτε να οδηγεί σε ελάσσονα προστασία σε σχέση με το ελάχιστο επίπεδο εναρμόνισης που επιδιώκεται με την Οδηγία στην περίπτωση της μερικής εναρμόνισης, στο πλαίσιο της διασφάλισης της αρχής της υπεροχής και της σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο εφαρμογής και ερμηνείας των εθνικών δικαίων των κρατών μελών διά της νομοθετικής εναρμόνισης που αποσκοπεί στην διά του δικαίου ενοποίηση.

ΙΙ.2.Δ.ii) Οι θεσμοί της συμμετοχικής διακυβέρνησης ως παράγοντες ενίσχυσης της ελευθερίας της έκφρασης: το Ευρωβαρόμετρο και η Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών ως μέσα συλλογικής έκφρασης των Ευρωπαίων πολιτών.

Η δημοκρατική νομιμοποίηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαλκιδεύεται από την απουσία άμεσης ανάδειξης των μελών των θεσμικών οργάνων λήψης των αποφάσεων η οποία δύναται να αποτελέσει τροχοπέδη για την υλοποίηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η επέκταση των ρυθμιστικών εξουσιών των εκτελεστικών οργάνων και ο διακυβερνητικός χαρακτήρας της Ένωσης συνεπάγεται τον κίνδυνο παράκαμψης των εθνικών νομοθετικών διαδικασιών και την αποστασιοποίηση των θεσμικών οργάνων από τους πολίτες της Ένωσης[243]. Η αδυναμία εφαρμογής των κλασικών αρχών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στο ενωσιακό μόρφωμα οδήγησε στην υιοθέτηση εναλλακτικών και ρηξικέλευθων στρατηγικών ενίσχυσης της δημοκρατικής νομιμοποίησης της Ένωσης που εδράζονται στην ιδέα της «διακυβέρνησης» και της συμμετοχικής δημοκρατίας, η οποία έχει χαρακτηρισθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως συμπλήρωμα και αντιστάθμισμα στην έλλειψη αντιπροσωπευτικότητας[244]. Με τη σύναψη και τη θέση σε ισχύ των Συνθηκών του Μάαστριχτ, του Άμστερνταμ και της Λισαβόνας ενισχύθηκαν οι εξουσίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και διευρύνθηκαν οι τομείς που διέπονται από την αρμοδιότητα του να συναποφασίζει με το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με αποτέλεσμα την εξελικτική μετατροπή του σε νομοθετικό όργανο που συννομοθετεί με το Συμβούλιο. Ειδικότερα, η Συνθήκη της Λισαβόνας ενδυνάμωσε τις δημοσιονομικές, νομοθετικές και εποπτικές εξουσίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το οποίο ασκεί αποφασιστική επιρροή στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η ενίσχυση του κάθετου διαλόγου μεταξύ των πολιτών και των θεσμικών οργάνων της Ένωσης αλλά και του οριζόντιου διαλόγου μέσω των ευρωπαϊκών δημοσκοπήσεων που αποβλέπουν στη σφυγμομέτρηση και την έκφραση της κοινής γνώμης συμβάλλουν στην πραγμάτωση της ελευθερίας της έκφρασης των πολιτών στο πλαίσιο συμμετοχικών διαδικασιών συνδιαμόρφωσης των πολιτικών της Ένωσης και προώθησης των προβληματισμών και των αιτημάτων τους. Η σημασία της συμμετοχικής διακυβέρνησης ως θεμελιώδους αρχής στην οποία εδράζεται η Ένωση αποδεικνύεται από την κωδικοποίηση της στο πρωτογενές δίκαιο και δη στο άρθρο 11 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με το οποίο τα θεσμικά όργανα δίδουν με τα κατάλληλα μέσα στους πολίτες, και στις αντιπροσωπευτικές ενώσεις τη δυνατότητα να γνωστοποιούν και να ανταλλάσσουν δημόσια τις γνώμες τους σε όλους τους τομείς της δράσης της Ένωσης, διατηρούν ανοιχτό, διαφανή και τακτικό διάλογο με τις αντιπροσωπευτικές ενώσεις και την κοινωνία των πολιτών, ενώ παράλληλα διεξάγονται από την Επιτροπή ευρείες διαβουλεύσεις με τα ενδιαφερόμενα μέρη για τη διασφάλιση της συνοχής και της διαφάνειας των δράσεων της Ένωσης. Ένας από τους μηχανισμούς επίτευξης της συμμετοχικής διακυβέρνησης και των σκοπών του άρθρου 11 της ΣΕΕ που συνεπάγεται την ευθεία δραστηριοποίηση των πολιτών είναι η Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών που προβλέπεται από την τέταρτη παράγραφο του άρθρου 11 της ΣΕΕ καθώς και από το άρθρο 24 της ΣΛΕΕ. Μια ομάδα τουλάχιστον 1 εκατομμυρίου πολιτών της ΕΕ μπορούν να υποβάλουν αίτημα στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να υποβάλει στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της προτάσεις επί θεμάτων τα οποία θεωρούν ότι χρήζουν ρύθμισης μέσω της θέσπισης ενωσιακής

[243] Christian Marxsen, "Open Stakeholder Consultations at the European Level – Voice of the Citizens?", European Law Journal, Vol.21, No.2, March 2015, pp.257.
[244] European Commission, European Governance – A White Paper, 25.7.2001, COM(2001) 428 final.

νομοθετικής πράξης. Η διαδικασία και οι προϋποθέσεις υποβολής και συζήτησης της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Πολιτών διέπεται από τον Κανονισμό (ΕΕ) αριθ. 211/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου[245] σχετικά με την πρωτοβουλία των πολιτών. Σύμφωνα με την πρώτη αιτιολογική σκέψη του Κανονισμού, η ευρωπαϊκή πρωτοβουλία πολιτών συναρτάται με την ενίσχυση της δημοκρατικής λειτουργίας και της συμμετοχής των πολιτών στη δημοκρατική ζωή της Ένωσης. Κατά το άρθρο 10 του Κανονισμού, σε περίπτωση που η Επιτροπή λάβει πρωτοβουλία πολιτών δημοσιεύει χωρίς καθυστέρηση την πρωτοβουλία στο μητρώο, συναντά τους διοργανωτές σε κατάλληλο επίπεδο για να τους δώσει την ευκαιρία να αποσαφηνίσουν και να εκθέσουν λεπτομερώς τα θέματα που θίγονται στην πρωτοβουλία των πολιτών και εντός τριών μηνών εκθέτει σε ανακοίνωση τα νομικά και πολιτικά συμπεράσματα της, τις ενδεχόμενες ενέργειες στις οποίες προτίθεται να προβεί και τους λόγους στους οποίους εδράζεται η σχετική απόφασή της.

Ωστόσο, εγείρονται ορισμένα ζητήματα σχετικά με τον ρόλο της Επιτροπής στο πλαίσιο του Κανονισμού και την αποτελεσματικότητα του μηχανισμού της πρωτοβουλίας των πολιτών. Αρχικά, πριν από την επιβολή της υποχρέωσης συλλογής υπογραφών προερχόμενων από τουλάχιστον το ένα τέταρτο των κρατών μελών, οι διοργανωτές μπορούσαν να υποβάλουν την πρωτοβουλία τους στην Επιτροπή για έγκριση κατά το στάδιο της εγγραφής ή του ελέγχου του παραδεκτού[246]. Η Επιτροπή μπορεί να αρνηθεί την καταχώρηση της πρωτοβουλίας μόνον εξαιτίας της μη πλήρωσης ενός ή περισσοτέρων από τους αναφερόμενους στο άρθρο 4 του Κανονισμού λόγους: στην περίπτωση που δεν έχει συσταθεί η επιτροπή πολιτών και δεν έχουν οριστεί τα πρόσωπα επικοινωνίας σύμφωνα με το άρθρο 3 παράγραφος 2, εάν η προτεινόμενη πρωτοβουλία καταφανώς δεν εμπίπτει στο πεδίο των αρμοδιοτήτων της Επιτροπής[247], είναι καταχρηστική, επιπόλαια ή κακόβουλη και αντίκειται προδήλως στις θεμελιώδεις αξίες της Ένωσης κατά το άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση[248]. Το άρθρο 10 του Κανονισμού διέπει το στάδιο που έπεται της επιτυχούς συλλογής των υπογραφών και της επαλήθευσης από τα κράτη μέλη, και ορίζει ότι η Επιτροπή δεν φέρει υποχρέωση αποδοχής του περιεχομένου της προταθείσας πρωτοβουλίας πολιτών, αλλά συνάγει τα συμπεράσματά της με γνώμονα τα οποία ενδέχεται να προβεί σε νομοθετική πράξη. Σε αυτό το στάδιο η Επιτροπή υποχρεούται να περιέλθει σε δημόσια διαβούλευση με τους πολίτες ενώπιον του Κοινοβουλίου .

Το περιθώριο της διακριτικής ευχέρειας της Επιτροπής κατά η διάρκεια των προαναφερόμενων σταδίων ποικίλλει σημαντικά, μολονότι η υποχρέωση αιτιολόγησης των αποφάσεών της αποτελεί κοινό στοιχείο των δύο σταδίων. Κατά το στάδιο της καταχώρησης η Επιτροπή υποχρεούται κατ' αρχήν να καταχωρήσει την πρωτοβουλία των πολιτών με εξαίρεση την παρείσφρυση τυπικής ή διαδικαστικής πλημμέλειας όπως επί παραδείγματι η αναρμοδιότητα της Επιτροπής, που επάγεται το απαράδεκτο της πρωτοβουλίας. Βέβαια, η εμφιλοχώρηση ενός ελάχιστου βαθμού εκτιμητικής ευχέρειας και σε αυτό το στάδιο δεν μπορεί να αποκλειστεί, όπως συμβαίνει στο πλαίσιο της νοηματοδότησης αξιολογικών εννοιών όπως αυτές του άρθρου

[245] Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 211/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Φεβρουαρίου 2011 σχετικά με την πρωτοβουλία πολιτών.
[246] Nikos Vogiatzis, "Between discretion and control: Reflections on the institutional position of the Commission within the European citizens' initiative process", European Law Journal, Vol.23, No.(3-4), July 2017, p.256.
[247] Άρθρο 4, παρ.2, στοιχείο α', του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 211/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Φεβρουαρίου 2011 σχετικά με την πρωτοβουλία πολιτών, L 65/1.
[248] Άρθρο 4, παρ.2, στοιχεία β'-δ', του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 211/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Φεβρουαρίου 2011 σχετικά με την πρωτοβουλία πολιτών, L 65/1.

2 ΣΕΕ[249]. Κατά συνέπεια, ελλοχεύει ο κίνδυνος αυθαίρετης και καταχρηστικής απόρριψης πρωτοβουλιών με πολιτικό περιεχόμενο και προεκτάσεις αποδοκιμαζόμενες από την Επιτροπή ως απαράδεκτων με το πρόσχημα της συνδρομής τυπικών και διαδικαστικών πλημμελειών, ενώ οι πραγματικοί λόγοι της απόρριψης συναρτώνται με το ουσιαστικό τους περιεχόμενο. Η επιρροή της Επιτροπής στο σύστημα της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας των πολιτών μπορεί να επεκταθεί και να φαλκιδεύσει την αποτελεσματικότητα του εν λόγω θεσμού ως μηχανισμού πραγμάτωσης της ελευθερίας της έκφρασης των πολιτών για νευραλγικά ζητήματα που άπτονται των συμφερόντων τους και ενίσχυσης του ρόλου τους στις συμμετοχικές διαδικασίες[250]. Μολαταύτα, η αναφορά στον Κανονισμό ότι η Επιτροπή υπέχει υποχρέωση ενημέρωσης των ενδιαφερόμενων πολιτών αναφορικά με τους δικαστικούς και εξωδικαστικούς μηχανισμούς προστασίας τους υπεμφαίνει ότι η απορριπτική απόφαση της Επιτροπής στο στάδιο ελέγχου του παραδεκτού της προς καταχώρηση πρωτοβουλίας υπόκειται σε αναθεώρηση. Επί παραδείγματι, στην υπόθεση Efler κλπ κατά Επιτροπής[251], που αφορούσε σε αίτηση ακύρωσης κατά της απόφασης της Επιτροπής να μη καταχωρίσει την πρωτοβουλία πολιτών υπό το όνομα 'Stop TTIP' φέρεται στην πραγματικότητα να κινητοποίησε περαιτέρω την εκστρατεία, καθώς πέτυχε τη συγκέντρωση άνω των τριών εκατομμυρίων υπογραφών και οι διοργανωτές της πρωτοβουλίας τις υπέβαλαν στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο απαιτώντας τη δημόσια ακρόασή τους. Τελικά το Γενικό Δικαστήριο ακύρωσε την απόφαση της Επιτροπής, καθώς ενστερνίστηκε μια ευρεία προσέγγιση του όρου «νομική πράξη» όπως προβλέπεται στο άρθρο 11 παράγραφος 4 της ΣΕΕ[252], και τη συνέδεσε με τη δημοκρατική λειτουργία. Προς επίρρωση των προαναφερθέντων, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι «η δημοκρατική αρχή, η οποία, όπως αναφέρεται μεταξύ άλλων στο προοίμιο της Συνθήκης ΕΕ, στο άρθρο 2 ΣΕΕ καθώς και στο προοίμιο του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συγκαταλέγεται στις θεμελιώδεις αξίες της Ένωσης, καθώς και ο ειδικός σκοπός του μηχανισμού της ΕΠΠ, ο οποίος συνίσταται στη βελτίωση της δημοκρατικής λειτουργίας της Ένωσης, διά της παροχής σε κάθε πολίτη του γενικού δικαιώματος συμμετοχής στη δημοκρατική ζωή της Ένωσης (βλ. σκέψη 24 ανωτέρω), επιτάσσουν να γίνει δεκτή η ερμηνεία κατά την οποία η έννοια της νομικής πράξης περιλαμβάνει νομικές πράξεις όπως η απόφαση έναρξης διαπραγματεύσεων για τη σύναψη διεθνούς συμφωνίας, η οποία αποσκοπεί αναμφισβήτητα στην τροποποίηση της έννομης τάξης της Ένωσης»[253] Επιπρόσθετα, επεσήμανε ότι η θέση της Επιτροπής σύμφωνα με την οποία η ίδια και το Συμβούλιο τυγχάνουν επαρκούς έμμεσης δημοκρατικής νομιμοποίησης να εκδίδουν νομικές πράξεις που δεν παράγουν έννομα αποτελέσματα έναντι τρίτων θα είχε ως συνέπεια τον σημαντικό περιορισμό της προσφυγής στον μηχανισμό της ΕΠΠ ως εργαλείου συμμετοχής των πολιτών της Ένωσης στη νομοθετική δραστηριότητά της μέσω της σύναψης διεθνών συμφωνιών. Κατά συνέπεια, στο μέτρο που η επιχειρηματολογία της Επιτροπής με την οποία αιτιολογεί την προσβαλλόμενη απόφαση μπορεί, ενδεχομένως, να εκληφθεί υπό την έννοια ότι αποκλείει εντελώς κάθε δυνατότητα των πολιτών της Ένωσης να προτείνουν, μέσω ΕΠΠ, την έναρξη διαπραγματεύσεων για τη σύναψη νέας συνθήκης, η συγκεκριμένη επιχειρηματολογία είναι προδήλως αντίθετη στους σκοπούς των Συνθηκών, καθώς και του

[249] Nikos Vogiatzis, "Between discretion and control: Reflections on the institutional position of the Commission within the European citizens' initiative process", European Law Journal, Vol.23, No.(3-4), July 2017,p.257.
[250] Ibid, p.257.
[251] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 10ης Μαΐου 2017, επί της υπόθεσης Michael Efler κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, T-754/14, ECLI:EU:T:2017:323.
[252] Ibid, σκ.35.
[253] Ibid, σκ.37.

Κανονισμού (ΕΕ) 211/2011, και ως εκ τούτου δεν μπορεί να γίνει δεκτή[254]. Σύμφωνα με το άρθρο 10 του Κανονισμού, υφίσταται υποχρέωση αιτιολόγησης των αποφάσεων της Επιτροπής. Σε αυτή τη βάση, αξίζει να επισημανθεί ότι στην υπόθεση Minority Safepack, το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την απόφαση της Επιτροπής με την οποία προέβη σε άρνηση καταχώρησης της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Πολιτών με το όνομα Minority Safepack, λόγω ανεπαρκούς αιτιολογίας, υπογραμμίζοντας την υποχρέωση της Επιτροπής να αναγνωρίζει ποιες από τις προτεινόμενες με πρωτοβουλίες πολιτών νομικές πράξεις δεν εμπίπτουν στις αρμοδιότητές της και να τεκμηριώνει επαρκώς τις σχετικές αξιολογήσεις της[255].

Όμως, δεν ισχύει το ίδιο αναντίρρητα προκειμένου για τις οριστικές αποφάσεις της Επιτροπής που ερείδονται σε αιτιολογημένα και τεκμηριωμένα συμπεράσματα αναφορικά με τα νομικά και πραγματικά περιστατικά και τις πολιτικές συνθήκες, ελλείψει σχετικής ρύθμισης στον Κανονισμό. Η ευρεία διακριτική ευχέρεια της Επιτροπής συναρτάται με το προνόμιο της προώθησης νομοθετικών προτάσεων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο της τακτικής νομοθετικής διαδικασίας και ως εκ τούτου έχει υποστηριχθεί στη θεωρία ότι οι αποφάσεις της Επιτροπής του οριστικού σταδίου για την προώθηση της πρωτοβουλίας και την υποβολή νομοθετικής πρότασης ή την αδράνεια της, δεν μπορούν να υπαχθούν στον δικαστικό έλεγχο[256]. Το προνόμιο αυτό ανάγεται χρονικά στην κατάρτιση της Συνθήκης για τη θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης, όπου η Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών προσετέθη ως τελευταία τροποποίηση[257], διότι τα μέρη της Συνθήκης δεν επιθυμούσαν την εισαγωγή λαϊκής νομοθετικής πρωτοβουλίας δίχως την προέκτασή της και στις αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου[258].

Με γνώμονα την άμεση ανάμειξη των πολιτών στην συμμετοχική διακυβέρνηση και στις συλλογικές διαδικασίες συνδιαμόρφωσης των πολιτικών της Ένωσης με τα θεσμικά όργανα αξίζει να επισημανθεί το Ευρωβαρόμετρο ως μηχανισμός ενίσχυσης της ελευθερίας της έκφρασης των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται για δημοσκοπήσεις που διεξάγονται τόσο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή όσο και από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αυτοτελώς από το 2007[259] και αποσκοπούν στη σφυγμομέτρηση της γνώμης των πολιτών της Ένωσης αναφορικά με όλες της πτυχές της δράσης της Ένωσης και λαμβάνονται υπόψη από τους θεσμικούς παράγοντες διαμόρφωσης των πολιτικών της Ένωσης. Σε αντίθεση με άλλους μηχανισμούς συλλογικής έκφρασης των απόψεων των πολιτών όπως οι αναφορές ή οι διαδικτυακές έρευνες επιλογών πολλαπλής επιλογής που μπορεί να αποτελούν τροχοπέδη για τη συμμετοχή και την έκφραση των πολιτών εξαιτίας γλωσσικών φραγμών και της περιορισμένης ευχέρειας ανάπτυξης των απόψεών τους στο πλαίσιο των εκτιμήσεων των θεσμικών οργάνων περί της αναγκαιότητας ειδικής τεχνογνωσίας για την έκθεση απόψεων σε αρκετούς τομείς, το Ευρωβαρόμετρο μετέρχεται ποικίλες μεθόδους δημοσκόπησης και αντικατοπτρίζει λυσιτελώς την κοινή γνώμη

---

[254] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 10ης Μαΐου 2017, επί της υπόθεσης Michael Efler κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, T-754/14,σκ.38, ECLI:EU:T:2017:323.

[255] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2017, επί της υπόθεσης Bürgerausschuss für die Bürgerinitiative Minority SafePack κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, T-646/13, σκ. 27, ECLI:EU:T:2017:59

[256]Nikos Vogiatzis, "Between discretion and control: Reflections on the institutional position of the Commission within the European citizens' initiative process", European Law Journal, Vol.23, No.(3-4), July 2017, p.257.

[257]Σχέδιο Συνθήκης για τη Θέσπιση Συντάγματος της 18ης Ιουλίου 2003, (200/C 169/01), Άρθρα 1-47(4).

[258] Nikos Vogiatzis, "Between discretion and control: Reflections on the institutional position of the Commission within the European citizens' initiative process", European Law Journal, Vol.23, No.(3-4), July 2017, p.257.

[259] https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/eurobarometer .

στα θέματα στα οποία αναφέρεται, εισφέροντας πολύτιμες πληροφορίες οι οποίες αξιοποιούνται από τους θεσμικούς παράγοντες διαμόρφωσης των πολιτικών της Ένωσης. Ωστόσο, η έλλειψη της δυνατότητας ενεργητικής πρωτοβουλιακής δράσης των πολιτών και απευθείας διαβούλευσης με την Επιτροπή στον απόηχο των αποτελεσμάτων του Ευρωβαρόμετρου, καθώς και η έλλειψη αντιπροσωπευτικότητας των δειγματοληπτικών αναφορών που συλλέγονται τυχαία και απαρτίζονται από τμήμα του πληθυσμού της Ένωσης δεν μπορεί να οδηγήσει αναμφίλεκτα σε αξιόπιστα αποτελέσματα και στην έκφραση της γνώμης συλλήβδην όλων των πολιτών της Ένωσης.

ΙΙ.2.Ε. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΟΣ.

Η σημασία των αποκαλυπτόμενων πληροφοριών για την εύρυθμη λειτουργία της Ένωσης και για τη διερευνητική δημοσιογραφία υπό το πρίσμα της Ανακοίνωσης της Επιτροπής COM(2018) 214 της 23ης Απριλίου 2018 και η Οδηγία 2019/1937/ΕΕ είναι κομβική. Τα πρόσωπα που εργάζονται σε έναν δημόσιο ή ιδιωτικό οργανισμό ή που έρχονται σε επαφή με έναν τέτοιο οργανισμό στο πλαίσιο των εργασιακών δραστηριοτήτων τους είναι συχνά τα πρώτα που ανακαλύπτουν απειλές ή βλάβη για το δημόσιο συμφέρον που ανακύπτουν στο πλαίσιο αυτό. Προβαίνοντας σε αναφορές παραβιάσεων του ενωσιακού δικαίου που είναι επιβλαβείς για το δημόσιο συμφέρον, τα πρόσωπα αυτά ενεργούν ως πληροφοριοδότες δημοσίου συμφέροντος και ως εκ τούτου συμβάλλουν καθοριστικά στην αποκάλυψη και την πρόληψη τέτοιων παραβιάσεων, καθώς και στη διασφάλιση της κοινωνικής ευημερίας. Ωστόσο, συχνά ο φόβος αντιποίνων αποθαρρύνει τους δυνητικούς πληροφοριοδότες δημοσίου συμφέροντος από την αναφορά των ανησυχιών ή των υπονοιών τους. Σε αυτό το πλαίσιο, αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο τόσο σε ενωσιακό όσο και σε διεθνές επίπεδο η σημασία της διασφάλισης ισορροπημένης και αποτελεσματικής προστασίας των πληροφοριοδοτών δημοσίου συμφέροντος.

Η σημασία και οι προϋποθέσεις προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος αναδείχθηκαν στην υπόθεση Moises Bermejo Garde κατά Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής[260], με αντικείμενο την αίτηση αναίρεσης κατά της αποφάσεως του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί της υπόθεσης F-41/10[261], με την οποία απερρίφθησαν τα αιτήματα του αναιρεσείοντος να ακυρωθεί η απόφαση 133/10 Α της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής περί παύσεώς του από τα προγενέστερα καθήκοντά του και της απόφασης 184/10 Α περί επανατοποθετήσεώς του. Η αίτηση αναίρεσης ανέκυψε στο πλαίσιο γνωστοποίησης περιστατικού ηθικής παρενόχλησης που φέρεται να διέπραξε ο αναιρεσείων κατά συναδέλφου υπαλλήλου από τρίτον υπάλληλο, από το οποίο μπορεί να συναχθεί κατά τεκμήριο η ύπαρξη παράνομης δραστηριότητας ή σοβαρής παράβασης που υπονομεύει τα συμφέροντα της Ένωσης. Σύμφωνα με τον υπαλληλικό κώδικα, υφίσταται

[260] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 8ης Οκτωβρίου 2014, επί της υπόθεσης Moises Bermejo Garde κατά Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής, T-530/12 P, ECLI:EU:T:2014:860.

[261] Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 2ης Ιουνίου 2016, επί της υπόθεσης Moises Bermejo Garde κατά Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ΕΟΚΕ), F-42/10, ECLI:EU:F:2016:123.

υποχρέωση κοινολόγησης περιστατικού παραβίασης του δικαίου της Ένωσης που υποπίπτει στην αντίληψη υπαλλήλου, με εξαίρεση την περίπτωση που ο τελευταίος συνιστά θύμα της εν λόγω συμπεριφοράς, εν προκειμένω της διάπραξης παρενόχλησης, οπότε δύναται απλώς να την καταγγείλει για την προάσπιση των ενωσιακών συμφερόντων. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, τόσο κατά το άρθρο 12^{α} του ΚΥΚ όσο και κατά το άρθρο 22^{α}, παράγραφος 3, του ΚΥΚ, ο υπάλληλος που παρέχει πληροφορίες κατά την έννοια των δύο εν λόγω διατάξεων δεν υφίσταται από το θεσμικό όργανο καμία δυσμενή συνέπεια εφόσον ενήργησε καλόπιστα. Επιπρόσθετα, το Δικαστήριο απεφάνθη ερμηνεύοντας συνδυαστικά τις ως άνω διατάξεις ότι ο υπάλληλος ο οποίος γνωστοποιεί περιστατικό παρενόχλησης υποχρεούται να συμμορφώνεται προς τις προϋποθέσεις που προβλέπει το άρθρο 22^{α} του ΚΥΚ, που συνίστανται στην έγκαιρη προειδοποίηση, στην υποχρέωση των υπαλλήλων να τηρούν τις αρχές της αντικειμενικότητας και της αμεροληψίας, της διαφύλαξης της αξιοπρέπειας του λειτουργήματός τους και του καθήκοντος εχεμύθειάς τους, καθώς και της υποχρέωσης σεβασμού της τιμής και του τεκμηρίου αθωότητας των εμπλεκόμενων προσώπων. Συνεπώς, ο υπάλληλος που ανακοινώνει πληροφορίες υποχρεούται να λαμβάνει υπόψη τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντά του και να συμπεριφέρεται με σύνεση ώστε να μη προκαλεί αδικαιολόγητα προβλήματα στους συναδέλφους του και στην εύρυθμη λειτουργία της υπηρεσίας του, ενώ η ανακοίνωση αναληθών πληροφοριών ή πραγματικών περιστατικών ανυπόστατων και ανεδαφικών δύναται να επιφέρει επιζήμιες συνέπειες για την Ένωση, και ο έλεγχος της τήρησης των υποχρεώσεων των υπαλλήλων κατά την κοινολόγηση των παρανομιών αποτελεί αξιολογικό κριτήριο ελέγχου της τήρησης της καλής πίστης[262].

Αναντίρρητα, οι μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος πολλές φορές διακυβεύουν την επαγγελματική τους σταδιοδρομία, τον βιοπορισμό τους και σε ορισμένες περιπτώσεις, την τιμή και την υπόληψή τους, την υγεία και την σωματική τους ακεραιότητα, την οικονομική αλλά και την προσωπική τους κατάσταση. Η διασφάλιση λυσιτελούς προστασίας των πληροφοριοδοτών συναρτάται με την ενίσχυση της πρόληψης των αξιόποινων πράξεων και την προάσπιση του δημόσιου συμφέροντος. Η παροχή πληροφοριών αναφορικά με τη διάπραξη εγκλημάτων μείζονος σημασίας που παραβλάπτουν το δημόσιο συμφέρον αποτελεί σημαντική πηγή για την διερευνητική δημοσιογραφία καθώς οι μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος προσφεύγουν πολλές φορές στους δημοσιογράφους ως αποτέλεσμα των ατελέσφορων προσπαθειών τους να ενεργοποιήσουν τις αρμόδιες αρχές και προσβλέπουν στη δημοσιοποίηση των αξιόποινων πράξεων. Σε αυτό το πλαίσιο, η περιφρούρηση του ρόλου της ερευνητικής δημοσιογραφίας ως θεματοφύλακα της δημοκρατίας και μηχανισμού ελέγχου των αυθαιρεσιών και της ανομίας, επιβάλλει την προστασία του απόρρητου χαρακτήρα των δημοσιογραφικών πηγών και συνακόλουθα και των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος από αντίποινα σε περίπτωση αποκάλυψης της ταυτότητάς τους[263].

Μέχρι πρόσφατα, η προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν κατακερματισμένη στα διάφορα κράτη μέλη και άνισα κατανεμημένη στους διάφορους τομείς πολιτικής. Σε ορισμένα κράτη μέλη υπάρχει

[262] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 8^{ης} Οκτωβρίου 2014, επί της υπόθεσης Moises Bermejo Garde κατά Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής, σκ. 129 και 135, T-530/12 P, ECLI:EU:T:2014:860.

[263] Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, «Ενίσχυση της προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, της 23.4.2018, COM(2018) 214 final.

ολοκληρωμένη προστασία, ενώ σε άλλα μόνον τομεακή προστασία, επί παραδείγματι για την καταπολέμηση της διαφθοράς και για τον δημόσιο τομέα[264]. Στοιχεία προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος ανευρίσκονται σε συγκεκριμένες νομοθετικές πράξεις της Ένωσης σε τομείς όπως οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, η ασφάλεια των μεταφορών και η περιβαλλοντική προστασία καθώς και η προστασία του εμπορικού απορρήτου, που εκτείνεται στους μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος που αποκαλύπτουν εμπορικό απόρρητο για να προστατεύσουν το δημόσιο συμφέρον, απαλλάσσοντάς τους από την σχετική ευθύνη[265].

Η παροχή πληροφοριών από τους μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος στο πλαίσιο της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασής τους μπορεί να συμβάλει στην εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Οι μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος μπορούν να συμβάλουν στην αποτελεσματική επιβολή των κανόνων για τις δημόσιες συμβάσεις από τις εθνικές αρχές, με αποτέλεσμα την ενίσχυση της ακεραιότητας και της λογοδοσίας καθώς και της πρόληψης των εγκλημάτων δωροδοκίας και άλλων αξιόποινων πράξεων[266]. Σε αυτό το πλαίσιο, ο άνισος χαρακτήρας της προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος μεταξύ των κρατών μελών και ο κίνδυνος υπονόμευσης της ενοποίησης και των συμφερόντων της Ένωσης υπαγόρευσαν την θέσπιση της Οδηγίας 2019/1937/ΕΕ[267]. Σύμφωνα με την έκτη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας, είναι απαραίτητη η συμβολή των πληροφοριοδοτών δημοσίου συμφέροντος όχι μόνο για την πρόληψη και τον εντοπισμό της απάτης και της διαφθοράς που σχετίζονται με συμβάσεις προμηθειών στο πλαίσιο της εκτέλεσης του προϋπολογισμού της Ένωσης, αλλά και για την αντιμετώπιση της ανεπαρκούς επιβολής των κανόνων για τις δημόσιες συμβάσεις από τις εθνικές συμβαλλόμενες αρχές και συμβαλλόμενες οντότητες σχετικά με την απόκτηση έργων, την προμήθεια προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών. Οι παραβιάσεις των εν λόγω κανόνων συχνά προκαλούν στρεβλώσεις στον ανταγωνισμό, αυξάνουν το κόστος της επιχειρηματικής δραστηριότητας, υπονομεύουν τα συμφέροντα επενδυτών και των μετόχων και, γενικότερα, περιορίζουν την ελκυστικότητα των επενδύσεων και διαμορφώνουν άνισους όρους ανταγωνισμού για όλες τις επιχειρήσεις ανά την Ένωση επηρεάζοντας, συνεπώς, την ορθή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Επιπλέον, σύμφωνα με την τριακοστή έκτη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας, οι πληροφοριοδότες δημοσίου συμφέροντος χρειάζονται ειδική νομική προστασία όταν αποκτούν τις πληροφορίες που αναφέρουν μέσω των εργασιακών δραστηριοτήτων τους, με αποτέλεσμα να διατρέχουν κίνδυνο αντιποίνων σε εργασιακό επίπεδο, λόγου χάρη, για παραβίαση της υποχρέωσης εμπιστευτικότητας ή αφοσίωσης. Η ανάγκη προστασίας των προσώπων αυτών αιτιολογείται από το γεγονός ότι οι πληροφοριοδότες δημοσίου συμφέροντος είναι οικονομικά ευάλωτοι απέναντι στο πρόσωπο από το οποίο εξαρτάται εκ των πραγμάτων η εργασία τους. Όταν δεν υφίσταται ανισότητα ισχύος σε επίπεδο εργασίας, λόγου χάρη, όταν πρόκειται για απλούς αναφέροντες ή διερχόμενους πολίτες, τότε δεν υπάρχει ανάγκη προστασίας έναντι αντιποίνων.

---

[264] Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, «Ενίσχυση της προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, της 23.4.2018, COM(2018) 214 final, σελ.2.

[265] Οδηγία 2016/943/ΕΕ, της 8ης Ιουνίου 2016, περί προστασίας της τεχνογνωσίας και των επιχειρηματικών πληροφοριών που δεν έχουν αποκαλυφθεί (εμπορικό απόρρητο) από την παράνομη απόκτηση, χρήση και αποκάλυψή τους, ΕΕ L 157, σ.1.

[266] Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, «Ενίσχυση της προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, της 23.4.2018, COM(2018) 214 final,σελ.5.

[267] Οδηγία (ΕΕ) 2019/1937 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2019, σχετικά με την προστασία των προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης, L 305/17.

Η αποτελεσματική πρόληψη των παραβιάσεων του δικαίου της Ένωσης απαιτεί την παροχή προστασίας σε πρόσωπα που παρέχουν τις πληροφορίες που είναι αναγκαίες για την αποκάλυψη παραβιάσεων που έχουν ήδη διαπραχθεί, παραβιάσεις που δεν έχουν ακόμη υλοποιηθεί, αλλά είναι πολύ πιθανό να διαπραχθούν, πράξεις ή παραλείψεις τις οποίες το αναφέρον πρόσωπο έχει βάσιμους λόγους να θεωρεί παραβιάσεις ή απόπειρες απόκρυψης παραβιάσεων[268].Παράλληλα, η προστασία έναντι αντιποίνων ως μέσο διαφύλαξης της ελευθερίας έκφρασης και της ελευθερίας και της πολυφωνίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης θα πρέπει να παρέχεται τόσο στον αναφέροντα πράξεις ή παραλείψεις στο εσωτερικό ενός οργανισμού («εσωτερική αναφορά») ή σε εξωτερική αρχή («εξωτερική αναφορά») όσο και σε πρόσωπα που καθιστούν τέτοιες πληροφορίες διαθέσιμες στο ευρύ κοινό, λόγου χάρη, απευθείας στο κοινό μέσω διαδικτυακών πλατφορμών ή μέσων κοινωνικής δικτύωσης, σε αιρετούς αντιπροσώπους, σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, σε συνδικαλιστικές οργανώσεις ή σε επαγγελματικούς και επιχειρηματικούς οργανισμούς[269].

Η ενίσχυση της ελευθερίας της έκφρασης στο πλαίσιο της Οδηγίας διασφαλίζεται από ένα πλέγμα προστατευτικών διατάξεων που ευνοούν την αποκάλυψη των πληροφοριών που υποπίπτουν στην αντίληψη των πληροφοριοδοτών δημοσίου συμφέροντος, με αποτέλεσμα η ελεύθερη και ανενδοίαστη γνωστοποίηση στοιχείων σχετικών με σοβαρές παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης δίχως την απειλή επιβολής κυρώσεων ως αντιποίνων να αποτελεί πρόσφορο μέσο για την αρτιότερη οργάνωση των ενωσιακών συστημάτων πρόληψης και καταστολής αξιόποινων πράξεων που διακυβεύουν τους στόχους της Ένωσης, με σκοπό την υλοποίηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης και της εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς. Ειδικότερα, η Οδηγία προβλέπει την τήρηση της υποχρέωσης εμπιστευτικότητας και εχεμύθειας της διαδικασίας κοινοποίησης πληροφοριών από τους πληροφοριοδότες και της μυστικότητας της ταυτότητας των τελευταίων, με μόνη εξαίρεση την άρση της μυστικότητας της ταυτότητάς τους σε περίπτωση συγκατάθεσης των πληροφοριοδοτών ή συνδρομής υπέρτερου γενικού συμφέροντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης[270]. Στο ίδιο πνεύμα, προβλέπεται η διαγραφή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που συλλέγονται στο πλαίσιο των διαδικασιών αναφοράς πράξεων παραβίασης του ενωσιακού δικαίου[271], καθώς και η εμπιστευτικότητα της τήρησης αρχείων των εν λόγω αναφορών[272] σύμφωνα προς τις απαιτήσεις του άρθρου 16 της Οδηγίας. Για την αποσόβηση του κινδύνου αποσιώπησης των σχετικών πληροφοριών των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος, προβλέπεται ρητή απαγόρευση επιβολής αντιποίνων οιασδήποτε μορφής, όπως παύση, απόλυση, υπαλληλικό υποβιβασμό[273], καταναγκασμό, εκφοβισμό, παρενόχληση ή περιθωριοποίηση. Επιπλέον, ως αντιστάθμισμα της κοινοποίησης πληροφοριών η οποία διακυβεύει την προσωπική και οικονομική κατάσταση των πληροφοριοδοτών, προβλέπεται η λήψη αποτελεσματικών μέτρων διασφάλισης της προστασίας τους από την επιβολή αντιποίνων[274]. Τέλος, η πρόβλεψη

[268] Αιτιολογική σκέψη 43η της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/1937 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2019, σχετικά με την προστασία των προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης, L 305/17.
[269] Ibid, αιτιολογική σκέψη 45η .
[270] Οδηγία (ΕΕ) 2019/1937 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2019, σχετικά με την προστασία των προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης, L 305/17, Άρθρο 16.
[271] Ibid, άρθρο 17.
[272] Ibid, άρθρο 18.
[273] Ibid, άρθρο 19.
[274] Οδηγία (ΕΕ) 2019/1937 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2019, σχετικά με την προστασία των προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης, L 305/17, Άρθρα 20 και 21.

κυρώσεων σε περιπτώσεις παρακώλυσης της υποβολής αναφορών ή επιβολής αντιποίνων για την αποκάλυψη πληροφοριών σχετικών με την παραβίαση του ενωσιακού δικαίου και η απαγόρευση ρητρών παραίτησης από τα δικαιώματα και την έννομη προστασία των πληροφοριοδοτών στον πλαίσιο συμφωνίας, όρου εργασιακής απασχόλησης ή συμφωνίας διαιτησίας πριν τη διαφορά[275].

Εν κατακλείδι, αξίζει να επισημανθεί ότι ο σκοπός της Οδηγίας συνίσταται στην ελάχιστη εναρμόνιση της προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος μέσω της θέσπισης κοινών ελάχιστων προτύπων που θα διασφαλίζουν υψηλό επίπεδο προστασίας των προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης. Σύμφωνα με την αρχή της μείζονος προστασίας, η δυνατότητα των κρατών μελών να παρεκκλίνουν από τις διατάξεις της Οδηγίας για τη διαμόρφωση του εθνικού νομοθετικού πλαισίου προστασίας των εν λόγω προσώπων επιτρέπεται μόνον με σκοπό την ευνοϊκότερη μεταχείριση των πληροφοριοδοτών και υπό την απαρέγκλιτη προϋπόθεση διασφάλισης επιπέδου προστασίας τουλάχιστον εφάμιλλου με το παρεχόμενο στο πλαίσιο της Οδηγίας[276].

ΙΙ.2.ΣΤ. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΩΝ.

Η σημασία της ελευθερίας του εμπορικού και διαφημιστικού λόγου για την προώθηση αγαθών και υπηρεσιών στο πλαίσιο της φιλελευθεροποίησης της αγοράς και της αξιοποίησης μεθόδων προσέλκυσης του καταναλωτικού κοινού και διασφάλισης θεμιτού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος είναι αδιαμφισβήτητη. Η εκ μέρους του επιχειρηματία διάδοση πληροφοριών εμπορικού χαρακτήρα, μεταξύ άλλων υπό τη μορφή διαφημιστικών μηνυμάτων αλλά και επισημάνσεων, καλύπτεται από την ελευθερία της έκφρασης, εντούτοις οριοθετείται από την υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων των καταναλωτών και δη της απαγόρευσης της διάδοσης παραπλανητικών πληροφοριών, και το καθήκον διασφάλισης της προστασίας της δημόσιας υγείας.

Στην υπόθεση Neptune Distribution[277], με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως που αφορούσε, αφενός, την ερμηνεία του παραρτήματος του κανονισμού (ΕΚ) 1924/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 2006, σχετικά με τους ισχυρισμούς διατροφής και υγείας που διατυπώνονται στα τρόφιμα, όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 107/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Ιανουαρίου 2008, και, αφετέρου, το κύρος του άρθρου 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/13/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Μαρτίου 2000, για προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την επισήμανση, την παρουσίαση και τη διαφήμιση των τροφίμων, του άρθρου 9, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2009/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, σχετικά με την εκμετάλλευση και τη θέση στο εμπόριο των φυσικών μεταλλικών νερών, καθώς και του παραρτήματος ΙΙΙ της οδηγίας αυτής, ερμηνευόμενων υπό το πρίσμα του παραρτήματος του κανονισμού 1924/2006.

---

[275] Ibid, άρθρα 23 και 24.
[276] Ibid, άρθρο 25.
[277] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, επί της υπόθεσης Neptune Distribution SNC κατά Ministre de l'Économie et des Finances, C-157/14, ECLI:EU:C:2015:823.

Ειδικότερα, η διαφορά ανέκυψε στο πλαίσιο προσφυγής της εταιρίας Neptune Distribution, που δραστηριοποιείται στον τομέα συσκευασίας και διάθεσης στο εμπόριο νερών, κατά της απόφασης του προϊσταμένου ης νομαρχιακής μονάδας της Allier της Περιφερειακής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού, Κατανάλωσης και Καταστολής της Απάτης της Auvergne (Γαλλία) με την οποία κάλεσε τη Neptune Distribution να αφαιρέσει από την επισήμανση και τη διαφήμιση των εν λόγω νερών ενδείξεις που ήταν δυνητικά παραπλανητικές για τους καταναλωτές. Αναφύεται το ζήτημα της συμβατότητας των εν λόγω περιορισμών στην εμπορική έκφραση που προβλέπονται στις οδηγίες 2000/13/ΕΕ, 2009/54/ΕΕ και στο παράρτημα αυτής καθώς και στο Παράρτημα του Κανονισμού 1924/2005 καθόσον απαγορεύουν σε διανομέα μεταλλικού νερού να περιλαμβάνει στις ετικέτες και τα διαφημιστικά μηνύματά του κάθε ένδειξη σχετικά με τη χαμηλή περιεκτικότητα σε αλάτι η οποία θα μπορούσε να ισχύει για το προϊόν του, κατά τα λοιπά πλούσιο σε όξινο ανθρακικό νάτριο, στον βαθμό που η ένδειξη αυτή θα ήταν πιθανό να παραπλανήσει τον αγοραστή σχετικά με τη συνολική περιεκτικότητα του νερού σε νάτριο, στο άρθρο 6, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, ΣΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 11, παράγραφος 1, που κατοχυρώνει την ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης, και το άρθρο 16 του Χάρτη που κατοχυρώνει την επιχειρηματική ελευθερία, καθώς και στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ.

Το Δικαστήριο προβαίνει στον έλεγχο της συμβατότητας των νομοθετικών πράξεων του παράγωγου ενωσιακού δικαίου που απαγορεύουν την προσθήκη ενδείξεων, επισημάνσεων και διαφημιστικών μηνυμάτων που δύνανται να παραπλανήσουν τους καταναλωτές με το πρωτογενές δίκαιο και δη με την ελευθερία της έκφρασης των επιχειρηματιών καθώς και με την επιχειρηματική ελευθερία, που κατοχυρώνονται στα άρθρα 11 παράγραφος 1 και 16 αντίστοιχα του Χάρτη, ο οποίος δυνάμει του άρθρου 6 παράγραφος 1 της ΣΕΕ είναι ισόκυρος με τις Συνθήκες. Σε αυτό το πλαίσιο, επισημαίνει ότι οι προβλεπόμενοι περιορισμοί στη χρήση ενδείξεων και επισημάνσεων αποβλέπουν στην εξασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των καταναλωτών και της δυνατότητάς τους να λαμβάνουν υπό συνθήκες διαφάνειας κατάλληλη πληροφόρηση όσον αφορά στην περιεκτικότητα σε χημικά στοιχεία των προϊόντων και εν προκειμένω των νερών που προορίζονται για κατανάλωση[278]. Η επιβολή των περιορισμών συνδέεται με την ανάγκη αποσόβησης του κινδύνου για την υγεία των καταναλωτών, ο οποίος εν προκειμένω συνίσταται στην πληροφόρηση που χρησιμοποιείται στις συσκευασίες, στις ετικέτες και στις διαφημίσεις φυσικών μεταλλικών νερών που δύναται να παραπλανήσει των καταναλωτή σχετικά με την περιεκτικότητα νατρίου, ορισμένες χημικές ενώσεις του οποίου μπορούν να επιφέρουν αρτηριακή πίεση και επομένως βλάβη στην υγεία των καταναλωτών[279]. Εντούτοις, η ελευθερία της εμπορικής έκφρασης των επιχειρηματιών συνδέεται άρρηκτα με την πραγμάτωση της επιχειρηματικής ελευθερίας κατά το άρθρο 16 του Χάρτη ως μέσο γνωστοποίησης, προώθησης και προβολής των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και τον προσπορισμό κερδών. Στο πλαίσιο της δίκαιης συστάθμισης μεταξύ των διακυβευόμενων συμφερόντων της επιχειρηματικής ελευθερίας και της ελευθερίας του εμπορικού λόγου αφενός, και της ελευθερίας της πληροφόρησης και της δημόσιας υγείας, κατά τον έλεγχο του κύρους των εφαρμοζόμενων στην υπό κρίση υπόθεση διατάξεων του παραγώγου δικαίου, το Δικαστήριο προβαίνει στον έλεγχο του θεμιτού χαρακτήρα των περιορισμών της ελευθερίας της έκφρασης με βάση τα κριτήρια της πρόβλεψης στον νόμο, της περιφρούρησης θεμελιώδους συμφέροντος

[278] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, επί της υπόθεσης Neptune Distribution SNC κατά Ministre de l'Économie et des Finances, C-157/14, σκ.72, ECLI:EU:C:2015:823.
[279] Ibid, σκ.78.

της Ένωσης και της αρχής της αναλογικότητας. Ο κίνδυνος της εμφάνισης υπέρτασης συνεπεία της κατανάλωσης των εν λόγω προϊόντων λόγω των παραπλανητικών επισημάνσεων σχετικά με την περιεκτικότητα του νατρίου καθορίζεται από τον ενωσιακό νομοθέτη με βάση την επιτακτική ανάγκη προστασίας της ανθρώπινης υγείας και την τήρηση της γενικής αρχής της προφύλαξης[280], σύμφωνα με την οποία δικαιολογεί τους περιορισμούς ακόμη και αν υπάρχει αβεβαιότητα όσον αφορά στην ύπαρξη ή στην έκταση του κινδύνου[281]. Το Δικαστήριο σε αυτή τη βάση διαπιστώνει την αναλογικότητα της επέμβασης στην ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης των επιχειρηματιών[282].

Μεταξύ των διακυβευόμενων δικαιωμάτων και συμφερόντων υφέρπει η σύγκρουση μεταξύ αφενός της ενεργητικής πτυχής της ελευθερίας της έκφρασης των επιχειρηματιών που συνίσταται στην ελευθερία του εμπορικού και διαφημιστικού λόγου και στην παθητική έκφανση της ελευθερίας της πληροφόρησης των καταναλωτών η οποία, λόγω της πιο ευάλωτης θέσης τους ως αποδέκτες των προϊόντων και των υπηρεσιών των επιχειρηματιών μπορεί να πραγματωθεί, όπως υποστηρίζει και ο Γενικός Εισαγγελέας στις Προτάσεις του[283] μόνον στο πλαίσιο ορθής, αληθούς, σαφούς, πλήρους και άρτιας πληροφόρησης σχετικά με τα διατιθέμενα προϊόντα από τους επιχειρηματίες οι οποίοι, ως εκ της εγγυητικής θέσης που υπέχουν για την ποιότητα των διατιθέμενων προς πώληση προϊόντων οφείλουν να τηρούν τους περιορισμούς της ελευθερίας της έκφρασής τους με γνώμονα την διασφάλιση της υγείας και της ακεραιότητας των καταναλωτών. Πρόκειται για σύγκρουση δύο αντίρροπων πτυχών εντός του ίδιου δικαιώματος που αποτελεί συνάμα γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου, όπου ο περιορισμός της ελευθερίας της έκφρασης των επιχειρηματιών υπό την ενεργητική του πτυχή, που συνίσταται στη διάδοση παραπλανητικών και αναληθών πληροφοριών, αποσκοπεί στην προστασία της ελευθερίας της έκφρασης υπό την παθητική έκφανση της ελευθερίας της πληροφόρησης των καταναλωτών, η οποία μπορεί να πραγματωθεί μόνον στην περίπτωση της γνωστοποίησης αληθών και επαρκών πληροφοριών και επισημάνσεων σχετικά με τα διατιθέμενα προϊόντα, διότι συνδέεται με άλλα θεμελιώδη συμφέροντα όπως η διασφάλιση της δημόσιας υγείας, ο σεβασμός των οποίων υπαγορεύεται από την ιδιότητα των καταναλωτών ως αποδεκτών των προϊόντων και πιο ευάλωτων μερών στις συναλλαγές, με αποτέλεσμα να κρίνεται αναγκαία η άρτια πληροφόρησή τους ώστε να προβαίνουν με πλήρη επίγνωση στις συναλλαγές[284].

ΙΙ.2.Ζ. Η ΑΣΚΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ.

Ο Χάρτης εγγυάται την ελευθερία της έκφρασης σε όλα τα φυσικά και νομικά πρόσωπα, ανεξαρτήτως ιθαγένειας και τόπου κατοικίας, διαμονής ή έδρας. Μολαταύτα, η επιφύλαξη ειδικής προνομιακής μεταχείρισης για κατηγορίες προσώπων και εν προκειμένω των δικηγόρων υπαγορεύεται από την σημασία της απρόσκοπτης άσκησης του λειτουργήματός τους

[280] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2015, επί της υπόθεσης Neptune Distribution SNC κατά Ministre de l'Économie et des Finances, C-157/14, σκ.80, ECLI:EU:C:2015:823.
[281] Ibid, σκ.81-84.
[282] Ibid, σκ. 85.
[283] Γενικός Εισαγγελέας Niilo Jääskinen, Προτάσεις της 9ης Ιουλίου 2015, επί της υπόθεσης Société Neptune Distribution κατά Ministre de l'Économie et des Finances, C-157/14, σκ.52, ECLI:EU:C:2015:460.
[284] Ibid, σκ. 49 και 52.

για την εύρυθμη λειτουργία και απονομή της δικαιοσύνης σε αναγνώριση της κεντρικής τους θέσης ως συλλειτουργών της δικαιοσύνης και διαμεσολαβητών μεταξύ των πολιτών και των δικαιοδοτικών οργάνων[285].

Στην υπόθεση Strack κατά Επιτροπής[286], με αντικείμενο την αναπομπή προσφυγής-αγωγής αρχικώς ασκηθείσας ενώπιον του Δικαστηρίου Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης η απόφαση του οποίου αναιρέθηκε από το Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναδείχθηκε το ζήτημα της ελευθερίας της έκφρασης των δικηγόρων. Με την αρχική προσφυγή του ο ενάγων ζητούσε την ακύρωση της αποφάσεως της Υπηρεσίας Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων περί απορρίψεως της υποψηφιότητάς του για τη θέση προϊσταμένου της μονάδας «Προκηρύξεις διαγωνισμών και συμβάσεις» (Α 5/Α 4) της εν λόγω Υπηρεσίας και της αποφάσεως διορισμού άλλου υποψηφίου στην επίμαχη θέση, καθώς και την καταδίκη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην ικανοποίηση της ηθικής βλάβης που υποστηρίζει ότι υπέστη.

Το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η ασυλία των εκπροσώπων των διαδίκων αποτελεί εκδήλωση της ελευθερίας της έκφρασης των δικηγόρων που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 παράγραφος 1 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Στο πλαίσιο της ερμηνευτικής αξιοποίησης της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δυνάμει των άρθρων 52 παράγραφος 3 και 53 του Χάρτη για τη διαμόρφωση του επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην έννομη τάξη της Ένωσης, το Δικαστήριο προς επίρρωση της θέσης του επικαλείται την απόφαση του ΕΔΔΑ επί της υπόθεσης Κυπριανού κατά Κύπρου[287], όπου εκρίθη σχετικά με την ελευθερία της έκφρασης συνηγόρου υπεράσπισης σε ποινική διαδικασία, ότι το ειδικό καθεστώς που διέπει το δικηγορικό λειτούργημα, προσδίδει στους δικηγόρους μια νευραλγική θέση στο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης καθώς λειτουργούν ως διαμεσολαβητές μεταξύ των πολιτών και των δικαστηρίων[288], ενώ παράλληλα στο προστατευτικό πεδίο της ελευθερίας της έκφρασης εμπίπτει τόσο η ουσία των ιδεών και των πληροφοριών που εκφράζονται όσο και η μορφή με την οποία διατυπώνονται, με όριο τη διαφύλαξη του κύρους της δικαστικής εξουσίας[289].

Περαιτέρω, η ελευθερία της έκφρασης εκτείνεται και στην προστασία της ελεύθερης εξωτερίκευσης, μεταβολής, και αποσιώπησης των απόψεων των δικαστικών λειτουργών τόσο στο πλαίσιο της άσκησης του λειτουργήματός τους όσο και στο πλαίσιο του ιδιωτικού τους βίου. Στο πλαίσιο της ερμηνευτικής αξιοποίησης της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, για τον καθορισμό της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης, αξίζει να σημειωθεί ότι στην υπόθεση Ρίζος και Ντάσκας κατά Ελλάδας, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου απεφάνθη ότι μολονότι οι δικαστικοί λειτουργοί απολαμβάνουν της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης, εντούτοις πρέπει να εμφορούνται

---

[285] Λέντζης Δ. «Ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης», εις Σαχπεκίδου Ε.Ρ., Ταγαράς Χ.Ν.,«Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», σελ.145, 2020, Νομική Βιβλιοθήκη.

[286] Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2012 επί της υπόθεσης Guido Strack κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, F44/05 RENV, ECLI:EU:F:2012:144.

[287] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2005, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 73797/2001, Κυπριανού κατά Κύπρου.

[288] Ibid, σκ. 173, 174.

[289] Ibid.

από αίσθημα ευθύνης, αυτεγκράτειας και αυτοελέγχου προκειμένου για τις απόψεις που εκφράζουν ως εκ της εγγυητικής τους θέσης για την διασφάλιση της ευνομίας, της αγαστής απονομής της δικαιοσύνης και της προστασίας του κράτους δικαίου για την έμπνευση ασφάλειας στους πολίτες και την κοινωνική ομαλότητα[290]. Όταν μάλιστα ενδέχεται να εμφιλοχωρήσουν αμφιβολίες περί της αμεροληψίας της κρίσης τους, πρέπει να επιδεικνύουν τη δέουσα προσοχή, όπως απεφάνθη το ΕΔΔΑ στις υποθέσεις Wille κατά Liechtenstein[291]. Ωστόσο, η ελευθερία της έκφρασης των δικαστικών λειτουργών στο πλαίσιο της άσκησης των δικαιοδοτικών τους καθηκόντων δεν δύναται να οδηγεί στην παύση τους ή στην εις βάρος τους επιβολή κυρώσεων. Σύμφωνα με την απόφανση του ΕΔΔΑ επί της υπόθεσης Baka κατά Ουγγαρίας[292], που αφορούσε στην παύση του προσφεύγοντος δικαστικού λειτουργού από το αξίωμα του Προέδρου του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Ουγγαρίας, λόγω της έκφρασης της αποδοκιμασίας των νομοθετικών τροποποιήσεων αναφορικά με τη λειτουργία του δικαιοδοτικού συστήματος στην Ουγγαρία, η έκφραση απόψεων στο πλαίσιο των επαγγελματικών καθηκόντων των δικαστών δεν μπορεί να επισύρει την εις βάρος τους επιβολή ποινών, καθώς σε αντίθετη περίπτωση φαλκιδεύεται η ελευθερία της έκφρασης υπό την απειλή επιβολής πειθαρχικών κυρώσεων για το περιεχόμενο των εκφερόμενων απόψεων[293].

Είναι αξιοσημείωτο ότι στο πλαίσιο του σεβασμού της αρχής της ισότητας των όπλων των διαδίκων και της πραγμάτωσης της ελευθερίας της έκφρασης όλων των παραγόντων της δίκης και ιδίως της ελευθερίας της έκφρασης της υπερασπιστικής γραμμής των κατηγορουμένων στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας κρίνεται αδήριτη η ανάγκη σεβασμού και πραγμάτωσης του δικαιώματος του υποδίκου στην μετάφραση και τη διερμηνεία όλων των εγγράφων της προδικασίας, της κύριας διαδικασίας και της δικογραφίας, των εκφερόμενων λόγων στο ακροατήριο, καθώς και της επικοινωνίας του κατηγορουμένου που απορρέει από την μεταξύ τους σχέση εντολής[294]. Η Οδηγία 2010/64/ΕΕ[295], εμφορούμενη από τον σκοπό της πραγμάτωσης της αμοιβαίας αναγνώρισης των δικαστικών αποφάσεων, της διασφάλισης του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και ενίσχυσης της εμπιστοσύνης στα συστήματα απονομής δικαιοσύνης, διέπει το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία. Ειδικότερα, προβλέπει, μεταξύ άλλων το δικαίωμα του κατηγορουμένου σε μετάφραση των ουσιωδών εγγράφων της διαδικασίας και σε διερμηνεία (άρθρα 2 και 3), τη διασφάλιση της μετακύλισης του κόστους της διερμηνείας στα κράτη μέλη (άρθρο 4) και της ποιότητας των μεταφράσεων (άρθρο 5). Η υπόθεση Covaci[296] αποτελεί την πρώτη υπόθεση που ήχθη ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με την Οδηγία 2010/64/ΕΕ. Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε σε προδικαστικό ερώτημα με αντικείμενο τη συμβατότητα με την Οδηγία της απαγόρευσης υποβολής και αποδοχής έγγραφης ένστασης συνταχθείσας σε γλώσσα άλλη πλην της γερμανικής

---

[290] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 27ης Μαΐου 2004, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 65545/01, Ρίζος και Ντάσκας κατά Ελλάδας, σκ.44.

[291] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 28ης Οκτωβρίου 1999, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 28396/95, Wille κατά Liechtenstein, σκ.64.

[292] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 23ης Ιουνίου 2006, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 20261/12, Baka κατά Ουγγαρίας.

[293] Ibid, σκ.100-101.

[294] Chara Chioni-Chotouman, The Right to Translation and Interpretation in Criminal Proceedings: Providing a Common Code between the Defendant and the Court, Cambridge Law Review, Vol.66, No.3, 2018, p.67-68.

[295] Οδηγία 2010/64/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Οκτωβρίου 2010, σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία, L 280/1.

[296] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2015, επί της υπόθεσης Gavril Covaci, C-216/14, ECLI:EU:C:2015:686.

και το ερώτημα εάν απορρέει από την Οδηγία υποχρέωση μετάφρασης της υποβληθείσας από αλλόγλωσσο κατηγορούμενο ένστασης συνταχθείσας στη μητρική του γλώσσα, ώστε να πραγματωθεί το δικαίωμα ακρόασής του. Η ένσταση του κυρίου Covaci που εγράφη στη μητρική του γλώσσα δεν μπορεί να συμπεριληφθεί στα ουσιώδη έγγραφα τα οποία πρέπει πάντοτε να μεταφράζονται σύμφωνα με το άρθρο 3 παράγραφος 2 της Οδηγίας, καθώς δεν συνιστά δικαστική απόφαση, ούτε απόφαση επιβολής στερητικής της ελευθερίας ποινής, ούτε έγγραφο συντεταγμένο από τις δικαστικές αρχές. Επομένως, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, επαφίεται στην εκτιμητική ευχέρεια των κρατών μελών ο καθορισμός των εγγράφων που μπορούν να χαρακτηρισθούν ως ουσιώδη, στο πλαίσιο της εξισορρόπησης των δικαιωμάτων του υπόπτου ή του κατηγορουμένου με την ανάγκη οικονομίας χρόνου και κόστους της διαδικασίας. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνώρισε ότι, επειδή η Οδηγία αποσκοπεί στην ελάχιστη εναρμόνιση και θέτει τα ελάχιστα πρότυπα προστασίας των υπόπτων και κατηγορουμένων, τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να διευρύνουν τον κατάλογο των ουσιωδών εγγράφων και έκρινε συμβατή με το ενωσιακό δίκαιο τη σχετική γερμανική διάταξη. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι υφίσταται διαφορά ανάμεσα στην μετάφραση και την διερμηνεία. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, αν ο προσφεύγων είχε αιτηθεί την προφορική ανάπτυξη της αιτίασής του, θα του είχε παρασχεθεί η δυνατότητα διερμηνείας στο ακροατήριο[297]. Ωστόσο, αν είχε αιτηθεί την έγγραφη άσκηση του εν λόγω δικαιώματος, δεν θα του είχε παρασχεθεί η δυνατότητα μετάφρασης. Αυτά τα στοιχεία υπεμφαίνουν έλλειψη συνοχής εντός του συστήματος προστασίας της Οδηγίας λόγω της διάκρισης μεταξύ διερμηνείας και μετάφρασης, και αυτή η ανισότητα φέρεται να αντιβαίνει στον σκοπό της Οδηγίας[298]. Αυτή η έλλειψη συνοχής επισημάνθηκε από τον Γενικό Εισαγγελέα που υπογράμμισε την ανάγκη ισότιμης μεταχείρισης της προφορικής και έγγραφης διαδικασίας και της διασφάλισης της δυνατότητας διερμηνείας και μετάφρασης και στις δύο διαδικασίες[299]

Τέλος, η σημασία του κάθετου διαλόγου μεταξύ των δικαιοδοτικών οργάνων των κρατών μελών και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο του θεσμού της προδικαστικής παραπομπής για τη διασφάλιση της αρχής της υπεροχής κα της ομοιόμορφης εφαρμογής και ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης είναι νευραλγική. Η ελευθερία έκφρασης προδικαστικού ερωτήματος ενώπιον του Δικαστηρίου από τα εθνικά δικαστήρια όταν ανακύπτει νέο ερμηνευτικό ζήτημα που έχει γενικότερη σημασία για την ενιαία εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, (πλην των ανωτάτων δικαστηρίων των κρατών μελών τα οποία φέρουν υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος όταν ανακύπτει ζήτημα ερμηνείας ή κύρους του ενωσιακού δικαίου, ελλείψει της δυνατότητας άσκησης ενδίκων μέσων ενώπιον δικαστηρίου ανώτερου βαθμού), συμβάλλει στην ομοιόμορφη εφαρμογή και ερμηνεία του ενωσιακού δικαίου, στη διασφάλιση της υπεροχής και στην υλοποίηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Σε αυτό το πλαίσιο, η ελευθερία της λεκτικής ερμηνείας των εθνικών δικαίων στην οποία προβαίνουν τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα των κρατών μελών οριοθετείται από την υποχρέωση σύμφωνης με το ενωσιακό δίκαιο ερμηνείας για την επίτευξη της διά δικαίου ενοποίησης.

---

[297] Ibid, σκ.42.

[298] Chara Chioni-Chotouman, The Right to Translation and Interpretation in Criminal Proceedings: Providing a Common Code between the Defendant and the Court, Cambridge Law Review, Vol.66, No.3, 2018, p.80-81.

[299] Γενικός Εισαγγελέας Yves Bot, Προτάσεις της 7ης Μαΐου 2015, επί της υπόθεσης Ποινική δίκη κατά Gavril Covaci, C-216/14, σκ.80, ECLI:EU:C:2015:305.

ΙΙΙ. ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗΣ.

ΙΙΙ.1. ΟΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ: Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΩΝ.

Η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης δεν είναι απόλυτη. Μπορεί να επιδέχεται περιορισμούς υπό την απαρέγκλιτη προϋπόθεση της συνδρομής ορισμένων προϋποθέσεων. Σύμφωνα με το άρθρο 52 παράγραφος 1 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάθε περιορισμός της ελευθερίας της έκφρασης πρέπει να προβλέπεται ρητά στον νόμο, ώστε χάριν της ασφάλειας δικαίου να καθίσταται εκ των προτέρων γνωστός, να εξυπηρετεί έναν υπέρτερο σκοπό της γενικού συμφέροντος της Ένωσης, και να είναι σύμφωνος με την αρχή της αναλογικότητας και δη πρόσφορος και αναγκαίος για την εξυπηρέτηση του θεμελιώδους σκοπού ελλείποντος εναλλακτικού λιγότερο επαχθούς περιοριστικού μέτρου και να μην θίγει την ουσία και τον πυρήνα του περιοριζόμενου δικαιώματος. Η νομική βάση του περιορισμού μπορεί να συνίσταται σε μια διάταξη είτε του δικαίου της Ένωσης είτε του εθνικού δικαίου[300]. Ως σκοποί γενικού συμφέροντος της Ένωσης δυνάμενοι να περιορίσουν την ελευθερία της έκφρασης έχουν αναγνωρισθεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου μεταξύ άλλων, η προστασία του ιδιωτικού βίου και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα[301], η προστασία της ανθρώπινης υγείας, η προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας[302], η διατήρηση της ειρήνης, η πρόληψη των συγκρούσεων και η ενίσχυση της διεθνούς ασφάλειας σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών[303], καθώς και η αποτροπή της υποδαύλισης του μίσους και της υποκίνησης σε βία μεταξύ των λαών[304].

Ο έλεγχος της αναλογικότητας στον οποίο προβαίνει το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι πλήρης και αποσκοπεί στον έλεγχο της τήρησης από τον ενωσιακό ή τον εθνικό νομοθέτη της δίκαιης ισορροπίας μεταξύ αφενός της ελευθερίας της έκφρασης και αφετέρου του υπέρτερου σκοπού γενικού συμφέροντος που δύναται να περιορίσει την ελευθερία της έκφρασης[305]. Σύμφωνα με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η αρχή της αναλογικότητας συνιστά γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου. Είναι αξιοσημείωτο ότι σε αντίθεση με τον θετό κανόνα δικαίου, που μπορεί να εφαρμοστεί και να γίνει αντικείμενο επίκλησης ενώπιον των

[300] Λέντζης Δ., «Ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης», εις Σαχπεκίδου Ε.Ρ, Ταγαράς Χ.Ν.,«Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», σ. 148, 2020, Νομική Βιβλιοθήκη.

[301] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Μαΐου 2014, επί της υπόθεσης Google Spain και Google Inc. κατά Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) και Mario Costeja González, C-131/12, ECLI:EU:C:2014:317

[302] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2011, επί της υπόθεσης Scarlet Extended, C-70/10, σκ.50, ECLI:EU:C:2011:771.

[303] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 15ης Ιουνίου 2017, επί της υπόθεσης Dmitrii Konstantinovich Kiselev κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, T-262/15, ECLI:EU:T:2017:392.

[304] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 22ης Νοεμβρίου 2011, επί των συνεκδικασθεισών υποθέσεων Mesopotamia Broadcast A/S METV (C-244/10), και Roj TV A/S (C-245/10) κατά Bundesrepublik Deutschland, ECLI:EU:C:2011:607.

[305] Λέντζης Δ., «Ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης», εις Σαχπεκίδου Ε.Ρ, Ταγαράς Χ.Ν.,«Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», σ. 150, 2020, Νομική Βιβλιοθήκη.

δικαστηρίων, μία γενική αρχή δεν συνιστά μέρος του θετικού δικαίου αλλά μία κανονιστική αρχή, μία νόρμα, που αποτελεί το αξιακό υπόβαθρο αιτιολόγησης των θεσπιζόμενων κανόνων, ένας κανόνας που εμπερικλείεται στην αρχή του κράτους δικαίου και της αρχής της νομιμότητας καθώς και στις θεσπιζόμενες διατάξεις. Η αρχή της αναλογικότητας, εφαρμοζόμενη από το Δικαστήριο για την επίλυση των συγκρούσεων μεταξύ δύο κανόνων ή μεταξύ ενός θεμελιώδους δικαιώματος και ενός ιδιωτικού ή του δημοσίου συμφέροντος, αναγορεύεται σε κανόνα σύγκρουσης. Ο έλεγχος της τήρησης της αναλογικότητας από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα μπορούσε να θεωρηθεί τελεολογικός έλεγχος, πιο συγκεκριμένα υπεμφαίνει ότι ο έλεγχος ενός νομοθετικού μέτρου είναι πρόσφορος, κατάλληλος και αναγκαίος για την επίτευξη ενός σκοπού ή στόχου[306]. Η ερμηνεία της αρχής της αναλογικότητας εξαρτάται από τον βαθμό αυστηρότητας του δικαστικού ελέγχου της εκτίμησης των αρμοδίων αρχών για την καταλληλότητα των περιοριστικών μέτρων και τον δικαιοπλαστικό του ρόλο όταν προτείνει επιεικέστερες εναλλακτικές[307].

Έχει υποστηριχθεί ότι το Δικαστήριο έχει εγκολπωθεί δύο διαφορετικές προσεγγίσεις της αρχής της αναλογικότητας, την οριζόντια διάσταση, όταν αξιολογεί και ελέγχει τη συμβατότητα του παραγώγου δικαίου της Ένωσης με το πρωτογενές δίκαιο, και την κάθετη διάσταση, όταν προβαίνει σε έλεγχο των νομοθεσιών των κρατών μελών σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης[308]. Σύμφωνα με αυτή τη διάκριση, το Δικαστήριο όταν αξιολογεί τη συμφωνία του παραγώγου ενωσιακού δικαίου με το πρωτογενές και την αρχή της αναλογικότητας, υιοθετεί μία μετριοπαθή στάση και θα θέσει εκτός εφαρμογής τα νομοθετικά μέτρα του παράγωγου ενωσιακού δικαίου που περιορίζουν ένα δικαίωμα μόνον εφόσον είναι προδήλως ακατάλληλα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Αντίθετα, στο πλαίσιο του ελέγχου της συμβατότητας των εθνικών περιοριστικών μέτρων του εθνικού δικαίου με το ενωσιακό δίκαιο, το Δικαστήριο υιοθετεί μία πολύ αυστηρότερη προσέγγιση, καθώς δεν θα εφαρμόσει εθνική νομοθεσία εισάγουσα περιορισμό θεμελιώδους δικαιώματος εάν διαπιστώσει ότι ο εθνικός νομοθέτης δεν επέλεξε το λιγότερο επαχθές περιοριστικό μέτρο. Σε αυτή τη βάση, ο έλεγχος της αναλογικότητας δεν είναι αντικειμενικός υπό την έννοια της αξιολογικής ουδετερότητας καθώς ερείδεται σε ουσιώδη σκοπό ο οποίος συνίσταται στην υλοποίηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης[309].

Έτσι, στην υπόθεση Philip Morris Brands, στο πλαίσιο του ελέγχου της συμβατότητας του άρθρου 13 παράγραφος 1 της Οδηγίας 2014/64/ΕΕ, που εισάγει την απόλυτη απαγόρευση της χρησιμοποίησης ενδείξεων στις συσκευασίες προϊόντων καπνού σχετικά με την περιεκτικότητα τους σε νικοτίνη και άλλες παρόμοιες ουσίες που ενδέχεται να παραπλανήσουν τους καταναλωτές δημιουργώντας την πεπλανημένη εντύπωση ότι είναι λιγότερο επιβλαβείς για την υγεία από ό, τι στην πραγματικότητα, με το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και δη με το άρθρο 11 του Χάρτη, το Δικαστήριο προέβη στον έλεγχο της τήρησης της αναλογικότητας του επίμαχου περιοριστικού της ελευθερίας της έκφρασης μέτρου και απεφάνθη ότι η εν λόγω απαγόρευση συνδέεται με την προστασία της ανθρώπινης υγείας, δεν υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο καθώς η θέσπιση λιγότερο επαχθούς μέτρου δεν θα ήταν εξίσου αποτελεσματική για την

[306] Tor-Inge Harbo, "The function of the Proportionality Principle in EU Law", European Law Journal, Vol.16, No.2, March 2010, p.165.
[307] Ibid, σ.172.
[308] Paul Craig and Gráinne de Búrca, EU Law, Oxford University Press, 3rd Edition, 2003, pp.371-380.
[309] Takis Tridimas, "The General Principles of EU Law", Oxford University Press, 2nd Edition, p.193, και Tor-Inge Harbo, "The function of the Proportionality Principle in EU Law", European Law Journal, Vol.16, No.2, March 2010, p.172.

προστασία της ανθρώπινης υγείας και δεν θίγει τον πυρήνα της ελευθερίας της έκφρασης των επιχειρηματιών καθώς δεν απαγορεύει την ελευθερία γνωστοποίησης οποιασδήποτε πληροφορίας σχετικής με τα προϊόντα καπνού αλλά την χρησιμοποίηση συγκεκριμένων επισημάνσεων αναφορικά με την σύσταση και την περιεκτικότητα σε νικοτίνη και άλλες ουσίες των εν λόγω προϊόντων. Εξάλλου, η επιχειρηματική ελευθερία δεν είναι αποκομμένη από την κοινωνική λειτουργία που επιτελεί.

Εν κατακλείδι, ο εντονότερος, εκτενέστερος και αυστηρότερος έλεγχος από το Δικαστήριο της έκτασης της εκτιμητικής ευχέρειας και εξουσίας των εθνικών νομοθετών των κρατών μελών κατά τη θεσμοθέτηση νομοθετικών περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων και δη της ελευθερίας της έκφρασης δύναται να αποδοθεί στην προσπάθεια επίτευξης της ομοιόμορφης εφαρμογής και ερμηνείας και της διασφάλισης της αρχής της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης με σκοπό την διά δικαίου ενοποίηση που αποτελεί πρώτιστο στόχο της Ένωσης. Από την άλλη πλευρά, η υπεισέλευση του Δικαστηρίου στον έλεγχο και την αξιολόγηση του εύρους της εξουσίας εκτίμησης του νομοθέτη της Ένωσης στο πλαίσιο του ελέγχου του κύρους περιοριστικών της ελευθερίας της έκφρασης αλλά και των θεμελιωδών δικαιωμάτων εν γένει, μέτρων του ενωσιακού δικαίου, ενδέχεται να διακυβεύσει τη θεσμική ισορροπία αλλά και την δημοκρατική νομιμοποίηση στην Ένωση, εάν υιοθετήσει ακτιβιστικές προσεγγίσεις που συνεπάγονται τη διαπίστωση του δυσανάλογου χαρακτήρα περιορισμών του παράγωγου ενωσιακού δικαίου στο πλαίσιο υποθέσεων όπου μορφές δημόσιων ρυθμιστικών μέτρων περιορίζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα και δη την ελευθερία της έκφρασης, και αποφανθεί ότι σκοπός των ενωσιακών ρυθμίσεων δεν είναι η προαγωγή του συλλογικού συμφέροντος των πολιτών της Ένωσης αλλά η εξυπηρέτηση ειδικού συμφέροντος συγκεκριμένων ομάδων συμφερόντων, δεδομένης της επίδρασής τους και της πίεσης που ασκούν εκπροσωπούμενες στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων εν όψει της διεύρυνσης των εξουσιών του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και της αρχής της πλειοψηφίας. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο υιοθετεί μία πιο μετριοπαθή στάση κατά τον έλεγχο της αναλογικότητας των ενωσιακών περιορισμών[310]. Ωστόσο, από την άλλη πλευρά, στο πλαίσιο της αρχής της πλειοψηφίας κατά τη λήψη των αποφάσεων και τη θέσπιση νομοθετικών πράξεων του παραγώγου δικαίου, ο κίνδυνος της δυσανάλογης εκπροσώπησης των πολιτών λόγω της κυριαρχίας συγκεκριμένων ομάδων συμφερόντων που εκπροσωπούνται περισσότερο και αποτελεσματικότερα από τα θεσμικά όργανα επηρεάζοντας τους προσανατολισμούς και τις κατευθύνσεις των πολιτικών της Ένωσης, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από το Δικαστήριο ώστε να μην εμμένει απαρέγκλιτα και αβασάνιστα στην διασφάλιση του κύρους των ενωσιακών περιορισμών όταν η φύση των υποθέσεων το επιτάσσει με σκοπό την δίκαιη και αμερόληπτη διευθέτηση των διαφορών.

ΙΙΙ.2.ΜΟΡΦΕΣ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ.

[310] Acar Kutay,"Limits of Participatory Democracy in European Governance", European Law Journal, Vol.21, No.6, November 2015, p.805-809, και Tor-Inge Harbo, "The function of the Proportionality Principle in EU Law", European Law Journal, Vol.16, No.2, March 2010,p. 182-183.

III.2.Α. Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ: ΟΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ACHBITA ΚΑΙ BOUGNAOUI.

Μολονότι η ελευθερία της έκφρασης της θρησκευτικής συνείδησης κατοχυρώνεται ρητά στο άρθρο 10 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αποτελεί lex specialis σε σχέση με την ελευθερία της έκφρασης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και κατισχύει αυτής, εντούτοις, η εξωτερίκευση του ενδιάθετου θρησκευτικού φρονήματος μέσω της χρησιμοποίησης ενδυματολογικών θρησκευτικών συμβόλων συνιστά μία μορφή έκφρασης, ο περιορισμός της οποίας, παράλληλα με τον περιορισμό της έκφρασης των πολιτικών και φιλοσοφικών πεποιθήσεων των εργαζομένων στο πλαίσιο των επιβαλλόμενων επιχειρηματικών πολιτικών από τον εργοδότη χρήζει εξέτασης στο πλαίσιο των αποφάσεων του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί των υποθέσεων Achbita[311] και Bougnaoui[312].

Αμφότερες οι υποθέσεις αφορούν στην υποβολή προδικαστικού ερωτήματος με αντικείμενο την ερμηνεία της Οδηγίας 2000/78/ΕΕ για την ίση μεταχείριση και τον έλεγχο της συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο και δη την ως άνω Οδηγία και την ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 10 του Χάρτη και στο άρθρο 9 της ΕΣΔΑ, της απαγόρευσης περιβολής της μουσουλμανικής μαντήλας από τον εργοδότη στο εργασιακό περιβάλλον στο πλαίσιο της άσκησης της επιχειρηματικής του ελευθερίας κατά το άρθρο 16 του Χάρτη, η παρέκκλιση από την οποία επέσυρε την απόλυση των αιτουσών.

Στην υπόθεση Achbita, το Δικαστήριο προβαίνει στον έλεγχο της αναλογικότητας της προβλεπόμενης από τον εσωτερικό κανονισμό της επιχείρησης απαγόρευσης περιβολής συμβόλων δηλωτικών των θρησκευτικών, πολιτικών και φιλοσοφικών πεποιθήσεων, διαπιστώνοντας τον κατ' αρχήν θεμιτό χαρακτήρα του περιορισμού ο σκοπός του οποίου συνίσταται στην επίτευξη ουδετερότητας στο πλαίσιο της απορρέουσας από το άρθρο 16 του Χάρτη ελευθερία διαμόρφωσης των επιχειρηματικών πολιτικών του εργοδότη[313]. Έπειτα, εξαρτά την καταλληλότητα του περιορισμού από την συστηματική εφαρμογή του, και ελλείψει επαρκών στοιχείων με βάση τη δικογραφία αποφαίνεται ότι το μέτρο της απόλυσης λόγω άρνησης συμμόρφωσης της αιτούσας στην απαγόρευση περιβολής θρησκευτικών συμβόλων και εξακολούθησης της αμφίεσης της μουσουλμανικής μαντήλας στον χώρο εργασίας είναι δυσανάλογο μόνον εφόσον υφίστατο η δυνατότητα λήψης λιγότερο επαχθούς μέτρου, η διαπίστωση της οποίας επαφίεται στο εθνικό δικαστήριο[314]. Σε αυτό το πλαίσιο, το Δικαστήριο προβαίνει σε συστάθμιση μεταξύ του θεμελιώδους συμφέροντος του εργοδότη για επίτευξη ουδετερότητας με σκοπό την αγαστή λειτουργία της επιχείρησής του και την ευόδωση των επιχειρηματικών πολιτικών του ως απότοκος της επιχειρηματικής του ελευθερίας κατά το άρθρο

[311] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2017, επί της υπόθεσης Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding κατά G4S Secure Solutions NV, C-157/15, ECLI:EU:C:2017:203.

[312] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2017, επί της υπόθεσης Asma Bougnaoui, κατά Association de défense des droits de l'homme (ADDH), C-188/15, ECLI:EU:C:2017:204.

[313] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2017, επί της υπόθεσης Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding κατά G4S Secure Solutions NV, C-157/15, σκ. 37-39, ECLI:EU:C:2017:203.

[314] Ibid, σκ.42.

16 του Χάρτη, και της ελευθερίας της έκφρασης της θρησκευτικής συνείδησης και της ισότιμης μεταχείρισης. Το Δικαστήριο σε αυτό το πλαίσιο επεσήμανε ότι μπορεί να υφίσταται έμμεση διάκριση εις βάρος της αιτούσας, η οποία όμως να είναι δικαιολογημένη προκειμένου να εφαρμοσθεί η θεμιτή επιχειρηματική πολιτική θρησκευτικής ουδετερότητας και ουδετερότητας ως προς τις πεποιθήσεις την οποία επιδιώκει ο εκάστοτε εργοδότης. Όπως επεσήμανε και η Γενική Εισαγγελέας στις Προτάσεις της, κατά τον έλεγχο της stricto sensu αναλογικότητας, τα συμφέροντα των εργαζομένων δύνανται συνεπεία της εν λόγω επιχειρηματικής πολιτικής να μην θίγονται υπέρμετρα. Στο ίδιο πνεύμα, στην υπόθεση Bougnaoui, το Δικαστήριο διακρίνει μεταξύ του εάν η απόλυση της αιτούσας στηρίχθηκε σε εσωτερικό κανονισμό, οπότε θα μπορούσε να στοιχειοθετηθεί κατ' αρχήν έμμεση δυσμενής διάκριση ή στην επιχειρηματική βούληση του εργοδότη, οπότε θα επρόκειτο για άμεση διάκριση, που όμως επιτάσσει τον έλεγχο της συνδρομής θεμιτού σκοπού από τον οποίο να εμφορείται η επιχειρηματική βούληση απόλυσης[315]. Στο πλαίσιο της εξισορρόπησης μεταξύ της ελευθερίας της έκφρασης των θρησκευτικών πεποιθήσεων και της επιχειρηματικής πολιτικής που λαμβάνει υπόψη την επιθυμία πελάτη να μη λαμβάνει υπηρεσίες από υπάλληλο ενδεδυμένο με την μουσουλμανική μανδήλα και αναγορεύει την αποφυγή χρησιμοποίησής της σε υποχρεωτική επαγγελματική προϋπόθεση, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι δεν μπορεί ο λόγος επί του οποίου εδράστηκε η διακριτική μεταχείριση να αποτελεί ουσιαστική και επαγγελματική προϋπόθεση συναρτώμενη με την ορθή επιτέλεση των επαγγελματικών καθηκόντων[316], και δεν μπορεί να επαφίεται σε υποκειμενικές εκτιμήσεις του εργοδότη[317].

Αξίζει να επισημανθεί πως, μολονότι σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου επί της υπόθεσης Achbita δεν αποκλείεται η δυνατότητα περιορισμού της ελευθερίας εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων στον εργασιακό χώρο λόγω υπέρτερου θεμιτού σκοπού επιχειρηματικής πολιτικής, εντούτοις σύμφωνα με τις Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα Sharpston επί της υπόθεσης Bougnaoui, προκρίνεται ο σεβασμός της ελευθερίας της έκφρασης των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Υπογραμμίζοντας ότι η αμφίεση της μουσουλμανικής μαντήλας συνιστά έκφραση πολιτισμικής και θρησκευτικής ελευθερίας[318], η Γενική Εισαγγελέας επισημαίνει ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις του ατόμου συνιστούν στοιχεία της εξατομίκευσής τους και της σφυρηλάτησης της θρησκευτικής τους ταυτότητας, τα οποία τα ακολουθούν σε όλες τις πτυχές της ζωής τους[319], και καταλήγει να προκρίνει τον δίκαιο συμβιβασμό των διακυβευόμενων συμφερόντων του σεβασμού της επιχειρηματικής ελευθερίας και της ελευθερίας της έκφρασης των θρησκευτικών πεποιθήσεων, σε περίπτωση δε που η προσπάθεια δίκαιης εξισορρόπησής τους αποβεί ατελέσφορη, προτείνει να υπερτερεί η ελευθερία της θρησκευτικής έκφρασης, θεωρώντας ανεδαφικούς και αλυσιτελείς τους ισχυρισμούς των επιχειρηματιών περί ανάγκης μεγιστοποίησης των κερδών τους[320].

---

[315] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2017, επί της υπόθεσης Asma Bougnaoui, κατά Association de défense des droits de l'homme (ADDH), C-188/15, σκ.34, ECLI:EU:C:2017:204.
[316] Ibid, σκ.37και 40.
[317] Ibid, σκ.40.
[318] Γενική Εισαγγελέας Eleanor Sharpston, Προτάσεις επί της υπόθεσης Asma Bougnaoui, Association de défense des droits de l'homme (ADDH) κατά Micropole SA, C-188/15, σκ.75, ECLI:EU:C:2016:553.
[319] Ibid, σκ.117-118.
[320] Ibid, σκ.133.

III.2.Β. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΤΟΥ ΓΕΝΕΤΗΣΙΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΩΣ ΤΡΟΧΟΠΕΔΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΚΗΣ ΘΕΣΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΡΓΟΔΟΤΗ ΚΑΤ' ΕΠΙΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ: Η ΥΠΟΘΕΣΗ C-507/18.

Η άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης σε συνάρτηση με την ισότιμη μεταχείριση των εργαζομένων και η δυνατότητα να αποτελέσει κώλυμα προσλήψεων σε εργασιακή θέση απασχόλησε το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση ΝΗ[321], που αφορά στην αίτηση προδικαστικού ερωτήματος με αντικείμενο ερμηνεία των άρθρων 2, 3 και 9 της οδηγίας 2000/78/ΕΚ, που διαμορφώνει γενικό πλαίσιο για τους όρους ισότιμης απασχόλησης στην αγορά εργασίας στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του ενάγοντος και του εναγομένου με αντικείμενο τις δηλώσεις του ΝΗ κατά τη διάρκεια ραδιοφωνικής εκπομπής ότι δεν επιθυμούσε να συνεργάζεται στο δικηγορικό του γραφείο με ομοφυλόφιλους.

Το Δικαστήριο προβαίνει αρχικά στον έλεγχο της υπαγωγής των δηλώσεων του ΝΗ στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2000/78/ΕΕ, υπογραμμίζοντας ότι οι διακρίσεις λόγω γενετήσιου προσανατολισμού μπορούν να υπονομεύσουν την επίτευξη των στόχων της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ήτοι την επίτευξη υψηλού επιπέδου στην απασχόληση, την κοινωνική προστασία, την άνοδο του βιοτικού επιπέδου και της ποιότητας ζωής, την οικονομική και κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη[322] . Απαραίτητη προϋπόθεση για την υπαγωγή των δηλώσεων στους περιορισμούς της έκφρασης που προβλέπει η Οδηγία είναι η ύπαρξη πραγματικού συνδέσμου των εκφράσεων του δηλούντος με την πολιτική προσλήψεων της επιχείρησής του[323], και να αποδεικνύεται ότι οι επίμαχες δηλώσεις συναρτώνται με τους όρους πρόσβασης στην εργασία και να αποδεικνύουν ότι ο δηλών εμφορείται από σαφή πρόθεση δυσμενούς διάκρισης εις βάρος των ομοφυλόφιλων[324]. Σύμφωνα μάλιστα με τις Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα[325], πρέπει να προκύπτει ότι ο δηλών πρόκειται για δυνητικό εργοδότη ή για άτομο de facto ή de jure ικανό να ασκήσει καθοριστική επιρροή στη γενικότερη πολιτική προσλήψεων του εργοδότη εντός της ίδιας ή άλλης επιχείρησης.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο προβαίνει σε έλεγχο του κύρους των περιορισμών που προβλέπονται από την Οδηγία 2000/78/ΕΕ με γνώμονα το άρθρο 11 και 52 παράγραφος 3 του Χάρτη και της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας, και διαπιστώνει την πρόβλεψη του περιορισμού στον νόμο και δη στην Οδηγία[326], καθώς και ότι εφαρμόζεται αποκλειστικά για την υλοποίηση του σκοπού της Οδηγίας που συνιστά θεμιτό σκοπό της Ένωσης και συνίσταται στη διασφάλιση της ισότιμης μεταχείρισης στην εργασιακή απασχόληση, την εξασφάλιση υψηλού επιπέδου απασχόλησης, αποδοτικότητας και κοινωνικής προστασίας. Τέλος, συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας[327] καθώς οι μόνες δηλώσεις που απαγορεύονται είναι εκείνες οι οποίες συνιστούν δυσμενή διάκριση στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας. Μια τέτοια

[321] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 23ης Απριλίου 2020 επί της υπόθεσης ΝΗ κατά Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford, C-507/18, ECLI:EU:C:2020:289.
[322] Ibid, σκ.37.
[323] Ibid, σκ.43.
[324] Ibid, σκ.45.
[325] Γενική Εισαγγελέας Eleanor Sharpston, Προτάσεις της 31ης Οκτωβρίου 2019, επί της υπόθεσης ΝΗ κατά Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford, C-507/18, σκ.53-56, ECLI:EU:C:2019:922.
[326] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 23ης Απριλίου 2020 επί της υπόθεσης ΝΗ κατά Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford, C-507/18, σκ.50, ECLI:EU:C:2020:289.
[327] Ibid, σκ. 52 και Γενική Εισαγγελέας Eleanor Sharpston, Προτάσεις της 31ης Οκτωβρίου 2019, επί της υπόθεσης ΝΗ κατά Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford, C-507/18, σκ. 69, ECLI:EU:C:2019:922.

επέμβαση στην άσκηση της ελευθερίας έκφρασης δεν υπερβαίνει το αναγκαίο και κατάλληλο μέτρο για την επίτευξη των επιδιωκόμενων με την οδηγία σκοπών και δεν θίγει τον πυρήνα της ελευθερίας της έκφρασης.

Η υφέρπουσα σύγκρουση μεταξύ αφενός της οικονομικής και επιχειρηματικής ελευθερίας του εργοδότη να επιλέγει ελεύθερα το αντισυμβαλλόμενο μέρος στο πλαίσιο συμβατικής εργασιακής σχέσης και αφετέρου της ισότιμης μεταχείρισης των υποψηφίων ανεξάρτητα από τα στοιχεία που τους εξατομικεύουν συμπεριλαμβανομένου του γενετήσιου προσανατολισμού τους επιλύεται υπέρ του θεμιτού σκοπού της ισότιμης μεταχείρισης στην απασχόληση που συναρτάται με τον θεμιτό ενωσιακό στόχο επίτευξης της εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς και του υψηλού επιπέδου της απασχόλησης, και μπορούν να ευοδωθούν μόνον με την εφαρμογή δίκαιων και ισότιμων κριτηρίων πρόσληψης, με αποτέλεσμα δηλώσεις αποδοκιμασίας εις βάρος των ομοφυλόφιλων εργαζομένων συνδεόμενες με την εφαρμοζόμενη πολιτική προσλήψεων του εργοδότη στην επιχείρηση του από τις οποίες αποδεικνύεται η σαφής πρόθεση δυσμενούς διάκρισης εις βάρος ομοφυλόφιλων υποψηφίων προς πρόσληψη, να αντιβαίνουν στον σκοπό της Οδηγίας και για τον λόγο αυτό οι προβλεπόμενοι από αυτή περιορισμοί της ελευθερίας της έκφρασης των εργοδοτών είναι θεμιτοί.

ΙΙΙ.2.Γ.Η ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΩΣ ΘΕΜΙΤΟΙ ΛΟΓΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

Ως σκοποί γενικού συμφέροντος δυνάμενοι να περιορίσουν την ελευθερία της έκφρασης έχουν αναγορευθεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης τόσο η διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας όσο και η πρόληψη των συγκρούσεων σύμφωνα με τους στόχους και τις αρχές του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Αρχικά, στην υπόθεση Kiselev[328], που αφορά σε προσφυγή ακύρωσης των αποφάσεων και των πράξεων του Συμβουλίου στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας, με τις οποίες επιβλήθηκαν στον προσφεύγοντα κυρώσεις λόγω της από μέρους του προπαγάνδας με σκοπό την ενίσχυση και την υποστήριξη των ρωσικών κυβερνητικών πράξεων αποσταθεροποίησης και υπονόμευσης της εδαφικής ακεραιότητας και της ασφάλειας της Ουκρανίας, το Δικαστήριο, προς αντίκρουση του ισχυρισμού του προσφεύγοντος ότι δεν πληρούσε το προβλεπόμενο κριτήριο της ενεργούς στήριξης της Κυβέρνησης προκειμένου να του επιβληθούν κυρώσεις, επισημαίνει ότι στο κριτήριο εμπίπτουν πρόσωπα που είναι υπεύθυνα για πράξεις αποσταθεροποίησης της Ουκρανίας, ως εκ της ποσοτικής και ποιοτικής σημασίας των πράξεων τους για τη διακύβευση της εσωτερικής σταθερότητας και ασφάλειας της Ουκρανίας[329]. Ο προσφεύγων, διορισμένος από τον πρόεδρο Πούτιν, στη θέση του επικεφαλής του κρατικού ρωσικού πρακτορείου ειδήσεων RS, υπήρξε κεντρική μορφή της κυβερνητικής προπαγάνδας για την ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων στην Ουκρανία. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι λόγω του καταλυτικού ρόλου των οπτικοακουστικών μέσων στη σύγχρονη κοινωνία, ήταν αναμενόμενη η εκτεταμένη στήριξη από τα μέσα ενημέρωσης των δράσεων της

[328] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 15ης Ιουνίου 2017, επί της υπόθεσης Dmitrii Konstantinovich Kiselev κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, T-262/15, ECLI:EU:T:2017:392.
[329] Ibid, σκ. 72 και 74.

Ρωσικής Κυβέρνησης που αποσταθεροποίησαν την Ουκρανία ιδίως μέσω πολύ δημοφιλών εκπομπών από πρόσωπο όπως ο προσφεύγων που διορίστηκε με προεδρικό διάταγμα ως επικεφαλής του ειδησεογραφικού πρακτορείου RS[330].

Εν όψει της μεροληπτικής προβολής των δράσεων της Ρωσικής Κυβέρνησης για την αποσταθεροποίηση της Ουκρανίας που στοιχειοθέτησαν την ενεργή στήριξη από μέρους του προσφεύγοντος προς την Κυβέρνηση και τις πράξεις υπονόμευσης της ασφάλειας και της ακεραιότητας της Ουκρανίας, και συνεπεία της οποίας επεβλήθησαν στον προσφεύγοντα κυρώσεις, το Δικαστήριο προβαίνει στον έλεγχο της νομιμότητας και της αναλογικότητας των περιορισμών της ελευθερίας της έκφρασης. Αρχικά, κατόπιν της διαπίστωσης ότι τα επίμαχα περιοριστικά μέτρα προβλέπονται από τον νόμο, καθώς προβλέπονται από πράξεις που έχουν κυρίως γενική ισχύ και διαθέτουν, πρώτον, σαφείς νομικές βάσεις στο δίκαιο της Ένωσης, δηλαδή στο άρθρο 29 ΣΕΕ και στο άρθρο 215 ΣΛΕΕ, και, δεύτερον, επαρκή αιτιολογία όσον αφορά τόσο το περιεχόμενό τους όσο και τους λόγους που δικαιολογούν την εφαρμογή των μέτρων αυτών στον προσφεύγοντα[331], το Δικαστήριο απεφάνθη ότι πληρούται και η προϋπόθεση εξυπηρέτησης θεμιτού σκοπού της Ένωσης, ο οποίος εν προκειμένω συνίσταται στη διατήρηση της ειρήνης, την αποσόβηση των συγκρούσεων και την ενίσχυση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, σύμφωνα με τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών[332]. Στη συνέχεια, κατά τον έλεγχο της αρχής της αναλογικότητας, διαγιγνώσκει την προσφορότητα και την αναγκαιότητα των επιβληθέντων περιορισμών σε συνάρτηση με τον σκοπό της διατήρησης της ειρήνης και της διεθνούς ασφάλειας, για την επίτευξη του οποίου λιγότερο επαχθή μέτρα θα ήταν αλυσιτελή[333], ενώ παράλληλα αποφαίνεται ότι οι επίμαχοι περιορισμοί δεν θίγουν τον πυρήνα του δικαιώματος της ελευθερίας της έκφρασης του προσφεύγοντος, καθώς ο τελευταίος δύναται να εξακολουθήσει στο πλαίσιο της επαγγελματικής του δραστηριότητας στα μέσα ενημέρωσης να ασκεί την ελευθερία της έκφρασης[334].

Μολονότι το Συμβούλιο διαθέτει ευρεία διακριτική ευχέρεια και εξουσίες για την επιβολή κυρώσεων και περιοριστικών μέτρων σε φυσικά πρόσωπα στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και της Πολιτικής Ασφάλειας, και ο δικαστικός έλεγχος περιχαρακώνεται στην τήρηση της νομιμότητας και των τυπικών και διαδικαστικών κανόνων επιβολής των περιοριστικών μέτρων χωρίς να υπεισέρχεται στον έλεγχο της σκοπιμότητας και της εκτιμητικής ευχέρειας του Συμβουλίου, εντούτοις στο πλαίσιο της τήρησης της νομιμότητας και της υπεροχής του πρωτογενούς δικαίου, πραγματοποιείται από το Δικαστήριο έλεγχος της συμβατότητάς τους με το άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος δυνάμει του άρθρου 6 παράγραφος 1 της ΣΕΕ ως ισόκυρος με τις Συνθήκες εμπίπτει στο πρωτογενές δίκαιο[335]. Αξίζει να επισημανθεί ότι ο εννοιολογικός προσδιορισμός της προπαγάνδας, που στην υπό εξέταση υπόθεση συγκεκριμενοποιεί το κριτήριο της ενεργητικής στήριξης προς τις κυβερνητικές πράξεις της Ρωσίας για την αποσταθεροποίηση της Ουκρανίας, είναι ασαφής και νεφελώδης στο ενωσιακό δίκαιο. Σε μια προσπάθεια

[330] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 15ης Ιουνίου 2017, επί της υπόθεσης Dmitrii Konstantinovich Kiselev κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, T-262/15, ECLI:EU:T:2017:392.
[331] Ibid, σκ. 72.
[332] Ibid, σκ.80.
[333] Ibid, σκ.84.
[334] Ibid, σκ. 123.
[335] Yuliya Miadzvetskaya,"How to draw a line between journalism and propaganda in the information wars era?", Case Notes 02/2018, p.6, College of Europe.

προσδιορισμού της έννοιας, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέδωσε Ψήφισμα, στο οποίο υπογραμμίζει, μεταξύ άλλων, ότι η πληροφόρηση σχετικά με πολεμικές επιχειρήσεις δεν άπτεται μόνον των εξωτερικών σχέσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά έχει αντίκτυπο και στις εσωτερικές σχέσεις[336]. Στην υπό εξέταση υπόθεση συνδέεται με τη διακύβευση θεμελιώδους συμφέροντος της Ένωσης που συνίσταται στην υπονόμευση της ειρήνης και της ασφάλειας, και για αυτό τον λόγο, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας και της πρόβλεψης στον νόμο, ο περιορισμός της ελευθερίας της έκφρασης είναι θεμιτός.

ΙΙΙ.2.Δ. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.

.

Η ιδέα του δικαιώματος στη λήθη δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης επί της υπόθεσης Google Spain SL και Google Inc κατά Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González[337], στην οποία το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την ύπαρξη του δικαιώματος να μπορούν οι ιδιώτες να αιτηθούν τη διαγραφή των προσωπικών τους δεδομένων από τις μηχανές αναζήτησης που συσχετίζουν το όνομά τους με σειρά αποτελεσμάτων στο πλαίσιο διαδικτυακών αναζητήσεων. Η απόφαση είχε σημαντικό αντίκτυπο στη λειτουργία του διαδικτύου και ειδικότερα την έκταση της ελευθερίας πληροφόρησης και πρόσβασης των χρηστών σε προσωπικά δεδομένα αναρτημένα στο διαδίκτυο. Παράλληλα, επέδρασε στην λειτουργία των επιχειρήσεων διαχείρισης μηχανών αναζήτησης, καθώς η ευρεία έννοια του ελέγχου επί των προσωπικών δεδομένων συνδέθηκε με την επέκταση της ευθύνης για παραβιάσεις των προσωπικών δεδομένων συνεπεία του περιεχομένου των διαθέσιμων στο διαδίκτυο πληροφοριών σε έναν ευρύ κύκλο διαχειριστών του διαδικτύου, και στην επιβολή σε αυτούς υποχρεώσεων για τον σεβασμό των άρθρων 7 και 8 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συναφώς, η απόφαση ανέδειξε τον ρόλο των ιδιωτικών παραγόντων στην επιβολή της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, στο πλαίσιο της οποίας ανέκυψε το ερώτημα περί της δυνατότητας οριζόντιας εφαρμογής της Οδηγίας 95/46/ΕΕ και επίκλησης του δικαιώματος στη λήθη απευθείας έναντι των διαχειριστών μηχανών αναζήτησης[338].

Η υπόθεση αφορά σε προδικαστικό ερώτημα υποβληθέν από το Ανώτατο Δικαστήριο της Ισπανίας στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ των εταιρειών Google Spain και Google Inc αφενός, και του κ. Costeja González και της ισπανικής αρχής προστασίας προσωπικών δεδομένων, με αντικείμενο την απόφαση της αρχής αυτής με την οποία έγινε δεκτή η καταγγελία που υπέβαλε ο κ. Costeja González κατά των δύο προαναφερθεισών εταιριών και επιβλήθηκε στην Google Inc. η υποχρέωση, αφενός, να λάβει τα αναγκαία μέτρα για τη διαγραφή από το ευρετήριό της των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που αφορούν τον κ. Costeja González και, αφετέρου, να καταστήσει ανέφικτη τη μελλοντική πρόσβαση στα δεδομένα αυτά.

---

[336] European Parliament Resolution of 23 November 2016 on "EU strategic communication to counteract anti-EU propaganda by third parties", P8 TA PROV(2016)0441, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0441_EN.html?redirect .

[337] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Μαΐου 2014, επί της υπόθεσης υπόθεσης Google Spain SL και Google Inc κατά Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González, C-131/12, ECLI:EU:C:2014:317.

[338] Ibid, σκ.20.

Η βάση της καταγγελίας του κ. González ήταν ότι, όταν ένας χρήστης του διαδικτύου εισήγε το ονοματεπώνυμο του κ. Costeja González στη μηχανή αναζήτησης της Google, μφανίζονταν σύνδεσμοι προς δύο σελίδες της εφημερίδας *La Vanguardia,* αντιστοίχως της 19ης Ιανουαρίου και της 9ης Μαρτίου 1998, στις οποίες περιλαμβανόταν ανακοίνωση, με μνεία του ονοματεπώνυμου του M. Costeja González, για πλειστηριασμούς ακινήτων κατόπιν κατάσχεσης που επιβλήθηκε λόγω κοινωνικοασφαλιστικών οφειλών.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε αναφορικά με την έκταση της ευθύνης ων υπεύθυνων επεξεργασίας ότι η Οδηγία για τα προσωπικά δεδομένα 95/46/ΕΕ πρέπει να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται με γνώμονα το υπέρτερης ισχύος πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και δη τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη που κατοχυρώνουν την προστασία του ιδιωτικού βίου και των προσωπικών δεδομένων[339]. Σε αυτό το πλαίσιο, απεφάνθη ότι η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ενός ατόμου και ο συσχετισμός αυτών με την εμφάνιση του ονόματός του μεταξύ των κύριων αποτελεσμάτων αναζήτησης στο διαδίκτυο μπορεί να υπονομεύσει τα δικαιώματα του ιδιωτικού βίου και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, τα οποία δεν θα κοινοποιούνταν χωρίς την επέμβαση της μηχανής αναζήτησης[340]. Σε αυτό το πλαίσιο, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι το υποκείμενο των προσωπικών δεδομένων δύναται, υπό το φως των δικαιωμάτων των άρθρων 7 και 8 του Χάρτη, να αιτηθεί τη διαγραφή των επίμαχων αναρτημένων και συσχετιζόμενων με την αναζήτηση του ονόματός του πληροφοριών, ώστε να μην είναι αυτές διαθέσιμες στο κοινό, μέσω του αποκλεισμού του από τη λίστα αποτελεσμάτων που εμφανίζεται κατόπιν της αναζήτησης[341]. Έτσι, επιβεβαίωσε την ύπαρξη του δικαιώματος στη λήθη στην ενωσιακή έννομη τάξη ανάγοντάς το σε γενική αρχή. Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το εν λόγω δικαίωμα δεν ισοδυναμεί με την επιβολή υποχρεώσεων στους υπεύθυνους επεξεργασίας να απομακρύνουν τα δεδομένα άνευ ετέρου, αλλά οι υπεύθυνοι επεξεργασίας υπέχουν υποχρέωση αναζήτησης και επίτευξης δίκαιης συστάθμισης και εξισορρόπησης των διακυβευόμενων δικαιωμάτων και δη της ελευθερίας της πληροφόρησης και της πρόσβασης των χρηστών στα εν λόγω δεδομένα αφενός, και στα θεμελιώδη δικαιώματα της προστασίας του ιδιωτικού βίου και των προσωπικών δεδομένων των υποκειμένων επεξεργασίας των εν λόγω δεδομένων, αφετέρου[342]. Παράλληλα, υιοθέτησε μια προσέγγιση υπέρ των δικαιούχων των δικαιωμάτων προστασίας του ιδιωτικού βίου και των προσωπικών δεδομένων, καθώς υπερακοντίζουν κατ' αρχήν τα οικονομικά συμφέροντα των διαχειριστών μηχανών αναζήτησης καθώς και το συμφέρον των χρηστών για πρόσβαση στις σχετιζόμενες με τα κοινοποιούμενα προσωπικά δεδομένα πληροφορίες[343].

Αξίζει να επισημανθεί ότι στο πλαίσιο της αλματώδους τεχνολογικής ανάπτυξης και της ραγδαίας εξέλιξης του διαδικτύου ως μέσου απρόσκοπτης κοινοποίησης και ανταλλαγής απόψεων, η κατανόηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ανάγκη σεβασμού του ιδιωτικού βίου και των προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο του δικαιώματος στη λήθη χωρίς προηγούμενη διευκρίνιση και ερμηνεία του περιεχομένου και της εμβέλειας της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ιδιωτικού βίου και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων

[339] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Μαϊου 2014, επί της υπόθεσης υπόθεσης Google Spain SL και Google Inc κατά Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González, C-131/12, σκ.66-67, ECLI:EU:C:2014:317.
[340] Ibid, σκ. 80.
[341] Ibid, σκ.97.
[342] Ibid, σκ.81.
[343] Ibid, 81, 99.

στην υπό εξέταση υπόθεση, είναι δυσχερής. Επιπλέον, η αναγνώριση από το Δικαστήριο του μαχητού τεκμηρίου της υπεροχής του δικαιώματος στη λήθη κατά την αξιολόγηση των υπεύθυνων επεξεργασίας στο πλαίσιο της δίκαιης εξισορρόπησης μεταξύ αφενός των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ιδιωτικού βίου και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων και αφετέρου του οικονομικού συμφέροντος των διαχειριστών των μηχανών αναζήτησης και της ελευθερίας της πληροφόρησης των χρηστών είναι προβληματική, καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος προβολής ιδιωτικών συμφερόντων και πολιτικών ως δικαιολογητικών λόγων παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ωστόσο, ο μηχανισμός της δίκαιης εξισορρόπησης, προκειμένου να ευοδωθεί ο δίκαιος συμβιβασμός και συγκερασμός, προϋποθέτει την στάθμιση και την αξιολογική κρίση μεταξύ όμοιων και ισόκυρων εννοιών.

Μολαταύτα, η ορολογία του Δικαστηρίου και ειδικότερα ο χαρακτηρισμός του θεμελιώδους δικαιώματος της πληροφόρησης των χρηστών των μηχανών αναζήτησης, το οποίο συνεπεία του δικαιώματος στη λήθη περιορίζεται, ως «συμφέροντος» του κοινού, μολονότι εμπερικλείεται στο άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, φέρεται να προεξοφλεί κατά τον δικανικό συλλογισμό και την κρίση του Δικαστηρίου, ότι είναι υποδεέστερο των δικαιωμάτων του ιδιωτικού βίου και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, με αποτέλεσμα να αποτελεί τροχοπέδη για την δίκαιη εξισορρόπηση, η οποία προϋποθέτει αντιπαράθεση και συγκερασμό μεταξύ ισότιμων και αντιτιθέμενων εννοιών[344]. Το Δικαστήριο φέρεται να υποπίπτει σε λήψη του ζητουμένου (petition principii), καθώς αυτό που πρέπει να αποδειχθεί, ότι δηλαδή η ελευθερία της πληροφόρησης του κοινού πρέπει νομίμως να υποχωρήσει, προκειμένου να προκριθεί κατά τη στάθμιση η προστασία των δικαιωμάτων του ιδιωτικού βίου και του απορρήτου των προσωπικών δεδομένων, το θεωρεί αποδεδειγμένο, χρησιμοποιώντας ορολογία και δη την έννοια του συμφέροντος του κοινού, η οποία αποδίδει έννοια υποδεέστερη της έννοιας των δικαιωμάτων, καθώς τα τελευταία εμπερικλείουν αξίωση σεβασμού και προστασίας στην έννομη τάξη της Ένωσης και των κρατών μελών, ενώ δεν ισχύει πάντοτε το ίδιο για την έννοια του συμφέροντος. Έτσι, συνάγει το συμπέρασμα περί της υπεροχής των δικαιωμάτων προστασίας του ιδιωτικού βίου και των προσωπικών δεδομένων.

Επιπλέον, η απόφαση του Δικαστηρίου δεν συγκεκριμενοποιεί ούτε ορίζει τα κριτήρια βάσει των οποίων οι υπεύθυνοι της επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων οφείλουν να προβαίνουν στη δίκαιη εξισορρόπηση μεταξύ της ελευθερίας της πληροφόρησης του κοινού και της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, με αποτέλεσμα αυτή να επαφίεται σε ιδιωτικές εταιρείες οι οποίες εξυπηρετώντας συγκεκριμένα συμφέροντα δύνανται να φαλκιδεύουν αθέμιτα και αυθαίρετα την ελευθερία της πληροφόρησης των χρηστών. Μάλιστα ο Γενικός Εισαγγελέας με τις Προτάσεις του επισημαίνει τον κίνδυνο παραβίασης της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης συνεπεία της αναγνώρισης ενός δικαιώματος στη διαγραφή των προσωπικών δεδομένων[345]. Ακόμη, το Δικαστήριο δεν διευθέτησε το ζήτημα της δυνατότητας οριζόντιας εφαρμογής της Οδηγίας και απευθείας επίκλησής της έναντι των υπευθύνων επεξεργασίας. Μολαταύτα, η αναγνώριση διά της ερμηνείας ενός δικαιώματος μη προβλεπόμενου στο γραπτό

[344] Eleni Frantziou, "Further Developments in the Right to be Forgotten: The European Court of Justice's Judgement in Case C-131/12, Google Spain, SL, Google Inc v. Agencia Espanola de Proteccion de Datos, Human Rights Law Review, 2014, Vol.14, p.769.

[345] Γενικός Εισαγγελέας Niilo Jääskinen, Προτάσεις της 25ης Ιουνίου 2013, επί της υπόθεσης Google Spain SL και Google Inc κατά Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González, C-131/12, σκ.126-133, ECLI:EU:C:2013:424

δίκαιο της Ένωσης, υπεμφαίνει δικαστικό ακτιβισμό που δύναται να διασαλεύσει τη θεσμική ισορροπία υποκαθιστώντας τον νομοθέτη, εντούτοις λειτουργεί δικαιοπλαστικά και φωτίζει ερμηνευτικά τις πτυχές του ενωσιακού δικαίου.

Αξίζει να επισημανθεί ότι στο πλαίσιο του Γενικού Κανονισμού για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών[346], που αντικατέστησε την Οδηγία 95/46/ΕΕ, το άρθρο 85 ορίζει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν διά νόμου να συμβιβάζουν το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης και πληροφόρησης. Η θέση σε ισχύ του Κανονισμού άμβλυνε την έλλειψη νομοθετικών πράξεων του παραγώγου δικαίου για τη ρύθμιση της σύγκρουσης των δικαιωμάτων προστασίας της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων και της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης, που δυσχέραινε τη συστάθμισή τους και δημιουργούσε ανασφάλεια δικαίου.

ΙΙΙ.2.Ε. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΒΟΛΗΣ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ.

Κάθε θεμελιώδες δικαίωμα, ως απορρέον από την αρχή της κυριαρχίας του νόμου και του κράτους δικαίου σύμφωνα με τα άρθρα 2 και 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, ενσωματώνει μία γενική αρχή-νόρμα, που ερείδεται σε ένα αξιακό υπόβαθρο, εμπερικλείει έναν κανόνα που επιτάσσει την προστασία ενός θεμελιώδους έννομου συμφέροντος εξοπλισμένου με την δυνατότητα αξίωσης της επιβολής του και της δικαστικής προστασίας του καθώς κρίνεται άξιο προστασίας από την έννομη τάξη. Σε αυτό το πλαίσιο, η έκφραση και η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ επιχειρήσεων στο πλαίσιο πρακτικών που υπονομεύουν τον ανταγωνισμό συντείνουν στην επίτευξη ενός αθέμιτου σκοπού ο οποίος συνίσταται στην στρέβλωση του ανταγωνισμού και ως εκ τούτου δεν δύνανται να τύχουν της απόλυτης προστασίας που διασφαλίζεται στο πλαίσιο του άρθρου 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο κατοχυρώνει την ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης. Η πρόβλεψη στο άρθρο 52 παράγραφος 1 του Χάρτη της δυνατότητας επιβολής περιορισμών στην άσκηση των προβλεπόμενων σε αυτόν δικαιωμάτων και ελευθεριών εφόσον προβλέπονται στον νόμο, σέβονται τον πυρήνα των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών και τηρούν την αρχή της αναλογικότητας συνεπάγεται ότι η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και εν προκειμένω της ελευθερίας της έκφρασης δεν είναι απόλυτη, αλλά δύναται να περιοριστεί για την ευόδωση ενός υπέρτερου θεμιτού σκοπού. Επιπλέον, ο Χάρτης είναι ισόκυρος με τις Συνθήκες δυνάμει του άρθρου 6 παράγραφος 1 της ΣΕΕ, και ως μεταγενέστερος δεν κατισχύει αυτών δυνάμει της αρχής lex posterior derogat legi priori. Για την επίτευξη της ενότητας του δικαίου της Ένωσης και της εναρμόνισης του Χάρτη και των Συνθηκών επιβάλλεται η προστασία της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης που κατοχυρώνονται στον Χάρτη να συγκεράζεται και να συμβαδίζει με τις διατάξεις και τους

[346] Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων), L 119/1, Άρθρο 85.

σκοπούς των Συνθηκών, μεταξύ των οποίων και με τους κανόνες προστασίας του ανταγωνισμού που εμπερικλείονται στα άρθρα 101 ΣΛΕΕ έως 109 ΣΛΕΕ με σκοπό την εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και την υλοποίηση της ενοποίησης, με αποτέλεσμα η αποκάλυψη πληροφοριών στρατηγικής σημασίας που εμπίπτουν στο εμπορικό και επιχειρηματικό απόρρητο να συνιστούν αθέμιτες εμπορικές πρακτικές όταν υποσκάπτουν τον ανταγωνισμό. Σε αυτή περίπτωση, η αποδοχή της απόλυτης προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης και η επέκταση του προστατευτικού της πεδίου στην ανταλλαγή ευαίσθητων πληροφοριών επιχειρηματικής πολιτικής που επιδρούν δυσμενώς στον ανταγωνισμό θα συνεπαγόταν ότι μία διάταξη του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης και εν προκειμένω το άρθρο 11 του Χάρτη θα μπορούσε να επιτρέπει και να αποτελεί μέσο καταστρατήγησης άλλων ισόκυρων διατάξεων του πρωτογενούς δικαίου, με αποτέλεσμα την υπονόμευση της υπεροχής και την εσωτερική αντινομία της ενωσιακής έννομης τάξης, καθώς και την διακύβευση της ενοποίησης.

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει αποφανθεί ότι συμφωνίες ανταλλαγής πληροφοριών είναι ασυμβίβαστες με τους ενωσιακούς κανόνες του ανταγωνισμού εάν περιορίζουν ή απομακρύνουν τον βαθμό αβεβαιότητας που απαιτείται για την εύρυθμη λειτουργία της επίμαχης σχετικής αγοράς, με αποτέλεσμα τον περιορισμό του ανταγωνισμού μεταξύ επιχειρηματικών οντοτήτων[347]. Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία η ανταλλαγή πληροφοριών μπορεί να οδηγήσει σε συμπαιγνία μεταξύ των ανταγωνιστών μέσω της υποβοήθησης ανταγωνιστικών εταιρειών να κατισχύσουν οριζόντιες συμπράξεις και εναρμονισμένες πρακτικές, να εποπτεύουν την τήρηση των συμπράξεων και να επιβάλλουν κυρώσεις σε περίπτωση παρέκκλισης από τους όρους τους[348]. Για τη διαπίστωση του υπονομευτικού χαρακτήρα της πληροφόρησης για τον ανταγωνισμό, επιβάλλεται η εξέταση του πλαισίου στο οποίο πραγματοποιείται. Επί παραδείγματι, η ανταλλαγή πληροφοριών μπορεί να πραγματοποιείται για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της λειτουργίας της αγοράς σε ένα προ-ανταγωνιστικό στάδιο ή να συμβάλλει στην αποκάλυψη μιας αθέμιτης αντιανταγωνιστικής πρακτικής[349], οπότε είναι θεμιτή, μπορεί ωστόσο να αποτελεί τμήμα μιας ευρύτερης οριζόντιας σύμπραξης ή ενός καρτέλ, οπότε πρέπει να αξιολογηθεί ομοίως ως παράνομη. Η ανταλλαγή πληροφοριών μπορεί να θεωρηθεί αθέμιτη ως παραβιάζουσα το άρθρο 101 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ, στο πλαίσιο της οποίας οι συμμετέχοντες είναι πραγματικοί ή δυνητικοί ανταγωνιστές, ώστε να επικρέμαται η πιθανότητα ο λήπτης των στρατηγικών πληροφοριών να τροποποιήσει την επιχειρηματική του πρακτική ως αποτέλεσμα των εν λόγω πληροφοριών[350]. Επί παραδείγματι, στην υπόθεση Wabco-Europe κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το Γενικό Δικαστήριο απεφάνθη ότι δεν μπορεί να υποτεθεί πως από μια συμφωνία ή εναρμονισμένη πρακτική στο πλαίσιο της οποίας επιχειρηματικές οντότητες ανταλλάσσουν ευαίσθητες εμπορικές πληροφορίες και η οποία σχετίζεται με ένα προϊόν διατιθέμενο σε αγορά στην οποία δεν είναι ανταγωνιστές, ότι θα επιφέρει αντι-ανταγωνιστικό αποτέλεσμα στην αγορά[351], διότι

[347] Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 2ης Οκτωβρίου 2003 επί της υπόθεσης Thyssen Stahl AG κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, C-194/99 P, σκ.81, ECLI:EU:C:2003:527.
[348] Bellamy &Child, European Union Law of Competition, Eighth Edition, Edited by David Bailey and Laura Elizabeth John, 2018, Oxford University Press, p.385.
[349] Horizontal Cooperation Guidelines, OJ 2011 C11/1, para.61.
[350] Bellamy &Child, European Union Law of Competition, Eighth Edition, Edited by David Bailey and Laura Elizabeth John, 2018, Oxford University Press, p.410.
[351] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 16ης Σεπτεμβρίου 2013, επί της υπόθεσης Wabco Europe, Wabco Austria GesmbH, Trane Inc., Ideal Standard Italia Srl, Ideal Standard GmbH, κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, T-380/10, σκ. 78 έπ., ECLI:EU:T:2013:449.

μια πρακτική μεταξύ δύο ανταγωνιστών όπου ο ένας δραστηριοποιείται σε δύο αγορές αλλά παρέχει στον άλλο ευαίσθητες εμπορικές πληροφορίες για την αγορά στην οποία δεν είναι ανταγωνιστές, δεν μπορεί κατ' αρχήν να υπονομεύσει τον ανταγωνισμό στην τελευταία.

Σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες Αρχές της Επιτροπής για τις Οριζόντιες Συμπράξεις[352], κατά την εκτίμηση του δυσμενούς χαρακτήρα της ανταλλαγής πληροφοριών για τον ανταγωνισμό, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο των περιστάσεων της εκάστοτε περίπτωσης τα κριτήρια του είδους των ανταλλασσόμενων πληροφοριών, της εξατομίκευσης των κοινοποιούμενων δεδομένων, της συχνότητας της ανταλλαγής, του ιδιωτικού ή δημόσιου χαρακτήρα τους καθώς και του σκοπού και των συνθηκών πρόσβασης στις εν λόγω πληροφορίες.

Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο σύναψης συμφωνιών αποκλειστικής διανομής, η υποχρέωση του διανομέα να παρέχει στον αντισυμβαλλόμενό του προμηθευτή πληροφορίες όσον αφορά την εμπορική του θέση, τις επικρατούσες τάσεις στις πωλήσεις, την κατάσταση της αγοράς, το προσδοκώμενο κέρδος, ή άλλες συναφείς πληροφορίες, δεν αντιβαίνει κατ' αρχήν στο άρθρο 101 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ[353]. Ωστόσο, η χρησιμοποίηση των πληροφοριών από τον προμηθευτή για αθέμιτο σκοπό, όπως για τον αθέμιτο επηρεασμό του διανομέα όσον αφορά την περιοχή στην οποία θα πρέπει να πωλήσει τα προϊόντα ή το κόστος στο οποίο θα πρέπει να ανέρχεται η πώληση, ή για την αναγνώριση και γνωστοποίηση των παράλληλων εισαγωγέων ώστε να διακόψει τις προς αυτούς προμήθειες, μπορεί να συνιστά παραβίαση του άρθρου 101 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ[354].

Ακόμη, αξίζει να επισημανθεί ότι ο περιορισμός της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης στο πλαίσιο συμφωνιών δικαιόχρησης (franchising) που συνίσταται στην υποχρέωση διαφύλαξης της μυστικότητας της τεχνογνωσίας και του εμπορικού απορρήτου από μέρους του franchisee δεν αντιβαίνει στο άρθρο 101 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ. Αντιθέτως, επιβάλλεται από τη φύση της εν λόγω εμπορικής σύμβασης και απορρέει από την υποχρέωση πίστης και τήρησης των συναλλακτικών ηθών[355].

Στο πλαίσιο της δημόσιας επιβολής των κανόνων του ανταγωνισμού από τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού σε συνεργασία με την Επιτροπή, μολονότι σύμφωνα με το άρθρο 12 παράγραφος 1 του Κανονισμού 1/2003[356] εκχωρούνται ευρείες εξουσίες στην Επιτροπή και στις εθνικές αρχές επιβολής του ανταγωνισμού για την ανταλλαγή πληροφοριών αναφορικά με ένα ευρύ φάσμα πραγματικών και νομικών ζητημάτων, εντούτοις υφίστανται δικλείδες ασφαλείας για τις πληροφορίες που εμπίπτουν στο επαγγελματικό απόρρητο οι οποίες περιορίζουν την πληροφόρηση των αρχών. Αρχικά, σύμφωνα με το άρθρο 28 του Κανονισμού 1/2003, η Επιτροπή, οι εθνικές αρχές ανταγωνισμού των κρατών μελών, οι υπάλληλοί τους, το λοιπό

[352] Ανακοίνωση της Επιτροπής — Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 101 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ, C 11/1.

[353] Bellamy&Child, European Union Law of Competition, Eighth Edition, Edited by David Bailey and Laura Elizabeth John, 2018, Oxford University Press, p.531.

[354] Ibid, και Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 21ης Φεβρουαρίου 1984, επί της υπόθεσης Hasselblad κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 86/82, EU:C:1984:65.

[355] Bellamy&Child, European Union Law of Competition, Eighth Edition, Edited by David Bailey and Laura Elizabeth John, 2018, Oxford University Press, p.574-575.

[356] Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1/2003 του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2002 για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης, L 1/1.

προσωπικό τους και τα άλλα πρόσωπα που εργάζονται υπό την εποπτεία των εν λόγω αρχών, καθώς και οι υπάλληλοι και το λοιπό προσωπικό άλλων αρχών των κρατών μελών, οφείλουν να μην δημοσιοποιούν τα στοιχεία που συγκεντρώνουν ή ανταλλάσσουν δυνάμει του Κανονισμού και τα οποία ως εκ της φύσεώς τους καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο. Σε αυτά εμπίπτουν και πληροφορίες που συλλέγονται σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο των κρατών μελών για τους σκοπούς διερεύνησης ύποπτων παραβιάσεων των άρθρων 101 και 102 της ΣΛΕΕ[357]. Επιπλέον, σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την συνεργασία στο πλαίσιο του δικτύου των αρχών του ανταγωνισμού, ο όρος «επαγγελματικό απόρρητο», που χρησιμοποιείται στο άρθρο 28 του κανονισμού του Συμβουλίου, είναι έννοια του δικαίου της Ένωσης και σε αυτόν εμπίπτουν, ιδίως, τα επιχειρηματικά απόρρητα και τα λοιπά πληροφοριακά στοιχεία εμπιστευτικού χαρακτήρα[358]. Το εύρος των πληροφοριών που καλύπτεται από την υποχρέωση του εμπορικού απορρήτου και η προσήκουσα προστασία της οποίας πρέπει να τυγχάνει, αποτέλεσαν αντικείμενο εξέτασης της υπόθεσης Bank Austria κατά Επιτροπής, στο πλαίσιο της οποίας το Γενικό Δικαστήριο απεφάνθη ότι καλύπτονται από την υποχρέωση προστασίας του επαγγελματικού απορρήτου οι πληροφορίες που πρέπει να γνωστοποιούνται μόνον σε περιορισμένο κύκλο προσώπων, οι πληροφορίες των οποίων η αποκάλυψη μπορεί να αποβεί επιβλαβής για το άτομο που προέβη σε αυτή ή για κάποιον τρίτον, και εφόσον τα συμφέροντα που ενδέχεται να υπονομευθούν είναι άξια προστασίας[359]. Το Γενικό Δικαστήριο επεσήμανε επίσης την ύπαρξη μίας ιεραρχίας διαβαθμισμένης εμπιστευτικότητας, όπου τα επιχειρηματικά μυστικά συνιστούν υποκατηγορία της ευρύτερης κατηγορίας των εγγράφων που εμπίπτουν στο επαγγελματικό απόρρητο και πρέπει να τυγχάνουν ιδιαίτερης προστασίας, ενώ παράλληλα τα επιχειρηματικά μυστικά καλύπτουν τις πληροφορίες η κοινολόγηση των οποίων στο κοινό αλλά και η γνωστοποίηση σε οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο από το παρασχόν την πληροφορία θα μπορούσε να υπονομεύσει τα συμφέροντα του τελευταίου[360].

Σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη μη επιβολή και τη μείωση των προστίμων σε υποθέσεις συμπράξεων (καρτέλ)[361], η Επιτροπή ενθαρρύνει μέλη κρυφών συμπράξεων να της παράσχουν πληροφορίες για τη διευθέτηση και την οργάνωση των συμπράξεων με αντιστάθμισμα τη μη επιβολή ή τη μείωση του προστίμου που επισύρει η παράβαση που έχουν τελέσει. Για τον περιορισμό των ενδεχόμενων δυσμενών συνεπειών της λειτουργίας του μηχανισμού επιείκειας, η Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την συνεργασία στο πλαίσιο του δικτύου των αρχών του ανταγωνισμού, περιορίζει την ελευθερία κοινοποίησης των πληροφοριών αυτών που αφορούν όχι μόνο τα έγγραφα και τις πληροφορίες που έχουν υποβληθεί από τον αιτούντα κατά την αίτηση υπαγωγής στο καθεστώς επιείκειας αλλά και οποιαδήποτε άλλη πληροφορία έχει αποκτηθεί ως αποτέλεσμα των ερευνών ή άλλων ευρημάτων που θα ήταν απροσπέλαστα χωρίς την αίτηση υπαγωγής στο καθεστώς επιείκειας[362].

---

[357] Bellamy&Child, European Union Law of Competition, Eighth Edition, Edited by David Bailey and Laura Elizabeth John, 2018, Oxford University Press, p.1333.

[358] Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη συνεργασία στο πλαίσιο του δικτύου των αρχών ανταγωνισμού, (2004/C 101/03), C 101/43, παρ.28.

[359] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 30ης Μαΐου 2006, επί της υπόθεσης Bank Austria Creditanstalt AG κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, T-198/03, σκ.71, ECLI:EU:T:2006:136

[360] Ibid, σκ. 29-30.

[361] Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη μη επιβολή και τη μείωση των προστίμων σε υποθέσεις συμπράξεων (καρτέλ), (2006/C 298/11), σκ.40, C 298/17.

[362] Bellamy&Child, European Union Law of Competition, Eighth Edition, Edited by David Bailey and Laura Elizabeth John, 2018, Oxford University Press, p.1333.

Σε αυτό το πλαίσιο οι περιορισμοί στην πληροφόρηση αναφορικά με στοιχεία αποκτηθέντα από την Επιτροπή και τις εθνικές αρχές στο πλαίσιο του μηχανισμού υπαγωγής στο καθεστώς επιείκειας επεκτείνονται και στην ιδιωτική επιβολή των κανόνων του ανταγωνισμού. Ένας ιδιώτης του οποίου τα συμφέροντα παραβλάπτονται από την παραβίαση των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ δύνανται να αιτηθούν την πρόσβαση σε πληροφορίες αποκτηθείσες από τις εθνικές αρχές ή από την Επιτροπή στο πλαίσιο ης εφαρμογής των προγραμμάτων επιείκειας προκειμένου να συγκροτήσουν την νομική και πραγματική βάση της αγωγής αποζημίωσης που επιθυμούν να ασκήσουν κατά των επιχειρηματικών οντοτήτων που διέπραξαν την παραβίαση των κανόνων του ανταγωνισμού. Υπό το προϊσχύον καθεστώς, οι ενδιαφερόμενοι ηδύναντο να αιτηθούν την πρόσβαση σε πληροφορίες από την Επιτροπή σύμφωνα με τον Κανονισμό 1049/2001[363]. Η πρόσβαση τρίτων βλαπτόμενων μερών σε σχετικές με το καθεστώς επιείκειας πληροφορίες κατόπιν αιτήσεως από την Επιτροπή ή άλλα μέλη των εθνικών αρχών έχει περιοριστεί σημαντικά από την Οδηγία 2014/104/ΕΕ[364]σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία προβλέπει αφενός την πλήρη απαγόρευση της αποκάλυψης δηλώσεων επιεικούς μεταχείρισης και υπομνήματα για διακανονισμούς[365], αφετέρου την προσωρινή απαγόρευση της αποκάλυψης μεταξύ άλλων πληροφοριών που συγκεντρώνονται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα αποκλειστικά για τη διαδικασία ενώπιον αρχής ανταγωνισμού, μέχρι την περάτωση της διαδικασίας[366].

III.2.ΣΤ.Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥ ΜΙΣΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΑΡΑΝΟΜΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ.

III.2.ΣΤ.i) Η αντιμετώπιση της ρητορικής του μίσους.

Ο μισαλλόδοξος λόγος, που υποδαυλίζει το μίσος και τη δυσμενή διακριτική μεταχείριση εις βάρος ομάδων προσδιοριζόμενων με γνώμονα την εθνική, φυλετική, πολιτισμική, θρησκευτική ταυτότητά τους και τον γενετήσιο προσανατολισμό τους, φαλκιδεύει τη δημοκρατία και την κοινωνική συνοχή. Η αύξηση της ρητορικής του μίσους και εγκλημάτων μίσους στο πλαίσιο δημόσιου λόγου που προκαλεί σε βία, εξτρεμισμό, προπαγάνδα και μισαλλοδοξία στην Ένωση υπονομεύει τα ίδια τα θεμέλια του ενωσιακού οικοδομήματος, την αμοιβαία εμπιστοσύνη και την κατανόηση των λαών, που αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο των ανοικτών και δημοκρατικών κοινωνιών[367] Ειδικότερα, κάθε μορφή έκφρασης που συνιστά απόλυτη άρνηση και αποδόμηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών κοινωνικών ομάδων δεν

[363] Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1049/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 2001, για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής, L 145/43.

[364] Οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2014 σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 349/1.

[365] Ibid, Άρθρο 6, παρ.6.

[366] Ibid, Άρθρο 6 παρ.5.

[367] Ψήφισμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Περιφερειών με θέμα «Καταπολέμηση της ρητορικής του μίσους και των εγκλημάτων μίσους», (2019/C 168/01), παρ. 1-3.

μπορεί να τυγχάνει προστασίας σύμφωνα με το άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αντίθετα, φέρεται να ενεργοποιεί το άρθρο 54 του Χάρτη[368] περί κατάχρησης δικαιώματος, σύμφωνα με το οποίο καμία από τις διατάξεις του Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ότι συνεπάγεται δικαίωμα επίδοσης σε δραστηριότητα ή εκτέλεσης πράξης που αποσκοπεί στην κατάλυση των δικαιωμάτων ή των ελευθεριών που αναγνωρίζονται και κατοχυρώνονται στον Χάρτη ή σε περιορισμούς των δικαιωμάτων και των ελευθεριών ευρύτερους από τους προβλεπόμενους σε αυτόν.

Στην έννομη τάξη της Ένωσης, ο περιορισμός της ρητορικής του μίσους προβλέπεται στην Απόφαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου 2008/913/ΔΕ[369] σχετικά με την καταπολέμηση συγκεκριμένων μορφών και εκφράσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας, μέσω του ποινικού δικαίου, η οποία στοχεύει στην εναρμόνιση και την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών αναφορικά με συγκεκριμένα εγκλήματα τα κίνητρα των οποίων ανάγονται στην ξενοφοβία και στον ρατσισμό. Τιμωρούνται ως ποινικά αδικήματα ορισμένες πράξεις όπως η δημόσια υποκίνηση βίας ή μίσους που στρέφεται κατά ομάδας ατόμων ή μέλους ομάδας που προσδιορίζεται βάσει της φυλής, του χρώματος, των γενεαλογικών καταβολών, της θρησκείας ή της πίστης, ή της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής. Μάλιστα, τιμωρούνται ως ποινικά αδικήματα το προαναφερθέν αδίκημα, όταν διαπράττεται μέσω της διάδοσης, με κάθε μέσο, γραπτού υλικού, εικόνων ή άλλων στοιχείων, η δημόσια υπεράσπιση, η άρνηση ή η χονδροειδής υποτίμηση της σοβαρότητας εγκλημάτων γενοκτονίας, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας ή εγκλημάτων πολέμου, όπως ορίζονται από τον οργανισμό του διεθνούς ποινικού δικαστηρίου (άρθρα 6, 7 και 8) και εγκλημάτων τα οποία ορίζονται στο καταστατικό του διεθνούς στρατοδικείου όταν η συμπεριφορά εκδηλώνεται κατά τρόπο που είναι πιθανόν να υποκινήσει βία ή μίσος στρεφόμενο κατά μιας τέτοιας ομάδας ή μέλους μιας τέτοιας ομάδας.

Στο πλαίσιο της σημασίας της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως ερμηνευτικής πηγής για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην έννομη τάξη της Ένωσης δυνάμει του άρθρου 52 παράγραφος 3 του Χάρτη, αξίζει να επισημανθεί, προκειμένου για την αμφισβήτηση και την υποτίμηση της σοβαρότητας εγκλημάτων γενοκτονίας, η απόφαση επί της υπόθεσης Pastörs κατά Γερμανίας[370], με αντικείμενο την προσφυγή του Γερμανού βουλευτή Pastörs, ο οποίος ασκώντας τα κοινοβουλευτικά του καθήκοντα προέβη σε άρνηση του ιστορικού γεγονότος του Ολοκαυτώματος, συνεπεία της οποίας του επεβλήθη ποινή φυλάκισης οκτώ μηνών. Το ΕΔΔΑ υπογράμμισε πως μολονότι τα μέλη του Κοινοβουλίου απολαύουν ενισχυμένης προστασίας της ελευθερίας της έκφρασής τους που αποτελεί κρηπίδα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, και ως εκ τούτου ο ενδεχόμενος περιορισμός της προϋποθέτει την συνδρομή αυστηρών κριτηρίων, εντούτοις στην επίμαχη υπόθεση, η έκφραση αναληθών και ανεδαφικών δηλώσεων που αμαυρώνουν και δυσφημούν την εβραϊκή κοινότητα επιβεβαιώνουν την ύπαρξη αδήριτης κοινωνικής ανάγκης για την παρέμβαση στην ελευθερία της έκφρασης του προσφεύγοντος, και η προσβολή της αξιοπρέπειας των Εβραίων αποτέλεσε επαρκή δικαιολογητικό λόγο της ποινικής του μεταχείρισης.

---

[368] Λέντζης Δ., «Ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης», εις Σαχπεκίδου Ε.Ρ., Ταγαράς Χ.Ν, «Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», 2020, Νομική Βιβλιοθήκη, σ.146.

[369] Απόφαση-Πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου, L 328/55.

[370] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 55225/14, Pastörs κατά Γερμανίας, σκ.39 και 47-48.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το άρθρο 6 της Οδηγίας για την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων[371], τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν με τα κατάλληλα μέσα ότι οι υπηρεσίες που παρέχονται από τα οπτικοακουστικά μέσα δεν εμπεριέχουν υποκίνηση στο μίσος με βάση το φύλο, την εθνικότητα, ή την θρησκεία. Η απαγόρευση της υποδαύλισης του μίσους εμπερικλείεται και στην Οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο, σύμφωνα με τα άρθρα 3 παράγραφος 2 και 4 της οποίας τα κράτη μέλη μπορούν να παρεκκλίνουν από την απαγόρευση περιορισμού της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας από άλλο κράτος μέλος, εφόσον τα περιοριστικά μέτρα τηρούν την αρχή της αναλογικότητας, και για λόγους, μεταξύ άλλων, προάσπισης της δημόσιας και εθνικής τάξης και ασφάλειας, και για την καταπολέμηση της πρόκλησης μίσους και της υποκίνησης σε πράξεις εμφορούμενες από μίσος λόγω φυλής, φύλου, θρησκείας ή εθνικότητας, και προσβολής της ανθρώπινης αξιοπρέπειας[372].

Ως σκοπός γενικού συμφέροντος δυνάμενος να περιορίσει την ελευθερία της έκφρασης έχει αναγνωρισθεί από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταξύ άλλων η αποσόβηση της παρότρυνσης σε μίσος λόγω φυλετικών, θρησκευτικών και εθνοτικών διαφορών. Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Mesopotamia Broadcast και Roj TV[373], που αφορούν σε αίτηση προδικαστικού ερωτήματος αναφορικά με την ερμηνεία της Οδηγίας 89/552/ΕΟΚ, για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών, ανέκυψε το ζήτημα της συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο της απόφασης του Γερμανικού Υπουργείου Εσωτερικών περί απαγόρευσης των ραδιοτηλεοπτικών δραστηριοτήτων των εν λόγω φορέων λόγω της φύσεως των μεταδιδόμενων από αυτούς τηλεοπτικών εκπομπών με την αιτιολογία της υποδαύλισης του μίσους και της υπονόμευσης της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ των λαών συνεπεία του περιεχομένου τους. Το Δικαστήριο αρχικά επεσήμανε τον συναγόμενο από τον τίτλο της Οδηγίας 89/552/ΕΟΚ σκοπό της μερικής εναρμόνισης για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την άσκηση ραδιοτηλεοπτικών δραστηριοτήτων και την πραγμάτωση της ελεύθερης μετάδοσης στην εσωτερική αγορά[374]. Στη συνέχεια, υπογραμμίζει ότι, σύμφωνα με την όγδοη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας 89/552/ΕΕ, το εφαρμοζόμενο στη μετάδοση και τη διανομή τηλεοπτικών υπηρεσιών δικαίωμα αποτελεί επίσης ειδική εκδήλωση μιας γενικότερης αρχής, δηλαδή της ελευθερίας της έκφρασης όπως διακηρύσσεται στο άρθρο 10, παράγραφος 1, της Σύμβασης περί των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Παράλληλα, σύμφωνα με την πέμπτη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας 97/36 που αντικατέστησε την Οδηγία 89/552/ΕΕ, επικαλείται την ίση τυπική ισχύ του Χάρτη και των Συνθηκών δυνάμει του άρθρου 6 παράγραφος 1 της ΣΕΕ, ώστε να θεμελιώσει ότι κάθε μέτρο που αποσκοπεί στον περιορισμό της λήψης ή/και την αναστολή της αναμετάδοσης τηλεοπτικών εκπομπών πρέπει να συμβιβάζεται με τις αρχές αυτές[375]. Με εφαλτήριο την διαπίστωση ότι αναφερόμενος στην παρότρυνση σε μίσος ο ενωσιακός νομοθέτης αποσκοπεί να

[371] Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10ης Μαρτίου 2010 , για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων, L 95/1.

[372] Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο»), L 178/1, Άρθρο 3 παράγραφοι 2 και 4.

[373] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 22ης Σεπτεμβρίου 2011, επί των συνεκδικασθεισών υποθέσεων Mesopotamia Broadcast A/S METV (C-244/10) και Roj TV A/S (C-245/10), κατά Bundesrepublik Deutschland, ECLI:EU:C:2011:607.

[374] Ibid, σκ.29.

[375] Ibid, σκ.33.

εμποδίσει τις ιδεολογίες που δεν σέβονται τις ανθρώπινες αξίες, ιδίως τις πρωτοβουλίες που εξυμνούν τη βία μέσω τρομοκρατικών πράξεων κατά συγκεκριμένης ομάδας προσώπων, αποφαίνεται ότι το προβαλλόμενο από τους ενάγοντες τηλεοπτικούς σταθμούς περιεχόμενο που συνίσταται στην υποδαύλιση των βίαιων συγκρούσεων στην Τουρκία μεταξύ αυτών που ανήκουν στην τουρκική εθνότητα και εκείνων που ανήκουν στην κουρδική εθνότητα και στην όξυνση των εντάσεων μεταξύ των Τούρκων και των Κούρδων που ζουν στη Γερμανία, υπονομεύει την κατανόηση μεταξύ των λαών[376]. Ο μη εξαντλητικός χαρακτήρας της Οδηγίας αναφορικά με τον τομέα της δημόσιας τάξης, των χρηστών ηθών ή της δημόσιας ασφάλειας ως απότοκος της επιδίωξης μερικής εναρμόνισης συνεπάγεται την ελευθερία των κρατών μελών να εφαρμόζουν στις ραδιοτηλεοπτικές δραστηριότητες που ασκούνται στο έδαφός τους τις γενικώς ισχύουσες διατάξεις της Οδηγίας, αρκεί αυτές να μην εμποδίζουν την αναμετάδοση, αυτή καθεαυτή, στην επικράτειά του των τηλεοπτικών εκπομπών που προέρχονται από άλλο κράτος μέλος και να μην καθιερώνουν προηγούμενο έλεγχο των εν λόγω τηλεοπτικών εκπομπών[377]. Σε αυτό το πλαίσιο, καθώς το περιεχόμενο των ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών των εναγόντων ραδιοτηλεοπτικών σταθμών εμπίπτει στην έννοια της υποκίνησης του μίσους και της υπονόμευσης της συνύπαρξης των λαών, δεδομένης της ευχέρειας των κρατών μελών να καθορίζουν το περιεχόμενο των εν λόγω εννοιών και να εφαρμόζουν μέτρα περιοριστικά της ελευθερίας της έκφρασης και της μετάδοσης με απώτατο όριο την προϋπόθεση να μην αποτελούν τροχοπέδη για την άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών, η ελευθερία της έκφρασης και της μετάδοσης μπορεί να περιοριστεί για την ευόδωση του υπέρτερου συμφέροντος της υπερίσχυσης της συναδέλφωσης των λαών και της αποσόβησης του μίσους και συνεπώς η απαγόρευση μετάδοσης των εν λόγω εκπομπών δεν αντιβαίνει στο ενωσιακό δίκαιο[378].

Η μετατόπιση της προσέγγισης των ενωσιακών θεσμικών οργάνων αναφορικά με την ρητορική του μίσους και του παράνομου εν γένει περιεχομένου από το hard law στο soft law με στόχο την χρησιμοποίηση μορφών συρρύθμισης στο πλαίσιο των οποίων η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαπραγματεύεται ένα σύνολο κανόνων με ιδιωτικές εταιρίες εμφορούμενη από τον σκοπό να παράσχει στις τελευταίες περισσότερα κίνητρα συμμόρφωσης με τους συμφωνηθέντες κανόνες[379], απέληξε στην σύναψη από την Επιτροπή και από εταιρικές οντότητες μείζονος ισχύος στον τομέα της τεχνολογίας και της πληροφόρησης και δη τις Facebook, Microsoft, Twitter and YouTube Instagram, Dailymotion, Snapchat και Jeuxvideo.com, του Κώδικα Δεοντολογίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την καταπολέμηση της διάδοσης της ρητορικής του μίσους στο διαδίκτυο (Code of Conduct on countering illegal hate speech online)[380]. Οι εν λόγω εταιρείες παροχής υπηρεσιών πληροφόρησης και διαδικτύου φέρουν την ίδια υποχρέωση με τα κράτη μέλη της Ένωσης να τηρούν απαρέγκλιτα την Απόφαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου 2008/913/ΔΕ για την καταπολέμηση μορφών και εκφράσεων ξενοφοβίας και ρατσισμού μέσω του ποινικού δικαίου και των κανόνων μέσω των οποίων ενσωματώνονται οι ενωσιακοί κανόνες

[376] Ibid, σκ.43.

[377] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 22ης Σεπτεμβρίου 2011, επί των συνεκδικασθεισών υποθέσεων Mesopotamia Broadcast A/S METV (C-244/10) και Roj TV A/S (C-245/10), κατά Bundesrepublik Deutschland, σκ.37, ECLI:EU:C:2011:607.

[378] Ibid, σκ.55.

[379] Dr. Federica Casarosa, Dr. Madalina Moraru, Handbook on the Techniques of Judicial Interactions in the Application of the EU Charter, FREEDOM OF EXPRESSION AND COUNTERING HATE SPEECH, European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, p.18.

[380] The Code of conduct on countering illegal hate speech online, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/code_of_conduct_on_countering_illegal_hate_speech_online_en.pdf

στις εθνικές έννομες τάξεις. Ειδικότερα, οι εταιρίες παροχής υπηρεσιών πληροφόρησης και διαδικτύου οφείλουν σύμφωνα με τον Κώδικα να προβαίνουν στη διασφάλιση της ορθής μεταφοράς της Απόφασης-Πλαισίου του Συμβουλίου και της θέσπισης ενός συστήματος αποτελεσματικού μηχανισμού καταστολής των παραβιάσεων. Σε αυτό το πλαίσιο, δεσμεύονται ότι διαθέτουν αποτελεσματικές και διαφανείς διαδικασίες για την εξέταση γνωστοποιήσεων και αναφορών παράνομου περιεχομένου σχετικού με την παράνομη ρητορική μίσους στο διαδίκτυο στο πλαίσιο των υπηρεσιών τους ώστε να μπορούν να αφαιρούν ή να δυσχεραίνουν την πρόσβαση σε τέτοιο περιεχόμενο[381]. Οι εν λόγω εταιρίες πρέπει να θέτουν κανόνες και Κατευθυντήριες Γραμμές της Κοινότητας όπου να διευκρινίζουν ότι απαγορεύουν την υποδαύλιση του μίσους και της βίας. Επιπλέον, οι εταιρίες εξετάζουν τις γνωστοποιήσεις παράνομου περιεχομένου με γνώμονα τους Κανόνες και τις Κατευθυντήριες Γραμμές της Κοινότητάς τους, και όταν παρίσταται ανάγκη, με γνώμονα την Απόφαση-Πλαίσιο, οφείλουν να εξετάζουν τις γνωστοποιήσεις εντός είκοσι τεσσάρων ωρών και να αφαιρούν το επίμαχο περιεχόμενο, να ενημερώνουν τα μέλη της κοινότητας για το είδος του περιεχομένου που θεωρείται παράνομο, να συνεργάζονται με οργανισμούς της κοινωνίας των πολιτών προκειμένου να επιθέτουν επισημάνσεις προειδοποίησης (flag) σε αθέμιτο περιεχόμενο και να εντείνουν τις προσπάθειές τους για τη βέλτιστη δυνατή κατάρτιση των υπεύθυνων εξέτασης των γνωστοποιήσεων, συνεχούς βελτίωσης και ενίσχυσης της αποτελεσματικότητας του συστήματος και επιδίωξης της διεύρυνσης του κύκλου των επιχειρήσεων που υιοθετούν τον Κώδικα[382].

ΙΙΙ.2.ΣΤ.ii) Οι περιορισμοί της ελευθερίας της έκφρασης στο πλαίσιο της ψηφιακής ενιαίας αγοράς.

ΙΙΙ.2.ΣΤ.ii.α) Η διαχείριση του παράνομου περιεχομένου στο Διαδίκτυο.

Οι καθολικές αρχές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της ισότητας, της ισονομίας, του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, της δημοκρατίας, του πλουραλισμού, και του κράτους δικαίου αποτελούν τα θεμέλια του ενωσιακού οικοδομήματος, που υπονομεύονται από τις τρομοκρατικές πράξεις. Ο διασυνοριακός χαρακτήρας της τρομοκρατίας απαιτεί ισχυρή και συντονισμένη αντίδραση και συνεργασία εντός και μεταξύ των κρατών μελών, καθώς και μεταξύ των αρμόδιων υπηρεσιών και οργανισμών της Ένωσης για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, συμπεριλαμβανομένων της Eurojust και της Ευρωπόλ.

Σύμφωνα με την δέκατη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας 2017/542/ΕΕ[383] για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, το έγκλημα με δημόσια υποκίνηση σε τέλεση τρομοκρατικού εγκλήματος περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την εξύμνηση και την αιτιολόγηση τρομοκρατικών πράξεων ή τη διάδοση μηνυμάτων ή εικόνων με διαδικτυακά ή συμβατικά μέσα περιλαμβανομένων όσων αφορούν τα θύματα της τρομοκρατίας, ως τρόπο εκμαίευσης στήριξης σκοπών των τρομοκρατών ή σοβαρού εκφοβισμού του πληθυσμού. Σε αυτό το πλαίσιο, η λήψη εκπαίδευσης για τέλεση τρομοκρατικών πράξεων περιλαμβάνει την απόκτηση γνώσεων, τεκμηρίωσης ή πρακτικών δεξιοτήτων που διακυβεύουν τον σεβασμό του κράτους δικαίου, την

[381] Ibid, σελ.2.

[382] The Code of conduct on countering illegal hate speech online, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/code_of_conduct_on_countering_illegal_hate_speech_online_en.pdf, σελ.3.

[383] Οδηγία (ΕΕ) 2017/541 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2017, για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και την αντικατάσταση της απόφασης-πλαισίου 2002/475/ΔΕΥ του Συμβουλίου και για την τροποποίηση της απόφασης 2005/671/ΔΕΥ του Συμβουλίου, L 88/6.

κοινωνική ασφάλεια και συνοχή και σχετικές πρακτικές προσηλυτισμού και εκπαίδευσης επίδοξων τρομοκρατών δεν εμπίπτουν στο πεδίο προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης.

Κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 22 της Οδηγίας, τα κράτη μέλη προβαίνουν στις απαραίτητες ενέργειες για τη διασφάλιση της άμεσης αφαίρεσης διαδικτυακού περιεχομένου στην επικράτειά τους το οποίο αποτελεί δημόσια υποκίνηση σε τέλεση τρομοκρατικού εγκλήματος, ενώ παράλληλα επιδιώκουν να επιτύχουν την αφαίρεση όμοιου περιεχομένου από ιστοσελίδες εκτός της επικράτειάς τους. Επιπρόσθετα, μπορούν να προβαίνουν στην φραγή της πρόσβασης στο εν λόγω περιεχόμενο στους χρήστες του διαδικτύου στην επικράτειά τους. Ωστόσο, τα μέτρα φραγής και αφαίρεσης θα πρέπει να περιορίζονται στις απαραίτητες και αναλογικές προς τον επιδιωκόμενο σκοπό ενέργειες και να διασφαλίζουν ότι οι χρήστες θα ενημερώνονται για τους λόγους των μέτρων αυτών. Παράλληλα, οι εγγυήσεις αυτές συνοδεύονται από την αναγνώριση του δικαιώματος δικαστικής προσφυγής κατά των εν λόγω πράξεων αφαίρεσης και φραγής. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 23 της Οδηγίας, δεν μεταβάλλονται οι υποχρεώσεις σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών δυνάμει του άρθρου 6 παράγραφος 1 της ΣΕΕ και των διατάξεων του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ παράλληλα τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίσουν τις προϋποθέσεις που απαιτούνται και συνάδουν με τις θεμελιώδεις αρχές τους σχετικά με την ελευθερία του τύπου και άλλων μέσων ενημέρωσης και οι οποίες διέπουν τα δικαιώματα και τις ευθύνες, καθώς και τις διαδικαστικές εγγυήσεις για τον Τύπο ή άλλα μέσα ενημέρωσης, όταν αυτές οι προϋποθέσεις συναρτώνται με τον καθορισμό ή τον περιορισμό της ευθύνης. Σε αυτό το πλαίσιο, αξίζει να επισημανθεί ότι σύμφωνα με το άρθρο 6 της Οδηγίας για την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων, τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν με τα κατάλληλα μέσα ότι οι παρεχόμενες από οπτικοακουστικά μέσα υπηρεσίες δεν υποδαυλίζουν το μίσος με βάση το φύλο, τη φυλή, την εθνικότητα ή τη θρησκεία, και δεν υποκινούν σε πράξεις βίας. Ωστόσο, μολονότι η Οδηγία μέσω του περιορισμού της ελευθερίας της έκφρασης λόγου που ενσταλάζει το μίσος και υποδαυλίζει τρομοκρατικές ενέργειες, επιδιώκει έναν θεμιτό σκοπό που συνίσταται στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας και την ασφάλεια, εντούτοις η έλλειψη επαρκούς εξειδίκευσης και προσδιορισμού της έννοιας των τρομοκρατικών ενεργειών στην Οδηγία διευρύνει την εκτιμητική ευχέρεια των εθνικών νομοθετών να την νοηματοδοτήσουν με πολιτικά κριτήρια στα οποία δύνανται να εμφιλοχωρήσουν υποκειμενικές αντιλήψεις και αξιολογήσεις που μπορεί να οδηγήσουν σε υπέρμετρη φαλκίδευση της ελευθερίας της έκφρασης στην υπονόμευση της ευρωπαϊκής ενοποίησης και της δημοκρατίας[384].

Για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της διάδοσης τρομοκρατικού περιεχομένου μέσω του διαδικτύου και την αποσόβηση του κινδύνου τέλεσης τρομοκρατικών εγκλημάτων που υπονομεύουν την ασφάλεια και το κράτος δικαίου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσε πρόταση Κανονισμού σχετικά με την πρόληψη της διάδοσης τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο[385], επιδιώκοντας την θέσπιση σαφούς και εναρμονισμένου νομικού πλαισίου για την πρόληψη της κατάχρησης υπηρεσιών φιλοξενίας με σκοπό τη διάδοση τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, ώστε να εξασφαλίζονται η εύρυθμη λειτουργία της ψηφιακής

[384] Vincent Sizaire, "On a proper application of the European Union Directive on combating terrorism", European Human Rights Law Review, Vol.3, 2020, p. 3-4.

[385] Πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πρόληψη της διάδοσης τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, Βρυξέλλες, 12.9.2018 COM(2018) 640 final 2018/0331 (COD).

ενιαίας αγοράς και ταυτόχρονα η εμπιστοσύνη και η ασφάλεια. Στόχος του προτεινόμενου Κανονισμού είναι να αποσαφηνιστεί το καθεστώς ευθύνης που φέρουν οι πάροχοι υπηρεσιών φιλοξενίας να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα, εύλογα και αναλογικά μέτρα για την εξασφάλιση της ασφάλειας των υπηρεσιών τους, αλλά και για την έγκαιρη ανίχνευση και απομάκρυνση τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, λαμβανομένης υπόψη της ελευθερίας της έκφρασης, η οποία στο πλαίσιο της δίκαιης εξισορρόπησης των διακυβευόμενων συμφερόντων λαμβάνεται υπόψη τόσο κατά την πρόληψη της διάδοσης του τρομοκρατικού περιεχομένου (άρθρα 6 και 7 της Πρότασης), καθώς υφίστανται περιορισμούς μόνον αθέμιτες εκφράσεις που αναρριπίζουν το μίσος και υποκινούν στη βία χωρίς να θίγεται ο πυρήνας του δικαιώματος, αλλά και κατασταλτικά ως δικλείδα ασφαλείας στο πλαίσιο της εποπτείας και επαλήθευσης των αποτελεσμάτων στα οποία καταλήγουν οι πάροχοι φιλοξενίας όταν εφαρμόζουν αυτοματοποιημένα εργαλεία για τον εντοπισμό αθέμιτου περιεχομένου κατά τα άρθρα 9 και 10 της Πρότασης.

Στο πλαίσιο της πρόληψης της διάδοσης αθέμιτου περιεχομένου σε συνάρτηση με την ευρωπαϊκή στρατηγική για ένα καλύτερο διαδίκτυο για τα παιδιά, σύμφωνα με το άρθρο 25 της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ[386] σχετικά με την καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας, τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να διασφαλίζουν την κατάργηση ιστοτόπων που περιέχουν ή διαδίδουν παιδική πορνογραφία και φιλοξενούνται στο έδαφός τους, καθώς και να προσπαθούν να εξασφαλίζουν την κατάργηση τέτοιου είδους σελίδων που φιλοξενούνται εκτός του εδάφους τους. Επιπρόσθετα, τα κράτη μέλη δύνανται να λαμβάνουν μέτρα για τη φραγή της πρόσβασης σε ιστοσελίδες που περιλαμβάνουν ή διαδίδουν παιδική πορνογραφία στους χρήστες του Διαδικτύου στην επικράτειά τους. Τα μέτρα αυτά πρέπει να καθορίζονται με διαφανείς διαδικασίες και να παρέχουν επαρκείς εγγυήσεις, ειδικότερα για να εξασφαλίζεται ότι η φραγή περιορίζεται στις απαραίτητες και αναλογικές προς τον επιδιωκόμενο σκοπό ενέργειες, και ότι οι χρήστες θα ενημερώνονται για τους λόγους μιας τέτοιας απαγόρευσης. Στις εν λόγω εγγυήσεις περιλαμβάνεται επίσης και η δυνατότητα άσκησης δικαστικής προσφυγής. Σύμφωνα με τα οριζόμενα στην αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 46 της Οδηγίας[387], η παιδική πορνογραφία, η οποία συνίσταται στην απεικόνιση σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, αποτελεί ειδική μορφή περιεχομένου που δεν μπορεί να ερμηνευτεί ως έκφραση άποψης, και ως εκ τούτου για την καταπολέμησή της είναι αναγκαίο να περιοριστεί η κυκλοφορία υλικού σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών μέσω της αύξησης της δυσκολίας αναφόρτωσης τέτοιου είδους περιεχομένου από τους δράστες σε ιστοτόπους όπου έχει πρόσβαση το κοινό. Προκειμένου μάλιστα τα κράτη μέλη να συνδράμουν στη σύλληψη και την απόδοση στους ενόχους των ποινικών ευθυνών τους, θα πρέπει να καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια στη συνεργασία με τρίτες χώρες, επιδιώκοντας την εξασφάλιση ότι θα διαγραφεί αυτής της μορφής το περιεχόμενο από διακομιστές που βρίσκονται εντός της επικράτειάς τους.

Κατά συνέπεια, οι ανωτέρω περιορισμοί στην ελευθερία της έκφρασης και του διαμοιρασμού περιεχομένου δεν αντιβαίνουν στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά εξυπηρετούν θεμιτούς σκοπούς που ανάγονται στο ενωσιακό συμφέρον.

---

[386] Οδηγία 2011/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2011 σχετικά με την καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας και την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιο 2004/68/ΔΕΥ του Συμβουλίου, Άρθρο 25, L 335/1.
[387] Ibid, αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 46.

III.2.ΣΤ.ii.β) Ο περιορισμός της ελευθερίας της έκφρασης σε συνάρτηση με την έκταση ευθύνης των διαδικτυακών πλατφορμών και την επιβολή των κανόνων του ανταγωνισμού.

Η ελευθερία της έκφρασης στο διαδίκτυο είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τη δραστηριότητα των διαδικτυακών πλατφορμών, η αναγνώριση της ελευθερίας διαμοιρασμού περιεχομένου και διάδοσης πληροφοριών των οποίων διαδραματίζει νευραλγικό ρόλο στην προώθηση της καινοτομίας, στην οικονομική ανάπτυξη και στη γόνιμη ανταλλαγή ιδεών στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι επιγραμμικές πλατφόρμες έχουν διάφορες μορφές και μεγέθη και συνεχίζουν να εξελίσσονται με άνευ προηγουμένου ρυθμό σε σύγκριση με οποιονδήποτε άλλον τομέα της οικονομίας. Σήμερα, στο ευρύ σύνολο δραστηριοτήτων που καλύπτουν συγκαταλέγονται οι επιγραμμικές πλατφόρμες διαφήμισης και αγορών, μηχανές αναζήτησης, μέσα κοινωνικής δικτύωσης και πλατφόρμες διανομής δημιουργικού περιεχομένου και διαδικτυακών εφαρμογών, υπηρεσιών επικοινωνιών, συστημάτων πληρωμών και πλατφόρμες για τη συνεργατική οικονομία. Ωστόσο, η ρύθμιση της έκτασης της ευθύνης τους καθώς και οι μηχανισμοί που αξιοποιούν για τη βελτιστοποίηση των παρεχόμενων υπηρεσιών στο ψηφιακό οικοσύστημα επιδρά στο καθεστώς προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων ειδικά στο πλαίσιο των κανόνων της ψηφιακής ενιαίας αγοράς, καθώς με την θέσπιση της νέας Οδηγίας 2019/790/ΕΕ[388] ενισχύθηκε η ευθύνη των παρόχων επιγραμμικών υπηρεσιών για το αναρτώμενο σε αυτές περιεχόμενο.

Αρχικά, η αξιοποίηση από μηχανές αναζήτησης μηχανισμών τεχνητής νοημοσύνης και δη αλγορίθμων για την εξατομίκευση των χρηστών διαδικτυακών πλατφορμών, και η εφαρμογή τους για την στατιστική ανάλυση και συλλογή στοιχείων που άπτονται της συχνότητας, του είδους και του όγκου των αναζητήσεων των χρηστών συνεπάγεται την κατόπιν αναζήτησης εμφάνιση στην κορυφή του συνόλου των αποτελεσμάτων πληροφοριών που αντιστοιχούν στα αποτελέσματα προγενέστερων αναζητήσεων, περιορίζοντας το φάσμα των αποτελεσμάτων φαλκιδεύει την ελευθερία της πληροφόρησης των χρηστών αλλά και την ελευθερία της έκφρασης των διαδικτυακών πλατφορμών των οποίων οι πληροφορίες υποσκελίζονται και μεταδίδονται σε στενότερο κύκλο χρηστών[389]. Κατά συνέπεια υπονομεύεται τόσο ο δομικός πλουραλισμός της αγοράς των οπτικοακουστικών μέσων όσο και η πολυφωνία των μεταδιδόμενων πληροφοριών και απόψεων.

Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο της πραγμάτωσης της ελεύθερης κυκλοφορίας των προϊόντων και των υπηρεσιών μέσω της διαφήμισης επιχειρήσεων παροχής διασυνοριακών υπηρεσιών που συμβάλλει στην υλοποίηση της ενοποίησης, η ελευθερία του εμπορικού και του διαφημιστικού λόγου οριοθετείται από την απαγόρευση χρησιμοποίησης λόγου που αντιβαίνει στη δημόσια τάξη και στα χρηστά ήθη[390], αλλά και από την Οδηγία 2018/1808[391] που τροποποιεί και

[388] Οδηγία (ΕΕ) 2019/790 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Απριλίου 2019, για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά και την τροποποίηση των οδηγιών 96/9/ΕΚ και 2001/29/ΕΚ, L 130/92.

[389] Maja Brkan, "Freedom of Expression and Artificial Intelligence: on personalization, disinformation and (lack of) horizontal effect of the Charter, p.4, https://ssrn.com/abstract=3354180 .

[390] Marcus Klamert, Manuel Kellerbauer, Jonathan Tomkin, "Commentary on the EU: Treaties and Charter of Fundamental Rights", Oxford University Press, 2019, p. 2134-2135.

επικαιροποιεί το σύστημα της παροχής υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων της Οδηγίας 2010/13/ΕΕ, σύμφωνα με την οποία ο διαφημιστικός λόγος απαγορεύεται να μετέρχεται τεχνικές που απευθύνονται στο υποσυνείδητο, να θίγει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, να εισάγει ή να προάγει διακρίσεις βάσει φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, εθνικότητας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, να ενθαρρύνει τρόπους συμπεριφοράς επιβλαβείς για την υγεία ή την ασφάλεια, να προβάλλει τσιγάρα ή άλλα προϊόντα καπνού, αλκοολούχα ποτά. Παράλληλα, σύμφωνα με την Οδηγία απαγορεύονται οι διαφημιστικές ανακοινώσεις για φαρμακευτικά προϊόντα και θεραπευτικές αγωγές που διατίθενται μόνο με ιατρική συνταγή στο κράτος μέλος στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται ο πάροχος υπηρεσιών, καθώς και εκείνες που επιφέρουν σωματική, πνευματική ή ηθική βλάβη στους ανηλίκους. Σε αυτό το πλαίσιο, αξίζει να επισημανθεί ότι η ενδεχόμενη συμφωνία μεταξύ μιας ηλεκτρονικής πλατφόρμας επιγραμμικών υπηρεσιών και μιας επιχείρησης παραγωγής προϊόντων ή παροχής υπηρεσιών που επιθυμεί να καταστούν γνωστά τα προϊόντα ή οι υπηρεσίες τις οποίες παρέχει, βάσει της οποίας η επιχείρηση της ηλεκτρονικής πλατφόρμας αναλαμβάνει την υποχρέωση να διαφημίζει αποκλειστικώς και μόνον τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες της εν λόγω επιχείρησης αποκλείοντας την διαφημιστική προβολή ομοειδών προϊόντων που παρουσιάζουν βαθμό υποκατάστασης φαλκιδεύει την ελευθερία της εμπορικής έκφρασης των λοιπών εταιριών και αντιβαίνει στο άρθρο 101 της ΣΛΕΕ.

Σύμφωνα με την Επιτροπή[392], η ευθύνη που φέρουν οι πλατφόρμες επιγραμμικού περιεχομένου είναι η ίδια που προβλέπει η Οδηγία 2000/31/ΕΕ για το ηλεκτρονικό εμπόριο. Σε αυτό το πλαίσιο, η χρησιμοποίηση αυτοματοποιημένων μέσων όπως φίλτρων για τη φραγή ή την απομάκρυνση παράνομου περιεχομένου, εξτρεμιστικού, που υποκινεί στη βία και υποδαυλίζει τη ρητορική του μίσους, δικαιολογεί τον περιορισμό της αθέμιτης έκφρασης, εντούτοις δύναται λόγω του αυτοματοποιημένου χαρακτήρα της διαδικασίας να οδηγήσει στην ταυτόχρονη εσφαλμένη απομάκρυνση από τους αλγορίθμους θεμιτού περιεχομένου με αποτέλεσμα τον αδικαιολόγητο περιορισμό της ελευθερίας της έκφρασης[393].

Στοχεύοντας στη διευθέτηση της ασυνέχειας των συστημάτων της Οδηγίας για την ψηφιακή ενιαία αγορά και της Οδηγίας για το ηλεκτρονικό εμπόριο, η Οδηγία 2019/790/ΕΕ εισήγαγε την δυνατότητα αξιοποίησης τεχνολογικών εργαλείων για τη διασφάλιση της μη διαθεσιμότητας έργων που παραβιάζουν δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Καθώς τα μέτρα προληπτικής παρακολούθησης και εφαρμογής φίλτρων ανίχνευσης του παραβιαστικού περιεχομένου δεν επιβάλλονται αλλά αποτελούν μία εφικτή εναλλακτική επιλογή, και συνεπώς δεν μπορεί να επιβληθεί δικαστικά η γενική υποχρέωση προληπτικής εποπτείας του περιεχομένου, εντούτοις η εφαρμογή τέτοιων μέτρων μπορεί να επιβληθεί de facto ως εκ της αποτελεσματικότητάς τους για την ευόδωση του άρθρου 17. Ωστόσο, σύμφωνα με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα αυτοματοποιημένα φίλτρα ανίχνευσης παραβιαστικού

---

[391] Οδηγία (ΕΕ) 2018/1808 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Νοεμβρίου 2018 για την τροποποίηση της οδηγίας 2010/13/ΕΕ για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων) ενόψει των μεταβαλλόμενων συνθηκών της αγοράς, Άρθρο 9, L 303/69.

[392]"Online Platforms and the Digital Single Market: Opportunities and Challenges for Europe",COM(2016) 288 final.

[393] Maja Brkan, "Freedom of Expression and Artificial Intelligence: on personalization, disinformation and (lack of) horizontal effect of the Charter, p.4, https://ssrn.com/abstract=3354180.

περιεχομένου δύνανται να υπονομεύσουν την ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης[394] περιορίζοντας την υπαγωγή των χρηστών στις εξαιρέσεις και τους περιορισμούς στο απόλυτο δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας που προβλέπονται από την Οδηγία, επί παραδείγματι για επιστημονικούς σκοπούς ή για την παράθεση αποσπασμάτων. Παράλληλα, λαμβάνοντας υπόψη ότι η εφαρμογή των μηχανισμών ανίχνευσης του παραβιαστικού περιεχομένου είναι εθελοντική, μια επιχείρηση για να αποσοβήσει τον κίνδυνο διαμοιρασμού περιεχομένου που παραβιάζει δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, μπορεί να επιλέξει εκ των πραγμάτων μεταξύ της εφαρμογής φίλτρων ανίχνευσης και της σύναψης αδειών εκμετάλλευσης. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη το επαχθές κόστος σάρωσης και ελέγχου τεράστιου όγκου αρχείων και πληροφοριών αλλά και των αδειών εκμετάλλευσης, μικρότερες εταιρίες δύναται να εξοβελιστούν από την αγορά και συνακόλουθα να περιοριστεί η ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης στο πλαίσιο των επιγραμμικών υπηρεσιών τους με δυσμενείς συνέπειες για τον πλουραλισμό των ιδεών και της πληροφόρησης.

Τέλος, σύμφωνα με το ισχύον νομικό καθεστώς στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι διαδικτυακές πλατφόρμες δεν υπέχουν υποχρέωση απομάκρυνσης επιβλαβούς θεμιτού περιεχομένου, όπως είναι η παραπληροφόρηση (fake news). Το άρθρο 14, παράγραφος 1, στοιχείο α΄, της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο, δεν επεκτείνεται ρητά στο θεμιτό πλην όμως επιβλαβές περιεχόμενο. Ωστόσο, οι διαδικτυακές πλατφόρμες υιοθετούν κώδικες δεοντολογίας[395] και αξιοποιούν αλγορίθμους για την επαλήθευση των πληροφοριών και την επισήμανση των αναληθών κοινοποιούμενων στοιχείων. Μολονότι η αξιοποίηση εργαλείων της τεχνητής νοημοσύνης οδηγεί σε θεμιτό περιορισμό της ελευθερίας της έκφρασης στην περίπτωση των αναληθών ειδήσεων για την ενίσχυση της ασφάλειας και της αξιοπιστίας των μέσων ενημέρωσης, εντούτοις ενδέχεται αληθές ειδησεογραφικό περιεχόμενο να ανιχνευθεί πεπλανημένα ως ψευδές.

III.2.Ζ. Ο ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΤΟΜΕΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.

III.2.Ζ.i) Η προστασία του εμπορικού σήματος στο πλαίσιο του δικαίου της διανοητικής ιδιοκτησίας.

Στην υπόθεση Centrafarm κατά Winthrop[396], το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιβεβαίωσε ότι το άρθρο 36 της ΣΛΕΕ επιφυλάσσει το δικαίωμα διανομής αναφορικά με προϊόντα που φέρουν εμπορικό σήμα. Ως στοιχείο εξατομίκευσης των προϊόντων από άλλα ομοειδή στην σχετική αγορά αποτελεί έκφραση πρωτοτυπίας αλλά και προϋπόθεση δραστηριοποίησης στην αγορά.

---

[394] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2012, επί της υπόθεσης Belgische Vereniging van Auteurs, Componisten en Uitgevers CVBA (SABAM) κατά Netlog NV, C-360/10, ECLI:EU:C:2012:85.

[395] "EU Code of Practice on Disinformation", https://ec.europa.eu/digital-singe-market/en/news/code-practice-disinformation .

[396] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 31ης Οκτωβρίου 1974 επί της υπόθεσης Centrafarm BV, κατά Adriaan De Peijper και Winthrop BV, 16/74, ECLI:EU:C:1974:115.

Μία αναθεωρημένη προσέγγιση περί του τι μπορεί να αποτελέσει και να προστατευθεί ως εμπορικό σήμα πραγματοποίησε το Δικαστήριο στην υπόθεση Hag II στην οποία απεφάνθη ότι ο ιδιαίτερος ρόλος που αντιπροσωπεύει το εμπορικό σήμα έγκειται στη διασφάλιση ότι ο ιδιοκτήτης του σήματος έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί το εν λόγω σήμα για τον σκοπό της θέσεως σε κυκλοφορία ενός προϊόντος για πρώτη φορά και επομένως και ότι τυγχάνει προστασίας έναντι των ανταγωνιστών του που επιθυμούν να εκμεταλλευθούν την κατάσταση και την φήμη του εν λόγω εμπορικού σήματος διαθέτοντας προς πώληση προϊόντα για τα οποία χρησιμοποιούν παράνομα το εν λόγω σήμα[397]. Το αντικείμενο του εμπορικού σήματος έχει κωδικοποιηθεί στην Οδηγία 2008/95/ΕΕ, η οποία εναρμονίζει τα δικαιώματα που τα κράτη μέλη παραχωρούν στους δικαιούχους-κυρίους των εμπορικών σημάτων. Σύμφωνα με το άρθρο 5 της Οδηγίας, το καταχωρημένο εμπορικό σήμα θα πρέπει να παρέχει την εξουσία στον κύριό του δικαιούχο να αξιώνει την άρση της προσβολής του από τρίτα μέρη που το χρησιμοποιούν άνευ της άδειάς του, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματός του να απαγορεύει την χρήση του εμπορικού σήματός του για την εισαγωγή και εξαγωγή προϊόντων που φέρουν το εν λόγω σήμα[398].

III.2.Z.ii) Η απαγόρευση της χρησιμοποίησης εμπορικών σημάτων για λόγους δημόσιας τάξης και ευπρέπειας.

Η ελευθερία του εμπορικού λόγου που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως έκφανση της ελευθερίας της έκφρασης εμπεριλαμβάνει τόσο την ελευθερία χρησιμοποίησης του λόγου για την προώθηση των εμπορικών αγαθών, όσο και την ελευθερία χρησιμοποίησης λεκτικού, ή οπτικοακουστικού εμπορικού σήματος για την εξατομίκευση και τη διαφοροποίηση των προϊόντων, την διευκόλυνση της άσκησης της επιχειρηματικής ελευθερίας και την προστασία των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας των δικαιούχων.

Στην υπόθεση Fack Ju Göhte[399], που αφορά στην ερμηνεία των απόλυτων λόγων άρνησης καταχώρησης εμπορικών σημάτων για λόγους προσβολής των δημοσίων ηθών, σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1, στοιχείο στ', του Κανονισμού 2017/1001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το σήμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο της υπό εξέταση υπόθεσης το Δικαστήριο προέβη για πρώτη φορά στην ερμηνεία του εν λόγω άρθρου. Στις 21 Απριλίου 2015, η νυν αναιρεσείουσα, Constantin Film Produktion, υπέβαλε στο EUIPO αίτηση καταχώρισης σήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δυνάμει του κανονισμού 207/2009. Το σήμα του οποίου ζητήθηκε η καταχώριση είναι το λεκτικό σημείο «Fack Ju Göhte», το οποίο, επιπλέον, είναι ο τίτλος γερμανικής κινηματογραφικής κωμωδίας παραγωγής της νυν αναιρεσείουσας, που αποτέλεσε μία από τις μεγαλύτερες κινηματογραφικές επιτυχίες της Γερμανίας. Ενώ το Γενικό Δικαστήριο στον πρώτο βαθμό απεφάνθη ότι στον τομέα της τέχνης, της κουλτούρας και του πολιτισμού η ανάγκη διατήρησης της ελευθερίας της έκφρασης είναι επιτακτική, δεν ισχύει το ίδιο αναφορικά με τα εμπορικά σήματα. Ωστόσο,

[397] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 1990, επί της υπόθεσης SA CNL-SUCAL NV κατά HAG GF AG, C-10/89, ECLI:EU:C:1990:359.

[398] Bellamy&Child, European Union Law of Competition, Eighth Edition, Edited by David Bailey and Laura Elizabeth John, 2018, Oxford University Press, p.780.

[399]Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2020, επί της υπόθεσης Constantin Film Produktion GmbH, κατά Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO), C-240/18 P, ECLI:EU:C:2020:118.

σύμφωνα με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ελευθερία της έκφρασης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη και αποτελεί ως εκ τούτου μέρος του πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και λόγω της υπέρτερης τυπικής ισχύος της η ερμηνεία των κανόνων του παραγώγου ενωσιακού δικαίου να είναι σύμφωνη με αυτή. Η αποδοχή της αντίθετης περίπτωσης, δηλαδή της δυνατότητας επιβολής περιορισμών στην ελευθερία της έκφρασης σύμφωνα με το άρθρο 7 παράγραφος 1 στοιχείο στ' του Κανονισμού 2017/1001, θα προϋπέθετε δικαιολόγηση της παρέμβασης στο εν λόγω δικαίωμα. Το ζήτημα της συμβατότητας με τα δημόσια ήθη έχει απασχολήσει το Γραφείο Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ωστόσο σύμφωνα με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου[400], η άρνηση καταχώρισης εμπορικού σήματος συνιστά παρέμβαση στην ελευθερία της έκφρασης και ως εκ τούτου χρήζει αιτιολογίας[401]. Κατά τον έλεγχο του θεμιτού χαρακτήρα του περιορισμού της ελευθερίας της έκφρασης σύμφωνα προς το άρθρο 7 παράγραφος 1 στοιχείο στ', ανακύπτουν δύο προσεγγίσεις για την ερμηνεία των δημόσιων ηθών ως επαρκούς λόγου για την περιοριστική παρέμβαση, μία εμπειρική και μία κανονιστική. Σύμφωνα με την εμπειρική προσέγγιση, τα δημόσια ήθη απαρτίζουν μία σειρά εμπειρικά διαπιστώσιμων γεγονότων. Αντίθετα, σύμφωνα με την κανονιστική προσέγγιση, η ηθική διαθέτει ένα αξιακό υπόβαθρο, μία αξιακή νόρμα που διακρίνεται από τις κανονιστικές πηγές, που είναι το θετικό δίκαιο το οποίο εμπερικλείει νόρμες[402].

Ενώ το Δικαστήριο φέρεται να υιοθετεί μία εμπειρική προσέγγιση υπογραμμίζοντας ότι η ηθική συναπαρτίζεται από το σύνολο των επικρατουσών αντιλήψεων μιας κοινωνίας στη βάση της κοινής αποδοχής και σε δεδομένο αξιακό και χωροχρονικό πλαίσιο[403],κατά την εξέταση της αντίληψης του κοινού περί του επίμαχου σήματος, αποφαίνεται ότι η αξιολόγηση πρέπει να ερείδεται στην ευαισθησία και την ανοχή του μέσου συνετού ανθρώπου, λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το εμπορικό σήμα. Για αυτόν τον σκοπό, στοιχεία όπως η νομοθεσία, η διοικητική πρακτική, η κοινή γνώμη, και όπου προσιδιάζει, ο τρόπος με τον οποίο το ενδιαφερόμενο κοινό έχει αντιδράσει στο παρελθόν στο επίμαχο ή σε παρόμοιο σήμα, είναι παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για την αξιολόγηση της στάσης και της αντίληψης του κοινού[404].

Είναι φανερό ότι η φαινομενικά εμπειρική επιχειρηματολογία του Δικαστηρίου κατά την αξιολόγηση της ηθικής σε συνάρτηση με την ελευθερία της έκφρασης καθώς και η έλλειψη σαφήνειας και η διστακτικότητά του υπεμφαίνει την επικρότηση και την υπεροχή της ελευθερίας της έκφρασης κατά τον έλεγχο της δυνατότητας περιορισμού της για λόγους σεβασμού της δημόσιας ηθικής.

---

[400] Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 25ης Αυγούστου 2015 επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 55153/12, Dor κατά Ρουμανίας, σκ.44.

[401] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2020, επί της υπόθεσης Constantin Film Produktion GmbH, κατά Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO), C-240/18 P, ECLI:EU:C:2020:118.

[402] Tobias Endrich-Laimbock and Svenja Schenk, "Tell me what you think about morality: a freedom of expression perspective on the CJEU's decision in FACK JU GOHTE (C-240/18)", International Review of Intellectual Property and Competition Law, p.3.

[403] Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της της 27ης Φεβρουαρίου 2020, επί της υπόθεσης Constantin Film Produktion GmbH, κατά Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO), C-240/18 P, σκ.40-42, ECLI:EU:C:2020:118

[404] Ibid, σκ.40-42.

III.2.Z.iii) Το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας της Επιτροπής επί του συμβόλου και των χαρτονομισμάτων του ευρώ: νομολογιακές περιπτώσεις χρήσης του λογοτύπου και η αντιμετώπιση της παραχάραξης.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, εκπροσωπούμενη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, έχει την κυριότητα των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για το σύμβολο του ευρώ. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις, το Γραφείο Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμφώνησε να καταχωρίζει ορισμένους λογότυπους που περιέχουν το σύμβολο του ευρώ, εφόσον αυτοί είναι επαρκώς δημιουργικοί και διαφορετικοί από το επίσημο σύμβολο του ευρώ.

Επί παραδείγματι στην υπόθεση T-3/12, Heinrich Kreyenberg, που αφορά σε αίτηση καταχώρησης σήματος που έφερε το έμβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Γενικό Δικαστήριο εγκολπώθηκε την επιχειρηματολογία της Επιτροπής, ότι η χρησιμοποίηση του εμβλήματος του ευρώ για το εμπόριο προϊόντων του αιτούντος δημιουργεί αναπόφευκτα την εντύπωση ότι πρόκειται για προϊόν ευρωπαϊκής προέλευσης με τα εχέγγυα και τις υψηλές προδιαγραφές αξιοπιστίας της Ένωσης με αποτέλεσμα να διακυβεύονται τα ενωσιακά συμφέροντα. Σύμφωνα με το Γενικό Δικαστήριο, τα δώδεκα αστέρια με δεσπόζον το κίτρινο χρώμα σχηματίζουν ένα ημικύκλιο σε μπλε φόντο, γύρω από αυτή την απομίμηση του ευρώ. Ακόμη όμως και αν γίνει δεκτό ότι τα αστέρια αυτά του επίμαχου σήματος δεν αποτελούν απομίμηση της ευρωπαϊκής σημαίας, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι τα εν λόγω αστέρια δεν μπορούν, εν πάση περιπτώσει, να αντισταθμίσουν την εντύπωση που προκαλεί στο κοινό η παρουσία στο επίμαχο σήμα της εν λόγω απομιμήσεως του συμβόλου του ευρώ[405]. Συνεπώς, η υπόθεση ενέπιπτε στους απόλυτους λόγους απαραδέκτου του άρθρου 7 του Κανονισμού 207/2009 και το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή του αιτούντος.

Η κυκλοφορία των κερμάτων και των τραπεζογραμματίων του ευρώ στα κράτη μέλη της ζώνης του ευρώ και σε ορισμένες τρίτες χώρες απαιτεί συντονισμένες προσπάθειες για την προστασία του νομίσματος από την παραχάραξη, που υπερβαίνουν την εθνική εμβέλεια. Η χρησιμοποίηση του συμβόλου, και των σχεδίων του ευρώ με σκοπό την παραχάραξη συνιστά όχι μόνον απαγορευμένη έκφραση αλλά και ποινικό αδίκημα. Ενώ τα κράτη μέλη συνεχίζουν να έχουν την κύρια ευθύνη για τη διασφάλιση της προστασίας του ευρώ, η ενωσιακή νομοθεσία , η εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών και η θέσπιση διεθνούς συνεργασίας διασφαλίζουν τη συνολική, αποτελεσματική και ενιαία προστασία του ευρώ από δραστηριότητες που θα μπορούσαν να υπονομεύσουν την αξιοπιστία του. Στο πλαίσιο της υπερεθνικής συνεργασίας αρμοδιότητες για την καταπολέμηση της παραχάραξης μοιράζονται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή η Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης (OLAF), η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, η Europol, η Eurojust, και η Interpol. Για την ανάλυση, ταξινόμηση και απόσυρση παραχαραγμένων τραπεζογραματίων και κερμάτων του ευρώ συνεργάζονται τα εθνικά κέντρα ανάλυσης των παραχαραγμένων χαρτονομισμάτων που έχου συσταθεί στα κράτη μέλη, τα Εθνικά Κέντρα Ανάλυσης Κερμάτων και το Ευρωπαϊκό Τεχνικό και Επιστημονικό Προσωπικό της επιτροπής OLAF.

[405] Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 10ης Ιουλίου 2013 επί της υπόθεσης Heinrich Kreyenberg κατά Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, T-3/12, σκ.111, ECLI:EU:T:2013:364.

III.2.Z.iv) Η προστασία απόρρητων πληροφοριών στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.

Ως εκ της σημασίας τους για τη διαμόρφωση της νομισματικής πολιτικής οι πληροφορίες που αφορούν στο περιεχόμενο εγγράφων της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και εμπίπτουν στο επαγγελματικό απόρρητο τυγχάνουν της διασφάλισης της μυστικότητας και της προστασίας τους από την αθέμιτη αποκάλυψη. Ο εν λόγω περιορισμός στην πρόσβαση αλλά και στην δυνατότητα κοινολόγησης των εν λόγω πληροφοριών συναρτάται με τη διαφύλαξη του υπέρτερου συμφέροντος προστασίας του απορρήτου ευαίσθητων δεδομένων σχετικά με την εσωτερική λειτουργία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, ενώ παράλληλα ενδέχεται να ανακύπτει ζήτημα προστασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων αναφορικά με την άσκηση των καθηκόντων των υπαλλήλων της.

Με τον νέο ενιαίο εποπτικό μηχανισμό τόσο η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα όσο και οι αρμόδιες εθνικές αρχές είναι δυνατόν να λαμβάνουν αιτήματα εθνικών ανακριτικών αρχών για την αποκάλυψη εμπιστευτικών πληροφοριών οι οποίες παράγονται ή ανταλλάσσονται κατά την άσκηση των εποπτικών τους καθηκόντων. Σύμφωνα με την Απόφαση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας της 17ης Σεπτεμβρίου του 2014[406], πληροφορίες που φέρουν διαβάθμιση «ECB-CONFIDENTIAL» ή «ECB-SECRET» βάσει του καθεστώτος απορρήτου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, καθώς και λοιπές εμπιστευτικές πληροφορίες, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που υπόκεινται σε κανόνες προστασίας δεδομένων ή σε υποχρέωση τήρησης επαγγελματικού απορρήτου, οι οποίες παράγονται στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας ή διαβιβάζονται στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα από άλλους οργανισμούς ή φυσικά πρόσωπα, καθώς και οποιεσδήποτε εμπιστευτικές πληροφορίες υπόκεινται στους κανόνες της οδηγίας 2013/36/ΕΕ περί επαγγελματικού απορρήτου ή θεωρούνται εμπιστευτικές στατιστικές πληροφορίες κατά τα προβλεπόμενα στον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2533/98, αποτελούν εμπιστευτικές πληροφορίες[407]. Παράλληλα, σύμφωνα με την Απόφαση (ΕΕ) 2016/1162 σχετικά με την αποκάλυψη εμπιστευτικών πληροφοριών στο πλαίσιο ανακριτικών ερευνών[408], κατόπιν σχετικού αιτήματος εθνικής ανακριτικής αρχής η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα μπορεί να παρέχει σε Εθνική Ανακριτική Αρχή ή Εθνική Κεντρική Τράπεζα εμπιστευτικές πληροφορίες που έχει στην κατοχή της και αφορούν τα καθήκοντα τα οποία αναθέτει στην ίδια ο Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1024/2013 ή σχετίζονται με καθήκοντα νομισματικής πολιτικής ή λοιπά καθήκοντα που αφορούν το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών/Ευρωσύστημα, με σκοπό την περαιτέρω αποκάλυψή τους στην αιτούσα εθνική ανακριτική αρχή, υπό τους όρους ότι: η Εθνική Κεντρική Τράπεζα ή ανακριτική αρχή δεσμεύεται να απαντά στο σχετικό αίτημα εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, η υποχρέωση αποκάλυψης των εν λόγω πληροφοριών σε εθνική ανακριτική αρχή προβλέπεται ρητά στο ενωσιακό ή το οικείο εθνικό δίκαιο και το σχετικό νομικό πλαίσιο επιτρέπει την αποκάλυψή τους και δεν συντρέχουν επιτακτικοί λόγοι για τη μη αποκάλυψή τους συνδεόμενοι με την ανάγκη διαφύλαξης των συμφερόντων της Ένωσης ή αποτροπής παρεμβάσεων στη

[406]Απόφαση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 17ης Σεπτεμβρίου 2014 , σχετικά με την εφαρμογή του διαχωρισμού μεταξύ της λειτουργίας νομισματικής πολιτικής και της εποπτικής λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ/2014/39), (2014/723/ΕΕ), L 300/57 .

[407] Ibid, Άρθρο 1.

[408] Απόφαση (ΕΕ) 2016/1162 της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 30ής Ιουνίου 2016, σχετικά με την αποκάλυψη εμπιστευτικών πληροφοριών στο πλαίσιο ανακριτικών ερευνών (ΕΚΤ/2016/19), L 192/73.

λειτουργία και ανεξαρτησία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, ιδίως διά της υπονόμευσης της εκπλήρωσης των καθηκόντων της.

Σε αυτό το πλαίσιο, η αδήριτη και υπέρτερη ανάγκη διαφύλαξης νευραλγικού και υπέρτερου συμφέροντος της Ένωσης συναρτώμενου με την οικονομική και νομισματική πολιτική καθώς και με την εύρυθμη λειτουργία της Ευρωζώνης, μπορεί να δικαιολογήσει τον περιορισμό του δικαιώματος των ανακριτικών αρχών να τύχουν της πρόσβασης στις πληροφορίες που αιτούνται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα όταν λόγοι διασφάλισης της νομισματικής ένωσης και της οικονομικής ενοποίησης επιβάλλουν την μυστικότητα και τον απόρρητο χαρακτήρα τους.

I.V. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ.

Η ελευθερία της έκφρασης αποτελεί την κοιτίδα των ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων και την κρηπίδα των σύγχρονων φιλελεύθερων δημοκρατιών. Η θεμελιώδης σημασία της ως μέσο ατομικής αυτοπραγμάτωσης αλλά και συλλογικής συνδιαμόρφωσης των κοινωνικοπολιτκών και πολιτισμικών εξελίξεων επεκτείνεται στην πρωτοβουλιακή δραστηριοποίηση των πολιτών στο πλαίσιο των θεσμών της συμμετοχικής δημοκρατίας και διακυβέρνησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, συμβάλλοντας στην σφυρηλάτηση μίας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας και συνείδησης του ανήκειν σε μία ενωσιακή πολιτεία όπου η υπερκέραση των συνόρων και η προσέγγιση των νομοθεσιών και των αναπτυξιακών στρατηγικών και στόχων των κρατών μελών ευνοούν την υλοποίηση της ενιαίας αγοράς.

Η ενίσχυση της δημιουργικότητας και των παραγωγικών επενδύσεων, ο εκδημοκρατισμός της γνώσης μέσω της διευκόλυνσης της πρόσβασης σε ψηφιακό μορφωτικό περιεχόμενο αλλά και της αγαστής λειτουργίας και της πολυφωνίας των μέσων μαζικής επικοινωνίας και των πλατφορμών διαμοιρασμού περιεχομένου σε μία διηνεκώς διευρυνόμενη ψηφιακή ενιαία αγορά, η εύρυθμη λειτουργία της οποίας προϋποθέτει τη διασφάλιση του ανόθευτου ανταγωνισμού, εδράζονται στην πραγμάτωση της ελευθερίας της έκφρασης ως μέσου ανταλλαγής απόψεων και κατάκτησης της γνώσης, καλλιτεχνικής δημιουργίας αλλά και έγκυρης και έγκαιρης πληροφόρησης.

Παράλληλα, η παγίωση των θεσμών συμμετοχικής δημοκρατίας και διακυβέρνησης και δη της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας Πολιτών και του Ευρωβαρόμετρου συμβάλλει στην ισχυροποίηση της ελευθερίας έκφρασης της γνώμης των Ευρωπαίων πολιτών και στην άμβλυνση του δημοκρατικού ελλείμματος που συνίσταται στην απουσία άμεσης ανάδειξης των μελών των θεσμικών οργάνων λήψης των αποφάσεων, ευνοώντας την ευόδωση της ευρωπαϊκής πολιτικής και δικαιϊκής ενοποίησης.

Επιπλέον, η νομολογιακή επέκταση της εμβέλειας της ελευθερίας της έκφρασης διά της αναγνώρισης άμεσου οριζόντιου αποτελέσματος στο άρθρο 11 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μολονότι προσιδιάζει στον δικαιοπλαστικό ακτιβισμό του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εντούτοις προσκρούει στην γραμματική της διατύπωση που δεν διέπει την εμφιλοχώρηση παρεμβάσεων ιδιωτικών φορέων στην άσκηση της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης, με αποτέλεσμα να ελλοχεύει ο κίνδυνος της μη επιτρεπτής contra legem ερμηνείας. Σε αυτό το πλαίσιο, η ανάγκη ισότιμης μεταχείρισης των

περιπτώσεων προσβολής της ελευθερίας της έκφρασης από δημόσιες παρεμβάσεις με εκείνες που οφείλονται σε παραβιάσεις προερχόμενες από ιδιωτικούς φορείς, και άμβλυνσης του δημοκρατικού ελλείμματος που έγκειται στην απουσία καθοριστικής συμβολής των Ευρωπαίων πολιτών στην νομοθετική διαδικασία, συναρτάται με την έμμεση διεύρυνση του κύκλου των αποδεκτών της ελευθερίας της έκφρασης από το Δικαστήριο. Η αναγνώριση της έμμεσης τριτενέργειας της εν λόγω διάταξης διά της καθιέρωσης θετικών υποχρεώσεων στα όργανα των κρατών μελών και της Ένωσης να προστατεύουν την ελευθερία της έκφρασης αλλά και η μετατροπή μιας οριζόντιας έννομης σχέσης σε οιονεί κάθετη, ώστε στον κύκλο των αποδεκτών της ελευθερίας της έκφρασης να υπάγεται μια αυτοτελής κατηγορία αποδεκτών διακριτής από τις δημόσιες αρχές, όπως είναι οι πάροχοι διαδικτυακών υπηρεσιών οι οποίοι, συνεπεία της επίτασης της ευθύνης τους σύμφωνα με το νεοπαγές παράγωγο δίκαιο, για το περιεχόμενο των αναρτώμενων στις ιστοσελίδες τους πληροφοριών, ασκούν ενισχυμένες εξουσίες αφαίρεσης διαδικτυακού περιεχομένου και παρακώλυσης της πρόσβασης των χρηστών σε αυτές μέσω της αξιοποίησης αλγοριθμικών συστημάτων αυτοματοποιημένης ανίχνευσης, σήμανσης και αφαίρεσης περιεχομένου, συνιστούν εναλλακτικές ερμηνευτικές μεθόδους επέκτασης της εμβέλειας της ελευθερίας της έκφρασης.

Η αξιολογική σύγκρουση που μπορεί να επιφέρει η συνύπαρξή της με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα και επιτακτικούς λόγους δημοσίου ή ενωσιακού συμφέροντος, επιβάλλει, όταν παρίσταται ανάγκη από τις περιστάσεις, ο περιορισμός της να επιβάλλεται υπό αυστηρές προϋποθέσεις, συνάμα όμως αναδεικνύει την αποσπασματική κατοχύρωσή της σε νομοθετικές πράξεις του παραγώγου ενωσιακού δικαίου ως αντιστάθμισμα της προστασίας αντίρροπων δικαιωμάτων ή εννόμων συμφερόντων. Ειδικότερα, η αρχή της δίκαιης εξισορρόπησης διατρέχει ολιστικά την μελέτη της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης προσδιορίζοντας και οριοθετώντας την εμβέλεια και το πεδίο εφαρμογής της και συνιστά κεντρικό άξονα των προηγηθεισών αναπτύξεων. Κατά τη δίκαιη συστάθμιση η πλάστιγγα βαραίνει αξιολογικά άλλοτε υπέρ της προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης και άλλοτε υπέρ του περιορισμού της από άλλα διακυβευόμενα και συγκρουόμενα με αυτή δικαιώματα στο πλαίσιο in concreto συγκροτούμενων δικαιοδοτικών κρίσεων, όταν αδήριτοι λόγοι υπέρτερου συλλογικού και ενωσιακού συμφέροντος υπαγορεύουν την περιστολή της. Επί παραδείγματι, ο περιορισμός της άσκησής της όταν ο λόγος αξιοποιείται ως μέσο υποδαύλισης του μίσους και διάπραξης εγκληματικών ενεργειών, στρατευόμενος για την επίτευξη ενός αθέμιτου και αποδοκιμαζόμενου από την έννομη τάξη σκοπού, επιβάλλεται από την ανάγκη περιφρούρησης του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας. Επιπρόσθετα, ο περιορισμός της αθέμιτης χρησιμοποίησης προστατευόμενων κατά το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας έργων για την πραγμάτωση των απόλυτων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και συγγενικών δικαιωμάτων των δικαιούχων, των εκφραστικών ενημερωτικών, ψυχαγωγικών και διαφημιστικών μηνυμάτων που υπονομεύουν την ομαλή ψυχοκοινωνική, ηθική και συναισθηματική ανάπτυξη των ανηλίκων λόγω της ακαταλληλότητας ή της παραπειστικής φύσης του περιεχομένου τους στο πλαίσιο της εφαρμογής του παράγωγου ενωσιακού δικαίου και δη της Οδηγίας 2019/790/ΕΕ για την εναρμόνιση ορισμένων πτυχών των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και των συγγενικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ψηφιακής ενιαίας αγοράς, καθώς και της Οδηγίας 2010/13/ΕΕ για τα οπτικοακουστικά μέσα, όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 2018/1808/ΕΕ, εκπηγάζει από την ιεράρχηση ως υπέρτερων διάφορων εννόμων συμφερόντων που πλήττονται από εκδηλώσεις της ελευθερίας της έκφρασης απάδουσες προς συγκεκριμένες εξατομικευμένες περιπτώσεις. Στην πραγματικότητα, στο σύνολο των προπεριγραφόμενων περιπτώσεων πρόκειται για

περιορισμό της αθέμιτης και υποσκάπτουσας την αρχή της νομιμότητας έκφρασης που συμβάλλει στην επάνοδο και την επίρρωση της ισχύος του κανόνα, της προστασίας της ελεύθερης έκφρασης, η οποία μπορεί να νοηθεί ως άξια προστασίας μόνον όταν συνάδει με τις αρχές του κράτους δικαίου και την νομιμότητα.

Από την άλλη πλευρά, η οριοθέτηση των περιορισμών της ελευθερίας της έκφρασης που αποσκοπεί στην αποσόβηση του κινδύνου κατάλυσης της ουσίας, του περιεχομένου και του πυρήνα της προστασίας της από διατάξεις του παραγώγου ενωσιακού δικαίου, είτε ερείδεται σε γενικής διατύπωσης διατάξεις μη επαρκώς εξειδικεύουσες τους τρόπους και τα μέσα περιφρούρησης της ελευθερίας της έκφρασης από αυθαίρετους και αθέμιτους περιορισμούς, όπως είναι η ένατη αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο η οποία προβλέπει υποχρέωση μέριμνας για τον σεβασμό της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφόρησης δίχως παράλληλη συγκεκριμενοποίηση των ενδεικνυόμενων και προσηκόντων κατά τις περιστάσεις προστατευτικών μέτρων, αλλά και στο άρθρο 85 του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία των Προσωπικών Δεδομένων(Κανονισμός 2016/679), σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του οποίου επιβάλλεται κατά την άσκηση του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων ο σεβασμός της ελευθερίας της δημοσιογραφικής, πανεπιστημιακής, καλλιτεχνικής και λογοτεχνικής έκφρασης ως αντιστάθμισμα, χωρίς εξειδίκευση και κατοχύρωση απτών τρόπων και μέσων προστασίας της, είτε εμπίπτει σε περιορισμένη και αυστηρά καθορισμένη ύλη, όπως επί παραδείγματι στην ανάσχεση της διάδοσης τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδικτυακό περιβάλλον, που αποτελεί το αντικείμενο της Πρότασης Κανονισμού COM/2018/640 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πρόληψη της διάδοσης τρομοκρατικού περιεχομένου στο Διαδίκτυο. Κατά συνέπεια, η αποσπασματική, κατακερματισμένη και ανεπαρκώς εξειδικευμένη προστασία της ελευθερίας της έκφρασης στο παράγωγο δίκαιο της Ένωσης και η έλλειψη ομοιόμορφης ρύθμισης για την διασφάλιση και την συγκεκριμενοποίηση της αποτελεσματικής προστασίας της σε περιπτώσεις σύγκρουσής της με υπερέχοντα δικαιώματα υπό συγκεκριμένες περιστάσεις, υπονομεύουν την εναρμόνιση και την δικαιϊκή ενοποίηση αναφορικά με την κατοχύρωσή της.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως θεματοφύλακα της τήρησης της νομιμότητας και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η σύμφωνη με το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης ερμηνεία των προβλεπόμενων από το παράγωγο δίκαιο περιορισμών της ελευθερίας της έκφρασης με σκοπό την αποσόβηση του κινδύνου αθέμιτων και αυθαίρετων περιορισμών της ελευθερίας της έκφρασης και η πληρέστερη κατοχύρωσή της μέσω του παραγώγου δικαίου χρήζουν επανεξέτασης από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης με στόχο την μεγιστοποίηση της προστασίας της αλλά και την άμβλυνση του δημοκρατικού ελλείμματος στην Ένωση. Από την άλλη πλευρά, ο οριζόντιος διάλογος μεταξύ των νομοθετικών και δικαστικών αρχών των κρατών μελών για την συγκριτική αξιολόγηση των διαφορετικών εννόμων καθεστώτων προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης ώστε να προκρίνονται οι βέλτιστες νομοθετικές και ερμηνευτικές επιλογές είναι αδήριτη. Τέλος, η συνεχής αυτομόρφωση και επαγρύπνηση των ατόμων για την προάσπιση του δικαιώματός τους στην ελευθερία του λόγου και η διεκδίκηση της αποκατάστασής του σε περίπτωση ενδεχόμενης παραβίασης, εγγυώνται την προστασία της ελεύθερης έκφρασης ως πεμπτουσίας του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Α) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δαγτόγλου, Π.Δ.(2012), Ατομικά Δικαιώματα, 4η έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, σ έπ. Τάσσης Σ.(2017). Η ελευθερία της Έκφρασης-Τύπος-Ραδιοτηλεόραση. Εις Σ.Βλαχόπουλο (επιμ.) Θεμελιωδη Δικαιώματα, Αθήνα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 283-306.

Χριστιανός Β., Παπαδοπούλου Ρ.-Ε., Περάκης Μ., Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2η έκδοση, 2020, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Καρύδης Γεώργιος, «Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών: Εσωτερική Αγορά-Ανταγωνισμός-Κρατικές Ενισχύσεις-Απελευθέρωση αγορών και επαγγελματιών», Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ.340.

Σαχπεκίδου Ε.Ρ., Ταγαράς Χ.Ν., Κατ'άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2020, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.159,.603-604.

Β) ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Paul Craig and Gráinne de Búrca, EU Law, Oxford University Press, 3rd Edition, 2003, pp.371-380.

Takis Tridimas, "The General Principles of EU Law", 2nd Edition, Oxford University Press.

Bellamy &Child, European Union Law of Competition, Eighth Edition, Edited by David Bailey and Laura Elizabeth John, 2018, Oxford University Press.

Dr. Federica Casarosa, Dr. Madalina Moraru, Handbook on the Techniques of Judicial Interactions in the Application of the EU Charter, FREEDOM OF EXPRESSION AND COUNTERING HATE SPEECH, European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.

Marcus Klamert, Manuel Kellerbauer, Jonathan Tomkin, "Commentary on the EU: Treaties and Charter of Fundamental Rights", Oxford University Press, 2019, p. 2134-2135

.

Γ) ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ.

[1] Marco Bassini, Fundamental rights and private enforcement in the digital age, European Law Journal, 2019, Τεύχος 25, σελ. 187-191.

Allan Rosas, "The European Union and Fundamental Rights/Human Rights", included in: Catarina Crause and Martin Scheinin (eds), International Protection of Human Rights: A Textbook (Turku Åbo: Institute for Human Rights, Åbo Akademi University, 2009).

Τζέμος Β., «Γενική Θεωρία Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Πρωτογενές Ενωσιακό Δίκαιο», σελ.222, http://www.publiclawjournal.com/docs/2018/2_3/2018_3_2_3_tzemos.pdf

Frantzou E., "The horizontal effect of the Charter of Fundamental Rights of the EU: Rediscovering the Reasons for Horizontality", European Law Journal, Vol.21, No.5, September 2015, pp. 657-658.

Dorota Leczykiewicz, " Horizontal Application of the Charter of Fundamental Rights", European Law Review, 2013, Issue 4, p.485

Pedro Caro de Sousa, "Horizontal Expressions of Vertical Desires: Horizontal Effect and the Scope of the EU Fundamental Freedoms", Cambridge Journal of International and Comparative Law, Vol.2, Issue 3, p.479.

Maja Brkan, "Freedom of expression and Artificial Intelligence: on personalization, disinformation and (lack of) horizontal effect of the Charter", p. 13.

Eva-Maria Poptcheva, "Press freedom in the European Union, Legal framework and challenges", Briefing April 2015, European Parliamentary Research Service, p.3.

Dr Andrea Biondi, "Free Trade, a Mountain Road and the Right to Protest: European Economic Freedoms and Fundamental Individual Rights", European Human Rights Law Review, 2004, Issue 1, p.56.

Allan Rosas, "Separation of Powers in the European Union", The International Lawyer, Winter 2007, Vol.41, No.4, p. 1043.

Elda Brogi and Paula Gori, "European Union Competences in respect of media pluralism and media freedom", Centre for Media Pluralism and Media Freedom at the Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute, RSCAS Policy Papers 2013/01, 2013, p.66.

S. Schmitz: Determining Jurisdiction in Online Defamation, Masaryk University Journal of Law and Technology, Vol.6:1, 2012, p.160.

Thom Snijders, Stijn van Deursen, "The Road Not Taken – the CJEU Sheds Light on the Role of Fundamental Rights in the European Copyright Framework – a Case Note on the Pelham, Spiegel Online and Funke Medien Decisions, IIC, 2019, Vol.50, pp.1182-1183.

Chara Chioni-Chotouman, The Right to Translation and Interpretation in Criminal Proceedings: Providing a Common Code between the Defendant and the Court, Cambridge Law Review, Vol.66, No.3, 2018, p.67-68.

Tor-Inge Harbo, "The function of the Proportionality Principle in EU Law", European Law Journal, Vol.16, No.2, March 2010, p.165,172.

Petra Bárd, Judit Bayer, Ngo Chun Luk and Lina Vosyliute Coordinated by Sergio Carrera, EU-CITZEN: ACADEMIC NETWORK ON EUROPEAN CITIZENSHIP RIGHTS, Ad-hoc Request, SLAPP in the EU Context, p.6, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/ad-hoc-literature-review-analysis-key-elements-slapp_en.pdf.

Σαμαρτζή Β., ΔΕΕ, υπόθεση C-469/17, Απόφαση της 29.7.2019 [Σχέση μεταξύ ενωσιακών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας και θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον ΧΘΔΕΕ], Δίκαιο Τεχνολογιών και Επικοινωνιών, Τεύχος 4/2019, Οκτώβριος-Νοέμβριος 2019, Ψηφιακή Νομική Βιβλιοθήκη, https://www.nbonline.gr/journals/8/volumes/1106/issues/1713/lemmas/4914477?searchid=433106

Βόσσος Κ., «ΔΕΕ, υπόθεση C-476/2017, Απόφαση της 29.7.2019 [Συγγενικό δικαίωμα αναπαραγωγής παραγωγού φωνογραφημάτων]», Δίκαιο Τεχνολογιών και Επικοινωνιών, Τεύχος 3/2019, Ψηφιακή Νομική Βιβλιοθήκη, https://www.nbonline.gr/journals/8/volumes/1106/issues/1706/lemmas/4913997?searchid=433106

Ariadna Matas, "Evaluating the Orphan Works Directive", 2020, https://pro.europeana.eu/post/evaluating-the-orphan-works-directive

Christian Marxsen, "Open Stakeholder Consultations at the European Level – Voice of the Citizens?", European Law Journal, Vol.21, No.2, March 2015, pp.257.

Nikos Vogiatzis, "Between discretion and control: Reflections on the institutional position of the Commission within the European citizens' initiative process", European Law Journal, Vol.23, No.(3-4), July 2017, p.256-257.

Acar Kutay,"Limits of Participatory Democracy in European Governance", European Law Journal, Vol.21, No.6, November 2015, pp.805-809, και Tor-Inge Harbo, "The function of the Proportionality Principle in EU Law", European Law Journal, Vol.16, No.2, March 2010,pp. 182-183.

Yuliya Miadzvetskaya,"How to draw a line between journalism and propaganda in the information wars era?", Case Notes 02/2018, p.6, College of Europe .

Eleni Frantziou, "Further Developments in the Right to be Forgotten: The European Court of Justice's Judgement in Case C-131/12, Google Spain, SL, Google Inc v. Agencia Espanola de Proteccion de Datos, Human Rights Law Review, 2014, Vol.14, p.769.

Vincent Sizaire, "On a proper application of the European Union Directive on combating terrorism", European Human Rights Law Review, Vol.3, 2020, p. 3-4.

Tobias Endrich-Laimböck and Svenja Schenk, "Tell me what you think about morality: a freedom of expression perspective on the CJEU's decision in FACK JU GOETHE (C-240/18P)", International Review of Intellectual Property and Competition Law, 2020, p.3.

Campbell Fiona Jayne, "Power Sharing in the European Union: Has the Court of Justice Activism changed the balance?", North East Law Review, Vol.109, 2013, p.120.

Δ) ΕΠΙΣΗΜΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

COM(2010) 580 final, 2020 Rule of Law Report, The rule of law situation in the European Union, p.1

Council of the European Union, "EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline", Foreign Affairs Council Meeting, Brussels, 12 May 2014, p.4,8, https://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/142549.pdf

Έγγραφο Εργασίας των Υπηρεσιών της Επιτροπής, Έκθεση του 2020 για το κράτος δικαίου, Κεφάλαιο για την κατάσταση του κράτους δικαίου στην Ουγγαρία, σελ.17, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0316&from=EN

Council Conclusions on the strengthening of European content in the digital economy (2018/C 457/02), 19 December 2018, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?url=CELEX:52018XG1219(01)&from=EN#ntr1-C2018457EN.01000201-E0001

European Parliament Resolution of 3 May 2018 on media pluralism and media freedom in the European Union, (2017/2209(INI)), para.7.

European Parliament Resolution of 15 November 2017 on the rule of law in Malta (2017/2935(RSP)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0438_EN.html

European Parliament Resolution of 19 April 2018 on protection of investigative journalists in Europe: the case of Slovak journalist Jan Kuciak and Martina Kusnirova (2018/2628(RSP)), https://www.europarl.eu/doceo/document/TA-8-2018-0183_EN.html .

European Commission, European Governance – A White Paper, 25.7.2001, COM(2001) 428 final.

Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, «Ενίσχυση της προστασίας των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, της 23.4.2018, COM(2018) 214 final.

European Parliament Resolution of 23 November 2016 on "EU strategic communication to counteract anti-EU propaganda by third parties", P8 TA PROV(2016)0441, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0441_EN.html?redirect.

Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις στη δημόσια ραδιοτηλεόραση, (2009/C 257/01), C 257/1.

SA.7149 (C85/2001) – Financing Portugal's Public broadcaster RTP during the years 1992-1998.

Επεξηγήσεις του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (2007/C 303/02), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007X1214(01)&from=ES.

Σχέδιο Συνθήκης για τη Θέσπιση Συντάγματος της 18ης Ιουλίου 2003, (200/C 169/01), Άρθρα 1-47(4).

Ψήφισμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Περιφερειών με θέμα «Καταπολέμηση της ρητορικής του μίσους και των εγκλημάτων μίσους», (2019/C 168/01), παρ. 1-3.

Horizontal Cooperation Guidelines, OJ 2011 C11/1, para.61.

Ανακοίνωση της Επιτροπής — Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 101 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ, C 11/1.

Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη συνεργασία στο πλαίσιο του δικτύου των αρχών ανταγωνισμού, (2004/C 101/03), C 101/43, παρ.28.

Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τη μη επιβολή και τη μείωση των προστίμων σε υποθέσεις συμπράξεων (καρτέλ), (2006/C 298/11), σκ.40, C 298/17.

Online Platforms and the Digital Single Market: Opportunities and Challenges for Europe",COM(2016) 288 final.

Πρόταση Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την πρόληψη της διάδοσης τρομοκρατικού περιεχομένου στο διαδίκτυο, Βρυξέλλες, 12.9.2018 COM(2018) 640 final 2018/0331 (COD).

Ε) ΛΟΙΠΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

European Commission, Shaping Europe's Digital Future-Media Freedom Projects, https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/media-freedom-projects.

European Commission, Pilot Project: A Europe-wide response mechanism for violation of press and media freedom, 2 March 2020, https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/pilot-project-europe-wide-response-mechanism-violation-press-and-media-freedom.

Centre for Media Pluralism and Media Freedom, Media Pluralism Monitor 2020, https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2020.

Centre for Media Pluralism and Media Freedom, Media Pluralism Monitor, https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/.

The Code of conduct on countering illegal hate speech online, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/code_of_conduct_on_countering_illegal_hate_speech_online_en.pdf

"EU Code of Practice on Disinformation", https://ec.europa.eu/digital-singe-market/en/news/code-practice-disinformation .

Safety of Journalists and the fighting of corruption in the European Union, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Directorate-General for Internal Policies, p.11, PE 655.287, July 2020

ΣΤ) ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ

Committee of Ministers' Recommendation CM/Rec(2016)4 to Member States.

Scott Griffen/IPI, Defamation and insult laws in the OSCE region: A comparative study, OSCE Representative on Freedom of the Media, March 2017, https://ipi/media/criminal-defamatiion-unduly-limits-media-freedom/.

Tallin Guidelines on National Minorities and the Media in the Digital Age, https://www.osce.org/hcnm/tallinn-guidelines.

Ζ) ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.

https://www.pressfreedom.eu/en/index.php.

https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/138/audiovisueel-en-mediabeleid.

https://www.osce.org/files/mcdec0003%20safety%20of%20journalists%20en.pdf.

https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/884e122d-e46f-11e7-9749-01aa75ed71a1.

https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/eurobarometer.

https://www.europeana.eu/el.

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=URISERV:I33501&from=EL.

https://www.ecpmf.eu/archive/news/legal/how-to-stop-slaps-the-intentional-silencing-of-critical-voices.html.

ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.

Προοίμιο του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2012/C 326/02), σημείο 6.

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (2012/C 326/02).

Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, (2016/C 202/01).

Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (2016/C 202/01)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Απόφαση επί της υπόθεσης Newscorp/BSkyB, COMP/5932[2011] OJ C 37/02.

Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων).

Οδηγία 2019/790/ΕΕ της 17ης Απριλίου 2019 για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τα συγγενικά δικαιώματα στην ψηφιακή ενιαία αγορά και την τροποποίηση των οδηγιών 96/9/ΕΚ και 2001/29/ΕΚ και αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 2 και 6 αυτής, 17.5.2019, L 130/92.

Απόφαση της Επιτροπής της 11ης Ιουνίου 1993 σχετικά με τη διαδικασία βάσει του άρθρου 85 της Συνθήκης ΕΟΚ (IV/32.150 – Σύστημα EBU/Eurovision), L 179/23, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993D0403&from=EN.

Οδηγία 2012/28/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 25ης Οκτωβρίου 2012, σχετικά με ορισμένες επιτρεπόμενες χρήσεις ορφανών έργων, 27.10.2012, L 299/5.

2014/723/ΕΕ: Απόφαση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 17ης Σεπτεμβρίου 2014 , σχετικά με την εφαρμογή του διαχωρισμού μεταξύ της λειτουργίας νομισματικής πολιτικής και της εποπτικής λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ/2014/39).

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 211/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Φεβρουαρίου 2011 σχετικά με την πρωτοβουλία πολιτών, L 65/1.

Οδηγία 2016/943/ΕΕ, της 8ης Ιουνίου 2016, περί προστασίας της τεχνογνωσίας και των επιχειρηματικών πληροφοριών που δεν έχουν αποκαλυφθεί (εμπορικό απόρρητο) από την παράνομη απόκτηση, χρήση και αποκάλυψή τους, ΕΕ L 157.

Οδηγία 2010/64/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Οκτωβρίου 2010, σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία, L 280/1.

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1/2003 του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2002 για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης, L 1/1.

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1049/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Μαΐου 2001, για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής, L 145/43.

Οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2014 σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 349/1.

Απόφαση-Πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου.

Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 10ης Μαρτίου 2010 , για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων, και αιτιολογικές σκέψεις υπ' αριθμόν 5 και 8 αυτής, L 95/1.

Οδηγία (ΕΕ) 2018/1808 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Νοεμβρίου 2018, για την τροποποίηση της οδηγίας 2010/13/ΕΕ για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων) ενόψει των μεταβαλλόμενων συνθηκών της αγοράς, L 303/69.

Οδηγία 2000/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 8ης Ιουνίου 2000, για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά («οδηγία για το ηλεκτρονικό εμπόριο») και αιτιολογικές σκέψεις υπ' αριθμόν 9 και 46 αυτής, L 178/1.

2014/723/ΕΕ: Απόφαση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 17ης Σεπτεμβρίου 2014 , σχετικά με την εφαρμογή του διαχωρισμού μεταξύ της λειτουργίας νομισματικής πολιτικής και της εποπτικής λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ/2014/39), L 300/57.

Απόφαση (ΕΕ) 2016/1162 της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της 30ής Ιουνίου 2016, σχετικά με την αποκάλυψη εμπιστευτικών πληροφοριών στο πλαίσιο ανακριτικών ερευνών (ΕΚΤ/2016/19), L 192/73.

Οδηγία (ΕΕ) 2017/541 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2017, για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και την αντικατάσταση της απόφασης-πλαισίου 2002/475/ΔΕΥ του Συμβουλίου και για την τροποποίηση της απόφασης 2005/671/ΔΕΥ του Συμβουλίου,L 88/6.

Οδηγία 2011/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2011 σχετικά με την καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας και την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιο 2004/68/ΔΕΥ του Συμβουλίου, Άρθρο 25, και αιτιολογική σκέψη υπ' αριθμόν 46 αυτής, L 335/1.

Απόφαση του Συμβουλίου της 26^{ης} Νοεμβρίου 2009, σχετικά με την σύναψη, από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, 2010/48/ΕΚ, L 23/35, Άρθρο 9.

Οδηγία (ΕΕ) 2019/1937 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23^{ης} Οκτωβρίου 2019, σχετικά με την προστασία των προσώπων που αναφέρουν παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης, L 305/17.

ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών [ΝΔ 53/1974, ΝΔ 2400/1996 και Ν 3344/2005 (ΦΕΚ Α΄ 256/20.9.1974, Α΄ 96/4.6.1996 και Α΄ 133/6.6.2005)].

Διεθνής Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών της 3ης Μαΐου 2008 για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες, Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες, [όπως κυρώθηκαν με το Ν. 4074/2012 «Κύρωση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες και του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες» (ΦΕΚ 88, τ. Α΄)].

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη Διασυνοριακή Τηλεόραση του Στρασβούργου, της 5ης Μαΐου 1989.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Α) ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 23ης Απριλίου 1986, επί της υπόθεσης Κόμμα Οικολόγων « Les Verts » κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, C-294/83, ECLI:EU:C:1986:166.

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 12ης Νοεμβρίου 1969, επί της υπόθεσης 29/69, Stauder, ECLI:EU:C:1969:58.

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκων Κοινοτήτων, Απόφαση της 14ης Μαϊου 1974, επί της υπόθεσης Nold v.Commission, 4/74, ECLI:EU:C:1974:51.

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 25ης Ιουλίου 1991, επί της υπόθεσης Stichting Collectieve Antennevoorziening Gouda and Others and Commissariaat voor de Media, C-288/89, ECLI:EU:C:1991:323.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 24ης Νοεμβρίου 2011, επί της υπόθεσης Scarlet Extended SA κατά Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM), C-70/10, ECLI:EU:C:2011:771.

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, επί της υπόθεσης Hubert Wachauf κατά Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft, 5/88, ECLI:EU:C:1989:321

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Απριλίου 2000, επί της υπόθεσης Kjell Karlsson και λοιποί, C-292/97, ECLI:EU:C:2000:202.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 17ης Φεβρουαρίου 1998, επί της υπόθεσης Lisa Jacqueline Grant κατά South-West Trains Ltd. C-249/96, ECLI:EU:C:1998:63.

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 5ης Φεβρουαρίου 1963, επί της υπόθεσης Van Gend en Loos, 26/62, ECLI:EU:C:1963:1.

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 15ης Ιουλίου 1964, επί της υπόθεσης Costa/Enel, 6/64, ECLI:EU:C:1964:66.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 8ης Απριλίου 1976, επί της υπόθεσης Gabrielle Defrenne κατά Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena, C-43/75, ECLI:EU:C:1976:56.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 18ης Ιουνίου 1991, επί της υπόθεσης Ελληνική Ραδιοφωνία Τηλεόραση ΑΕ και Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Προσωπικού κατά Δημοτικής Εταιρίας Πληροφόρησης και Σωτηρίου Κούβελα και Νικολάου Αβδελλά και λοιπών, C-260/89, ECLI:EU:C:1991:254.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Ιουνίου 2017, επί της υπόθεσης Eugenia Florescu κ.λπ. κατά Casa Judeţeană de Pensii Sibiu κ.λπ., C-258/14, ECLI:EU:C:2017:448.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Τμήμα μείζονος συνθέσεως, Απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2008, επί των συνεκδικαζομένων υποθέσεων Yassin Abdullah Kadi και Al Barakaat International Foundation, κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C-405/05P και C-415/05P, ECLI:EU:C:2008:461.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Γνωμοδότηση υπ'αριθμ. 2/13 περί της προσχώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ, ECLI:EU:C:2014:2454.

Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2003, επί της υπόθεσης T-326/99, Nancy Fern Olivieri κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ECLI:EU:T:2003:351.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τμήμα μείζονος συνθέσεως), Απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2013, επί της υπόθεσης Åklagaren v. Åkerberg Fransson, C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 22ης Νοεμβρίου 2005, επί της υπόθεσης Werner Mangold v.Rüdiger Helm, ECLI:EU:C:2005:709.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 22ης Σεπτεμβρίου 2011, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων Mesopotamia Broadcast A/S και Roj TV A/S κατά Bundesrepublik Deutschland, C-244/10 και C-245/10, ECLI:EU:C:2011:607.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 2014, επί της υπόθεσης UPC Telekabel Wien GmbH κατά Constantin Film Verleih GmbH και Wega Filmproduktiongesellschaft mbH, C-314/12, ECLI:EU:C:2014:192.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 26ης Ιουνίου 1997, επί της υπόθεσης Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags-und vetriebs GmbH κατά Heinrich Bauer Verlag, C-368/95, ECLI: ECLI:EU:C:1997:325.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 1993, επί της υπόθεσης Vereniging Veronica Omroep Organisatie κατά Commissariat voor de Media, C-148/91, ECLI:EU:C:1993:45.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 5ης Οκτωβρίου 1994, επί της υπόθεσης TV10 SA κατά Commisariat voor de Media, C-23/93, ECLI:EU:C:1994:362.

Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 11ης Ιουλίου 1996, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων T-528/93, T-542/93, T-543/93 και T-546/93, Metropole television SA και Reti Televisive Italiane SpA και Gestevisión Telecinco SA και Antena 3 de Televisión κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ECLI:EU:T:1996:99.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 2008 επί της υπόθεσης Centro Europa 7 Srl κατά Ministero delle Comunicazioni e Autorità per le garanzie nelle comunicazioni, Direzione generale per le concessioni e le autorizzazioni Ministero delle Comunicazioni, C-380/05, ECLI:EU:C:2008:59.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 25ης Οκτωβρίου 2011, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων eDate Advertising Ltd κατά X και Olivier Martinez και Robert Martinez κατά MGN Limited, C-509/09 και C-161/10, σκ.37, ECLI:EU:C:2011:685.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 13ης Μαΐου 2014, επί της υπόθεσης Google Spain SL και Google Inc. κατά Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) και Mario Costeja González, C-131/12, ECLI:EU:C:2014:317.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 4ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Baltic Media Alliance Ltd κατά Lietuvos radijo ir televizijos komisija, C-622/17, ECLI:EU:C:2019:566.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης, Funke Medien NRW GmbH κατά Bundesrepublik Deutschland, C-469/17, ECLI:EU:C:2019:623.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Pelham GmbH, Moses Pelham και Martin Haas κατά Ralf Hütter και Florian Schneider-Esleben, C-476/17, ECLI:EU:C:2019:624.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 16ης Ιουλίου 2009, επί της υπόθεσης Infopaq International A/S κατά Danske Dagblades Forening, C-5/08, ECLI:EU:C:2009:465.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, επί της υπόθεσης Spiegel Online GmbH κατά Volker Beck, C-516/17, ECLI:EU:C:625.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2014, επί της υπόθεσης Johan Deckmyn και Vrijheidsfonds VZW κατά Helena Vandersteen, Christiane Vandersteen, Liliana Vandersteen, Isabelle Vandersteen, Rita Dupont, Amoras II CVOH, WPG Uitgevers België, C-201/13, ECLI:EU:C:2014:2132.

Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 10ης Μαϊου 2017, επί της υπόθεσης Michael Efler κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, T-754/14,σκ.38, ECLI:EU:T:2017:323.

Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2017, επί της υπόθεσης Bürgerausschuss für die Bürgerinitiative Minority SafePack κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, C-646/13, σκ. 27, ECLI:EU:T:2017:59.

Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 31ης Μαΐου 2018, επί της υπόθεσης Janusz Korwin Mikke κατά Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, T-770/16, ECLI:EU:T:2018:320.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2011, επί της υπόθεσης Aldo Patriciello, C-163/10, ECLI:EU:C:2011:543.

Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 8ης Οκτωβρίου 2014, επί της υπόθεσης Moises Bermejo Garde κατά Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής, T-530/12 P, ECLI:EU:T:2014:860.

Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 2ης Ιουνίου 2016, επί της υπόθεσης Moises Bermejo Garde κατά Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ΕΟΚΕ), F-42/10, ECLI:EU:F:2016:123.

Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2012 επί της υπόθεσης Guido Strack κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, F44/05 RENV, ECLI:EU:F:2012:144.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 15ης Οκτωβρίου 2015, επί της υπόθεσης Gavril Covaci, C-216/14, ECLI:EU:C:2015:686.

Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 15ης Ιουνίου 2017, επί της υπόθεσης Dmitrii Konstantinovich Kiselev κατά Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, T-262/15, ECLI:EU:T:2017:392.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2017, επί της υπόθεσης Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding κατά G4S Secure Solutions NV, C-157/15, ECLI:EU:C:2017:203.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2017, επί της υπόθεσης Asma Bougnaoui, κατά Association de défense des droits de l'homme (ADDH), C-188/15, ECLI:EU:C:2017:204.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 23ης Απριλίου 2020 επί της υπόθεσης NH κατά Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford, C-507/18, ECLI:EU:C:2020:289.

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 1996, επί της υπόθεσης Επιτροπή/Γερμανίας.

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 2003 επί της υπόθεσης Thyssen Stahl AG κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, C-194/99 P, ECLI:EU:C:2003:527.

Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 16ης Σεπτεμβρίου 2013, επί της υπόθεσης Wabco Europe, Wabco Austria GesmbH, Trane Inc., Ideal Standard Italia Srl, Ideal Standard GmbH, κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, T-380/10, ECLI:EU:T:2013:449.

Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 30ης Μαΐου 2006, επί της υπόθεσης Bank Austria Creditanstalt AG κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, T-198/03, σκ.71, ECLI:EU:T:2006:136.

Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Απόφαση της 21ης Φεβρουαρίου 1984, επί της υπόθεσης Hasselblad κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 86/82, EU:C:1984:65.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της ς 31ης Οκτωβρίου 1974 επί της υπόθεσης Centrafarm BV, κατά Adriaan De Peijper και Winthrop BV, 16/74, ECLI:EU:C:1974:115.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 1990, επί της υπόθεσης SA CNL-SUCAL NV κατά HAG GF AG, C-10/89, ECLI:EU:C:1990:359.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 27ης Φεβρουαρίου 2020, επί της υπόθεσης Constantin Film Produktion GmbH, κατά Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EUIPO), C-240/18 P, ECLI:EU:C:2020:118.

Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 10ης Ιουλίου 2013 επί της υπόθεσης Heinrich Kreyenberg κατά Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, T-3/12, σκ.111, ECLI:EU:T:2013:364.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2018, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων Bauer και Broßonn, C-569/16 και C-570/16, σκ.87-92, ECLI:EU:C:2018:871.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 17ης Απριλίου 2018, επί της υπόθεσης Vera Egenberger κατά Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung e.V, C-414/16, ECLI:EU:C:2018:257.

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2016, επί της υπόθεσης Tobias McFadden κατά Sony Music Entertainment Germany GmbH,C-484/14, ECLI:EU:C:2016:689.

Β) ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 18ης Μαρτίου 2013, επί της υπ' αριθμόν 3111/10 προσφυγής, Yildirim κατά Τουρκίας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2010, επί των προσφυγών υπ' αριθμόν 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 και 7124/09, Dink κατά Τουρκίας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 16ης Μαρτίου 2000, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 23144/93, Özgür Gündem κατά Τουρκίας,.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 29ης Φεβρουαρίου 2000, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 39293/98, Fuentes Bobo κατά Ισπανίας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 2015, επί των προσφυγών υπ' αριθμόν 48226/10 και 14027/11, Cengiz και λοιποί κατά Τουρκίας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 7ης Δεκεμβρίου 1976 επί της προσφυγής υπ'αριθμόν 5493/72, Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 27ης Μαρτίου 1996, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 17488/90, Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 28ης Νοεμβρίου 2002 επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 37093/97, Informationsverein Lentia και λοιποί κατά Αυστρίας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιώματα του Ανθρώπου, Απόφαση της 14ης Σεπτεμβρίου 2010 επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 2668/07, Dink κατά Τουρκίας..

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 25ης Ιανουαρίου 2007, επί της προσφυγής υπ΄αριθμόν 68354/01, Vereinigung Bildender Künstler κατά Αυστρίας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Απόφαση της 17ης Μαΐου 2016, επί της προσφυγής υπ'αριθμόν 42461/13, Karascony κατά Ουγγαρίας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 2005, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 73797/2001, Κυπριανού κατά Κύπρου.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 27ης Μαΐου 2004, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 65545/01, Ρίζος και Ντάσκας κατά Ελλάδας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 28ης Οκτωβρίου 1999, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 28396/95, Wille κατά Liechtenstein.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 23ης Ιουνίου 2006, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 20261/12, Baka κατά Ουγγαρίας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 55225/14, Pastörs κατά Γερμανίας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Απόφαση της 25ης Αυγούστου 2015 επί της προσφυγής υπ' αριθμόν 55153/12, Dor κατά Ρουμανίας.

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Απόφαση της 14ης Απριλίου 2009, επί της προσφυγής υπ'αριθμόν 37374/05, TASZ κατά Ουγγαρίας.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΕΝΙΚΩΝ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Γενικός Εισαγγελέας Poiares Maduro, Προτάσεις της 12ης Σεπτεμβρίου 2007, επί της υπόθεσης Centro Europa Srl κατά Ministero delle Comunicazioni e Autorità per le garanzie nelle comunicazioni και Direzione generale per le concessioni e le autorizzazioni Ministero delle Comunicazioni, C-380/05, ECLI:EU:C:2007:505.

Γενική Εισαγγελέας Juliane Kokott, Προτάσεις της 8ης Μαϊου 2008, επί της υπόθεσης Tietosuojavaltuutettu κατά Satakunnan Markkinapörssi Oy et Satamedia Oy, C-73/07, ECLI:EU:C:2008:266.

Γενικός Εισαγγελέας Yves Bot, Προτάσεις της 21ης Δεκεμβρίου 2016 επί της υπόθεσης Eugenia Florescu και λοιποί κατά Casa Judeţeană de Pensii Sibiu και λοιποί, ECLI:EU:C:2016:995.

Γενική Εισαγγελέας Verica Trstenjak, Προτάσεις της 28ης Μαρτίου 2012, επί της υπόθεσης Fra.bo SpA κατά Deutsche Vereinigung des Gas- und Wasserfaches eV (DVGW) – Technisch – Wissenschaftlicher Verein, ECLI:EU:C:2012:176.

Γενικός Εισαγγελέας Cruz Villalon, Προτάσεις επί της υπόθεσης Åklagaren v. Åkerberg Fransson, C-617/10, ECLI:EU:C:2012:340.

Γενική Εισαγγελέας Verica Trstenjak, Προτάσεις της 8ης Σεπτεμβρίου 2011, επί της υπόθεσης Maribel Dominguez κατά Centre informatique du Centre Ouest Atlantique κατά Préfet de la région Centre, C-282/10, ECLI:EU:C:2011:559.

Γενικός Εισαγγελέας Cruz Villalon, Προτάσεις της 29ης Μαρτίου 2011, επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων eDate Advertising Ltd κατά X και Olivier Martinez και Robert Martinez κατά MGN Limited, C-509/09 και C-161/10, σκ.56, ECLI:EU:C:2011:192.

Γενικός Εισαγγελέας Maciej Szpunar, Προτάσεις της 25ης Οκτωβρίου 2018 επί της υπόθεσης Funke Medien NRW GmbH κατά Bundesrepublik Deutschland, C-469/17, ECLI:EU:C:2018:870.

Γενικός Εισαγγελέας M. Szpunar, Προτάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 2018, επί της υπόθεσης Pelham GmbH, Moses Pelham και Martin Haas κατά Ralf Hütter και Florian Schneider-Esleben, C-476/17, ECLI:EU:C:2018:1002.

Γενικός Εισαγγελέας Niilo Jääskinen, Προτάσεις της 9ης Ιουλίου 2015, επί της υπόθεσης Société Neptune Distribution κατά Ministre de l'Économie et des Finances, C-157/14, ECLI:EU:C:2015:460.

Γενικός Εισαγγελέας Yves Bot, Προτάσεις της 7ης Μαΐου 2015, επί της υπόθεσης Ποινική δίκη κατά Gavril Covaci, C-216/14, ECLI:EU:C:2015:305.

Γενική Εισαγγελέας Eleanor Sharpston, Προτάσεις της 31ης Οκτωβρίου 2019, επί της υπόθεσης NH κατά Associazione Avvocatura per i diritti LGBTI – Rete Lenford, C-507/18, ECLI:EU:C:2019:922.

Γενικός Εισαγγελέας Niilo Jääskinen, Προτάσεις της 25ης Ιουνίου 2013, επί της υπόθεσης Google Spain SL και Google Inc κατά Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González, C-131/12, σκ.126-133, ECLI:EU:C:2013:424.

Γενικός Εισαγελέας Henrik Saugmandsgaard OE, Προτάσεις επί της υπόθεσης Baltic Media Alliance Ltd κατά Lietuvos radijo ir televizijos komisija, C-622/17, σκ.38, ECLI:EU:C:2019:154.

Γενική Εισαγγελέας Eleanor Sharpston, Προτάσεις επί της υπόθεσης Asma Bougnaoui, Association de défense des droits de l'homme (ADDH) κατά Micropole SA, C-188/15, ECLI:EU:C:2016:553.